Tardor, 2004

INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

VOLUMS MONOGRÀFICS DE LA REVISTA CAPLLETRA

CAPLLETRA **30** (Primavera 2001)
Volum monogràfic sobre **Anàlisi contrastiva**
Coordinat per *Maria Josep Cuenca*
i *Joan Rafael Ramos*

CAPLLETRA **31** (Tardor 2001)
Volum monogràfic sobre
Literatura i cultura a l'Edat Moderna
Coordinat per *Vicent Josep Escartí*

CAPLLETRA **32** (Primavera 2002)
Volum monogràfic sobre
El català i l'aragonès:
història d'un contacte multisecular
Coordinat per *Josep Martines*

CAPLLETRA **33** (Tardor 2002)
Volum monogràfic sobre **Literatura catalana**
i llenguatge de l'espectacle
Coordinat per *Lluís Meseguer*

CAPLLETRA **34** (Primavera 2003)
Volum monogràfic sobre **Literatura i cultura**
entre els segles XV i XVI
Coordinat per *Tomàs Martínez Romero*

CAPLLETRA **35** (Tardor 2003)
Volum monogràfic sobre
Adquisició de llengües
Coordinat per *Llorenç Comajoan*
i *Manuel Pérez Saldanya*

CAPLLETRA **36** (Primavera 2004)
Volum monogràfic sobre
Literatura i exili
Coordinat per *Vicent Simbor*

Redacció:
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Avda. Blasco Ibáñez, 32
46010 València
Telèfon 96–386 40 90
Edita i publica:
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Institut de Filologia Valenciana
Subscripcions i correspondència:
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
ISSN:
0214 - 8188
Dipòsit legal:
B - 25.992 - 1990
Fotocomposició:
IIFV
Imprès per:
Novagràfik, S.L. - Barcelona
(octubre 2006)

Tardor, 2004

Director fundador: Antoni Ferrando
Director: Joan Ponsoda
Director adjunt: Miquel Nicolás
Consell de redacció: Josep M. Baldaquí, Gemma Lluch, Tomàs Martínez, Vicent Pitarch, Vicent Salvador i Vicent Simbor
Secretari de redacció: Francesc Pérez i Moragón
Consell Assessor: Antoni Badia i Margarit, Jordi Castellanos, Germà Colón, Joan Fuster (†), Joseph Gulsoy, Joan Solà, Giuseppe Sansone (†), Arthur Terry (†), Joan Veny, Curt Wittlin, M. Claire Zimmermann

NORMES D'AVALUACIÓ DE LES COL·LABORACIONS

1.- *Caplletra* programa els seus volums a partir de les propostes fetes per les seccions de l'IIFV.
2.- El Consell de Redacció decideix l'acceptació d'originals a la vista dels informes d'avaluadors externs a l'IIFV, el criteri majoritari dels quals tindrà caràcter vinculant.
3.- *Caplletra* no s'identifica necessàriament amb els punts de vista mantinguts en els articles que publica.

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

Qüestions generals

Els articles tindran una extensió màxima de 20 pàgines i els autors n'inclouran un resum de 8/10 ratlles en anglés o en català.

Els articles s'enviaran en suport informàtic, en Word per a Macintosh o Word per a Windows. En aquest segon cas, s'adjuntarà una còpia en format RTF. Si s'utilitza algun altre processador de textos caldra indicar quin. Cal enviar-ne també una impressió en paper, a doble espai.

El text anirà encapçalat amb el títol (tan breu com siga possible) i el nom de l'autor. Al final de l'article i abans de les Referències bibliogràfiques, es tornarà a indicar aquest nom i la institució acadèmica a què pertany l'autor, a més de les seues adreces postal i electrònica.

Divisió dels articles

Segons les necessitats expositives, convindrà dividir l'article en apartats. Els títols dels epígrafs o subepígrafs aniran en redona normal, en una línia separada dels paràgrafs precedent i següent.

Referències bibliogràfiques internes

Les referències bibliogràfiques s'inclouran dins del cos de l'article i seguiran el sistema «autor-any-pàgina». L'any i les pàgines apareixeran entre parèntesis, separats per dos punts. Quan la referència abaste tota una obra s'hi ometrà explicitar les pàgines a què es remet. Entre l'últim cognom de l'autor citat i l'any de publicació del text a què es fa referència no s'intercalarà cap signe:

... com ja s'ha observat (Sanchis Guarner 1980: 144)

... com observa Sanchis Guarner (1980: 144).

... «Dels documents del Principat desaparegué plenament l'article *es* ja en el segle XIV» (Sanchis Guarner 1980: 144).

... Aquesta era la idea recurrent del llibre (Sanchis Guarner 1980).

Bibliografia

Les referències que apareixen en el text es repetiran al final en un apèndix de Bibliografia, ordenades alfabèticament pel primer cognom de l'autor i s'ajustaran a les convencions següents:

— Articles (títol entre cometes i nom de la revista en cursiva, numeració completa, any d'edició, pàgines):

Picallo, C. (1990) «Elements anafòrics i localitat», *Caplletra* 8, pp. 41-53.

En el cas dels articles de diari no cal indicar-ne el número; serà suficient amb la data completa.

— Llibres (títol en cursiva, lloc d'edició i casa editorial):

Sanchis Guarner, M. (1980) *Aproximació a la història de la llengua catalana,* Barcelona, Salvat.

— Capítol o parts de llibres col·lectius o miscel·lanis (autor, títol, dins, primer autor, nom de l'editor o editors de l'aplec, ed. o eds., títol del recull, any, pàgines):

Anderle, A. (1991) «La crisi dels col·lectivismes» dins San Martín, A. ed., *Públic / Privat: un debat obert,* València, Universitat de València/Ajuntament de Gandia.

— Els cognoms dels autors hi figuraran en versaletes (o en minúscula), primer el cognom o cognoms; després, separat per una coma, la inicial del nom de fonts. S'utilitzarà la mateixa tipografia per a noms d'autors o curadors d'un volum que apareguen citats en l'interior de la referència.

— El nombre de volums de les obres citades s'indicarà darrere de l'editorial, en aràbics i seguit

de l'abreviatura «vol.», sense marcar el plural.

— El volum recomanat s'assenyalarà amb el número romà corresponent darrere del títol.

— Quant a l'entitat editora, s'ometran les paraules Editorial o semblants, llevat d'algun cas en què, per claredat, és aconsellable mantenir-la (p. ex. Edicions 62).

— Les coedicions s'indicaran amb una barra separadora (València / Barcelona; IIFV / PAM).

— Si la data real d'edició d'una obra no es correspon amb la que figura a la portada, s'indicarà entre claudàtors dintre del parèntesi: (1998 [1999]).

— Quan s'utilitze una edició que no siga la primera i la data d'aquesta siga rellevant, s'indicarà entre claudàtors darrere de la data de l'edició emprada: (1998 [1a ed. 1954]).

— Les obres d'un mateix autor i any s'ordenaran afegint una lletra a la data: (1998*a*), (1998*b*), etc.

— Les pàgines s'indicaran amb les abreviatures p. o pp. (no pàg. o pàgs.).

Citacions

Les citacions breus (una o dues línies), apareixeran dins del text, entre cometes angulars (« »).

Si són més extenses, aniran en paràgraf a banda, sense cometes i en Times 8, format normal.

Les elisions s'indicaran amb tres punts entre claudàtors: [...].

Notes

Les notes crítiques, de nombre i extensió reduïts al mínim, apareixeran a peu de pàgina i es reservaran a explicacions o aclariments complementaris de l'autor. Figuraran en un document informàtic a banda.

No tindran un interlineat especial entre elles i estaran compostes en Times 8. El número inicial de referència anirà entre parèntesis.

Les crides a nota s'indicaran en el cos de l'original en aràbics volats, darrere de la paraula indicada. Si aquesta porta després un signe ortogràfic, les crides aniran darrere del signe.

Requisits tipogràfics

El format general del text, a banda les especificacions indicades per a citacions extenses, anirà en Times 10, sense sagnats ni tabuladors.

La cursiva podrà utilitzar-se a per a títols de publicacions i per a destacar algun terme o diferenciar paraules o frases curtes en una llengua diferent de la de l'article. No per a les citacions.

S'usarà el guió curt ens els casos ortogràficament exigibles i l'intermedi en funció de parèntesi dintre d'una frase. En aquest cas, si l'incís acaba en punt, se suprimirà l'últim guió.

Preferentment s'usaran les cometes angulars. Quan calguen distincions internes en una citació, s'empraran les cometes d'acord amb la gradació < “ ‘ ’ ” ».

Elements gràfics

Les taules i figures, en Times 8, aniran numerades consecutivament. La llegenda anirà a la part inferior, separada per un espai, en el cas de les figures, i a la superior, en el de les taules.

Correcció de proves

Les contribucions acceptades i compostes es retornaran als autors per a la correcció de proves. Les esmenes s'efectuaran seguint els signes convencionals de correcció. No s'hi podran fer afegits.

M. Carme Picallo
El programa minimista en la teoria de principis i paràmetres 9

Joan Veny
Sobre els significants de 'blasfemar' i 'renyar': geolingüística, semàntica i etimologia 35

MONOGRÀFIC SOBRE "PER A UNA NOVA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA"

Introducció 55

Ernest Querol
Les representacions de la sociolingüística catalana 61

F. Xavier Vila i Moreno
Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana 89

Josep J. Conill & Anna Salomé
Elements per a una sociologia epistèmica del llenguatge 153

Guillem Calaforra
Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes 195

Xavier Lamuela
Instal·lació o establiment? Encara sobre els objectius de la promoció lingüística 215

Antoni Mas & Brauli Montoya
La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió 243

Ressenyes 267

Abstracts 287

M. CARME PICALLO

EL PROGRAMA MINIMISTA EN LA TEORIA DE PRINCIPIS I PARÀMETRES*

1. INTRODUCCIÓ: QÜESTIONS I IDEES GENERALS

L'objectiu de la investigació en ciència cognitiva és l'estudi del cervell, dels seus estats i de les seves funcions. Un vessant d'aquesta investigació se centra en l'estudi de les propietats generals que es manifesten de manera subjacent en les gramàtiques de totes les llengües humanes. Des d'aquest punt de vista, les construccions gramaticals i les regles específiques d'una gramàtica particular tenen l'estatus d'evidència empírica o manifestació dels mecanismes mentals que es posen en funcionament per crear expressions lingüístiques. La gramàtica generativa té com a programa de recerca la caracterització d'aquestes propietats generals i dels mecanismes mentals que les

* Aquest article és una versió resumida de la conferència que, amb el mateix títol, vaig pronunciar a la Universitat de València el maig del 2004. Vull agrair als integrants del Cercle Lingüístic d'aquesta Universitat i, en especial, als professors Pelegrí Sancho Cremades i Manuel Pérez Saldanya el seu interès en la discussió del tema i en la publicació de les meves notes. Agraeixo també a A. Bartra, J. Mateu i G. Rigau els seus comentaris al manuscrit. La investigació ha estat finançada pels projectes BFF 2003-08364-C02-01 del Ministerio de Ciencia y Tecnología i 2001SGR-00150, 2002XT-00036 de la Generalitat de Catalunya, DURSI.

produeixen i té la finalitat de proporcionar, com a mínim, un esbós del que és una teoria del llenguatge. Com en qualsevol camp científic, les hipòtesis que els lingüistes han proposat i el marc teòric que els fa de suport han anat afinant-se des dels inicis de la ciència cognitiva, a principis dels anys 50. També han anat adquirint major poder explicatiu i una cobertura empírica molt més extensa. Aquest article pretén fer un resum de l'estat actual de la qüestió, donar a conèixer les propostes recents i les línies d'investigació que s'estan seguint.

A manera d'introducció, recordarem que la gramàtica generativa es considera successora de les idees dels filòsofs i gramàtics racionalistes en els segles XVII i XVIII (Chomsky 1966). L'interès dels cartesians no era únicament l'elaboració d'una gramàtica descriptiva, sinó d'una "gramàtica general", és a dir, els principis universals que regeixen els sistemes lingüístics. Suggerien que la descoberta d'aquests universals havia de proporcionar una explicació als fets observables de les gramàtiques de les llengües particulars, en la mesura que aquests fets són simplement casos específics dels trets generals de l'estructura de les llengües humanes. Aquest enfocament es va adoptar uns segles més tard en gramàtica generativa, especialment en la hipòtesi que coneixem com la Teoria de Principis i Paràmetres, un marc teòric que es va proposar a finals dels anys 70. El seu objectiu principal era l'elaboració d'una "gramàtica general" mitjançant el descobriment i la formulació de principis d'abast universal que imposessin condicions d'invariabilitat comunes a totes les llengües i que tinguessin prou poder explicatiu per establir prediccions sobre què és una gramàtica possible. Simultàniament s'havia de donar compte de la variació tant diacrònica com interlingüística, tot i prescindint de la formulació de regles específiques per a construccions determinades en llengües particulars.

2. LA TEORIA DE PRINCIPIS I PARÀMETRES

Un *principi gramatical* és una condició que obeeixen totes les gramàtiques de les llengües humanes, sense excepció i independentment de variacions tipològiques. Un exemple de principi gramatical el constitueix el fet que els elements que componen una oració, com per exemple la que s'exemplifica a (1), no s'organitzen en estructures planes com en el diagrama que es representa a (2 a). Al contrari, els elements d'una oració s'organitzen en estructures jeràrquiques com les que es representen d'una manera molt simplificada a (2 b):

(1) Tots els nens estimen la seva germana

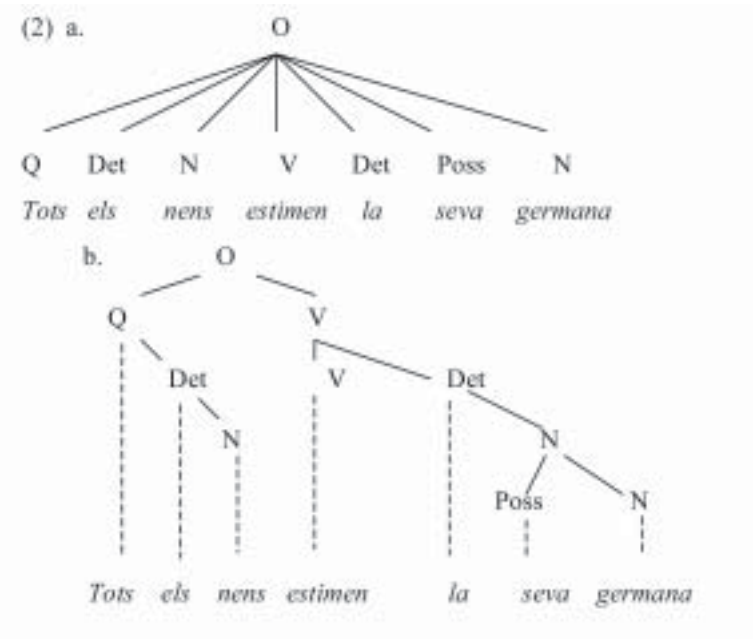

La nostra intuïció lingüística ens diu que la frase (1) és ambigua, depenent de la interpretació que s'assigni al possessiu. En una interpretació, el possessiu *seva* té com a referent una única persona que té una germana que és estimada per tots els nens. En una altra interpretació, hi ha una correspondència entre l'extensió del conjunt dels nens i el nombre de germanes. En aquesta segona lectura la frase (1) significa que tots i cada un dels nens estima la seva pròpia germana. Aquesta dependència interpretativa entre l'element quantificat de l'oració i el possessiu és possible gràcies a un altre principi gramatical, derivat de l'organització jeràrquica de les frases d'una oració. Aquest principi estableix que les relacions de dependència entre dos o més elements en una construcció sintàctica obeeixen restriccions estructurals i se sotmeten a la condició de *comandament categorial*.[1] Si hi ha dos o més elements en relació de dependència,

1. Una definició d'aquesta relació es pot expressar en els termes següents: Un element X comanda categorialment un element Y si i només si X no domina Y i la primera projecció sintagmàtica que domina X també domina Y. El comandament categorial s'aplica universalment a totes les relacions sintàctiques, tant les que impliquen moviment com en les dependències interpretatives que s'estableixen en una determinada construcció. La primera definició formal d'aquesta relació respecte a l'anàfora pronominal es pot trobar a Langacker (1966).

l'element dependent estarà en una posició jeràrquicament "inferior" al seu antecedent, però sota la mateixa cadena de dominació que aquest antecedent. En l'estructura (3) es mostra gràficament que la possible interpretació del possessiu *seva* lligada a la frase quantificada *tots els nens* (i.e. la interpretació distributiva) exigirà que l'antecedent quantificat estigui en una posició de comandament categorial respecte al possessiu. Al diagrama (3) les relacions de dominació entre categories apareixen en negreta i els dos elements en relació de comandament són subratllats, en negreta i cursiva. El quantificador de la frase *tots els nens* (***Q***-Det_1-N_1) està immediatament dominat pel node **O**, el qual també domina el possessiu *seva* mitjançant la cadena de dominació **V**, $\mathbf{Det}_2$, $\mathbf{N}_2$. Per tant, ***Q*** comanda categorialment ***Poss***:

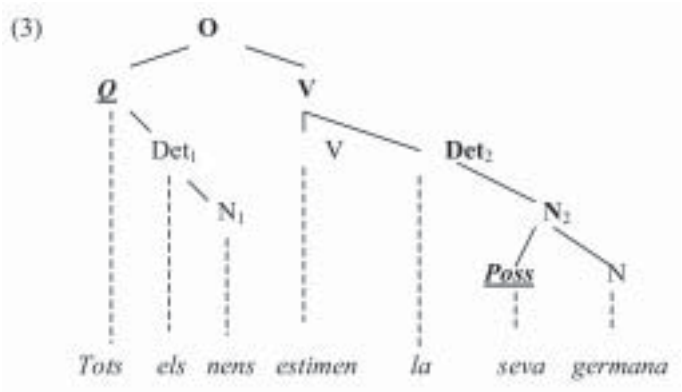

Els principis gramaticals són d'abast universal però poden estar sotmesos a variacions paramètriques limitades. Un *paràmetre* és l'expressió concreta que pot prendre un principi gramatical en una llengua particular. La variació paramètrica és l'origen de la variació interlingüística o dialectal. Un exemple d'un possible paràmetre és el que fa referència a l'ordre lineal específic en què s'enuncien els constituents d'una oració. La frase japonesa que s'exemplifica a (4) mostra que, al contrari de la seva catalana corresponent, els complements del verb apareixen a l'esquerra del predicat:

(4) Taroo-ga Hanako-ni sono hon-o yatta
Taro-NOM Hanako-DAT aquest llibre-AC va donar
(Taro (li) va donar aquest llibre a Hanako)

Un altre possible paràmetre l'exemplifiquen les construccions interrogatives. En algunes llengües com la nostra els elements interrogatius es traslladen obertament a una posició estructuralment prominent, tal com ho està el sintagma interrogatiu a (5 a). En altres llengües, com el xinès, els constituents interrogatius queden sintàcticament *in situ* com en l'exemple (5 b) que és la traducció aproximada de (5 a):

(5) a. *(A) qui* estimes?
b. Ni xihuan *shei*?
(tu estimes qui)

Les construccions interrogatives han d'obeir restriccions de caràcter universal. Hi ha diverses proves que mostren que en xinès s'apliquen les mateixes restriccions que s'apliquen al català i a moltes altres llengües. Una demostració la constitueixen oracions com les del tipus (6 b), que són tan agramaticals com la catalana (6 a):[2]

(6) a. *Qui va comprar en Joan aquest llibre de?
(i.e. En Joan va comprar aquest llibre de *Saramago*)
b. *Zhangsan mai-le neiben shei de shu?
(Z. va comprar-ASP aquest qui-de llibre?)

La restricció general responsable d'aquestes agramaticalitats és que un Sintagma Nominal (SN) definit bloqueja l'extracció d'un sintagma interrogatiu que es construeixi com a complement del nom. En català és impossible el trasllat explícit a la posició prominent de l'esquerra. La agramaticalitat de (6 b), paral·lela a la de (6 a), ens demostra que el sintagma interrogatiu en xinès també es trasllada (però de forma encoberta) a la mateixa posició prominent que les interrogatives catalanes. De fet, en xinès s'aplica la mateixa operació encoberta a la qual està sotmesa la frase catalana *un famosíssim antropòleg* a (7 a). Aquesta frase té la interpretació específica que queda parafrasejada a (7 b), la qual cosa ens indica que hi ha un element quantificat que es trasllada encobertament a una posició prominent:[3]

2. Les oracions agramaticals s'assenyalen, convencionalment, amb un asterisc.
3. Un adjectiu avaluatiu prenominal que expressa el grau màxim d'una propietat indueix la interpretació específica d'un SN indefinit (Bosque 1996).

(7) a. En Joan vol conèixer un famosíssim antropòleg
b. Hi ha un antropòleg X, tal que X és famosíssim [en Joan vol conèixer X]

Resumint, el principi general que s'aplica en totes aquestes construccions és que tots els operadors en totes les llengües obeeixen la condició d'haver de tenir abast (i.e. comandar categorialment) tots els constituents de la l'oració que queden afectats per l'operador. El paràmetre es redueix, en el cas de les interrogatives, al simple fet que en unes llengües l'abast de l'operador interrogatiu es manifesta explícitament a la sintaxi (català) i en altres encobertament a la forma lògica (xinès).

Per caracteritzar en què consisteix el coneixement lingüístic i com està estructurat, la teoria de Principis i Paràmetres en la seva primera formulació (que es coneix com a *model de la Recció i del Lligam*) proposava quatre nivells de representació: l'estructura-P, l'estructura-S, la Forma Fonètica (FF) i la Forma Lògica FL). Aquests nivells de representació pretenien reflectir l'organització modular del sistema gramatical,[4] segons el quadre que es representa a (8)

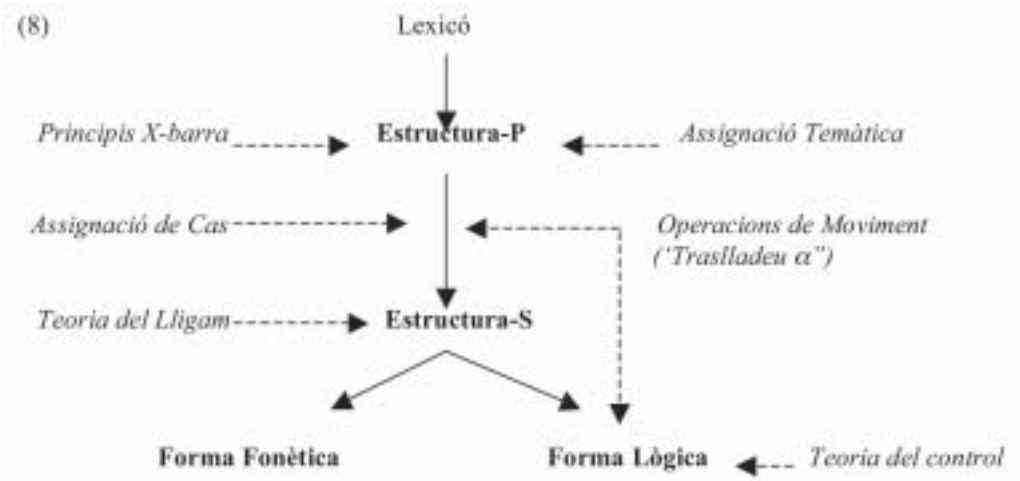

4. Les investigacions en neuropsicologia han demostrat que els sistemes de la ment (lingüístics o d'altres tipus) estan organitzats modularment. Cada mòdul s'encarrega de la resolució de problemes determinats o de portar a terme còmputs altament específics. Els mòduls es defineixen per l'especialització dels processos cerebrals que executen. No estan necessàriament localitzats en àrees concretes i aïllades del cervell sinó que es poden

En cada nivell de representació que proposava aquest model s'hi aplicaven diversos principis gramaticals. L'assignació temàtica i els principis X-barra afectaven l'anomenada 'Estructura-P' i donaven compte respectivament de les relacions semàntiques entre predicats i arguments i de l'estructura jeràrquica de les frases. L'assignació de cas estructural relacionava els arguments d'un predicat amb altres categories mitjançant la relació de recció que s'aplicava en l'Estructura-S. Les operacions de Moviment (tant en l'Estructura-S com en la Forma Lògica) estaven restringides per un principi (el *Principi de la Categoria Buida*) que afectava la posició des d'on es produïa el trasllat. La Teoria del Lligam caracteritzava les propietats referencials dels arguments (noms, pronoms o anàfores) i les relacions de coreferència que es podien establir entre aquests elements en una determinada construcció. Finalment, la Teoria del Control donava compte de la interpretació del subjecte fonèticament buit de les oracions en infinitiu. Comentarem molt breument algunes de les característiques d'aquest model. Considereu la parella d'oracions que s'exemplifiquen a (9): [5]

(9) a. Ha arribat un parent meu
b. Un parent meu ha arribat

En el model de Recció i del Lligam, els exemples (9 a) i (9 b) es consideraven dues variants possibles d'una mateixa oració. El català s'ajusta a l'anomenat paràmetre del subjecte nul, el qual ens permet tenir subjectes fonològicament buits (i.e. *Canto/xiules/mengen cireres*). Addicionalment, es proposava que l'execució d'aquest paràmetre era el que possibilitava la realització del subjecte en dues posicions sintàctiques. A (9 a) l'argument intern en funció de subjecte del verb inacusatiu *arribar* (caracteritzat a Fabra 1956: 40 com un verb del tipus IV) queda en la posició temàtica on s'ha generat, ja que és un subjecte que es comporta sintàcticament com un complement directe. En la posició canònica preverbal del subjecte, s'hi assumeix la inserció d'un element fonològicament nul de tipus expletiu, al qual s'assigna el símbol $\underline{pro}_{EXPL}$, tal com es

localitzar en diverses regions connectades per fibres de teixit nerviós. La connexió fa que dues o més regions puguin actuar com una unitat per portar a terme una operació computacional determinada (vg. Pinker 1997).

5. Com a manual d'introducció a aquest model, es pot consultar Haegeman (1991) i Ramos (1992), entre d'altres.

representa a (10 a).[6] L'expletiu és simplement un subjecte formal que té la funció de saturar el predicat. L'oració (9 b), amb subjecte preverbal, es representa sintàcticament com (10 b). No es produeix inserció de l'expletiu i l'argument intern s'ha elevat explícitament a la posició canònica del subjecte:[7]

(10) a. [*pro*$_{\text{EXPL}}$ [ha arribat [un parent meu]]]
b. [un parent meu [ha arribat [*t*]]]

El trasllat obligatori d'un argument s'atribueix, en aquest model, a la necessitat de rebre cas estructural (Nominatiu o Acusatiu), el qual s'assigna sota la relació de recció. En el cas de l'estructura (11 b), derivada de (11 a), l'element rector és el nucli Flexió de l'oració principal:

(11) a. *Sembla [en Joan haver obtingut el primer premi]
b. En Joan [sembla [*t* haver obtingut el primer premi]

En el model de la Recció i del Lligam el moviment es concebia com una operació bàsicament lliure, que es podia aplicar sempre que els principis gramaticals (com la necessitat d'assignació de cas estructural) quedessin satisfets. A mesura que la investigació anava avançant i s'estudiaven més llengües des del prisma d'aquest model teòric, van començar a posar-se en qüestió alguns supòsits que implicaven l'adopció de restriccions o la caracterització de relacions tècnicament i conceptualment poc satisfactòries. També es va començar a examinar amb més detall quines propietats manifestaven les condicions de localitat estricta en l'aplicació del trasllat. Els exemples (12 a, b) ens mostren que el trasllat de constituents és limitat i s'ha d'executar localment (i.e. ha de ser "curt"):

(12) a. *És possible que [*en Joan* sigui necessari que [*pro*$_{\text{EXPL}}$ sembli [*t* haver obtingut el primer premi]]]

6. Es tracta d'un *pro* expletiu amb les mateixes característiques sintàctiques que l'element semànticament nul *there* de l'anglès (en frases del tipus *There has arrived a man*) o del subjecte formal del francès *il*, que és també semànticament nul en les construccions inacusatives del tipus *Il est arrivé trois hommes.*

7. La posició original d'un element traslladat es representa amb una categoria buida que té el símbol *t*, per a marcar la 'traça' que deixa el trasllat. Aquesta categoria buida (i.e. la traça) té representació sintàctica i cap operació pot elidir-la.

b. De quina manera et preguntes quin estudiant va resoldre el problema? (=De quina manera t'ho preguntes?; *De quina manera X va resoldre el problema?)

A (12 a) podem observar que el trasllat del constituent *en Joan,* des de l'oració més incrustada i creuant l'oració que inclou el verb *semblar*, provoca agramaticalitat. La construcció interrogativa (12 b) només és possible si es relaciona amb el verb principal *preguntar* (*m'ho pregunto en veu baixa*, per exemple), però seria agramatical si la volem interpretar com a adjunt del verb *resoldre* en l'oració subordinada.

Independentment dels problemes i de les qüestions que anaven sorgint, la manera de concebre el coneixement lingüístic proposat per la Teoria de Principis i paràmetres (i.e. adoptant una organització modular sota la hipòtesi dels principis universals amb la seva variació paramètrica) ha demostrat ser una eina d'anàlisi molt potent al llarg dels anys. Ha permès no només relacionar molts fenòmens lingüístics que semblaven desconnectats sinó també adonar-se de la rellevància d'altres i descobrir propietats que les gramàtiques tradicionals havien passat per alt. L'extraordinari rendiment empíric del model s'ha posat de manifest en l'orientació de gramàtiques descriptives de confecció relativament recent i en les quals un gran nombre d'autors descriuen les construccions de les llengües respectives amb les eines que ha anat proporcionant aquesta tendència teòrica (vg. Renzi *et al.* (1988-1995) per a l'italià, Bosque i Demonte (1999) per al castellà, Huddeston i Pullum (2002) per a l'anglès i J. Solà *et al.* (2002) per al català).

3. UN NOU TRENCACLOSQUES

A mitjans dels anys 90 es va començar a examinar amb una mirada crítica alguns supòsits que s'havien adoptat en el model de la Recció i del Lligam per intentar oferir-ne una motivació més fonamental. Es van sotmetre a escrutini les tasques gramaticals concretes que s'atribuïen als nivells de representació i l'efectivitat de les operacions computacionals que s'havien assumit. L'anàlisi d'alguns conceptes i la formulació concreta de certs principis van plantejar algunes qüestions que podrien quedar resumides en la pregunta següent: per quina raó el llenguatge humà sembla tan poc eficient com a eina estrictament comunicativa?

És una pregunta relativament sorprenent i pràcticament informulable anys enrere. Ha anat sorgint implícitament a mesura que la investigació avançava per

acabar fent-se explícita en l'anomenat Programa Minimista (Chomsky 1995, 2000, 2001a, 2001b). Aquest programa no és una nova teoria gramatical, ja que segueix les línies bàsiques de la Teoria de Principis i Paràmetres, sinó una guia de recerca que obre noves línies d'investigació en intentar aplicar estrictament la 'navalla d'Occam' a les hipòtesis que es poden adoptar en la formulació d'una teoria.[8] La ineficiència que semblen presentar els sistemes lingüístics es manifestaria en el cas que assumíssim que la llengua és simplement una eina que serveix estrictament i únicament per a l'ús comunicatiu. Es fa palès que algunes de les propietats que caracteritzen les gramàtiques no són precisament les òptimes per a aquesta tasca. Considerem alguns exemples del que en diríem aquesta "baixa optimitat".

3.1. Les ambigüitats

Sabem que les construccions gramaticals poden ser ambigües. En un intercanvi comunicatiu, l'ambigüitat pot alimentar equívocs i és freqüentment font d'acudits. Examinem els possibles significats de frases senzilles com les que s'exemplifiquen a (13):

(13) a. A Barcelona, s'atropella una persona cada cinc minuts
b. En Joan afirma que (ell) és el rei del mambo
c. De quina manera dius que has resolt el problema?

L'oració (13 a) té dues lectures possibles: una de distributiva segons la qual cada cinc minuts es produeix un accident diferent i una altra d'absurda, però lògicament possible, segons la qual hi ha una persona específica que és atropellada cada cinc minuts a la ciutat de Barcelona. Ens podríem preguntar per què l'ordre de mots no podria ser diferent, segons la interpretació que hi vulguem atribuir. Recordem que en les oracions interrogatives alterem l'ordre de mots per assenyalar l'abast dels operadors, per tant, el trasllat no és una operació que és precisament aliena a la gramàtica. L'oració (13 b) també té dues lectures possibles: una segons la qual en Joan fa una afirmació sobre si

8. La màxima coneguda com "navalla d'Occam" es formula en els termes següents: «Les entitats no es poden multiplicar sense necessitat». De fet, Guillem d'Occam (1290-1349) no la va formular així, sinó en la forma següent: "És inútil fer amb més el que es pot fer amb menys" (i.e. *It is vain to do with more what can be done with fewer*). És a dir, si en alguna ciència es poden explicar els fenòmens sense assumir tal o qual entitat hipotètica, no hi ha cap motiu per assumir-la.

mateix i una altra en què el pronom *ell*, tant si té representació fonològica com si s'elideix, té una altra persona com a referent. La frase (13 c) és bastant semblant a l'oració (12 b) però, en aquest cas, no només és gramatical sinó que té dues interpretacions perfectament possibles. Sabem que és ambigua perquè pot donar lloc a dues respostes diferents: en una de les respostes hauria d'explicar la manera de *dir* que he resolt el problema (en veu baixa, per exemple), amb la qual cosa relaciono el constituent interrogatiu amb el verb principal. L'altra resposta fa referència a la manera en què *he resolt* el problema (l'he resolt, per exemple, fent servir el teorema de Pitàgoras).

3.2. Redundàncies, al·literacions i elements buits de significat o de contingut fonològic:

Tampoc sembla comunicativament necessària l'aparent proliferació d'elements 'sobrers' que introduïm a les frases. En les oracions catalanes (14 a) i (14 b) bé podem doblar, o hem de doblar, respectivament, el sintagma en datiu *al Joan* amb el pronom feble *li*. El pronom feble sembla redundant ja que no afegeix, de fet, cap contingut semàntic a l'oració. Vegem també que els elements negatius postverbals s'han de doblar en català amb una negació explícita. La frase (14 c), tot i portar dos elements negatius, no significa que la doble negació s'ha d'interpretar com una afirmació, contràriament al que estipula la lògica:

(14) a. (Li) he dit al Joan que no vingués
b. Al Joan li agraden les cireres
c. No he vist ningú (cf. *He vist ningú)

Considerem ara l'exemple (15 a), on es produeix una concordança al·literativa de gènere i nombre entre els elements que formen el subjecte i el predicat. Observem que l'oració corresponent en anglès (15 b) no és més expressiva ni té més propietats comunicatives que la catalana, tot i que només el nucli nominal apareix flexionat. La concordança al·literativa és una propietat de moltes llengües del món. La frase (15 c) en Seshoto, una llengua de la família Bantu, també ens mostra al·literacions de concordança. En aquests casos es tracta de la reiteració d'un classificador nominal. És un tipus de morfema que, en aquest cas concret, expressa el nombre (plural) i el tipus d'objecte (persona o vegetal) que denoten els nuclis nominals:

(15) a. Les noies altes són eixerides
b. The tall girls are smart (cf. *The<u>s</u> tall<u>s</u> girl<u>s</u> are smart<u>s</u>)
c. *ba*-shányana *bá*-ne *bá*-fumane *di*-perekisi
persones-noi *persones*-aquest *persones*-trobar-PRET *vegetals*-préssec
(Aquests nois van trobar préssecs)

La qüestió és per què les llengües naturals poden tenir elements que són, aparentment, 'sobrers' des del punt de vista estrictament interpretatiu, però sense els quals la gramaticalitat no és possible. En altres paraules, hauríem d'esbrinar quin paper juguen en la formació de l'oració i quina és la seva funció morfosintàctica.

3.3. Elements sense realització fonològica

Podríem passar ara al cas contrari amb exemples com el de (16 a), que és perfectament interpretable tot i que conté una sèrie d'elements obligatòriament elidits. Podem veure que intentar fer-los explícits en la posició en què s'interpreten converteix la frase en una construcció agramatical, tal i com mostra (16 b):

(16) a. Els nens són difícils de satisfer
b. *És difícil *per a algú* que aquest *algú* satisfaci els nens

Teòricament hauria de ser més entenedora i més apta a efectes d'ús la frase agramatical. En aquest cas, les qüestions que es formulen són: Per què entenem frases com les de (16 a)? Quina restricció força l'elisió d'elements com els que hem representat en cursiva a (16 b)? Quina regla gramatical permet el trasllat de l'objecte del verb *satisfer* a la posició de subjecte de l'oració principal? Per què la frase *els nens* concorda amb el verb *ésser* i amb l'adjectiu *difícil* si no és l'argument d'aquest predicat?

3.4. Desplaçaments

La posició del constituent *els nens* a (16 a) ens porta a considerar un altre fenomen que ens mostra que la llengua és un aparell de disseny relativament 'imperfecte'. Aquesta imperfecció és manifesta en el fenomen del trasllat. En moltíssims tipus de construcció els sintagmes ens poden aparèixer en posicions diferents de la posició en

la qual els interpretem. N'hem vist un exemple en la interrogativa (13 c), que tenia dues interpretacions provocades precisament pel trasllat a primera posició del constituent interrogatiu. Què força en català el trasllat i per què no es produeix de forma explícita en xinès? (vg. exemple (5 b)). En què consisteix, exactament, el paràmetre que les diferencia? Similarment: per què *els nens* a l'exemple (16 a) pot aparèixer com a subjecte formal del predicat de l'oració principal (i.e. hi concorda) quan, en realitat, és l'objecte del verb de l'oració subordinada en infinitiu? Altres casos de trasllat aparentment innecessari els tenim en els exemples (17):

(17) a. La Maria *el* vol llegir (cf. La Maria vol llegir-*lo*)
b. *El planeta Venus* es va poder observar ahir vespre
(cf. Es va poder observar *el planeta Venus* ahir vespre)

Resumint, fenòmens com els que hem exemplificat provoquen preguntes com la que es formulava a l'inici d'aquesta secció i demanen al lingüista una reflexió sobre la relativa 'ineficiència' comunicativa dels sistemes gramaticals.

4. EL MODEL MINIMISTA

Els estudis lingüístics han fet front a la qüestió no en termes d'ineficiència, sinó adoptant el punt de vista contrari. Es formula la hipòtesi de treball que aquestes aparents imperfeccions poden no ser res més que adaptacions del sistema gramatical als sistemes externs a la llengua. Des d'aquesta perspectiva, podríem suposar que els fenòmens observats constitueixen la via més efectiva possible per fer interpretable el sistema lingüístic als sistemes no-lingüístics, físics o mentals, amb els quals ha d'interaccionar per força. Aquests sistemes imposen certes restriccions del tipus següent: limitacions de memòria, la condició de linearitat estricta en els enunciats que imposa el nostre tracte vocal i el sistema auditiu (en les llengües orals) o les condicions visuals i de divisió de l'espai (en els llengües de signes), la nostra organització conceptual, la categorització dels objectes i la nostra percepció dels estats de coses, entre molts d'altres.

El programa minimista tracta d'establir unes especificacions mínimes de disseny que, per una part, redueixin al mínim la complexitat computacional que es porta a terme al cervell en cada operació gramatical i, per altra part, millorin la capacitat explicativa del model. Si adoptem el supòsit que la facultat humana del llenguatge és

potser la solució més operativa per satisfer les condicions de llegibilitat que imposen els sistemes externs, les aparents imperfeccions deixen de ser-ho per convertir-se en una via efectiva per fer accessible la capacitat lingüística a altres capacitats. Amb aquesta idea, suposem que representem la facultat lingüística humana com un sistema que consta, com a mínim, dels components que hi ha dins del quadre en la representació (18). El sistema lingüístic interacciona amb altres sistemes de la ment o amb condicions físiques que es representen externes al quadre:

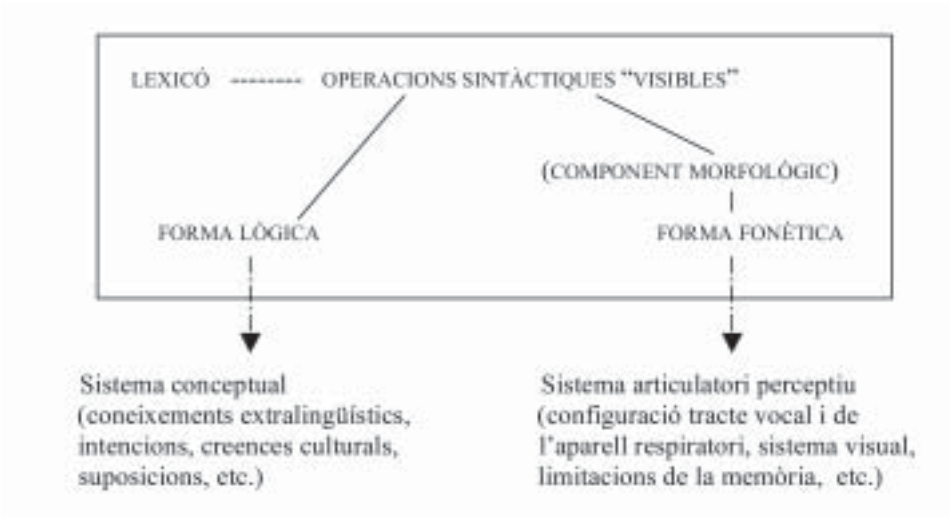

Si comparem el quadre (18) amb el diagrama (8) de l'anomenat model de Recció i Lligam es pot observar que només es fa referència a 'operacions sintàctiques' i que no s'especifiquen els nivells de representació 'Estructura-P' i 'Estructura-S'. No es tracta que el sistema no tingui una organització modular, sinó que el model minimista posa en qüestió la necessitat de conferir estatus teòric a aquests nivells de representació, tot i intentant derivar les propietats que els caracteritzaven de principis més fonamentals. Si és així, es poden eliminar com a postulats conceptualment innecessaris. Seguint la màxima d'Occam, es prescindeix d'alguns artefactes sintàctics per l'aplicació d'un principi d'economia que anomenarem Principi de Representació Plena (*Full*

Interpretation). El principi bàsicament demana l'eliminació de tot element que no sigui estrictament necessari per a satisfer la interfície (i.e. la 'lectura') entre les operacions gramaticals i els sistemes conceptual i articulatori perceptiu:[9]

(19) Principi d'interpretació plena (*Full Interpretation*): Elimineu els símbols superficials en les representacions i les passes innecessàries en les derivacions.

4.1. El lexicó

El lexicó el constitueixen els mots (o àtoms) que configuraran les representacions sintàctiques. Podem imaginar aquestes unitats com una col·lecció d'entrades de diccionari que els parlants emmagatzemem en la memòria. El lexicó el constitueixen dos tipus de categories:

(i) Categories lèxiques
(ii) Categories funcionals

Les categories lèxiques són fonamentalment les anomenades 'categories majors': els noms, els adjectius i els verbs. És a dir, totes les que formen un conjunt infinit i denoten entitats o objectes (concrets o abstractes), propietats, accions, esdeveniments, estats, processos, etc. Els mots contenen conjunts de trets de tipus sintàctic, semàntic, morfològic i fonològic. Alguns són trets inherents i altres són opcionals, tal i com es descriu a (20 a, b) per al nom *taula*. Entre els trets opcionals s'inclouen el nombre i el cas estructural que s'aporten a l'element lèxic quan aquest se selecciona per formar part d'una estructura oracional:

(20) *taula*
a. [N, concret, simple, comptable, femení, ...]$_{\text{INHER.}}$
b. [singular/plural, acusatiu/nominatiu, ...]$_{\text{OPCION.}}$

Les categories funcionals són totes aquelles que constitueixen els 'satèl·lits' o les projeccions ampliades de les categories majors i també estan formades per conjunts de trets. Són categories que no estableixen generalment relacions temàtiques però que

9. El Principi d'Interpretació Plena assegura també que l'elisió ha de ser recuperable, morfològicament o estructuralment.

contribueixen a la interpretació de les oracions de diverses maneres. Les categories funcionals es poden considerar la bastida o el suport de les categories lèxiques en tant que serveixen per aglutinar les relacions sintàctiques que s'estableixen en l'oració. Les categories funcionals mínimes que podem assumir són les que especifiquem en la llista (21):

(21) a. **Complementador** (COMP).- Expressa el mode o la força de l'oració (declarativa, interrogativa, imperativa, etc.). La seva matriu fonològica correspondria a les conjuncions *que, si,* o a elements fonològicament nuls.

b. **Determinant** (DET).- Constitueix el satèl·lit de les frases nominals. Amb aquest terme general ens referim als articles definits (*el/la*), els indefinits (*un/-a*), els demostratius próxims o distals (*aquest/aquell*) i els quantificadors (*algun, poc, molt, tres, un, cada, tot*, etc.). Bàsicament és la categoria que confereix al sintagma nominal propietats com la referencialitat o la (in)especificitat i determina l'extensió del conjunt que denota el nom.

c. **Flexió** (FLEX).- És un terme de cobertura que es pot fer servir per incloure diversos elements diferents: T(emps), CONC(ordança), Negació i Aspecte. Aquí considerarem només els elements T, que expressa l'estructura eventiva i emmarca les relacions temàtiques en unes pautes temporals [±passat], i CONC, que conté els elements de [Pers, Nom (Gèn)] que relacionen el subjecte amb el verb. Addicionalment, en algun dels elements de FLEX hi ha un tret (que anomenarem P(rincipi) P(rojecció) A(mpliat) que exigeix un subjecte formal (argumental o expletiu) en una posició d'especificador.[10]

d. ***verb*** (*v*) Anomenat "verb petit" té generalment una matriu fonològica buida i correspon a un element abstracte que expressa CAUSA. Aquesta categoria és la que resol el cas acusatiu de l'objecte directe.

Hi ha una sèrie de propietats fonamentals que caracteritzen les categories funcionals: la primera, i més important, és que són les categories responsables de la variació (paramètrica) entre les llengües. Un paràmetre s'executa segons les característiques específiques dels trets que formen les categories funcionals combinades amb les propietats morfofonològiques de la frase que s'hi relaciona. Un exemple seria el tret que consti-

10. El terme PPA (Principi de Projecció Ampliat) per designar un tipus de tret no és particularment afortunat, però s'ha mantingut per raons purament històriques. En qualsevol cas, aquest tret és el responsable que l'oració tingui sempre un subjecte sintàctic, sigui un element purament formal (un subjecte expletiu, vg. nota 6) o un argument del predicat elevat des de la subestructura lèxica de l'oració.

tueix el COMP de les oracions interrogatives. Hem vist anteriorment en l'exemple (5a) del català que aquest tret té la propietat d'atraure obertament tot el constituent a la primera posició (concretament, a l'especificador de COMP). En l'oració xinesa (5 b) les característiques del tret no permeten atraure obertament tot el sintagma interrogatiu, però l'operador s'hi trasllada encobertament (i.e. a la sintaxi de la forma lògica):

(22) a. $[_{\text{COMP[+int]}}$ (A) qui [Comp^0] $[_{\text{FLEX}}$ estimes *t*]] (cf. (5 a))
b. $[_{\text{COMP[+int]}}$ <*shei*> [Comp^0] $[_{\text{FLEX}}$ Ni xihuan shei]] (cf. (5 b))

Les categories funcionals poden presentar-se en forma de morfemes lligats, de morfemes lliures o de morfemes nuls, segons les propietats de la gramàtica particular. La variació respecte de l'estatus morfològic dels elements funcionals la podem observar en els exemples (23), (24) o (25). En l'oració catalana (23 a) els morfemes de Flexió (futur i 3a. persona del singular) són morfemes lligats i atrauen el verb. Els morfemes anglesos equivalents són lliures a (23 b). Del mateix tipus és el contrast entre els elements nominals de les frases catalanes (24 a) i (25 b) i els corresponents en basc (24 b) i (25 a) respectivament. El determinant basc és postnominal i apareix com a sufix, la qual cosa suggereix que aquesta categoria funcional 'atrau' el Nom al seu nucli, mentre que el Determinant en català és un morfema lliure i no té capacitat d'atracció:

(23) a. La Maria cant*arà* una cançó
b. Mary *will* sing a song

(24) a. La dona ha llegit el llibre
b. Emakumeak liburua irakurri du
dona-*la*-ERG llibre-*el*-ABS llegit ha

(25) a. Irakasleak emakumeari liburua irakurr*arazi* dio
mestre-*el*-ERG dona-*la*-DAT llibre-*el*-ABS llegir-*causa* ha
b. El mestre (li) ha fet llegir el llibre a la dona

Respecte a l'estructura, les categories funcionals són sempre categories 'transitives' perquè sempre tenen un complement (una altra categoria funcional o una categoria lèxica). Aquesta propietat resulta del fet que són extensions de les categories majors, directament o indirectament. Les categories funcionals també poden tenir un especificador que sol correspondre a un element traslladat. Considereu els exemples

següents, on es mostra l'estructura jeràrquica de diverses frases que contenen categories funcionals i categories lèxiques. En els diagrames no s'hi ha representat cap operació de moviment:

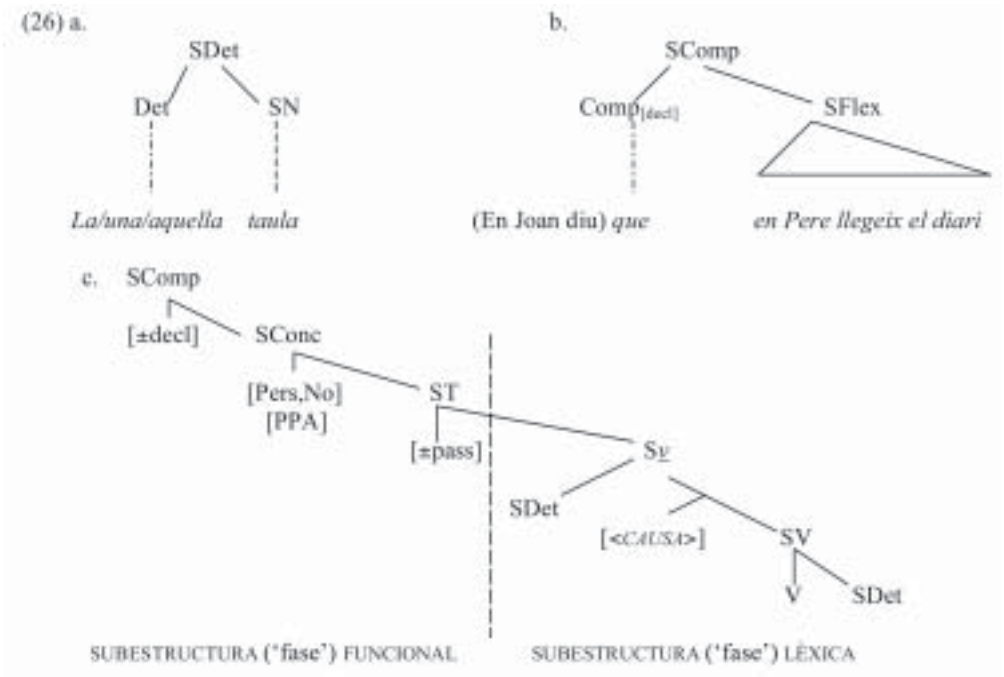

Els diagrames ens mostren que les categories lèxiques sempre són subjacents a les categories funcionals. En l'estructura oracional (26 c) hi podem distingir dues subestructures (o 'fases', segons el nom tècnic) diferenciades. La subestructura més incrustada conté tots els elements que es relacionen temàticament (predicat i arguments) mentre que els elements de la subestructura superior fan de detonant de les possibles operacions morfosintàctiques (trasllat o concordança).

4. 2. Les operacions sintàctiques

L'aspecte més tècnic del model minimista és la caracterització de les operacions sintàctiques i de les seves propietats. En aquesta presentació només es pot fer un resum de les idees principals i de la seva motivació. Per a poder generar una expressió

lingüística cada gramàtica particular ha de recórrer, en primer lloc, a la tria de les unitats lèxiques (les categories majors i les categories funcionals) que constitueixen les entrades del seu diccionari i que estan constituïdes per conjunts de trets, semàntics i morfosintàctics. Les unitats lèxiques tenen dos tipus de trets sintàctics, els que anomenem *interpretables* i els *no interpretables*. Els *interpretables* aporten continguts de diferents tipus a la semàntica de l'oració i són visibles en la forma lògica. Són, entre d'altres: les marques categorials [N, V, Det,...]; els trets de Persona i Nombre en el nom o en el pronom que intervenen en la resolució de l'anàfora; els que expressen l'estructura eventiva a T; els trets que formen el Complementador, que aporten la interpretació del mode de l'oració [± interrogatiu] i les marques d'especificitat [± espec] al Determinant. Els trets *no interpretables* no tenen cap funció en el component interpretatiu, però són els inductors o conductors de les operacions sintàctiques en relacionar la subestructura lèxica amb la subestructura funcional de l'oració. L'efecte d'aquests tipus de trets en la morfosintaxi sol ser el que superficialment apareix com la gran majoria de les aparents "imperfeccions" que hem il·lustrat a la secció 3. D'entre aquest grup en podem destacar el cas estructural dels arguments (Nominatiu i Acusatiu o Ergatiu i Absolutiu, segons la llengua); el tret en el node Flexió que satura el predicat sota el Principi de Projecció Ampliat (PPA); els trets que es realitzen fonològicament com a morfemes de concordança com, per exemple, la flexió de Nombre i Persona en els verbs que contenen marques temporals o com a flexió de Nombre i Gènere en els adjectius, en els participis o en els Determinants.

Les operacions o mecanismes sintàctics que s'han de portar a terme per construir una expressió lingüística són, bàsicament, els que hi ha a la llista (27):

(27) a. Selecció
b. Fusió (o Unió)
c. Concordança
d. Eliminació de trets no interpretables
e. Trasllat

L'operació **Selecció** consisteix en la tria i organització de les unitats lèxiques del 'diccionari' que entraran a formar part del còmput sintàctic per a generar una expressió determinada. Recordem que aquestes unitats són tant categories majors com categories funcionals i estan formades per conjunts de trets. Per exemple, per formar l'oració *la*

noia trenca el vidre haurem triat, entre d'altres elements: dos determinants (*la* i *el*), dos noms (*noia* i *vidre*), un verb de canvi d'estat (*trencar*), una categoria funcional [Temps] amb trets de present, una categoria *v* que introdueixi la noció de Causa (del canvi d'estat) i que legitimi l'expressió d'un agent. Finalment, hi ha d'haver un Complementador amb els trets corresponents al mode declaratiu, entre d'altres possibles.

L'operació **Fusió/Unió** consistirà en la formació d'un objecte sintàctic complex, a partir de dos elements simples (28 a), d'un element simple i un de complex (28 b), o de dos o més elements complexos (28 c):

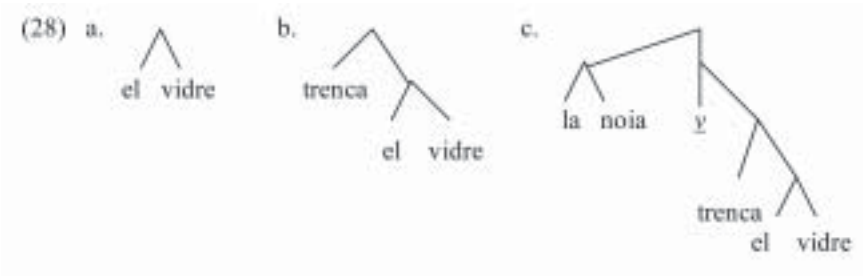

Les operacions de unió/fusió s'han d'aplicar de manera estrictament cíclica, és a dir, unint els objectes sintàctics més incrustats fins als objectes sintàctics 'superiors' en la manera que s'exemplifica en la seqüència d'operacions de (28). De l'estricta ciclicitat de l'operació se'n deriven els efectes de la teoria X-barra.

Els cicles d'unió/fusió dels objectes sintàctics simples o complexos es porten a terme simultàniament a l'operació abstracta que anomenem **Concordança,** que pot tenir expressió morfofonològica encara que no necessàriament. En el component sintàctic, es tracta de la relació que s'estableix entre un tret o un conjunt de trets en el nucli d'una categoria funcional i un tret o un conjunt de trets d'una categoria lèxica propera. Aquesta operació té l'efecte d'esborrar del component semàntic (i.e. la Forma Lògica) els trets no interpretables, tant de la categoria funcional com de la categoria lèxica que s'hi relaciona, a mesura que progressa la fusió/unió cíclica. En canvi, els trets interpretables romanen per ser visibles a la forma lògica. Un exemple d'aquesta relació de Concordança és la que estableixen els arguments que tenen trets interpretables de Persona i Nombre amb els trets no interpretables corresponents de les categories

11. La categoria funcional *v* conté trets no interpretables de Pe,Ge i No, tot i que no es fan explícits fonològicament en totes les construccions. Les podem veure en algunes variants del català i del francès, en els següents tipus de construcció:

funcionals *v* (vg. (21 d))[11] i Flexió. El cas estructural (un tret no interpretable) activa aquesta relació i fa de vector o 'missatger' entre un argument i la categoria funcional pertinent. L'operació de concordança abstracta entre dos elements (amb eliminació de trets no interpretables) es representa en les estructures següents:

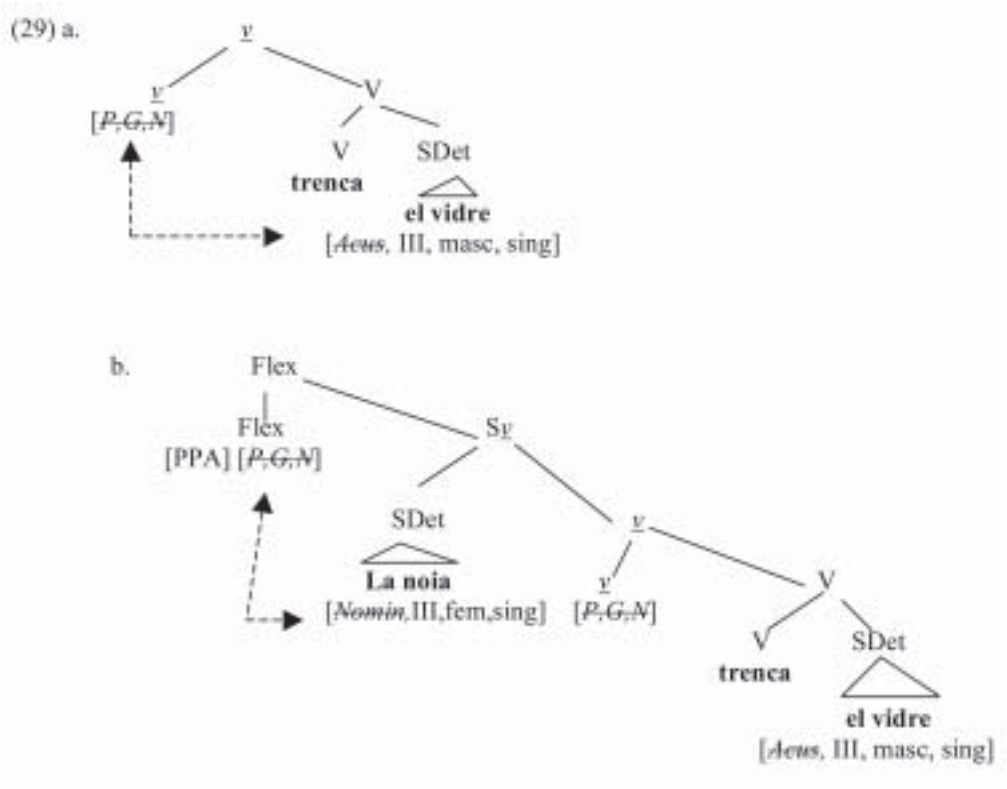

L'operació de **Trasllat** dels elements sintàctics és una operació complexa que, igual que la concordança, implica una relació entre un tret d'una categoria funcional i el d'una categoria lèxica. Aquesta relació, però, va seguida d'una operació de moviment i unió entre les dues categories. La relació entre trets seguida de trasllat s'exemplifica en l'estructura (30). El tret no interpretable [PPA] (vg, nota 10) a FLEX

(i) a. Les he vist*es* (a elles/les cadires)
b. Quelles chaises as-tu repeint*es*?
quines cadires has repintades?

es relaciona amb el tret categorial d'un argument. L'efecte sintàctic és que tot l'argument és atret al domini de la categoria que conté [PPA]; per tant, es produeix una fusió/unió entre FLEX i el SDet (*La noia*), que passarà a ocupar ara la posició d'Especificador de FLEX. Les operacions de Concordança que hem representat ja a (29 b) més la relació entre [PPA] i el SDet, seguida de Fusió/Unió que representem a (30), són simultànies però es mostren separadament per representar gràficament les operacions implicades:

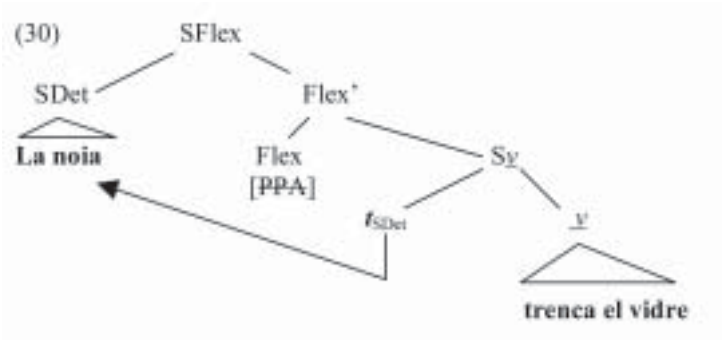

Tot i que són simultànies, les operacions de concordança (29 b) i moviment (30) són independents, ja que impliquen trets diferents. La concordança és sensible al cas estructural de l'argument (Nominatiu en el cas exemplificat) i involucra els trets no interpretables de [Pe i No] a FLEX. El moviment implica el tret [PPA] i la marca categorial de l'argument (SDet en aquest cas). El fet que són dues operacions independents ens ho mostren exemples com el de (31), en el qual hi ha un subjecte en posició postverbal que concorda amb el verb, mentre que és l'element expletiu (fonològicament buit o fonològicament explícit, segons les llengües particulars) el que satisfa el tret [PPA] i fa de subjecte formal de la construcció:

(31) a. Ha arribat una noia (fr. *Il*$_{expl}$ est arrivée une fille)
b. [*pro*$_{expl}$[$_{Flex}$ [~~PPA~~] [P,N] [**ha arribat** [[~~Nomin~~,III,fem,sing] **una noia**]]]]

PPA Concordança

La independència de l'operació de trasllat també es fa palesa a les interrogatives, on s'estableix una relació entre el tret (interpretable) de mode interrogatiu de Comp

i la frase Qu- que es trasllada al seu domini. L'operació de concordança entre ***v*** i el complement directe interrogat és la mateixa que s'ha exemplificat a (29 a). En el cas del català, la concordança sintàctica que es representa a (32) no té correlat fonològic, però sí que en té en altres llengües, com el francès i el basc:

(32) [$_{\text{Comp}}$**Quina noia** [+int] [$_{\text{Flex}}$ ~~*I*~~ *pro* [$_{S_v}$ [~~P,(Gc),N~~] [**has conegut** [[~~Acus~~,III,fem,sing] *t*]]]]

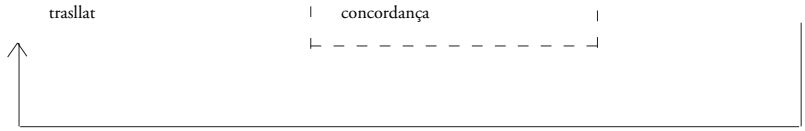

5. LES CONDICIONS D'ECONOMIA ESTRICTA

De totes les operacions que hem esmentat a (27) la de moviment és la més complexa i gramaticalment més costosa, ja que inclou no només la relació entre conjunts de trets, sinó l'arrossegament de tota la categoria que es trasllada (amb tot el conjunt de trets sintàctics, semàntics i fonològics).

En el marc minimista s'adopta el supòsit que les operacions sintàctiques han de ser màximament econòmiques. Sota els preceptes de l'economia s'avaluen les possibles derivacions d'una oració. Només la derivació menys costosa de totes les possibles serà gramatical. Els objectes sintàctics no es poden traslladar lliurement perquè cada trasllat s'ha de motivar i ha de satisfer un requeriment gramatical (a la Forma Fonètica o a la Forma Lògica). Addicionalment, l'aplicació del trasllat s'ha d'executar amb el moviment més curt. El programa minimista presenta, per tant, diferències respecte al model Recció i Lligam que hem examinat a la secció 2. Recordem que en la proposta de Recció i Lligam el trasllat era una operació que es podia aplicar lliurement, sempre que els principis se satisfessin. L'aplicació estricta del requeriment d'economia estricta en les derivacions és una de les propostes fonamentals del programa minimista. La idea és que les expressions lingüístiques ben formades són les que presenten un major estalvi de recursos gramaticals.

Les directrius d'economia no són una novetat del programa minimista, ja que són implícitament presents en totes les formulacions gramaticals, tant si són de tipus descriptiu com teòric, d'una manera o d'una altra. En català, per exemple, si l'emissor

del discurs no vol marcar un efecte contrastiu, ha de recórrer a la utilització d'un subjecte nul (*pro*) com en l'oració subordinada de l'exemple (33). L'estratègia d'evitar fonològicament el pronom és una aplicació d'economia que no afecta la interpretació de l'oració ja que els seus trets referencials s'infereixen de la flexió de Persona i Nombre en el verb:

(33) La Joana ens ha dit que *pro* no hi anirà

Podríem fins i tot afegir que la mateixa existència d'una categoria gramatical com el pronom (nul o fonològicament especificat) obeeix segurament a un principi d'economia. Recordem que les gramàtiques descriptives solen dir-nos que «la funció prototípica del pronom és la de representar sintagmes nominals» (vg. per exemple, Todolí 2002, 1341). Aquesta descripció de la funció del pronom provoca la pregunta òbvia de quin requeriment estrictament gramatical pot induir la substitució d'un sintagma nominal (o de qualsevol constituent) si simplement es podria anar repetint el constituent al llarg del discurs, igual que anem reiterant les concordances. Possiblement són directrius d'estalvi de recursos gramaticals els que possibiliten l'ús de l'estratègia pronominal en una gran majoria de llengües. Una altra aplicació de l'economia, en aquest cas en forma d'evitar el trasllat, és l'existència d'operadors *in situ* com hem vist en els constituents interrogatius del xinès o en les expressions quantificades en general. El problema es presenta en tractar d'esbrinar quin requeriment morfofonològic exactament força el trasllat en les frases interrogatives del català. També l'elisió de constituents sencers, com en l'oració (34) és un exemple d'economia:

(34) Si la Joana pot pintar la seva habitació en Joan també pot

Podem fer atenció al fet que les directrius d'estalvi de recursos poden ser més potents que la reparació de les possibles 'ineficiències' comunicatives que tal estalvi provoca. A (34), l'elisió del sintagma verbal *pintar la seva habitació* en l'oració principal de la construcció condicional crea una triple ambigüitat força interessant. El possessiu *seva,* elidit juntament amb tot el sintagma verbal, es pot interpretar com una anàfora estricta i ser coreferent amb *la Joana* (i.e. «Si la Joana pot pintar la seva pròpia habitació, en Joan també pot pintar l'habitació de la Joana»). També pot interpretar-se com una variable i rebre una lectura no estricta, amb la qual cosa corefereix amb *la Joana* en la

condicional i amb *en Joan* a la principal (i.e. «Si la Joana pot pintar la seva pròpia habitació, en Joan també pot pintar la seva pròpia habitació»). Hi ha encara una tercera interpretació: aquella en la qual el possessiu té com a referent una tercera persona, tant en l'oració principal com en la condicional. La qüestió és per què les gramàtiques apliquen reiteradament els principis d'economia, fins i tot a costa d'induir ambigüitats interpretatives. La conjectura que es proposa, i que caldria demostrar, és que aquesta aplicació és necessària des del punt de vista estrictament computacional.

Qüestions com la que acabem de plantejar, juntament amb d'altres que hem anat esmentant són en el centre del debat. Tant les preguntes com les possibles respostes que podem proposar com a hipòtesis de treball tenen molts vessants, força conseqüències i no pocs desacords de més o menys envergadura conceptual. En qualsevol cas, les hipòtesis s'han de validar empíricament mentre es vetlla per la consistència teòrica dels models gramaticals que el lingüista proposa.

M. Carme Picallo
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Bosque, I. (1996) «On Specificity and Adjective position», *Perspectives on Spanish Linguistics* I:1-13, J.Gutiérrez-Rexach & L. Silva-Villar (eds.), UCLA.

Bosque, I. & V. Demonte (1999) *Gramática descriptiva de la lengua española,* Madrid, Espasa-Calpe.

Chomsky, N. (1966) *Cartesian Linguistics,* Harper & Row, New York [trad. catalana a càrrec de G. Ferrater (1970) *La lingüística cartesiana,* Barcelona, Seix Barral].

— (1995) *The Minimalist Program.* Cambridge, MA, MIT Press [trad. catalana a càrrec de J. Rosselló i J. Solà Pujols (1998) *El programa minimista.* Barcelona, Ariel].

— (2000) «Minimalist inquiries: the framework» a R. Martin, D. Michaels & J. Uriagereka (eds.) *Step by step – Essays in Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA, MIT Press (pp. 89-155).

— (2001a) «Derivation by Phase» a M. Kenstowicz (ed.) *Ken Hale: A Life in Language,* Cambridge, MA. MIT Press (pp. 1-52).

— (2001 b) «Beyond Explanatory Adequacy», *Occasional Papers in Linguistics* 20, MIT, Cambridge, MA.

Fabra, P. (1956) *Gramàtica catalana,* Barcelona,Teide.

Haegeman, L. (1991) *Introduction to Government and Bindign Theory*, Oxford/ Cambridge, Mass, Blackwell,. [trad. catalana a càrrec del Grup de Gramàtica Teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, Enciclopèdia Catalana]

Hale, K. & J. Keyser (1993) «On Argument Structure and the Lexical Expression of Syntactic Relations», *The View from Building 20, Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger.* K. Hale & S. J. Keyser (eds.) MIT Press pp. 53-109

— (2002) *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure.* Cambridge, MA, The MIT Press.

Huddleston, R & G. Pullum (2002) *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge, Cambridge University Press.

Langacker, R. (1966) «On Pronominalization and the Chain of Command», a W. Reibel & S. Schane (eds.) *Modern Studies in English*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.

Pinker, S. (1997) *How the Mind Works*, New York, Norton.

Ramos, J. R. (1992) *Introducció a la Sintaxi,* València, Tàndem.

Rappaport, M. & B. Levin (1988) «What to do with Theta-Roles?», a W. Wilkins (ed.) *Syntax and Semantics 21: Thematic Relations*. San Diego, CA, Academic Press, pp. 7-36.

Renzi *et al.* (eds.) (1988-1995) *Grammatica italiana di consultazione*. Bologna, Il Mulino.

Solà, J., M. R. Lloret, J. Mascaró & M. Pérez Saldanya (eds.) (2002) *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries.

Todolí, J. (2002) «Els pronoms», *Gramàtica del català contemporani*, J. Solà *et al.* (eds.), Barcelona, Empúries, vol. 2:1337-1433.

JOAN VENY

SOBRE ELS SIGNIFICANTS DE 'BLASFEMAR' I 'RENYAR': GEOLINGÜÍSTICA, SEMÀNTICA I ETIMOLOGIA

PROPÒSIT

1. Aquest treball té un doble objectiu: 1) fer un estudi onomasiològic entorn del concepte 'blasfemar, renegar', establint sobre dades de l'*Atles lingüístic del domini català* (ALDC) (Q. 598) l'àrea dels seus significants i analitzant llur origen i evolució; 2) atès que algun d'aquests (*renegar*) ha derivat cap a 'renyar, reganyar', procedir a una tipologia lexicogenètica d'alguns mots, sobretot dialectals, al voltant d'aquell concepte i, a partir d'un dels tipus més productius ('rondinar, murmurar'), fer una nova proposta etimològica del mot *runar* 'renyar'.

PERSPECTIVA GEOGRÀFICA

2. Si contemplem des d'un angle onomasiológic la distribució geogràfica dels diversos significants que designen el concepte 'blasfemar', trobem la situació següent (vegeu el mapa adjunt i els annexos):

Caplletra 37 (Tardor 2004), pp. 35-52

1) *renegar* abraça una àrea extensa i força compacta, des dels Pirineus fins a Cabanes de l'Arc: comprèn la Catalunya del nord, tot el Principat i part del Maestrat; hi trobem també la variant perifràstica *dir renecs* (61); hi apareixen alguns punts isolats de *blasfemar* amb les seves variants;

2) *blasfemar*, amb variants (*blasfemiar*, *desflamar*, etc.), ofereix una àrea densa a la major part del valencià, des de la línia Vilafranca del Maestrat-Alcalà de Xivert cap al sud;

3) *flastomar* és general a les Balears i l'Alguer, convivint amb *renegar* i *batuejar* a Menorca;

4) coneixen algunes ocurrències *dir pecats* (o *dir pecats mortals* 44); *cagar* (o *dir cagaments* 99) en valencià i al Matarranya, *maleir* i *malear*, en poblacions esparses de nord a sud;

5) són variants locals, a voltes de contingut semàntic més general, *tirar maldicions*, *parlar mal* (vegeu *malragonau* 'malparlat' a 94); i, com a segona resposta, *repotegar*, *tirar pestes*, *jurar*, *barbaritzar*, *batuejar*, *dir* <u>*disbarats*</u>,

ASPECTE HISTORICOSEMÀNTIC

3. *Blasfemar* és mot pres del llatí de l'Antic i Nou Testament BLASPHEMARE 'dir blasfèmies', manllevat al grec BLASPHEMEIN 'injuriar, difamar, bescantar, parlar malament d'algú o d'alguna cosa' (Ernout-Meillet s.v. *blasphemus*; DHLF s. v. *blasphème*; DECat). El nostre mapa presenta unes variants no enregistrades fins ara: *blafemar* (179, 186), amb eliminació de la [s]; *basflemar* (55), per metàtesi; *blasfemiar* (165, 172, 183), format per atracció de *blasfèmia*; *desflamar* (16, 22, 48, 54), degut a dissimilació de labials ([b]...[f]), amb l'ajut del prefix *des-*, de caràcter negatiu, i el seu intensiu amb el sufix *-ejar* [ədʒˈa], *desflamejar* (72); el raríssim *barfembiar* (119).

Blasfemar s'ha utilitzat i s'utilitza intransitivament i transitivament, almenys des del s. XIV, tant en el sentit de 'ultratjar amb paraules' com en el de 'dir paraules contra la Divinitat': *blasfemar l'emperador*, *blasfemar les seves obres*, *blasfemar a Déu*, *blasfemar d'algú*. El seu camp derivatiu és: *blasfemador*, *blasfemaire*, *blasfem* (*blasfemi*, *blasfemo*).

Recordem que BLASPHEMARE va donar la variant BLASTIMARE, "peut-être sous l'influence de *aestimare*" (Ernout-Meillet), ètim de l'antic *blastomar* 'maleir, flastomar', reduït a *blasmar* (cf. fr. *blâmer*) que es va cobrir del significat de 'desaprovar, censurar' (cf. §14).

De qui blasfema sovint es diu que "té una llengua com una estral ('destral')" (83. Beneixama).

4. *Renegar* deriva d'un llatí vulgar *RENEGARE (REW 7207), verb "fait comme *renuo*" (Ernout-Meillet s.v. *nego*), on el prefix RE- marca la intensitat. A més dels significats de 'deixar de reconèixer com a seu', 'apostatar', 'abominar', té el de 'injuriar amb paraules irreverents i indecoroses', visibles en contextos com:

> renega ... lo Fill de Déu (R. Llull)
> reneguen lo nom de Jesuchrist (Jaume I)
> reneguen de nostre senyor Déu (doc. mall. any 1493) (DCVB)

Per extensió, el verb ha passat a 'dir despropòsits injuriosos, dir interjeccions grolleres', amb un ús absolut: "No fa més que *renegar*; *renega* com un oriol; *renega* com un carreter; *renega* com una ratapinyada" (DCVB, DLFF). Els significats són paral·lels a l'occità: *renegar* "renier, méconnaître; jurer, blasphémer..." (i mots del seu camp derivatiu: *renèc* 'juron', *renegaire* "renieur; blasphémateur") (Alibert), així com al fr. *renier* ("à l'époque classique le verbe s'employait absolument au sens de 'blasphémer'" [DHLF]) i a l'it. antic *rinnegare* (Battisti-Alessio). En català, el sentit quasi etimològic de 'dir que no, negar, rebel·lar-se' és present en el mall. *renegar-se* aplicat a humans ("*S'ha renegat* a complir sa llei") i a animals ("Es mul *s'ha renegat* [a pujar la costa]"); també en l'adjectiu postverbal *renego*, *-a* 'que es nega a obeir'. En l'accepció de 'flastomar', tenim derivats com *renegaire* (DCVB), *renegat* (DCVB; Sant Mateu del Maestrat [ALDC], Taüll [DECat]), *renegós* 'flastomador' (DCVB). També es poden usar sintagmes verbals com *dir renecs*, *cargolar un renec* (DEC).

Les Balears també van conèixer *renegar*, si jutgem per la documentació: "El que *renegarà*, blasfemarà e mal dirà Déu o a la Sagrada Verge" (Eivissa, 1410), "*renegador* per lo cap de Déu" (Felanitx, 1562) (ap. Llompart 1973: 149 i 146). A més, encara es coneix el mot a Menorca (70, 71).

5. *Flastomar* és un derivat de BLASTIMARE (vg . § 3), a través de **blastomar*, però amb un canvi [b] > [f] difícil d'explicar: Moll parteix d'una convivència de formes *blasphemare/ blastimare* —> **flastimare*.

Però aquesta explicació no complau Coromines, que és conscient de les dificultats del canvi i es limita a insinuar que la forma amb FL- "probablement ens vingué d'Itàlia o de Grècia, si no en el període tardà del llatí vulgar, almenys en l'època visigòtica" o bé "es tractaria d'una forma nascuda en les terres bilingües grecoromàniques de Sicília, Calàbria, Illes Jòniques" on des de l'època hel·lenística es donava el pas *bl* > *fl* (**flastemare*); l'accent del substantiu sobre la *i*, *flastomia*, podria abonar aquesta

hipòtesi grega (DECat, I 826-827). Sense anar tan lluny, no s'ha de descartar una dissimilació de bilabials *b...m* > *f...m* (*blastomar* > *flastomar*). Notem el derivat intensiu *flastomejar* (70).

A la documentació antiga de Spill, Decameró, Doctrina compendiosa, Sinodals de Barcelona de 1600, Venturós pelegrí (Aguiló, DCVB), afegim:

> *Flastomar*. Dir flastomías. [cast.] Imprecar (Figuera 1840)
> *Flastomar* V. Blasfemar, Blasfemia, Jurar (Torra 1640)
> *Flastomar* o malehir una cosa; o malehir sa vida; o malehir Déu;. *Flastomador*, lo qui flastoma (Lacavalleria 1696)
> *Flastomar*, V. Blasfemar (Esteve 1803).
> *Flastomar* y derivats [Vide] Blasfemar (Labèrnia 1839)

Pel que fa a l'aspecte semàntic, recordem que, a més del valor de 'blasfemar', té el de 'maleir' (vg. diccionaris antics) ("A cavall flastomat, el pèl li lluu" [DCVB]).

Derivats: *flastomia* 'blasfèmia' (Venturós Pelegrí, Procés Olives, Rondalla de rondalles [DCVB], Lacavalleria "imprecació, maledicció", Esteve 1803 "Flastomia V.[ide] blasfémia", *flastomador* 'blasfemador'(Lacavalleria "lo qui flastoma", Esteve 1803 "*Flastomador* V.[ide] blasfemador", *flastomejar* 'blasfemar', intensiu de *flastomar*, pel seu caràcter repetitiu (cf. § 10 *batuejar*), *flastomança* 'flastomia' (mall.) (DCVB), poc usat, format en català amb el sufix *-ança* (com de *usar* —> *usança*).

Flastomar i *flastomia* són avui vius en balear i alguerès, però també eren coneguts en el cat. continental, com demostren les citacions anteriors així com la referència geogràfica de *flastomar* al Penedès (DCVB); les remissions lexicogràfiques de *flastomar* a *blasfemar*, presents als diccionaris de Torra, Esteve i Labèrnia, confirmen la pèrdua de vitalitat del mot al Principat enfront de *blasfemar* (i, si bé no tant, de *blasfèmia*, segons DECat, I). A més, *flastomar* convivia a les Illes amb *renegar* i *blasfemar* si jutgem per la seva presència en derivats com: "*Blasfemador* de cap de Déu", "*renegador* per lo cap de Déu" (Campos i Felanitx respectivament [Mallorca], 1562, ap. Llompart 146).

6. *Dir pecats* o, amb una càrrega més forta, *dir pecats mortals*, està en relació amb la condemna eclesiàstica de la blasfèmia. Per als parlants de l'àrea on s'usa el mot, una blasfèmia és un pecat i un *pecat* és una blasfèmia ("Solte cada pecat!" 152)[1]. Notem la

1. Semblantment, entre els infants de Campos, el meu poble, una *bestiesa* era una 'blasfèmia' (Veny 1963 [2003]: 155).

lexicalització del mot, confirmat pels tres informadors de la localitat 150, i concentrat en dos boldros de poblacions (Matarranya i Plana Baixa) (vegeu mapa). La identificació semàntica és tan forta que el mot ha estat productiu pel que fa a derivats: *pecatós* (155) i *pecater* (152) són sinònims de 'blasfemador', absents del DCVB amb aquesta accepció.

7. *Cagar* 'flastomar' s'ha format a partir de la manera com s'emeten les flastomies: *me cago en* (*Déu*, *Judes*, *Cristo*, etc.), substituït eufemísticament *per "me caso* en Sivilla, en la mar salada, en dena" (DCVB s.v. *cagar*) (aquesta amb la variant "en Dénia" usada en les poblacions veïnes a aquesta ciutat alacantina), "me caso en Ronda, en l'ou, en l'olla" (Plaza 1980: 104). "La majoria de les blasfèmies comencen amb aquesta paraula" (*Tresor*, s.v. *cago*). A les Memòries de Pere Segarra (1858-1942), d'Ivars d'Urgell, trobem "cagos ap Déu" (Veny 1986 [1993: 283]). També tenim *dir cagaments* (99). Vegeu § 9 *jurar*.

8. *Maleir* deriva del llatí MALEDICERE que en el seu origen, entroncat amb la religió, significava 'pronunciar paraules de mal auguri' (oposat a BENEDICERE 'pronunciar paraules de bon auguri'), després va passar a la llengua comuna amb el sentit de 'dir mal de' (enfront de BENEDICERE 'dir bé de') i, finalment, reprès per la llengua de l'església, 'maleir' (Ernout-Meillet), és a dir,

> "cridar la còlera divina, la reprovació eterna, la malaurança (sobre algú o sobre alguna cosa).
> *Tothom maleïa el tirà, la seva crueltat. Maleïda l'hora que el vaig conèixer! Déu maleí Caïm*" (Fabra, DIEC, DCVB),
> "dir mal d'algú o d'alguna cosa: "malehien Jesuchrist" (DCVB),
> "proferir malediccions contra algú o alguna cosa" (*Tresor*)
> *maledicció* "imprecació acompanyada del desig que vingui mal al pròxim i li succeeixi alguna desgràcia" (*Tresor*).

També *tirar maldicions*, amb un castellanisme, en comptes de *malediccions*, que té implícit el pas a 'blasfèmia', com passava en català (Lacavalleria):

> *Maldición* Expresión con que se maldice. Particularmente, blasfemia o juramento (Moliner, s.v.).

Malear (93) és una reducció de *maleiar*, amb el sufix *-eiar*, propi del ribagorçà, equivalent a *-ejar*; la reducció [ej] > [e] és freqüent en aquest dialecte (Veny 1998, 97-98).

9. *Jurar* [tʃurˈa], enregistrat sols com a segona resposta, té bàsicament el valor de

> Afirmar, prometre, apel·lant a Déu, a una cosa jutjada sagrada, a una sanció superior, com a testimoni de la veritat de l'afirmació, de la sinceritat de la prometença" (Fabra, DIEC).

La possible desviació cap a 'blasfemar' parteix del fet de 'renegar (de Déu), jurant'; vegeu Lacavalleria:

> *Jurar Déu, renegar de Déu*. Ore sacrilego Deum ejurare. Impiis verbis divinum Numen violare (Lacavalleria, s.v. *jurar*)
>
> *Qui té costum de renegar jurant*. Ejurandi Numinis, vel, in ejurando Numine assiduus, a, um (Lacavalleria, s.v. *renegar*)

Accepció recollida pel DCVB:

> *Jurar*. Flastomar, usar indegudament el nom de Déu (DCVB).

Era costum a l'Edat Mitjana castigar durament els qui emetien juraments en nom de Déu o d'alguna de les seves parts, les "partides soberanes" o, pitjor, les "iusanes" (el cap, el cor, el fetge, el cul, el budell, els ossos, etc. (Llompart 1973: 144-148). En àmbits rurals encara queden restes d'aquestes expressions, com *cap*, *els collons*, *el cor*, *les freixures de Déu* (Plaza 1980: 99-101).

Però els contextos adduïts, al costat de *blasfemar/flastomar*, reflecteixen un matís, que seria 'blasfemar amb jurament' (*juro pel cap de Déu*, etc.; cf. § 10 *voto a*, *batua*), origen, d'altra banda, del canvi semàntic:

> jurant y blasfemant morí (doc. mall. 1530)
> flastomava, jurava, feya jueus (La Roqueta) (DCVB s.v.)

El castellà coneix el mateix canvi:

> *Jurar* Asegurar o prometer algo solemnemente y que implica poner a Dios por testigo o garante de lo que se dice o promete.// Afirmar o prometer una cosa con juramento.// Blasfemar, maldecir. Proferir con ira exclamaciones ofensivas para las cosas sagradas o que expresan deseos insensatos o brutales contra alguien o contra el mismo que las profiere (Moliner).

Atès que la resposta correspon a la localitat de Favara, *jurar* 'blasfemar' podria obeir a una influència aragonesa, car en aquesta llengua té aquest sentit (Andolz).

També es troba en l'occità:

jura "jurer, affirmer par serment; blasphémer" (Mistral).

10. *Batuejar*, intensiu de *batuar* (*vatuar*, Mallorca [DCVB]), derivat del jurament que comença per *batua* (< *botu a* < *voto a*) (semblant al procés *me cago* —> *cagar* 'blasfemar), seguit inicialment de *Déu* o *Cristo*, substituïts després per noms bíblics (*Adam*, *Judes*) o per formes eufemístiques (*batua dell*, *batua neu*, *batua el món*, *batua listo*, etc.) (vegeu l'article *vatua* del DCVB; a Barberà de la Conca encara es pronuncia amb labiodental [Plaza 1980: 105]); el pas de [o] a [ə] s'explica per un desplaçament accentual, impulsat per la intensitat del jurament, sobre la [u], convertint aquella vocal tònica en àtona, amb centralització paral·lela a la de *clotell* > *clatell*, **clovaguera* > *clavaguera*, etc. (Veny 1999); s'hi afegeix el sufix repetitiu *-ejar*. Cf. § 9 (*jurar*) i § 8 (*malear*)

Probablement a partir de *batuar* (i el seu derivat) s'ha format el menorquí *dir batais* (= 'batalls') (71), per atracció formal i potser també ajudant-hi el caràcter repetitiu de l'acció del batall colpint la campana, com el flastomador persistent en els seus juraments i blasfèmies.

11. *Tirar pestes* és una extensió de *dir pestes* d'algú "dir-ne coses molt dolentes, malparlar-ne extremadament", *dir les mil pestes a algú o d'algú* "insultar-lo sense moderació o dir mal d'algú desenfrenadament"; *tirar llamps i pestes a algú o d'algú* "llançar grans insults, flastomies o malediccions" (DCVB).

12. *Repotegar* apareix com a segona resposta a Mosset, població fronterera amb el llenguadocià. Es tracta d'un aproximatiu al concepte estudiat, car en rossellonès vol dir 'rondinar, parlar entre dents iradament', a més de 'renyar' (vegeu § 15). Quant al seu origen, el DCVB (s.v. *reputegar*) deriva el mot de *reputa*, interpretació difícil d'acceptar atès que en occità no existeix aquest intensiu de *puta* i que es pronuncia amb [u] i no amb [ü], com li correspondria; es tracta d'un manlleu del rossellonès a l'occità *repotegar*, que té els mateixos significats, i que, segons Coromines, és una modificació de *rebotegar* (format sobre el grup de *botir* 'inflar', *fer el bot, botar* 'manifestar irritació sorda') per contaminació de *pot* 'llavi' (DECat VII, 155b-156a).

repotegar Pester, enrager, gronder, réprimander, murmurer, répliquer (Alibert)

Vegeu també Mistral s.v. *repoutega*.

13. *Barbaritzar* , segona resposta de Torremançanes (195), és mot tributari del castellà

> *barbarizar* Decir barbaridades o disparates.
> *Decir barbaridades*. Maldecir o jurar (Moliner)

14. De l'exclamació *Com és vera la missa!*, utilitzada a Mallorca i titllada de blasfèmia, va segregar-se *missa* equivalent a 'flastomia' (DCVB). És significatiu el testimoni de Figuera:

> *Missas*: flastomias contra noltros (Figuera 1840, s.v. *missa*)

on el pronom personal designa l'estament eclesiàstic al qual pertanyia el lexicògraf franciscà. No tinc cap constància del seu ús actual.

II

DE 'RONDINAR' A 'RENYAR'

15. I tanmateix, no s'han esgotat els valors semàntics de *renegar*. Gràcies a la microgeolingüística se'ns manifesta un altre significat, el de 'renyar', que ha passat per malla al DCVB i al DECat i que tampoc l'ALDC, com altres atles, va incloure en el seu Qüestionari. Es tracta de *l'Atles Lingüístic de la Terra Alta* (ALTA), de Pere Navarro. Aquesta obra, a més d'enriquir el nostre patrimoni lèxic general, ens dóna un seguit de mots entorn d'aquest concepte 'renyar', sovint absents dels nostres diccionaris, que conviden a teixir unes consideracions de semàntica històrica i, per via comparativa, a fer una nova proposta sobre l'origen del mot *runar* 'renyar'. Vet aquí (Quadre I) els mots reunits en l'esmentada obra, amb una primera accepció (primera columna) que considero base de l'ampliada a 'renyar' (segona columna):

a) argüir (argoir)	'Presentar raons contra l'afirmació d'altri' (DCVB), "disputar" (Esteve 1803)	"ant. Recriminar, retreure a algú les coses que fa malament (doc. I. Villena)" (DCVB), 'renyar' (la Fatarella) (ALTA 246)
b) remorar	'Moure en remor, avalotar (doc. valencià 1460) (DCVB); *remorejar* "susurrar, murmurar; parlar entre dents [s]. XV-XVII" (Dicc. Aguiló)	"Renyar, reptar (Maestrat) (DCVB), (La Pobla de Massaluca [ALTA 246])
b) remugar	"Parlar entre dents; pronunciar confusament i en veu baixa, generalment en senyal d'enuig o contrarietat" (DCVB)	"Renyar" (Cretes) (ALTA 246)
b) runar	"Rondinar, renyar (Lleida, Urgell, Segarra, Gandesa, Calasseit)" (DCVB)	"Renyar (Arnes, Batea, Bot, Horta de Sant Joan, el Pinell, Prat de Comte, Vilalba dels Arcs) (ALTA 246)
c) renegar	"Injuriar amb paraules irreverents o injurioses" (DCVB)	"Renyar (Batea, Caseres, Favara, Gandesa, Maella, Nonasp)" (ALTA)

Quadre I

Hi afegiré (Quadre II) mots d'altres fonts per tal de corroborar els canvis semàntics.

Observem, en el mateix Quadre, que el significat de 'renyar, reprendre' és derivació d'anteriors significats:

a) de 'replicar les afirmacions d'algú' en el cas de *argüir*;

b) de 'murmurar, rondinar' en el cas de *remorar* (*remorejar*), *remugar*, *bonir*, *repotegar, (a)bonegar*[2], *botzinar*, *mermular* (*mermolar*), *runar*; afegim-hi el normatiu reganyar (DECat, s.v. *regany*);

c) de 'injuriar, maleir' en el cas de *renegar* (cf. *blasmar* § 3);

d) de 'bramar, bramular' en el cas de *brugolar, esbramar* i *rambolar*;

2. Per a Coromines, hi podria haver hagut "influència o una completa superposició amb el mot judeoromànic *abonig(u)ar* 'fer bé o millorar', provinent de BONIFICARE" (DECat), però falla el lligam semàntic; en tot cas hauria tingut lloc una atracció formal.

b) (a)bonegar	Com a derivat de *bonir*	*'rondinar' "Reñir, reprender, corregir: amonestar a uno vituperando o desaprobando lo que ha dicho o hecho" (Martí Gadea 1891), "reptar, sermonar" (Dicc. Aguiló); valencià
b) bonir	"Murmurar, fer brogit; parlar amb irritació i d'una manera confusa (valencià) (DCVB); "rondinar" (DECat II, 87b)	"Reñir, dirigirse amenazas, reprender, desaprobar vituperando" (Chabàs, ed. Spill ap. DECat); valencià
b) botzinar	"Queixar-se murmurant, rondinar" (Garrotxa 66)	"Escridassar algú, renyar-lo per quelcom que ha fet" (Garrotxa 66)
d) brugolar (< braolar)	"Bramular" (Massalcoreig) (DCVB)	"Renyar, escridassar (prov. de Lleyda)" (Dicc. Aguiló)
d) esbramar	[bramar] "Fer brams; cridar molt fort" (DCVB)	"Renyar agrament i violenta" (Ros, Escrig-Ll., vg. *barallar*). Variant: *esbramir*; derivat: *esbramada* 'renyada agra i violenta'
d) rambolar	"Bramular, rugir (pir. or.)". Doc: Saisset (DCVB)	"Renyar, escridassar (pir. or.)" (DCVB); Bosch de la Trinxeria
e) reptar	"Acusar d'un crim, d'una mala acció	"Reprendre, renyar per una falta, per una mala acció (Lluçanès, Plana de Vic, Cardona, Solsona, Balaguer, Camp de Tarragona, Tortosa, Maestrat, Cullera. Doc. des de Llull" (DCVB), Nonasp (ALTA 246); "corregir, repéndrer" (Esteve 1803), "rependrer" (Labèrnia 1839)
e) (ar)ruixar	"Remullar"; "engegar, fer fugir a crits" (DCVB)	"Renyar fort, donar un aixabuc" (DCVB)

f) barallar [barallar-se]	"Fer barallar, mostrar discòrdia violentament; doc. des de Llull" (DCVB), "reñir quando se toma por contender, tener pendencias y altercar" (Ros), tenir raons	"Renyar (Sant Feliu de Guíxols, Falset, Ulldecona, Alguer)" (DCVB), "reñir: quando se toma por apercibir ò amonestar a uno con palabras fuertes, corrigiendole de algun malhecho; que tambien dizen *esbramar* en valenciano" (Ros)
f) maldar "[cast.]	*Pugnar*, *bregar*. [llat.] Contendere" (Esteve 1803), "barallarse, renyir. [cast.] *Pugnar, bregar, patrullar*" (Labèrnia 1839)	"Ter[ritorial] Barallar, reprendre, renyar" (Labèrnia 1839), "renyar, dir paraules de reprensió (Tortosa, Ulldecona) (DCVB); *maldiar* (< *maldeiar*) "renyar, sermonejar (Sopeira)" (DCVB)
b) repotegar (rebotegar)	*rebotegar* "contestar amb paraules irades o de disconformitat" (DCVB); *repotegar* "rondinar"	*repotegar* "Reganyar" (rossellonès, Verdaguer), proposta de Fabra 1947 (ap. DECatVII, 156a, 13-15).
b) mermular	'murmurar' (DCVB)	'renyar' (val.) (DCVB)

Quadre II

e) de 'acusar d'una mala acció' en el cas de *reptar* (ja Llull, amb els dos sentits, DCVB);

f) de 'tenir raons, barallar-se' en el cas de *barallar*, *maldar*; cal afegir-hi el normatiu *renyar* (DECat s.v. *renyir*);

g) de 'remullar, ruixar' en el cas de *(ar)ruixar*;[3]

NOVA PROPOSTA ETIMOLÓGICA DE RUNAR 'RENYAR'

15. A propòsit de *runar* (apartat b), aprofito l'ocasió per a fer una nova proposta amb relació a la seva etimologia, basada justament en una de les matrius lexicogenèti-

3. El punt de partida semàntic podria ser *arruixar* "engegar, fer fugir a crits o a cops"; tanmateix m'indueix a prendre com a punt de partida el sema 'remullar, ruixar' la presència en aragonès de *asperjiare* "jurar, blasfemar" i "reñir, regañar" (Andolz) (cf. mall. *aspergiar* 'flastomar' [DCVB]) i el fet que el significat 'renyar' sigui propi del valencià (DCVB), amb documentació d'autors d'aquesta àrea meridional, cosa que no passa amb el significat de 'engegar, fer fugir', propi de Tortosa i Mallorca.

ques analitzades. Coromines la considera una forma paral·lela a la de l'occ. *renar* 'rondinar, grunyir', "amb contactes o contaminació de *rondinar* i el seu grup" (DECat, VII, 97-98). Es tracta d'una explicació massa rebuscada i, al meu entendre, poc convincent, començant per la inexistència en català del congènere *renar*. Està bé de comparar fets del català amb els d'altres llengües germanes –tant més si és l'occità!–, però no podem negligir el sistema intern de la pròpia llengua.

La meva proposta parteix de la modificació de *raonar* en *runar* amb el sentit de 'murmurar, rondinar' (cf. b): per a aquest canvi semàntic, cal tenir en compte *rungonaire* 'rondinaire' (< *ragonaire* < *raonaire*), amb atracció de la nasal, a Vilallonga de Ter (ALDC); *xerrar*, que pot passar a 'malparlar d'algú' ("A.n aquella al·lota, l'han xerrada"); *xarnegar*, que ha passat de "xerrotejar (els ocells, les granotes)" i "xerrar amb empentes, pronunciant malament" a 'rondinar' (DCVB). A aquesta primera fase semàntica, n'hi hauria succeït una segona amb el pas a 'renyar', el mateix canvi semàntic que es registra en els casos de b) (*remorar*, *remugar*, *bonir*, *abonegar, repotegar, botzinar, mermular*); hi podria haver influït també el significat antic de *raonar* 'disputar, barallar-se de paraules' (vegeu a *argoir* i b *barallar*); recordem també expressions com *haver-hi raons* 'haver-hi discussió, paraules de desacord, de baralla', *cercar* (o *moure*) *raons* 'provocar discussions o baralles'. Per als escèptics en la conversió del hiat en diftong (*raonar* > *raunar*), cal recordar la freqüència de les formes arizotòniques del verb (*raonar*, *raonaré*, *has raonat*, etc.) enfront de l'escassedat de les rizotòniques (*raono*), així com grafies antigues com *assaunadors* (< *assaonadors*), *Leupard* (< *Leopard*); i per a la monoftongació *au* > *u*, es poden adduir casos com *r[u]tija* < *rautija* (derivat de *rautar*), *r[u]nyar* < *raünyar*, *emp[u]mar* < *empaumar* (< *empalmar*), *n[u]nella* < *neulella*, etc. (Veny 2004). I *runes* 'murmuracions, queixes d'irritació' seria un postverbal de *runar*, com *buna* 'sac de gemecs; canons d'aquest instrument' és un postverbal de *bunir* (< *bonir*) (DECat, II, 88b 34-43).

CONCLUSIONS

16. A. Des de la perspectiva geolingüística, remarquem:

1) la presència d'unes àrees força homogènies (vegeu mapa): a) *renegar* al Rosselló, al Principat i, dins domini valencià, als Ports i al Maestrat (un testimoni més de la baixada d'isoglosses del nord cap al sud, deixant a part la convivència medieval

de les unitats lèxiques, i, per tant, de la seva unitat); b) *blasfemar* a la resta del valencià; c) *flastomar* a les Balears i l'Alguer;

2) *renegar* 'blasfemar' compartit amb l'occità i l'aragonès i relegat a l'etapa medieval en francès i italià;

3) els lexemes predominants (*flastomar*, *renegar*, *blasfemar*), que avui presenten una distribució bastant nítida, convivien segles enrere per tot el domini i avui encara tenim mostres d'aquella convivència (*renegar*/*flastomar* a Menorca; *blasfemar*/*renegar* a punts esparsos del Principat); posteriorment s'ha operat un procés de selecció en cadascuna de les àrees esmentades.

B. En l'aspecte lexicosemàntic entorn del concepte 'blasfemar', notem: 1) la restricció semàntica i lexicalització, entre les respostes minoritàries, de *dir pecats* 'blasfemar' (vuit poblacions), que ha estat productiva en derivats com *pecatós*, *pecater* 'blasfemador'; igualment ha passat amb *cagar*, que és a la base de *dir cagaments* i de derivats com el castellanitzant *cagon* 'blasfemador', accepcions ignorades pels nostres diccionaris dialectals; 2) l'aparició de variants, desconegudes fins ara, dels mots més freqüents: *blafemar*, *blasfemiar*, *desflamar*, *desflamejar*; 3) la condemna de l'església ha provocat la restricció *dir pecats* 'blasfemar'.

Pel que fa al concepte 'renyar', hem pogut constatar: 1) la utilitat de tenir en compte el lèxic dialectal –i no solament l'estàndard– per tal de copsar la tendència cap a un canvi semàntic de mots de contingut afí: dels quinze mots estudiats –que evidentment es podrien acréixer– només tres són acollits al Diccionari General (i al DIEC), dos dels quals (*abonegar*, valencià, i *brugular*, nord-occidental) procedeixen del Diccionari Aguiló, la gran font on Fabra bevia sovint per a la introducció de mots diatòpics no centrals (cf. Veny 2001:154-156);[4] 2) atesa la freqüència del canvi 'rondinar, murmurar' —> 'renyar' sembla que la proposta de *raonar* com a base de *runar* té, al meu parer, força versemblança; en aquest cas, seria un exemple més de la contribució de la dialectologia a la lingüística històrica.

Joan Veny
Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans

4. Fabra va proposar d'introduir *repotegar* en la segona edició del Diccionari General; diu Coromines que "Fabra ens escriví el 1947 que afegíssim *repotegar* intr. 'reganyar, rondinar' al *Dfa*" (DECat, VII, 156a, 13-15), però els seus responsables no li van fer cas ; tenint en compte que es tracta d'un occitanisme, potser no els faltava raó.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILÓ =*Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster. Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1915-1919.

ALDC = J. VENY & L. PONS GRIERA, *Atles lingüístic del domini català*, I, Barcelona, 2001; II, Barcelona, 2003 (i materials de la base de dades).

ALIBERT, L. (1965) *Dictionnaire occitan-français d'après les parlers languedociens*, Toulouse, Institut d'Études Occitanes.

ALTA = PERE NAVARRO, *Els parlars de la Terra Alta. 1. Estudi geolingüístic*, Tarragona, 1996, Diputació de Tarragona.

ANDOLZ, R. (1977) *Diccionario aragonés*, Zaragoza, Librería General.

BATTISTI, C. & ALESSIO, G. (1950-1957) *Dizionario etimologico italiano*, Firenze.

DCVB = Alcover, A. M. & Moll, F. de B. (1930-1962), *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, Moll.

DEC = ENCICLOPÈDIA CATALANA, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, 1982.

DECat = J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona, Curial-«La Caixa», 1980-2001.

DHLF = A. Rey, *Dictionnaire historique de la langue française*, Paris, 1994.

DIEC = Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona-Palma de Mallorca-València, Edicions 3 i 4 - Edicions 62 - Editorial Moll - Enciclopèdia Catalana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

DLFF = J. RASPALL JUANOLA & MARTÍ CASTELL, J., *Diccionari de locucions i de frases fetes*, Barcelona, 1984, Edicions 62.

DSFF = M. Teresa ESPINAL, *Diccionari de sinònims de frases fetes*, Barcelona-València, 2004, Universitat Autònoma de Barcelona - Publicacions de la Universitat de València - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ERNOUT, A. & MEILLET, A. (1985) *Dictionnaie étymologique de la langue latine*, 4e éd., Paris, Klinsieck.

ESCRIG, J. - LLOMBART, C. (1887) *Diccionario valenciano-castellano*, València.

ESTEVE = ESTEVE, J. - BELVITGES, J. - JUGLÀ, A., *Diccionario catalán-castellano-latino*, Barcelona, 1803.

FABRA, P. (1932) *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona.

FIGUERA, A. (1840) *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma de Mallorca.

Garrotxa= J. MONTURIOL, E. DOMÍNGUEZ, *El parlar de la Garrotxa*, Girona 2001.
LABÈRNIA, P. (1839) *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona.
LACAVALLERIA, J. (1696) *Gazophylacium catalano-latinum*, Barcelona.
LLOMPART, G. (1973) «Blasfemias y juramentos cristológicos en la baja Edad Media catalana», *Hispania sacra* 26, pp. 137-164.
MARTÍ GADEA, J. (1891) *Diccionario general valenciano-castellano*, València.
MISTRAL, F. (1878) *Lou Trésor dóu Felibrige ou Dictionnaire occitan-français*, Aix-en-Provence.
MOLINER, M. (1973) *Diccionario de uso del español*, Madrid, Gredos.
PLAZA, C. (1980): «El renec i la paraulota dels pagesos a Barberà de la Conca», *Aplec de treballs* 2 (Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc), 93-114.
REW = W. MEYER-LÜBKE, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911, Carl Winter.
ROS, C. (1764) *Diccionario valenciano-castellano*, València.
TORRA, P. (1640) *Thesaurus verborum ac phrasium*, Barcelona.
Tresor = A. GRIERA, *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la culutra popular de Catalunya*, Barcelona, 1935-1947.
VENY, J. (1963) «Notas léxicas sobre el habla de Campos (Mallorca)», *Orbis* (Louvain) 12/1, pp. 132-140 (trad. cat. a *Escriptura i oralitat a Mallorca*, Mallorca, Moll, 2003, pp. 153-162).
— (1986) «Pròleg» a E. Guillén i Fernàndez, *El manuscrit de Pere Segarra. Recull històric d'Ivars d'Urgell i diari de l'autor (1932-1938),* Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs (reproduït a *Dialectologia filològica*, Barcelona, 1993, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 275-284).
— (1998) *Els parlars catalans*, 12ª ed., Mallorca, Moll.
— (1999) «La centralització de [o] àtona en català: del *clotell* al *clatell*», *Catalan Review*, 13/1-2, pp. 225-253.
— (2001): *Llengua històrica i llengua estàndard*, València: Universitat de València.
— (2004) «El pas [aw], [əw] > [o], [u] en català: de *empaumar* a *empomar*» (en preparació).
VERDAGUER, P. (2002): *Diccionari del rossellonès*, Barcelona, Edicions 62.

ANNEXOS

Annex 1: Localització de les respostes minoritàries no incloses en el mapa

barbaritzar 185
batuejar 74, 75
cagar 131, 132, 159, 160
dir cagaments 99
dir disbarats 90
jurar 125
malear 93
maleir 1, 138, 161, 184
parlar mal 189
repotegar 4
tirar maldicions 190
tirar pestes 83

Annex 2: Llista per ordre numèric dels punts d'enquesta de l'*ALDC*

1. Salses
2 Estagell
3 Perpinyà
4 Mosset
5 Sant Cebrià de Rosselló
6 Jóc
7 Formiguera
8 Montoriol
9 Cornellà de Conflent
10 Porté
11 Prats de Balaguer
12 Llívia
13 Ceret
14 Prats de Molló
15 Meranges
16 Maçanet de Cabrenys
17 Llançà
18 Vilallonga de Ter
19 Alp
20 Queralbs
21 Planoles
22 Bassegoda
23 Oix
24 Castellar de n'Hug
25 Roses
26 Lledó d'Empordà
27 Gósol
28 Campdevànol
29 Sant Privat d'en Bas
30 Les Llosses
31 Banyoles
32 Camallera
33 Avià
34 Santa Maria de Corcoll
35 Girona
36 Begur
37 Cruïlles
38 Prats de Lluçanès
39 Santa Eulàlia de Riuprimer
40 Llobera de Solsonès
41 Cardona
42 Palamós
43 Llagostera
44 Balsareny
45 Moià
46 Campins
47 Tossa de Mar
48 Castellfollit de Riubregós
49 Calaf
50 Cànoves
51 Sant Salvador de Guardiola
52 Tordera
53 Freixenet de Segarra
54 Vacarisses

55 Sentmenat
56 Sant Andreu de Llavaneres
57 Aguiló
58 Santa Coloma de Queralt
59 Sant Jaume Sesoliveres
60 Barberà del Vallès
61 Cervelló
62 Barcelona
63 Sant Boi de Llobregat
64 Sant Jaume dels Domenys
65 La Febró
66 Alió
67 Sant Pere de Ribes
68 Tarragona
69 Cambrils de Mar
70 Ciutadella
71 Es Migjorn Gran
72 Maó
73 Pollença
74 Sóller
75 Alaró
76 Sineu
77 Son Servera
78 Montuïri
79 Palma de Mallorca
80 Llucmajor
81 Felanitx
82 Santanyí
83 Sant Josep de sa Talaia
84 Eivissa
85 L'Alguer
86 Esterri d'Àneu
87 Cerler
88 Ordino
89 Senet de Barravés
90 Taüll
91 Alins de Vallferrera
92 Santa Coloma d'Andorra
93 Les Paüls
94 Eressué
95 Sort
96 Bescaran
97 Arfa
98 Sarroca de Bellera
99 Sopeira
100 La Pobla de Roda
101 Palau de Noguera
101 Tolba
103 Sant Llorenç de Morunys
104 Isona
105 Peramola
106 Estanya
107 Àger
108 Peralta de la Sal
109 Sanaüja
110 Cubells
111 Almenar
112 Agramunt
113 Linyola
114 Cervera
115 Saidí
116 Lleida
117 Arbeca
118 Fraga
119 Granyena de les Garrigues
120 Vinaixa
121 Vimbodí
122 Mequinensa
123 Margalef de Montsant
124 Riba-roja
125 Favara de Matarranya
126 La Torre de Fontaubella
127 Marçà
128 Vilaba dels Arcs
129 Móra la Nova
130 Massalió
131 Valljunquera
132 La Codonyera
133 L'Ametlla de Mar
134 Torrevelilla
135 Horta de Sant Joan
136 Vall-de-roures

137 Bellmunt de Mesquí
138 La Ginebrosa
139 Aiguaviva de Bergantes
140 Roquetes
141 Mas de Barberans
142 Sorita
143 Amposta
144 Xiva de Morella
145 Ulldecona
146 Rossell
147 Vinaròs
148 Sant Mateu del Maestrat
149 Vilafranca del Maestrat
150 Albocàsser
151 Alcalà de Xivert
152 Atzeneta del Maestrat
153 Cabanes de l'Arc
154 Castelló de la Plana
155 Borriana
156 Fondeguilla
157 La Llosa de la Plana
158 Algímia de la Baronia
159 Benifairó de les Valls
160 Casinos
161 El Puig de Santa Maria
162 Vilamarxant
163 València
164 Alfafar
165 Picassent
166 Torís
167 Sollana
168 L'Alcúdia de Carlet
169 Albalat de la Ribera
170 Alzira
171 Alberic
172 Sallent de Xàtiva
173 Simat de Valldigna
174 L'Alqueria de la Comtessa
175 Benigànim
176 Montesa
177 La Font de la Figuera
178 Ontinyent
179 Pego
180 Xàbia
181 Muro del Comtat
182 Tàrbena
183 Beneixama
184 Altea
185 Torremançanes
186 Novelda
187 El Pinós de Monòver
188 Alacant
189 Crevillent
190 Guardamar

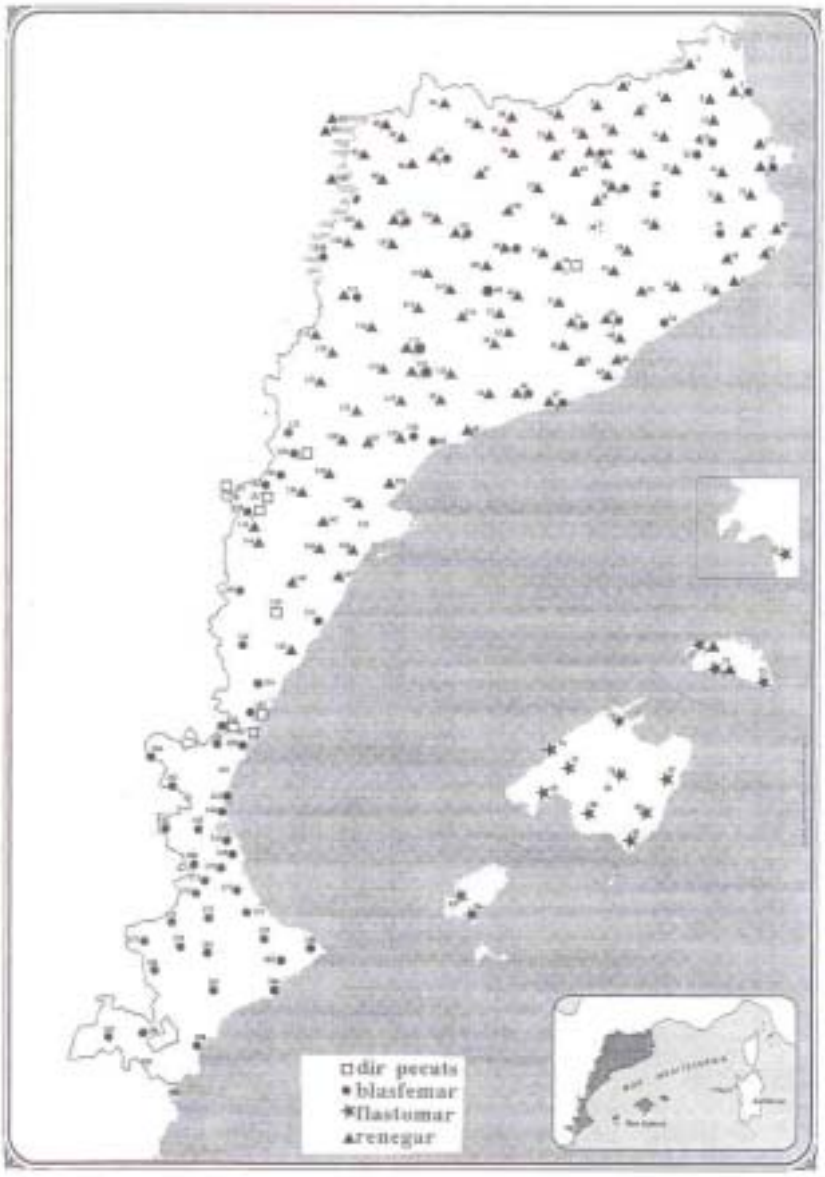

Distribució dels significants de 'blasfemar' (ALDC, Q. 598)

Monogràfic
«Per a una nova sociolingüística catalana»
coordinat per Miquel Nicolás i Ernest Querol

PER A UNA NOVA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

El pensament aplicat a la realitat social esdevé tard o d'hora una institució social més. S'institucionalitza: tendeix a adoptar les formes d'una disciplina científica; ingressa en l'àmbit acadèmic; genera estructures de gestió; segrega tòpics que els *mèdia* amplifiquen i distorsionen; esdevé un clos discursiu al servei del poder o legitima els que malden per ocupar-lo... D'altra banda, en el procés cap a la institucionalització, tota disciplina reflexiona amb més o menys profundidat sobre els fonaments epistèmics, els límits cognitius i els resultats científics obtinguts. Es tracta d'una operació metalingüística, d'indagació autoreferencial, en què pesen tant les dades objectives com les representacions pròpies i alienes amb què es construeix un àmbit disciplinar. Tot de fenòmens estudiats per la sociologia del coneixement, subjecta també a les virtuts i els riscs de la institucionalització del saber.

La sociolingüística catalana és un àmbit disciplinar on es constata igualment aquesta tensió dialèctica entre la institucionalització del coneixement i l'ampliació dels horitzons teòrics. Sorgida com a instrument teòric en el context de la lluita antifranquista, la reflexió sociolingüística sobre el català no ha acabat de perdre el valor afegit de pensament militant. Fins i tot quan s'ha desenvolupat des de les institucions autonòmiques, la descripció i anàlisi de la realitat sociolingüística naixia d'uns supòsits teòrics i d'un repertori conceptual (*conflicte lingüístic*, *substitució lingüística, normalització lingüística, autoodi...*) poc o gens qüestionat, i sotmès a una verificació empírica apriorística. La major part del estudis partien —parteixen, de fet— d'una aplicació mecànica de les intuïcions embrionàries que encunyà en el seu moment el valencià Lluís V. Aracil i que s'han convertit en una mena de cànon reduccionista o de vademècum per a l'adoctrinament neocatecumenal. El refinament de l'esquema, l'anàlisi contrastada o, més encara, la discussió fructífera han estat substituïts per

l'anuència còmoda del "ja ens entenem, oi?". Aquesta actitud acomodatícia resulta, si mé no, difícil d'entendre quan els canvis socials operats als territoris de llengua catalana durant les darreres dècades han estat tants i tan profunds en tots els terrenys, des de l'articulació política (noves xarxes de poder per la descentralització administrativa de l'Estat espanyol, integració europea, nou ordre planetari...), a la nova composició demogràfica; de la diversificació i la dependència econòmica a les pautes del jovent urbà; de la irrupció de les TIC en totes les instàncies de la vida quotidiana als nous contextos de la "glocalització" i l'emergència problemàtica de la diversitat cultural...

Tot apunta doncs, a una necessitat de renovació tèorica, que sembla obrir-se pas a poc a poc, per la suma de sensibilitats discursives i d'aportacions conceptuals diverses. Aquest dossier monogràfic n'és un testimoni concloent. En efecte, els sis treballs que l'integren comparteixen el tret comú del renovellament teòric. Això implica una voluntat d'incorporar la complexitat a les descripcions sociolingüístiques; de dotar-se d'unes eines conceptuals més potents i més ben esmolades i d'insinuar una actitud crítica però respectuosa envers el que anomenaríem el cànon explicatiu institucional.

El pòrtic del dossier és un estudi d'Ernest Querol sobre «Les representacions de la sociolingüística catalana». Querol aplica la seva anàlisi a un corpus de diferents treballs sociolingüístics que comparteixen un marcat "aire de família". En primer lloc planteja l'escassa consistència del sintagma "sociolingüística catalana", en ell mateix i en el baix perfil dels seus objectius programàtics. Tot seguit qüestiona la periodització que se n'ha fet, l'ancorament metodològic i l'escassa diversificació temàtica. A més de reivindicar la centralitat de les aportacions aracilianes, Querol critica la manca de visió de conjunt que caracteritza el discurs sociolingüístic català, on, a grans trets, s'ha passat d'una «sociolingüística amb idees i sense dades a una altra amb dades, però sense idees». Finalment resumeix la seva contribució particular a la renovació metodològica i conceptual, tal i com l'ha aplicada a diversos estudis de camp. Querol analitza la transmissió intergeneracional de la llengua a partir d'un model explicatiu que considera tant el grup de referència dels parlants, com la xarxa social en què s'integren i les representacions socials que informen la seva conducta. El constructe que permet integrar i formalitzar totes aquestes variables és la teoria de les catàstrofes, particularment el model de catàstrofe en papallona.

Les connexions entre la teoria social i la indagació sociolingüística produïda a casa nostra són l'objecte que estudia Francesc Xavier Vila en un extens i documentat

recorregut, intitulat «De ponts i valls. Aportacions de les ciències socials a la sociolingüística catalana». Vila remarca que la interdisciplinarietat no ha estat fins ara ben resolta, ni del costat de les ciències socials, que sovint es mostren "alingües", ni del de les ciències del llenguatge, escassament interessades a explorar la dimensió social. Vist que han conviscut més com a terrenys paral·lels que no com a dominis interconnectats, la col·laboració interdisciplinar és més un *desideratum* teòric que un fet observable. Per això es pot dir metafòricament que hi ha «massa valls i massa pocs ponts», encara que l'eclecticisme teòric i metodològic resulti indispensable per tal de defugir dogmatismes innecessaris.

Acceptada la indefinició bàsica de les relacions interdisciplinars, Vila passa revista als estudis generats en l'àmplia "interfície" que vincula llengua i societat. Això el porta a considerar tendències i resultats de recerca de molt diversos camps: etnografia de la comunicació, sociologia de la llengua, politologia i dret lingüístic, demografia lingüística, psicologia social de la llengua i psicolingüística. Una revisió semblant opera per la banda dels estudis de sociolingüística catalana, entenent-los en un sentit molt lat, i discriminant-hi tres eixos dominants: un de lingüístic, un de social i un de psicològic. Per això, a més de la producció sociolingüística estricta, considera les aportacions que es fan a l'estudi social de la llengua en les parcel·les de l'economia, la pedagogia, l'antropologia, la pedagogia o la comunicació social, entre d'altres.

En el tercer treball, «Elements per a una sociologia sistèmica del llenguatge», Josep P. Conill i Anna Salomé exploren les possibilitats d'aplicació d'un model teòric complex, l'elaborat pel sociòleg alemany Niklas Luhman, que s'inspira en les premisses dels sistemes autopoiètics i autoreferencials. Conill i Salomé fan una presentació molt ben travada de les denses bases filosòfiques i sociològiques que informen la reflexió sociològica de Luhman. Es tracta d'una «superteoria social de pretensions universalistes», un pensament teòric complex per tal de captar la complexitat inherent a la vida social postmoderna. En lloc d'optar per les solucions eclèctiques de compromís, els autors advoquen per copsar l'entrellat de la reflexió luhmaniana. Aquesta es fonamenta en la idea que la vida social no és un sistema obert sotmès a l'entorn, sinó que constitueix un algorisme molt dens. Un polisistema funcional, que es crea i es recrea a dintre seu, i que integra, redimensionant-les, tant les interaccions de les comunitats segmentades, com les relacions jeràrquiques de les societats estratificades. L'article forneix un marc teòric extens on inscriure l'ampli ventall dels *topica* sociolingüístics. S'hi poden fonamentar tota mena d'estudis: els d'etnografia de la comunicació i l'anàlisi de la

conversa; els que tenen un biaix diacrònic o s'orienten a la història social de la comunicació o els que es decanten envers la comprensió dels *mèdia* i de la seva naturalesa epistèmica, sociopolítica o estètica; així com envers el paper que hi representa la llengua estàndard.

El quart estudi del dossier, «Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes», es deu a Guillem Calaforra. És una indagació sobre el nou paradigma sociològic de la definició social, desenvolupat per Ernest Querol en els termes adés esbossats. En concret, Calaforra explora els lligams entre aquest paradigma, l'anàlisi crítica del discurs i la noció weberiana de "legitimitat". Sense invalidar l'articulació de les tres variables independents que integren el model aplicat per Querol, Calaforra proposa una anàlisi detallada dels continguts de les representacions socials: apel·la a la necessitat de tenir en compte els fonaments històrics i contingents de tot context estudiat; suggereix una dissecció més fina i omnicomprensiva, a la manera foucaultiana, dels mecanismes de poder i manifesta raonades prevencions respecte del valor teòric que té el subjecte, ni que sigui el subjecte reflexiu de la tradició frankfurtiana, com a unitat de mesura sociolingüística.

La qüestió medul·lar que planteja Calaforra és com es lliguen les representacions socials amb les actuacions lingüístiques. Calaforra proposa d'abordar el problema tot relacionant el discurs, la ideologia i la creació de legitimitat social, que no deixen de ser tres vessants d'una mateix realitat omnipresent i efectiva. La legitimitat no és una abstracció analítica, ni un ens ontològicament preestablert, sinó una dimensió pragmàtica de la comunicació social i dels discursos en què s'encarna. La proposta és, doncs, ben dinàmica, i defuig tant el mecanicisme hiperideologitzat d'ascendent marxista com el relativisme discursiu postmodern. D'altra banda, l'autor suggereix la integració dialèctica de molts aspectes discursius en l'anàlisi de les situacions de multilingüisme, inclosa l'autocrítica del subjecte contingent que crea discurs teòric.

Xavier Lamuela proposa una crítica ben fonamentada del concepte "normalització lingüística" en «Instal·lació o establiment. Encara sobre els objectius de la promoció lingüística», text que tanca l'anàlisi de la dimensió més sociològica del discurs sociolingüístic català. Després de revisar la «panòplia de sentits diversos del terme», Lamuela reprèn, ampliant-les en algun cas, nocions sobre las quals ja ha teoritzat en ocasions anteriors, com ara els objectius de la planificació lingüística o el parell «funcions socials de la llengua» i «funcions lingüístiques de la societat». Ara se centra a més en la dicotomia *establiment* i *instal·lació*. L'establiment és el procés

sociolingüístic pel qual una llengua es dota de necessitat d'ús i adquireix la funció discriminant principal. La instal·lació és un estadi anterior a l'establiment i no hi condueix per força. Consisteix en una estandardització lingüística parcial i en l'adquisició també parcial de funcions socials discriminants, però no amb caràcter absolut o principal. Lamuela defensa que, en el context sociopolític actual, el català pot optar a reforçar l'estatus de llengua instal·lada, però difícilment pot assolir la preeminència absoluta d'una llengua establerta. Els seus punts de vista són compatibles amb la reivindicació de nocions com ara llengua pròpia o llengua territorial, i l'enfronten tant als neoliberals que defensen concepcions utilitaristes i pseudonaturalistes com als qui, en virtut d'una axiomàtica nacionalista ultrancera, encara advoquen il·lusòriament pel monolingüisme en català. Dit en altres termes, Lamuela refuta la disjuntiva excloent entre normalització lingüística o substitució lingüística i suggereix l'acoblament entre les reivindicacions polítiques i la reelaboració teòrica del discurs sociolingüístic.

Tanca el dossier l'estudi d'Antoni Mas i Brauli Montoya sobre «La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió». Com el nom indica, es tracta d'avaluar els resultats del que convencionalment s'anomena també microsociolingüística. Nomenclatures a banda, aquí es posa l'èmfasi en l'estudi dels factors socials en tant que correlacionats amb uns efectes formals observables. Podria semblar que d'aquest costat està gairebé tot dit i que, a diferència del que s'esdevé amb els factors externs o pròpiament sociològics, l'anàlisi de la variació lingüística és un domini encalmat, que no demana gaires revisions. Tanmateix, els autors s'encarreguen de mostrar que això és un miratge, tot just conseqüència d'unes inèrcies i d'unes mancances que convindria superar. Sense anar més lluny, Mas i Montoya remarquen que la majoria dels treballs sobre variació no ha dut a la pràctica el patró d'anàlisi de la variació esbossat per Labov fa més de tres dècades: discriminació de la procedència de les variants, detecció de les tendències del canvi i consideració de l'eventual atròfia de variació en la llengua de referència. Com s'infereix fàcilment, tots tres eixos implicaven que es considerés el fet del contacte lingüístic i la interferència dins de la comunitat de parla estudiada. Doncs bé, Mas i Montoya constaten que la majoria d'estudis ha bandejat aquest plantejament i s'ha centrat en una consideració immanentista de les dades, prescindint de les variables sociològiques.

A partir d'aquesta observació, els autors passen revista a les aportacions bibliogràfiques generades al llarg dels anys, agrupant-les en tres categories, segons es tracte de comunitats de parla amb predomini del català, amb predomini del castellà o

en una situació de llengua escapçada. Dels dos primers grups ens donen la nòmina d'estudis centrats en la fonologia o en la morfologia. Del tercer fan més aviat una proposta de recerca sobre les restes o vestigis lingüístics vius en comunitats on el català està virtualment extingit. És de destacar l'enorme interès de les conclusions a què arriben Mas i Montoya després de fer un balanç detallat, de reclamar la integració entre macro i microsociolingüística i d'apuntar la rellevància dels estudis variacionistes en les comeses de la planificació lingüística.

Com es pot comprovar, es tracta d'un dossier documentat, on els diferents treballs estableixen relacions de diàleg no sempre habituals. Això vol dir que, més enllà de la redundància, que denota interessos comuns i coincidències saludables, el lector trobarà complementarietat en les perspectives i, de vegades, controvèrsia en l'abordatge dels temes d'estudi, en el diagnòstic dels casos problemàtics, o en l'acuïtat de les solucions apuntades. Justament aquestes diferències d'èmfasi teòric o d'accent expressiu haurien de servir de ferment per a la renovació tan ansiada a què ens referíem a l'inici d'aquestes línies.

Miquel Nicolás
Universitat de València

Ernest Querol
Universitat Oberta de Catalunya

ERNEST QUEROL

LES REPRESENTACIONS DE LA *SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA*

A tots els que han col·laborat a construir el paradigma sociolingüístic, ara que es compleix mig segle d'existència.

1. LES CARACTERITZACIONS DE LA *SOCIOLINGÜíSTICA CATALANA*

L'expressió *sociolingüística catalana* és ben habitual en la literatura sociolingüística de casa nostra. Hi ha un nombre considerable d'articles i de llibres que en parlen, però considerem que, com passa amb el pensament acumulatiu dels diccionaris, no s'ha fet una reflexió prou aprofundida de tot el contingut que s'ha anat incorporant dins d'aquest rètol. Per tant, el nostre objectiu en escriure aquestes pàgines és plantejar-nos, en primer lloc, què s'ha dit de la sociolingüística feta als Països Catalans; en segon lloc, què *no* se n'ha dit i, finalment, què considerem que se n'hauria d'haver dit o què se n'hauria pogut dir.

Per acomplir aquests objectius, hem analitzat el corpus de tots aquells articles que contenien en el títol l'expressió *sociolingüística catalana,* a més, d'alguns altres que, atesa la seua importància, era conegut que tractaven el tema. També hem inclòs el diccionari (Ruiz *et alii* (2001) i el darrer manual sobre la matèria (Boix i Vila, 1998). Les publicacions que hem aplegat, doncs, són ben diverses i van des del que anomenem

Caplletra 37 (Tardor 2004), pp. 61-88

"sociolingüística per a turistes", és a dir, aquelles introduccions adreçades a lectors d'altres comunitats lingüístiques que només fan una descripció sumària de la matèria, fins a estudis amb voluntat d'exhaustivitat.

1.1 Objecte, tematització i periodització

La caracterització de les disciplines sempre comporta abordar els temes de la delimitació de l'objecte d'estudi, de la tematització i de la periodització. Encara que en l'àmbit que ens ocupa, ben poc sovint s'han tractat d'una manera explícita... Comencem per l'objecte d'estudi: què entenem per *sociolingüística catalana*? Els que responen aquesta qüestió són Boix i Vila (1998: 33). Reportarem les seues pròpies paraules, com ho farem sovint amb les de la resta des sociolingüistes, per no interposar-nos entre ells i els lectors:

> Entenem per *sociolingüística catalana* la recerca a l'entorn de les relacions entre la llengua i la societat des de qualsevol de les perspectives presentades als apartats anteriors que es realitza des d'algun dels territoris de llengua catalana, independentment de la llengua en què es dugui a terme i de l'origen personal de l'investigador.

Bernardó (1994: 19) es planteja si la *sociolingüística catalana* encara existeix; arran d'un volum d'homenatge a Badia que no es va poder compilar, escriu:

> El per què no s'ha produït aquesta reflexió constitueix en si mateix un objecte d'anàlisi (un altre més a inscriure al nostre volum virtual) a condició, però, d'introduir una ruptura –temporal o epistemològica– dins el pensament actual dels sociolingüistes o exsociolingüistes catalans.
>
> Sembla –al meu parer– que, contràriament a tots els que plantegen el problema d'aquesta manera, la sociolingüística catalana no sigui pas –o no sigui més que– el conjunt dels "estudis de sociologia del llenguatge als Països Catalans" o bé de la "recerca sociolingüística a Catalunya". Encara calia saber el que era de veritat –i no ha estat fet (completeu l'índex, si us plau).

Pel que fa als altres dos aspectes, la tematització i la periodització, van certament entrellaçats; per tant, començarem pel que s'ha tractat més breument: la periodització. De fet, són els mateixos autors del manual *Sociolingüística de la llengua catalana* els qui han establert tres etapes d'una manera explícita. La divideixen en un període presociolingüístic, en un període antifranquista i en un període autonòmic.

Atribueixen l'escassesa de recerques empíriques a la manca de recursos econòmics durant el període que anomenen "antifranquista" i afirmen que:

> la sociolingüística feta als Països Catalans en aquest període és essencialment especulativa i assagística, és a dir, eminentment teòrica. D'altra banda, la denúncia de la repressió política i cultural de la llengua catalana exercida pel règim franquista i el compromís actiu amb l'oposició esdevenen una altra de les *marques de la casa*. (Boix i Vila 1998: 37)

Pel que fa al període autonòmic, el caracteritzen per la institucionalització i per la diversificació temàtica, aspectes que tractarem amb més deteniment en el punt 3.3. Tot seguit, veurem quins són els tòpics que es van repetint en el nostre corpus.

1.2 Els temes

Vallverdú (1979) enceta l'anàlisi dels termes de la sociolingüística. Els conceptes que tria en aquesta primera comunicació són: *bilingüisme*, *diglòssia* i *conflicte lingüístic* i, en articles posteriors i al seu llibre sobre la *sociolingüística catalana* (Vallverdú 1980), continua afegint-hi els termes de *normalització lingüística*, *normativa i estàndard(s)*, *assimilació lingüística,* que fins al 2000 apareixen en totes les seues publicacions que tracten el tema. Tanmateix, a les conclusions del 1979 afirmava:

> Sóc conscient que amb aquesta succinta discussió de tres nocions de sociologia lingüística –per més importants que siguin– no és possible de donar una visió de conjunt i justa de la sociolingüística catalana i de l'abast de les seves aportacions. (Vallverdú 1979: 652)

Acaba l'article amb unes paraules que esdevindran profètiques atés que les anàlisis de la sociolingüística als nostres països han pres el concepte de diversificació i dues de les direccions que hi assenyala:

> Personalment crec que la investigació i el nostre país hi sortirien guanyant si els interessos dels sociolingüistes catalans es diversifiquessin sense desatendre la sociologia lingüística, tant en la direcció de l'etnografia del parlar i de la lingüística sociològica com en el de la sociolingüística general. (Vallverdú 1979: 652)

La majoria d'autors que tracten el tema de la sociolingüística al nostre país segueixen fins al 1997 aquesta divisió temàtica i, posteriorment, havent aparegut ja

recerques en altres àmbits, hi poden afegir els treballs sobre l'etnologia de la parla i sobre el variacionisme, encara que no inclouran el de la sociolingüística general.

Vallverdú (1991), tot citant MacNamara, afirma que la literatura sobre el bilingüisme és una font contínua de confusió. A més, ateses les polèmiques terminològiques, la sociolingüística feta als Països Catalans ha aportat poc a la teoria del bilingüisme.

Vallverdú (1994) titula els temes tractats amb el títol de "panorama doctrinal i teòric": uneix als ja clàssics, l'*estàndard* i la *normativització*. Després hi posa "altres temàtiques": *integració i assimilació*, i després inclou, de passada: *comportament lingüístic*, *relacions interdialectals*, *actituds lingüístiques*, *anàlisi de la conversa*, *ús i alternança de llengües*, *tries de llengües*, *català familiar* (*sic*), *variació lingüística*, *variació dialectal*, *llengua nacional*, treballs històrics i *substitució lingüística*.

Aquestes aportacions de Vallverdú, com dèiem, tindran una influència considerable atés que la majoria d'autors segueixen la seua tematització.

Maria Grossmann afegeix altres temes a més dels que s'esmenten habitualment:

> Els temes principals que la sociolingüística catalana planteja són: gènesi històrica i vicissituds del conflicte lingüístic entre català i espanyol (o francès), les seves imbricacions amb factors sòcio-econòmics, ideològico-polítics i sòcio-psicològics; característiques del repertori lingüístic de les comunitats catalanoparlants: bilingüisme, diglòssia, motivacions i canvi d'idioma; problemes lligats a la política lingüística i a la seva planificació inherent: immigració, educació lingüística, mitjans de comunicació de massa, etc; consciència lingüística i actituds dels parlants. Grossmann (1990: 89).

A banda dels temes tractats, hi ha altres consideracions en què diversos autors coincideixen. Vegem-les.

1.3 L'existència de dues escoles

Novament l'enfocament de Vallverdú (1979) servirà de guia per a altres autors. Considera que hi ha una *escola valenciana*. Strubell (1982: 72) parla de dues escoles separades: Barcelona i València. El mateix Vallverdú (1994: 14) torna a parlar de *l'escola valenciana*:

> Suivent la tradition de conflit linguistique de l'"école valencienne" non seulement la quasi totalité des manuels ou des synthèses de sociolinguistique, que nous verrons plus tard,

> mais aussi certains travaux plus spécifiques comme par exemple les études de l'occitan Henri Boyer...

Boix i Vila (1998: 35), caracteritzant el període que anomenen *antifranquista,* escriuen:

> Podem assenyalar dos centres d'innovació sociolingüística en aquest període, l'un situat a València, l'altre a Barcelona. D'aquests dos, és probablement de València d'on sortiran les propostes que han donat més personalitat a la sociolingüística catalana.

En general, els autors coincideixen a considerar Badia com l'iniciador de la *sociolingüística catalana*. Ruiz *et alii* (2001: 257), en el seu diccionari de sociolingüística, també hi afegeixen Vallverdú, Aracil i Ninyoles.

1.4 Una sociolingüística compromesa

Josep Melià (1973) ja proposava el compromís de la sociolingüística per a aconseguir objectius polítics disfressats de «*culturales*» cap al final de la dictadura:[1]

> Me parece imprescindible que empecemos a apoyar nuestras reivindicaciones culturales en los datos y esquemas científicos propios de nuestra época. Entre otras cosas porque a través de esta aportación científica podemos también proporcionar argumentos y razones, a culturas que se encuentran todavía en peor situación sociológica que la nuestra.

Vallverdú (1979: 641) esmenta Badia quan parla d'una posició de la sociolingüística dels nostres països "engatjada amb el poble", que condiciona la recerca. En aquest context de resistència, Vallverdú empra l'expressió "arsenal terminològic".

En la mateixa línia, Kremnitz (1980 a: 138) afirma que "la lluita amb la política lingüística imperialista espanyola ha caracteritzat el primer decenni de la sociolingüística catalana". En un altre article del mateix any escriu "engagement acharné pour tout ce qui est catalan", enfront a l'escola pidaliana que malgrat tot influencia la nostra disciplina (Kremnitz 1980 b: 27).

1. No s'està de demanar-se «C*ómo explicar, además, que todo un Instituto Nacional de Estadística jamás se haya interesado por constatar la realidad lingüística española*?» Ni d'assenyalar la manca de mitjans i la insuficiència de recursos humans dels sociolingüistes catalans enfront al generós finançament de Foessa II, en el qual Amando de Miguel recull comptades dades lingüístiques.

Boyer (1987: 70) també assenyala aquest context de compromís:

> ....l'école catalane de sociolingüistique. Elle a produit une réflexion théorique qui devait contribuer pactiquement à resister à l'acculturation, à promouvoir contre vents et marées l'emploi de la langue catalane et à préparer l'avènement de la politique actuelle.

Per la seua banda, Maria Grossmann (1990: 89) escriu:

> L'estat actual de la sociolingüística catalana es caracteritza per una gran vitalitat, per l'actualitat i la importància dels problemes lingüístics, socials i polítics plantejats, pel compromís militant dels seus estudiosos i per la repercussió immediata dels seus estudis en l'opinió pública.

Puig (1994: 23) parla de:

> [...] la cristalització d'una sociolingüística catalano-occitana, una sociolingüística perifèrica (paradigmàticament "contestatària" quant a continguts i a mètodes d'investigació) de l'Europa meridional.[...] Un altre exemple que he utilitzat personalment per a fer entendre l'especificitat de la SLC ha estat l'aspecte dinàmic i popular de la NL durant el període de la transició democràtica i del Congrés de Cultura Catalana que no té cap equivalent en la SL americana, ni en la SL europea.

En aquesta mateixa línia, Boix i Payrató (1997: 352) diuen que és *engagé* i motivada socialment, però cada cop més empírica. Boix i Vila (1998:41-42) assenyalen que s'ha assuaujat el caràcter militant de la sociolingüística feta als nostres països i que no es pot afirmar que avui ho siga.

1.5 Les influències

Presentarem les dues direccions de les influències: en primer lloc, vers la sociolingüística feta a casa nostra i, en segon lloc, com des d'aquí s'ha influït sobre els enfocaments fets en altres països. Pel que fa al primer sentit, Vallverdú (1979: 652) assenyala una tendència que en l'actualitat s'ha confirmat: la receptivitat de la sociolingüística feta ací respecte a la sociologia de la llengua més que no pas cap al variacionisme. Per altra banda, Kremnitz (1980 *a*: 139), fixant-se en el conjunt, escriu que, pouant de fonts diverses, la nostra sociolingüística ha esdevingut una disciplina pròpiament dita i autònoma. Afirma Kremnitz (1980 a: 138) que cal veure la

constitució d'una *sociolingüística catalana* en relació amb el desenvolupament de la sociolingüística en general:

> Sobretot Ferguson (1959) i Fishman (1967), amb el concepte de diglòssia i la seva ampliació posterior, proporcionaven un important punt de partida per a l'anàlisi de la situació catalana. D'altra banda la recepció dels treballs nord-americans no es va produir fins als anys seixanta: els textos primers (*cfr*. Vallverdú *1968* i *1970*) encara contenen relativament poques referències. Els treballs americans no foren pas rebuts sense crítica i sense examen: el fet de reelaborar-los críticament i superar-los constitueix un punt decisiu en l'evolució de la sociolingüística catalana. També hi ha tingut una certa influència els treballs publicats en anglès... A més a més es poden constatar influències de la tradició filològica espanyola, com ara d'un Menéndez Pidal, en la qual la consideració de la llengua sempre ha anat lligada amb fets culturals; però el moment nacionalista castellà no ha estat, naturalment, assumit. La recerca occitànica ha deixat també certes influències: les seves primerenques reflexions linguo-sociològiques i alguns dels llibres publicats per Robert Lafont a darreries dels anys seixanta varen ésser llegits amb gran interès en els Països Catalans (la influència de Montpeller es fa notar especialment a Catalunya del Nord). Avui l'intercanvi és viu entre tots dos països.

En segon lloc, comentarem la direcció oposada. Kremnitz (1980 *a*) recorda que Aracil, pel fet d'estar als EUA, fa descobrir la nostra sociolingüística en petits cercles, com ara a Toronto el 1974. En aquest sentit, el mateix Kremnitz (1980 *b* : 28) assenyala que:

> Il convient d'insister sur le fait que la sociolinguistique catalane a créé, à partir de ces sources diverses et en ajoutant ses propres apportations, un tout originel qui pourrait à son tour inspirer la sociolinguistique à d'autres endroits.

També Aracil (1979: 113) escriu entorn de les influències de la sociolingüística feta ací sobre sociolingüistes de fora: Robert Lafont, Xesús Alonso, Brigitte Schlieben-Lange i Joy Robinson.

Vallverdú (1991) comenta la influència de la nostra sociolingüística a Galícia, al País Basc, a Occitània i a la Bretanya. Per contra, considera que és molt reduïda per als investigadors espanyols de parla castellana.[2]

Per la seva banda, Puig (1994) dedica un article sencer a la projecció exterior de la *sociolingüística catalana*. Considera Badia i Aracil com els millors exponents d'aquesta projecció. Centra les influències per àmbits i coincideix amb Vallverdú en

2. Vallverdú(1991) remarca el fet que al *Boletín de la Real Academia Española*, entre 1964-1984, només ha trobat set articles de temes que es puguen considerar sociolingüística.

la valoració del paper de la nostra sociolingüística en l'Estat espanyol. Pel que fa als altres països, comenta diverses influències i relaciona els sociolingüistes alemanys, francesos, occitans, anglosaxons, del Quebec, de Bèlgica i d'Itàlia. Assenyala que Kremnitz i Irmela Neu-Altenheimer publiquen en alemany sengles llibres sobre la sociolingüística feta ací.

Boix i Payrató (1997: 356) coincideixen en l'apreciació que la nostra sociolingüística és dinàmica, receptiva a les influències externes, i amb una exportació baixa. El mateix Boix, però ara amb Vila (1998: 33), comenta la poca difusió a l'exterior de la nostra sociolingüística.

Una bona mesura de les influències de la *sociolingüística catalana* fóra analitzar les traduccions que se n'han fet. Nosaltres coneixem traduccions de l'obra d'Aracil a l'occità, al basc i al portugués.[3] També les nombroses publicacions al castellà de Vallverdú i de Ninyoles, aquest darrer traduït a l'italià el 1990. I igualment les obres que els nostres sociolingüistes han publicat en altres llengües.

1.6 La diversificació

El 1994 Boix i Payrató veuen acomplert el desig profètic de Vallverdú (1979: 652) que la sociolingüística feta a casa nostra es diversifiqués. Posteriorment, Montoya i Gimeno (1996) continuen també aquest punt de vista de l'anàlisi de la diversitat d'enfocaments, com ho faran les dues publicacions que comentem, escrites per Boix en col·laboració (Boix i Payrató 1997 i Boix i Vila 1998). Llegim com ho presenten en aquesta darrera:

> Però el cert és que la majoria de característiques distintives de la sociolingüística catalana de l'antifranquisme aniran diluint-se en un procés de diversificació creixent. Mostra del que diem és la transformació radical del discurs i els temes de la sociolingüística catalana. El debat sobre la diglòssia i l'autoodi s'esvairan a mesura que el català guanyarà posicions oficials. Del model del conflicte lingüístic, malgrat que continuarà generant publicacions, només un aspecte resistirà en el debat públic fins la primera meitat dels anys 90: la *normalització* (vegeu 7.3.3). (Boix i Vila 1998: 39)

Així, doncs, segons els autors del darrer manual de la matèria, es passa de la sociolingüística del conflicte a la diversitat de les aproximacions sociolingüístiques, com ara la psicologia social del llenguatge, l'antropologia lingüística, la variació lingüística, la pragmàtica, l'anàlisi del discurs, l'economia i l'ús lingüístic, la geografia, la demografia, la teoria de la tria racional, el sexisme, les varietats socials, la situació

ecològica, els repertoris lingüístics, la transmissió lingüística, els joves i l'educació (la immersió), les ideologies lingüístiques i les actituds, el futur de les llengües, les varietats del català, etc.

1.7 L'aportació d'Aracil

Hi ha autors, especialment en la primera època, que ponderen les aportacions d'Aracil a la sociolingüística. És significatiu que siguen els investigadors no catalans els que avaluen amb més equanimitat les aportacions d'Aracil: Kremnitz i Boyer. De casa nostra, qui les valora amb més encert és Vallverdú. Aquest autor (Vallverdú,1979: 654), parlant de l'abandó d'Aracil del terme "diglòssia", escriu:

> ...el creixent interès d'aquest autor per la socioligüística general i el fet de ser, de tots els sociolingüistes catalans, el qui més ha anat distanciant-se del context "particular" expliquen a bastament les seves posicions actuals.

Per la seua banda, Kremnitz (1980 *a*: 138) també fa un bon balanç de les aportacions d'Aracil:

> En un altre indret, a València, si fa no fa a la mateixa època i independement de Badia, un altre investigador començà a interessar-se per les qüestions sociolingüístiques: Lluís V. Aracil i Bonet estudiava a la Facultat de Dret i s'ocupà d'ençà de 1960 de problemes sociològics i sociolingüístics. Com que de textos seus només se'n coneixen relativament pocs, fou difícil durant molt temps d'apreciar la influència real d'Aracil en la constitució i el desenrotllament de la sociolingüística catalana. Tanmateix va esbossar en poques planes (*1966a*, *1966b*) no solament la història de la llengua del País Valencià, sinó sobretot els punts decisius del concepte de conflicte lingüístic, que té un paper decisiu en la sociolingüística catalana (es troba una exposició més detallada a Aracil (1973). Mentrestant, s'ha vist clar que Aracil, que durant anys ha treballat als USA, n'és el creador d'idees i l'inspirador teòric que intervé constantment amb subtils raonaments, tot i que no sempre es puguin seguir sense dificultats.

Dos anys més tard (Kremnitz, 1982: 24) parla de la seua important aportació teòrica:

> Il y a d'autres points d'un intérêt majeur dans la sociolinguistique catalane. Nous pensons avant tout aux considérations épistémologiques et théoriques que Ll. V. Aracil a proposées à maintes reprises. Aracil essaye de construire la sociolinguistique comme discipline

> indépendante qui s'occupe de l'usage (*ús*) linguistique face à la linguistique qui s'occupe du système de la langue. Cette dichotomie nous semble assez fructueuse et permettra, si l'on intègre les deux disciplines dans une synthèse de niveau supérieur, de construire une science de la communication humaine.

En la mateixa línia Grossmann (1990: 89) escriu:

> Segons les teoritzacions d'Aracil (1982, 138-160, 206- 217) un dels estudiosos que més ha contribuït a l'aprofundiment d'alguns aspectes teòrics, la sociolingüística no hauria de considerar-se com una branca de la lingüística, més encara, és possible preveure un futur en el qual la sociolingüística arribarà a absorbir a la lingüística.

Novament Vallverdú (1991: 27) afirma: «El primer sociolingüista catalán que utilizó esta denominación [sociolingüística] fue una vez más Lluís Vicent Aracil, con lo cual confirma su condición de pionero (1965).»

Finalment, Boix i Payrató (1997: 327), parlant de la sociolingüística acadèmica, denuncien l'absència d'una tradició consistent i afirmen que ni Aracil ni Ninyoles, els dos *maîtres à penser,* han estat capaços de crear o consolidar una escola o una tradició i no han dirigit cap tesi doctoral dels professors del camp. També consideren (Boix i Payrató, 1997: 330) que Aracil és l'autor més ambiciós teòricament i que ha estat molt influent, el més citat i molt parafrasejat.

1.8 Els aspectes positius

Com hem comentat, els darrers treballs de Montoya i Gimeno (1996), Boix i Payrató (1997) i Boix i Vila (1998) presenten la diversificació temàtica com un fet positiu. Kremnitz (1980 *a*: 138-139) assenyalava diferents aspectes positius de la nostra sociolingüística i parlant de la diglòssia escriu:

> És mèrit dels catalans haver pensat fins a l'acabament el procés dinàmic, haver-lo descrit parcialment i haver indicat les sortides lògiques d'un conflicte de llengües[...] La sociolingüística catalana ha descrit d'una manera exemplar les etapes històriques i els condicionaments socials del conflicte lingüístic, especialment pel que fa a València i a Catalunya del Nord. [...] En aquest punt el concepte de consciència lingüística (com part de la consciència global) hi adquireix un paper central; i respecte d'això s'hi veuen clares les influències de la lingüística francesa i occitana (R. Lafont *1977*). [...] Allò que cal fixar és que la importància de la sociolingüística catalana consisteix en el fet que, pouant de fonts diverses, ha esdevingut una disciplina pròpiament dita i autònoma...

Aprecia molt que Aracil done una importància formidable a la sociolingüística com a disciplina. En aquest mateix sentit, Montoya i Gimeno (1994: 23) assenyalen que la sociolingüística catalana sobrepassa l'exemple específic i adquireix transcendència per a la sociolingüística general.

Boix i Payrató (1997: 352), a les conclusions de la seua caracterització de la sociolingüística feta ací, escriuen que és *engagé* i motivada socialment, però amb un increment d'empirisme. Clouen el seu treball i recorden, en la línia sovint enunciada per Aracil des dels anys 70, el repte dels catalans de poder ser pioners en sociolingüística i en pragmàtica.

1.9 Les característiques actuals

Boix i Vila (1998: 42) titulen el darrer epígraf de la seua introducció a la *sociolingüística catalana* "Un cert aire de família" i escriuen:

> Ara com ara resulta difícil parlar de característiques comunes que identifiquin una escola catalana de sociolingüística, malgrat que sí que es poden apuntar alguns trets que els atorguen un cert aire de família, en bona part com a herència ideològica dels anys de l'antifranquisme.
>
> A banda del posicionament favorable al català, d'altres trets generals caracteritzen la sociolingüística catalana. N'és un la rellevància que continua tenint-hi la noció de conflicte en la interpretació de la vida social, en contrast amb les visions excessivament consensualistes i fins i tot idíl·liques d'altres cercles acadèmics (vegeu 2.1). La sociolingüística catalana en general continua essent molt reticent al terme *bilingüisme*, substituït per *plurilingüisme*, *multilingüisme* o *poliglotisme* (Vallverdú 1991).

Vallverdú (2000: 209-211) fa cinc constatacions sobre la sociolingüística actual: primerament, que es vol negar l'evidència del bilingüisme; en segon lloc, pel que fa a un dels termes més tractats en una primera època, el de diglòssia, està convençut que no du enlloc; tercerament, que en vint anys s'han publicat més de 200 títols, en quart lloc, que el concepte de *normalització* genera menys unanimitats i, finalment, que hi ha una nova onada de recerques: etnografia de la comunicació, anàlisi conversacional, pragmàtica, variacionisme i psicologia social.

1.10 Les crítiques

Llegim a continuació només quatre crítiques que hem seleccionat:

(1) Strubell (1982: 71-72) Se sorprén de dues coses: en primer lloc, del fet que hi haja pocs treballs sobre l'oficialitat del català i del castellà i, en segon lloc, del fet que les primeres discussions se centren en els conceptes de bilingüisme i diglòssia.

(2) Vallverdú (1994: 26) critica la manca de comparació amb situacions semblants a la nostra.

(3) Montoya i Gimeno (1996: 100-1001), per la seua banda, assenyalen que des de fora del Grup Català de Sociolingüística s'ha analitzat els inicis des de dues postures contraposades: Argente i Kremnitz. Argente (1978) considera que la teoria de l'ús de la llengua hauria de contenir una teoria de l'estructura de la llengua.

(4) Boix i Payrató (1997: 323) comenten l'article d'Aracil (1986), i tot tractant el tema de la imaginació sociolingüística, parafrasejant aquest autor, assenyalen la manca d'idees davant de tantes dades. Més endavant escriuen: "We find a few theories, and a few short essays if we loock hard" (Boix i Payrató 997: 334). Per a ells els problemes són tres: la manca d'organització, la manca de recursos i la pressió institucional per a catalanitzar Catalunya. Aquests dos mateixos autors reconeixen que la diversitat, que ells havien proposat com a característica d'anàlisi el 1994 esdevé dispersió: "This diversity often turns into dispersion, and above all into competition between researchers and universities for resources which are always limited" (Boix i Payrató, 1997: 327). També s'adonen que una de les conseqüències del compromís és que tot el que fa flaire a català, tot es considera sociolingüística. Al seu parer, la major part dels estudis que es fan són macrosociolingüístics. Assenyalen que hi ha una absència quasi total de sociolingüística social, generacional i, especialment, de varietats de gènere en català i de varietats tècniques. I consideren que cal una supervisió axiològica i epistemològica. Finalment, comenten la manca de crítica, la dicotomia nosaltres / ells, la poca preocupació per la metodologia i el fet que es construeixen poques teories explicatives.

2. ASPECTES QUE NO S'HAN TRACTAT

A parer nostre, les mancances de les representacions que acabem de presentar sobre el que s'anomena *sociolingüística catalana* són dues: en primer lloc, una absència

de metareflexió que conceba la disciplina o subdisciplina des dels punts de vista de la filosofia de la ciència: *paradigma* (Kuhn), *programa d'investigació* (Lakatos), *tradició d'investigació* (Laudan), *lògica d'investigació* i *lògica del descobriment* (Popper), *episteme* de Foucault, etc., o bé des del nivell dels *models* de recerca. En segon lloc, la influència d'Aracil, especialment en la darrera època, en la qual sembla que les seues aportacions no hagen existit. Així, no s'esmenten les seues contribucions a l'anàlisi del discurs (la seua assignatura sobre català col·loquial), ni a l'estudi de la història de les llengües d'Europa. De fet, s'afirma que ha abandonat la sociolingüística, Boix i Payrató (1997: 330) i Calaforra (1999: 234).

La necessitat d'aquesta reflexió metateorètica ens sembla evident perquè el pas de les anàlisis terminològiques –deslligades de tot marc teòric– a la concepció de la disciplina com un tot organitzat és el pas d'una estructura arbòria (del llistat), en la qual els diferents nivells no estan relacionats a una estructura de xarxa, de semiretícula, en què tots els elements estan interconnectats. El mateix Aracil (1983: 70) ho ha expressat molt clarament:

> En comptes de compilar una llista, hauríem de traçar una xarxa –i potser no sabríem per on començar.

Per tant, és evident que les dues mancances estan molt relacionades atés que Aracil ha reflexionat força sobre els paradigmes –recordem els seus articles «Prehistòria de la sociolingüística» (1971), «Sociolingüística: revolució i paradigma» (1974), «Educació i sociolingüística» (1974), «Les etapes epistemològiques del pensament sociolingüístic» (1980), «Sobre el tràfec de models»(1983), etc. Així, el que s'ha deixat fora ha estat aquest nivell superior de reflexió. Sembla que el paradigma gran no càpiga en el paradigma petit.

A continuació anirem comentant, en els mateixos apartats en què hem dividit les representacions de la *sociolingüística catalana*, aquells aspectes que nosaltres considerem altrament.

3. EL CONTRAST AMB LA NOSTRA REPRESENTACIÓ DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA FETA ALS PAÏSOS CATALANS

A partir del que hem exposat en l'apartat 1, i tot seguint el mateix ordre, contrastarem la nostra representació respecte als punts en què el nostre parer difereix del dels autors que hem comentat i, posteriorment, presentarem les nostres conclusions.

3.1 La denominació

En primer lloc, i com ja s'ha observat des de fa molt de temps i repetidament, el rètol sobre l'objecte d'estudi no ens sembla el més adequat. Trobaríem més encertada una expressió com "La sociolingüística als Països Catalans" o com "Les aportacions catalanes a la sociolingüística".[3] De fet, sembla com si amb el rètol *sociolingüística catalana* es posés (o donés l'opció a posar) més èmfasi en l'adjectiu que no pas en el substantiu. I en realitat és el que passa sovint: s'oblida la disciplina per fixar-se en la procedència geogràfica.

3.2 L'iniciador

És un lloc comú repetit per alguns que Badia i Margarit inicia la *sociolingüística catalana*. La seua primera aportació al tema del bilingüisme és de l'any 1964 i l'any següent serà quan passarà la seua enquesta, que es publicarà el 1969. Aracil ja havia publicat «Comunidad nacional, comunidad supranacional» el 1962 i aquest mateix any presenta a la Fundació Gaetà Huguet un treball en què ja parla de *conflicte lingüístic*; així, doncs, ja s'avança a la sociolingüística nord-americana.[4] El 1965 presenta al congrés de Nancy «Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle». Ha publicat el 1966 «A Valencian Dilemma» i «Notes sobre un segle de vida valenciana». El 1967 presenta la Memòria per a la Bossa Llibres a l'abast, «Sociolingüística: un nou enfocament», de 67 pàgines. Al novembre inicia les ressenyes a la *Revista de Estudios Políticos*, núm. 165 (novembre a desembre), sobre *Nosaltres els valencians* i sobre *Language conflict and language planning: the case of modern Norwegian*, pàg. 323-325.[5]

3. El sociolingüista gallec Àngelo Cristovão ha publicat el 2004 l'edició portuguesa del seminari sobre la història de les llengües europees que es va celebrar a Ourense el 1988. El llibre (Aracil 2004) inclou un estudi i una bibliografia general de l'obra araciliana (inclosa la inèdita) elaborada per Josep J. Conill. També tenim notícies de les traduccions d'Aymà (1996) i de Solé (1991) al basc, d'aquest darrer autor també hi ha un resum a l'esperanto d'un llibre seu (Solé 1998).

4. Agraeixo aquesta informació a Josep J. Conill.

5. El 1968 publica la introducció a *Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*. Les ressenyes a la *Revista de Estudios Políticos,* 167 (gener-febrer) són sobre publicacions de: John MacNamara (ed.) *Problems of Bilingualism*, Dell Hymes, Fishman, Kloss, Gumperz, MacNamara: *The Bilingual's Linguistic Performance: A Psychological Overview*, Ervin-Tripp, Lambert, Gaardner, MacNamara: *The effects of instuction in a Wesker*

Consegüentment, tant si adoptem un criteri temporal com un criteri quantitatiu i qualitatiu, ens sembla molt clar que Aracil és l'autor que veritablement ha introduït la sociolingüística a casa nostra. De fet, alguns autors ho escriuen: Boix i Vila (1998: 36): «Lluís-Vicent Aracil ha estat sovint considerat el pare de la *sociolingüística catalana*.» Strubell (1993: 194) també l'hi considera: «Aracil (born Valencia 1941) has righfult claim to be regarded as the father of Catalan sociolinguistics».

3.3 La periodització

> En effet, je ne connais pas une autre discipline où l'ignorance mutuelle entre les chercheurs et la disqualification systématique pour cause de différences idéologiques fonctionnent de façon si néfaste qu'entre certains sociolinguistes catalans.
>
> Vallverdú (1994:26)

Com hem vist, Boix i Vila (1998: 34) divideixen la història de la *sociolingüística catalana* en tres períodes: (1) el període presociolingüístic; (2) el període antifranquista; (3) el període autonòmic. Considerem que aquesta classificació barreja els criteris d'història política, d'una banda, i el sociolingüístic, de l'altra. Per tant, atés que el criteri de la història política no ens aporta gaire informació, nosaltres proposaríem mantenir el criteri sociolingüístic i dividir la història de la *sociolingüística catalana*, doncs, en (1) el període presociolingüístic; (2) el període aracilià; (3) el període postaracilià.[6]

El motiu és que, a banda del nostre parer, hem comprovat que, de manera unànime, es considera l'aportació d'Aracil com la més reeixida, tant per la fortuna que han fet els conceptes que ha inventat com per la profunditat de les seues reflexions i propostes teòriques i metodològiques. Els mateixos autors del manual, Boix i Vila (1998: 36), escriuen en aquesta línia:

Language, Lefebvre*: Le langage et la société*, Inglehart, RF i Woodward, M. *Language Conflicts and Political Community*, Dell Hymes. Aracil publica *Més enllà de la lingüística*. El mateix 1969, any que publica Badia els resultats de la seua enquesta, Aracil continua amb les ressenyes sobre: German de Granda, Grimshaw, Ervin-Tripp, Juan Osorio: *El bilingüismo en la sierra de Perú* & Lorenso Livieres Banks & Juan S. Dávalos: *Las lenguas del Paraguay*.

6. Aquesta darrera denominació de "postaracilià" és provisional fins que no tinguem una perspectiva suficient per poder avaluar les aportacions del període que s'inicia aproximadament en la dècada dels 90. També el podríem anomenar «stendhalià», en el sentit que està escrit, en bona mesura, a partir de les aportacions d'Aracil.

> Lluís-Vicent Aracil ha estat sovint considerat el pare de la sociolingüística catalana. Personatge abrandat i controvertit, el seu estil –oral i escrit– li ha proporcionat tant seguidors fidels com detractors acèrrims. Independent i eclèctic, a aquest intel·lectual que arribà a ser president de l'associació Internacional de Sociolingüística [*sic*] se li deuen almenys tres conceptes fonamentals del nucli sociolingüístic valencià i, per extensió, de tota la sociolingüística catalana antifranquista: l'establiment primerenc d'una sociolingüística catalana deslligada de la tradició filològica, la denúncia de l'ús del concepte bilingüisme com a excusa per justificar la substitució lingüística, i l'explicitació del model del conflicte lingüístic i de la normalització.

Per conseqüent, ens sembla ben adequat prendre'l com a referent a l'hora d'establir la periodització de la història de la sociolingüística als nostres països. I no tan sols a l'etapa antifranquista. De fet, en la presentació que Boix i Vila (1998: 33-43) fan de la nostra sociolingüística ja està latent –encara que molt encoberta– la importància decisiva de les aportacions aracilianes. Si no se'n fa una lectura molt aprofundida del text es desprén que la producció d'Aracil quedaria reduïda en el que anomenen *període antifranquista*. De fet, no se l'esmenta dins del *període autonòmic* ni una sola vegada.[7] Tanmateix, els autors del manual afirmen que en aquesta etapa encara continua el model del conflicte lingüístic. El que ha passat ha estat que per comptes d'esmentar Aracil, es refereixen al "model del conflicte lingüístic".[8]

Els mateixos autors del manual s'adonen que la periodització que han fet es veu desbordada pel que anomenen *model del conflicte lingüístic*, és a dir, per Aracil, perquè la seua influència no tan sols continua sinó que comença amb la seua presència física als Països Catalans, tornat dels Estats Units el 1973, que és quan funda el Grup Català de Sociolingüística. El 1976 és quan inicia la seua docència de la sociolingüística a la Universitat de Barcelona i com a complement de la formació dels seus estudiants dirigeix el Seminari de Sociolingüística. Justament des del 1974 al 1978 és vicepresident del Research Committee on Sociolinguistics de la Internacional Sociological Association, de la qual esdevindrà president del 1978 al 1982. Organitza seminaris, conferències i congressos a Perpinyà, Bangor, Meran i Getxo, publica els seus dos llibres (1982 i 1983) i continua la seua docència a la universitat fins al 1987. Tornem a llegir, doncs,

7. De totes maneres, les al·lusions a l'ensenyament de la sociolingüística a la Universitat de Barcelona, a Iruñean Sortua, al Seminari de Sociolingüística, no poden amagar la seua dedicació a la matèria ni la seua influència.

8. Certament, aquesta manera de referir-s'hi és un exemple perfecte de *substitució* lingüística... La personificació de la llengua i de la sociolingüística és correlativa a la despersonificació (reïficació o cosificació) de les persones. Així, de la mateixa manera que la llengua catalana té una sociolingüística –el manual que comentem es titula *Sociolingüística de la llengua catalana*– Aracil passa a ser el model del conflicte lingüístic.

com Boix i Vila (1998: 39) mostren que la seua partició no és capaç d'abraçar l'obra del nostre principal sociolingüista.

> ...pèrdua d'hegemonia dels plantejaments preeminents durant l'etapa antifranquista (cf. Vallverdú 1994), en concret del model del conflicte lingüístic. Aquest retrocés no n'implica pas la desaparició absoluta; de fet, al llarg dels 80 alguns dels integrants d'aquest corrent s'organitzen en un Seminari de Sociolingüística de la Universitat de Barcelona (1980) i, posteriorment, a l'entorn de l'associació Iruñean Sortua [...] Però el cert és que la majoria de les característiques distintives de la sociolingüística catalana aniran diluint-se en un procés de diversificació creixent. Mostra del qual dèiem és la transformació radical del discurs i els temes de la sociolingüística catalana. El debat sobre la diglòssia i l'autoodi s'esvairan a mesura que el català guanyarà posicions oficials. Del model del conflicte lingüístic, malgrat que continuarà generant publicacions, només un aspecte resistirà en el debat públic fins la primera meitat dels anys 90: la normalització (vegeu 7.3.3).

Els dos termes que s'esmenten per a mostrar la crisi del que anomenen *model del conflicte lingüístic*, la diglòssia i l'autoodi, no són els principals termes aracilians.[9] Si recordem les principals aportacions que en destaquen Boix i Vila (1998: 36) aquests dos termes no es compten entre elles: «l'establiment primerenc d'una sociolingüística catalana deslligada de la tradició filològica, la denúncia de l'ús del concepte bilingüisme com a excusa per justificar la substitució lingüística, i l'explicitació del model del conflicte lingüístic i de la normalització.» Per altra banda, afirmen que continuarà generant publicacions. No és aquest un signe de la seua presència? I fixem-nos que arriba fins a la meitat dels anys 90, just vint anys després de la mort del dictador, quan suposem que seria la durada mínima del *període antifranquista*.

De fet, els mateixos autors del manual es contradiuen clarament amb el que havien afirmat a la pàgina 39, atés que en el darrer epígraf (que ja hem comentat i reportat) de la seua introducció a la *sociolingüística catalana*, titulada «Un cert aire de família», Boix i Vila (1998: 42) escriuen que la noció de conflicte continua tenint vigència en la sociolingüística feta ací:

9. De la mateixa manera que el debat sobre el bilingüisme desapareix perquè era una font continua de confusions, el terme de diglòssia, pensem que desapareix per la mateixa raó. Per altra banda, al nostre parer, la història de la nostra sociolingüística ens mostra que els temes més tractats són, justament, els menys interessants i els més confusionaris. El debat sobre el futur del català és un tema recurrent per a mantenir la flama de l'imprescindible debat absurd.

> Ara com ara resulta difícil parlar de característiques comunes que identifiquin una escola catalana de sociolingüística, malgrat que sí que es poden apuntar alguns trets que els atorguen un cert aire de família, en bona part com a herència ideològica dels anys de l'antifranquisme.
>
> A banda del posicionament favorable al català, d'altres trets generals caracteritzen la sociolingüística catalana. N'és un la rellevància que continua tenint-hi la noció de conflicte en la interpretació de la vida social en contrast amb les visions excessivament consensualistes i fins i tot idíl·liques d'altres cercles acadèmics (vegeu 2.1). La sociolingüística catalana en general continua essent molt reticent al terme *bilingüisme*, substituït per *plurilingüisme*, *multilingüisme* o *poliglotisme* (Vallverdú 1991).

Continuem amb aquest període *autonomista* i llegim com el caracteritzen (Boix i Vila 1998: 38):

> Les transformacions sociopolítiques que van seguir la caiguda de la dictadura van provocar un canvi notable en la sociolingüística catalana que podem resumir en tres grans punts: (a) la institucionalització de la disciplina, (b) la diversificació de les perspectives i els objectius, i la inserció en els corrents sociolingüístics internacionals, (c) l'assuajament del seu caràcter militant.

Josep Conill (2003: 6) avalua aquests darrers anys (del 1987 ençà) de manera ben diferent. Parlant d'Aracil, en primer lloc, mostra la seua funció de pioner; en segon lloc, comenta les conseqüències negatives que té el seu allunyament de la sociolingüística (en els termes que l'havia elaborada fins aleshores) i, finalment, desemmascara l'altra cara de l'eufemisme "institucionalització":[10]

> Una confirmació indirecta de la seva funció de pioner en aquest àmbit la trobem, sens dubte, en les repercussions negatives que el seu distanciament de la sociolingüística ha tingut sobre la producció local, afectada a hores d'ara per una pèrdua general de la consciència crítica i una vacuïtat teòrica alarmant. Si a tot això afegim la pressa que bona part dels sociolingüistes catalans han mostrat a l'hora d'oferir els seus serveis "tècnics" als manaires de torn, obtindrem una visió prou ajustada d'un galdós panorama –que habitualment hom tracta de dissimular al·ludint a un suposat "procés d'institucionalització".

Pel que fa a la resta dels punts amb què Boix i Vila (1998: 38) caracteritzen el període *autonomista,* "la diversificació de les perspectives i els objectius, i la inserció en els corrents sociolingüístics internacionals" i "l'assuajament del seu caràcter militant", en conjunt sembla que es vulga donar la impressió que és ara quan veritablement la

10. Aquest concepte d'*institucionalització*, el va introduir Kremnitz (1979: 149-154) en el nostre àmbit de reflexió per caracteritzar la darrera època del Grup Català de Sociolingüística.

sociolingüística catalana pren un caràcter de disciplina científica atés que s'inscriu en les tendències internacionals i que minva els seu caràcter polític, condicions necessàries per ésser considerada una disciplina plenament científica.

Certament, el fet de pressuposar que la *sociolingüística catalana* no està en els corrents internacionals és perquè no es coneix bé la producció d'Aracil o bé perquè es vol ignorar. El que passava és que Aracil no s'inseria en els corrents sociolingüístics internacionals perquè ja n'estava dins. Estava produint, fins i tot abans que altres sociolingüistes nord-americans pioners.

Al capdavall, la periodització de Boix i Vila (1998: 32-43) està bastida sobre el clàssic model: orígens—decadència—renaixença. No s'ajusta a la realitat de la *sociolingüística catalana* atés que es pretén que hi haja un període d'inici i un període de decadència, però la renaixença està per venir, si ve... I com acabem de comentar tot citant Conill (2003), l'etapa actual apunta cap a un sentit contrari. El que passa és que, fins ara, la *sociolingüística catalana* ha estat anticlimàtica, ha tingut una gran embranzida inicial i després, amb l'allunyament de qui l'havia presa, s'ha quedat estancada, no ha innovat sinó que ha imitat. I és clar, des de l'època actual no s'accepta de grat.

Considerem, doncs, que la nostra proposta de periodització, que pren com a marcador d'etapes el centre de la producció *sociolingüística catalana*, s'acosta molt més a la història real.

3.4 Termes i temes

> La voga dels grans rètols és precisament típica de les situacions confuses.
> Aracil (1983: 69)

És molt significatiu el fet que els comentaris a la *sociolingüística catalana* s'hagen centrat en els termes i no s'haja tingut una visió més de conjunt. No cal dir que els termes són més fàcilment *detectables* que les idees; per aquesta raó, tota la proposta d'Aracil d'una sociolingüística general no s'ha comprés ni s'ha tematitzat... I això que l'expressió *sociolingüística general* apareix clarament formulada en els seus escrits; tot i així, només Vallverdú i Kremnitz la tracten detingudament, però no mereix una entrada com els termes de bilingüisme, diglòssia i conflicte lingüístic. Aquesta importància de la terminologia té relació amb el seguidisme, si bé crític, de la sociolingüística americana. És a dir, a la voluntat més d'adaptar que d'innovar.

3.5 Les dues escoles

Com hem vist, Boix i Vila (1998: 35) consideren que les aportacions valencianes són les més decisives, però ho matisen amb un "probablement":

> Podem assenyalar dos centres d'innovació sociolingüística en aquest període, l'un situat a València, l'altre a Barcelona. D'aquests dos, és probablement de València d'on sortiran les propostes que han donat més personalitat a la sociolingüística catalana.

Ens sembla totalment clara la importància de l'aportació valenciana i, concretament, la d'Aracil, sense cap necessitat de matís.

De fet, nosaltres dubtem que es puga parlar de dues escoles, atés que totes les principals aportacions s'han fet des de València, i les ha fetes Aracil. Aquesta afirmació no menysvalora el treball dels altres sociolingüistes, però, en honor a la veritat, la transcendència de les seues aportacions no és comparable a l'obra araciliana.

Així, doncs, si fem un balanç geogràfic de la nostra disciplina ens adonarem que la *sociolingüística catalana* és valenciana, perquè des de València ha eixit el pensament (la teoria) i a Catalunya se n'ha fet l'aplicació, massa sovint allunyada de la intenció que l'havia motivada...

Com ja hem vist, Boix i Payrató (1997: 327) es planyen de l'absència d'una tradició consistent perquè ni Aracil ni Ninyoles, segons ells, els dos *maîtres à penser*, no han estat capaços de crear o consolidar una escola o una tradició i no han dirigit cap tesi doctoral dels professors del camp. Tanmateix, considerem que les obres dels sociolingüistes valencians Viana, Calaforra i Conill sí que pertanyen de ple a la tradició araciliana i, de fet, són també ben heterodoxes respecte a les de la resta de sociolingüistes catalans.

3.6 Una sociolingüística compromesa

Ens demanem si la sociolingüística feta als Països Catalans és encara militant. En general, podem dir que no ho és, però resta un sector minoritari clarament militant, autoanomenat *sociolingüística crítica,* que combat els diferents enfocaments amb l'argument de la seua capacitat emancipatòria.

3.7 Representacions i paradigmes

La teoria de les representacions socials ha proposat múltiples definicions del seu concepte principal. La que considerem més encertada és la de Denise Jodelet (1989: 36): «És una forma de coneixement socialment elaborat i compartit que té una visió pràctica i que concorre en la construcció d'una realitat comuna a un conjunt social». Per dir-ho d'una manera planera (per bé que inexacta) seria la *idea,* la *percepció*, que ens fem d'allò que coneixem, per exemple, de les llengües del nostre context.

Ens ajudarem d'una altra analogia que hem proposat en diversos escrits (Querol 1997, 1998 i 2000) i és la de la teoria de les catàstrofes. De manera resumida podem dir, que segons el model a què arribem, l'ús lingüístic està influït per les representacions de tres variables principals: la de la xarxa social, la del grup de referència i la de les dues llengües presents.

Per a l'anàlisi de les representacions de la sociolingüística feta als nostres països proposem també l'analogia amb la catàstrofe en papallona, que ha estat emprada profusament en les ciències socials per a l'estudi de contextos en què hi ha presents dues forces, com ara les negociacions laborals entre la patronal i els sindicats. Per tant, nosaltres mantindrem les representacions de les dues primeres variables que intervenien en l'ús de les llengües, és a dir, la xarxa social i el grup de referència i substituirem la representació de les dues llengües presents per la representació que els autors de les publicacions que hem comentat tenen de la sociolingüística general i de la sociolingüística particular, o local, si voleu. És a dir, ara els dos atractors seran les percepcions d'aquestes dues sociolingüístiques. El factor de biaix serà el seu grup de referència entre aquests dos pols oposats i, finalment, el factor de compromís serà la seua xarxa social (veg. Figura 1).

Així, podríem caracteritzar les diferents publicacions que hem comentat segons aquestes quatre variables. Si se'ns permet la simplificació i la llicència de classificar el treball dels nostres col·legues –d'una manera subjectiva, que, de fet, mostra la nostra representació de les representacions dels sociolingüistes–, amb l'esperança que no s'ho prenguin a mal, podríem tenir les variables incloses al Quadre 1.

Amb aquesta classificació apressada ens adonem que hi ha unes poques caracteritzacions que coincideixen: Aracil (1975,a, 1975b, 1983), Kremnitz (1980 a),i Conill (2003). La resta tenen diferències entre elles, fet que ens permet veure que amb aquestes quatre variables podem explicar les concepcions diverses de la nostra sociolingüística.La proximitat o llunyania de la caracterització de cada autor respecte als altres ens ajudarà a entendre les seues relacions. De fet, la variable *sociolingüística*

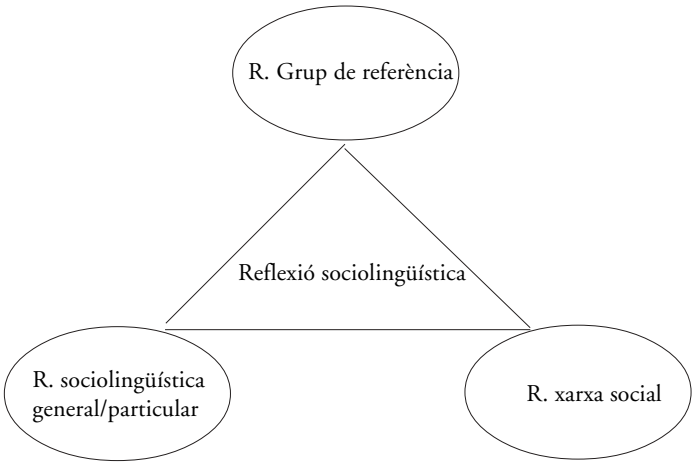

Figura 1. Relacions entre les variables independents i la variable dependent (la reflexió sociolingüística). Font: elaboració pròpia.

general va molt lligada a la representació que es tindrà de les recerques d'Aracil, que és qui més aportacions ha fet en aquest àmbit.[11]

Suposem que també la inclusió en un dels nostres paradigmes[12] vindrà donada pels valors que s'atorgue als dos tipus de sociolingüística. Així, els nivells de complexitat més baixos aniran lligats a la representació de la sociolingüística particular i els més alts a la sociolingüística general.

11. Considerem fonamentals les aportacions de Vallverdú perquè enceten una concepció de la nostra sociolingüística que serà seguida per molts altres autors i continuada per ell mateix. També és decisiva l'aportació de Kremnitz (1980) perquè introdueix una anàlisi molt rigorosa. L'article de Grossmann (1990) està molt ben documentat i estructurat. Les darreres publicacions de Boix (en col·laboració, una amb Payrató (1997) i l'altra amb Vila, el 1998) tindran un enfocament diferent a les anteriors i seran més crítiques amb el que anomenen *sociolingüística catalana*, especialment en l'article del 1997 que estarà escrit en anglès. Sembla que, en aquestes quatre darreres publicacions esmentades, la llunyania de l'idioma en què s'escriu l'article (és a dir, la representació de la xaxa social catalana) i el català afavoreix l'encert.

12. A Querol (1993) iniciàvem la nostra reflexió sobre el nombre de llengües que es tenien presents en els estudis. Posteriorment a Querol (1998 i 2000) vam completar les perspectives amb el nombre de factors dels estudis i dels paradigmes sociològics en els quals es trobaven inscrits. Remetem el lector a aquestes publicacions per comprendre millor la nostra proposta i la nostra aplicació en aquesta reflexió sobre les representacions de la sociolingüística catalana.

	R. grup de referència	R. xarxa social catalana	R. socio-lingüística general	R. socio lingüística particular
Aracil (1975,a, 1975b, 1983)	SL internacional	-	+	-
Badia (1977)	Filologia catalana	+	-	+
Vallverdú (1979, 1980, 1991, 1994, 2000)	SL catalana	+	+	+
Kremnitz (1980 a)	SL int. (alemanya)	-	+	-
Strubell (1982)	SL internacional	+	-	+
Grossmann (1990)	SL int. (alemanya)	-	+/-	+/-
Boyer (1987)	SL occitana	+	-	+
Montoya i Gimeno (1996)	SL hispànica	-	+/-	+
Boix i Payrató (1997)	SL internacional	+	+/-	+
Boix i Vila (1998)	SL catalana	+	+/-	+
Calaforra (1999)	SL internacional	+/-	+	-
Boix (2000)	SL internacional	-	+	+
Conill (2003)	SL internacional	-	+	-

Quadre 1. Variables que intervenen en les representacions de la *sociolingüística catalana*

Nombre de llengües	Nombre de factors	Paradigma sociològic
Model monari	Monofactorial	Paradigma dels fets socials
Model binari	Bifactorial	Paradigma del comportament social
Model ternari	Trifactorial	Paradigma de la definició social

Quadre 2. Els nivells d'anàlisi

CONCLUSIONS

> [El plagiari] Il s'empare de ces pièces dévaluées et s'en fait un trésor, se berçant de l'illusion que le trésor existe déjà, que les fragments qui le constituient sont les déchirures d'un grand livre déjà écrit, qui autrefois avait pris forme, dispersé depuis par le hasard et l'erreur, et qu'il s'agit de reconstituer, mot après mot, ligne à ligne.
>
> (Schneider, 1985: 122)

Les nombroses caracteritzacions del que habitualment s'anomena *sociolingüística catalana* segueixen, en general una estructura molt semblant (una anàlisi terminològica que impedeix captar la complexitat de les aportacions a la disciplina) i repeteixen els mateixos tòpics sobre els iniciadors, el compromís, les influències, alguns dels quals hem intentat mostrar que no eren ben fonamentats. Cap al 1997 sembla que s'esgota el model i les noves publicacions introdueixen el concepte de *diversificació temàtica* com un aspecte positiu. Tanmateix, nosaltres (i també, com hem vist, Boix i Payrató, 1997: 327) percebem aquesta diversificació com una dispersió que no innova sinó que imita.[13] Exagerant una mica, podríem dir que s'ha passat d'una sociolingüística amb idees i sense dades, a una altra amb dades, però sense idees.

Per altra banda, també s'ha intentat una periodització de la disciplina que ens sembla inadequada. Observem que el defecte de fons de la majoria de les publicacions és la valoració insuficient de l'obra d'Aracil. En general, considerem que no s'ha captat en tota la seua profunditat, i la veritat és que no manquen raons perquè això ocórrega. Certament, aquestes raons podrien ésser el tema d'un estudi ben interessant, però només per enunciar-ne algunes apuntarem, en primer lloc, l'escassa difusió de la seua obra; en segon lloc perquè és una producció en curs;[14] en tercer lloc, pels enemics que s'ha guanyat l'autor de *Dir la realitat* a causa del seu sentit crític i del seu caràcter personal; en quart lloc, perquè la complexitat de les seues aportacions i el seu nivell de reflexió eclipsen la producció de la resta de sociolingüistes.

13. Constatem que aquesta diversificació ha estat més aviat tallar una xarxa en trossos. De fet, s'ha passat d'una estructura en semiretícula proposada per Aracil a una estructura arbòria.

14 . Si Badia (1977: 16) afirmava: «El que ens ha passat és que fèiem sociolingüística sense adonar-nos que en fèiem», Aracil en els darrers anys està fent sociolingüística (anàlisi del discurs i història social de les llengües d'Europa) sense que els altres s'adonen que en fa. Els motius que l'han dut a adoptar aquesta postura són, entre d'altres, que els seus àmbits de reflexió són la civilització i el patrimoni textual comú. Aracil (1983: 295) ja escrivia: «Jo mateix crec –potser erònicament– que és possible de produir una sociolingüística d'avantguarda dins un context particular com el català.»

L'obra d'Aracil és central perquè: ens podríem imaginar una *sociolingüística catalana* sense les seues aportacions?[15] Han estat dos sociolingüistes, també valencians, qui les han valorades de manera específica: Guillem Calaforra (1999: 213-241) s'ha centrat en la seua producció estrictament sociolingüística i Josep J. Conill (2003), «Dir el sentit (Una aproximació a la sociologia de Lluís V. Aracil)», ha analitzat des d'un coneixement exhaustiu de l'obra araciliana (i de relació amb la persona) tota la trajectòria d'Aracil com a sociòleg fins a l'actualitat. Certament, Conill ha captat el *sentit* de l'aportació araciliana, de la lectura del seu text es desprén clarament que la seua producció continua en curs. Els que escriuran les properes caracteritzacions de la nostra sociolingüística de segur que en trauran bon profit. Ens agrada pensar que s'aturarà la falsificació històrica, tan comuna a casa nostra, i que Aracil tindrà el lloc que li pertoca. Per altra banda, ens agradaria que la sociolingüística feta als nostres països reprengués el caràcter innovador i pioner que ha tingut als seus inicis, per tant, que fos molt més explicativa i arribés a ser, de manera ben fonamentada, predictiva.

Ernest Querol
Universitat Oberta de Catalunya

15. Es pot considerar que, al capdavall, Aracil ha estat víctima de plagi, però d'una mena que no hem vist estudiada, d'un plagi, en certa mesura, col·lectiu. Schneider (1985: 94-95) assenyala l'interés a amagar aquest fet: «Le plagiat, le long de sa frontière floue avec la citation, mêle l'aveu et la dissimulation. Le plagiaire infâme est celui qui a delibérément caché ses emprunts. Il peut arriver qu'on les oublie, ce qui s'apelle une influence, qu'on les transforme selon son style; mais citer sans nommer, c'est l'imposture: montrer ce qu'on n'a pas. Pire, ce qu'on n'est pas. Ce qui compte, telle est la leçon de Montaigne, c'est la fidélité à soi, quand bien même elle passe par l'"allégation", l'emprunt, le vol.»

.REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARACIL, L. V. (1975*a*) «La revolució sociolingüística», *Presència* 400, pp. 20-21. Reeditat amb el títol «La revolució sociolingüística catalana» dins ARACIL, L. V. (1982) *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana.

— (1975*b*) «Sociolingüística» dins *Ictineu: Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62. Reeditat dins Aracil, L. V. (1982) *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana.

— (1983) *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions dels Països Catalans.

— (1998) *Lluis Aracilen idazian hautatuak*, Udako Euskal Unibersitatea

— (2004) *Do latim às linguas nacionais. Introdução à história das Linguas Europeias*, Santiago de Compostela, Associação de Amizade Galiza-Portugal.

AYMÀ. J. M. (1996) *Hitzkuntz normalizazioari buruz esaten ez dena*, Donostia, Habe. Original: *Allò que no se sol dir de la normalització lingüística*, Barcelona, Empúries, 1992.

BADIA, A. (1977) «Entorn de la sociolingüística catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 1, pp. 15-35.

BERNARDÓ, D. (1990) «Uns problemes epistemològics a l'entorn d'un curs de sociolingüística», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 8, pp. 25-26.

— (1994) «La sociolinguistique catalane existe peut-être encore (si elle a jamais existé)... mais je ne l'ai pas rencontrée», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, p. 19.

BOIX, E. & PAYRATÓ, L. (1997) «An Overview of Catalan sociolinguistics and pragmatics (1989-1996)», *Catalan Review* IX, 2, pp. 317-403.

BOIX, E & VILA, F. X. (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.

BOIX, E. (2000) «La sociolinguistique européenne dès la Méditerranée catalane», *Sociolinguistica* 14, pp. 148-152.

BOYER, H. (1987) «Sociolinguistique et politique linguistique. L'exemple catalan», dins BOYER H. & DUMONT, P. *Études de linguistique appliquée*, París, Didier Erudition.

CALAFORRA, G. (1999) «La sociolingüística segons Lluís V. Aracil», dins *Paraules, idees i accions. Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*, València/Barcelona, IIFV-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

CONILL, Josep (2003) «Dir el sentit. (Una aproximació a la sociologia de Lluís V. Aracil), inèdit, 65 pàgines. (en premsa).

GARÍ, J. (1990) «El bilingüisme segons Aracil», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura*, pp. 55-68.

GROSSMANN, M. (1990) «La sociolingüística als Països Catalans», *Treballs de sociolingüística catalana* 8, pp. 89-112.

KREMNITZ, G. (1980 *a*) «La sociolingüística catalana», *Treballs de sociolingüística catalana* 3, pp. 135-157.

— 1980 *b*) «Démarche et particularités de la sociolinguistique catalane» dins GARDIN, B. & MARCELLESI, J.B. *Sociolinguistique. Approches, Théories, Pratiques*, Actes du Colloque organisé par le G.R.E.C.O, París, Presses Universitaires de France.

— 1982) «La sociolinguistique dans les états français et espagnol», dins DITTMAR, N. & SCHLIEBEN-LANGE, B. *La sociolinguistique dans les pays de langue romane*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.

MACKEY, W. F. (1986) «Consideracions sobre la sociolingüística catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 6, pp. 21-31.

MELIÀ, J. (1973) «La sociolingüística catalana», *Diario de Barcelona*, 13 de maig, p. 4.

MONTOYA, B. & GIMENO, F. (1996) «Status quaestionis: sociolingüística catalana» dins *Actas del Congreso Internacional de la ALFAL I, UNAM*, México.

NINYOLES, R. L. (1990) *Struttura sociale e politica lingüística*, Roma, Armando Armando.

PUIG, G. (1994) «La projecció exterior de la sociolingüística catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, pp. 21-30.

QUEROL, E. (2000) *Els valencians i el valencià: usos i representacions socials*, Paiporta, Denes.

— (1998) *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, Tesis doctorals microfitxades, 3568.

— (1997) «Un nou model per a l'estudi del comportament lingüístic: la teoria de les catàstrofes», *Caplletra* 21, pp.161-184.

— (1993) «Models en contacte: anàlisi dels estudis sobre les relacions interlingüístiques», *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes,* Alacant-Elx, pp. 87-96.

RUIZ, F, SANZ, R. & SOLÉ, J. (2001) *Diccionari de sociolingüística*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

SCHNEIDER, M. (1985) *Les voleurs de mots*, París, Gallimard.

SOLÉ, J. (1991) *Soziolinguistika Gazteentzat*, Bilbao, Udako Euskal Unibertsitatea. Original: *Sociolingüística per a joves*, València, Edicions de la Federació d'Entitats Culturals del País Valencià, 1988.

— (1998) *Delfí Dalmau. Katalunismo, liberalismo kaj esperantismo.* La suplemento de Kataluna Esperantismo 3. 1998. Traducció a l'esperanto d'un resum de 18 pàgines de *Poliglotisme i raó. El discurs ecoidiomàtic de Delfí Dalmau*,Lleida, Pagès, 1998.

STRUBELL, M. (1982) «Catalan sociolinguistics: a brief review of research», *International Journal of Sociology of Language* 38, pp.70-84.

— (1993) «Catalan: Castilian», dins *Trends in Linguistics Studies and Monographs* 71, *Trends in Romance Linguistics and Philology,* vol. 5.

VALLVERDÚ, F. (1979) «Algunes aportacions teòriques dels investigadors catalans a la sociolingüística» dins *Actes del Vè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1980) *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.

— (1991) «Los estudios sociolingüísticos en España, especialmente en Cataluña», dins KLEE, C. & RAMOS-GARCÍA, L. A. (ed.) *Sociolinguistics of the Spanish-speaking world: Iberia, Latin America, United States*, Tempe, Bilingual Press.

— (1994) «La sociolinguistique en Catalogne dans les années 80», *Lengas* 35, pp. 11-26.

— (1994) «Esforç i empenta de Badia i Margarit en la sociolingüística catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, pp. 13-17.

— (1998) *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*, Barcelona, Edicions 62.

— (2000) «Des vieilles et des nouvelles questions pour la sociolinguistique catalane», *Sociolinguistica* 14, pp. 209-213.

F. XAVIER VILA I MORENO

APORTACIONS DE LES ALTRES CIÈNCIES SOCIALS A LA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA*

Però jo esperava que [la sociolingüística] es desenvoluparia amb una atenció més centrada en les ciències socials que en la lingüística. En comptes d'això, fins i tot avui, la part de la ciència social sovint està constituïda per les pàgines de *The New York Times*. Difícilment qualsevol dels sociolingüistes més joves als EUA és un poc millor sociòleg del que ho van ser els seus mestres. I, una generació després, això representa un terrible error, perquè el resultat és que la seua ciència social no és bona i el que ells fan no té interès per a les ciències socials.

Joshua A. Fishman (2001: 283)

1 ELS LÍMITS DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA I LA QÜESTIÓ DE LA INTERDISCIPLINARIETAT

1.1 La definició de l'espai de recerca sociolingüístic

La majoria dels manuals solen indicar que el terme sociolingüística aparegué per primera vegada en un article de 1952 de de Haver C. Currie. A partir de mitjan segle XX van anar-se publicant un cert nombre d'obres fonamentals per a l'assentament de la recerca com ara *Languages in Contact* d'Uriel Weinreich (1953), *Bilingualism in the*

* Aquest estudi s'ha beneficiat dels ajuts derivats del projecte Evoplur (BFF2002-01323) "La evolución de las sociedades plurilingües: representaciones, comportamientos y capitales lingüísticos" del Ministeri d'Educació

Americas d'Einar Haugen (1956), *Pour une sociologie du langage* de Marcel Cohen (1956), «Diglossia» de Charles A. Ferguson (1959), o fins i tot la *Storia linguistica dell'Italia unita* de Tullio De Mauro (1963). Aquesta tendència va acabar desembocant en dos seminaris als EUA, l'un a Bloomington i l'altre a la UCLA (vegeu Bright [ed.] 1966), l'any 1964, fita cronològica emprada habitualment per a datar el naixement de la disciplina. Des d'aleshores, la producció de recerca sociolingüística assoleix una massa crítica, un nivell i un ritme que s'han anat incrementant de manera ràpida i sostinguda fins avui.

Aquesta cronologia oficial té aspectes força controvertits, entre els quals cal no passar per alt certa flaire americanocèntrica. No podem oblidar que els temes abordats per la sociolingüística contemporània gaudeixen d'una tradició d'estudi prèvia als anys 60 –que en un altre lloc denominàvem presociolingüística (Boix i Vila 1998: 34)– més que respectable, i seria impossible d'entendre l'esclat de la sociolingüística moderna prescindint dels autors anteriors.[1] Autors com Berutto (1995) o García Marcos (1999) plantegen l'existència d'un procés de constitució de la sociolingüística en dues etapes,

---

i Cultura, així com del Grup de Recerca Consolidat 2001 SGR 0004 "Grup d'Estudi de la Variació" de la Generalitat de Catalunya. Volem expressar tot el nostre agraïment als soferts lectors de les seves primeres versions: Albert Bastardas, Jordi Bañeres, Emili Boix, Jaume Farràs, Francesc Jesús Hernàndez Dobon, Àngel Huguet i Ernest Querol. Cal agrair, així mateix, la col·laboració de Natxo Sorolla en la recopilació i tractament de les informacions acadèmiques que consten a l'article. Sense ells, aquest article no seria el que és. Gràcies igualment a Maria Pilar Perea per les seves indicacions bibliogràfiques. En qualsevol cas, però, fóra injust d'imputar-los cap dels errors que el lector pugui localitzar i que són responsabilitat última de qui redacta aquestes línies.

1. Sense anar més lluny, algunes de les preocupacions de la moderna sociolingüística són ja presents en l'obra de Wilhelm von Humboldt i de Johann Gottfried von Herder, i William Labov (1994: 16) entronca explícitament els seus estudis amb les controvèrsies sobre la regularitat del canvi lingüístic que van oposar neogramàtics com Osthoff i Brugmann amb dialectòlegs i romanistes com Gauchat. D'altra banda, és ben sabut que al llarg de la primera meitat del segle XX no van faltar estudis que combinaven preocupacions socials i lingüístiques, com palesen les reflexions entorn de la teoria de la planificació lingüística del Cercle de Praga o dels mateixos codificadors del català modern. De fet, quan Uriel Weinreich publica la seva obra més coneguda l'any 1953, la seva bibliografia inclou 658 (!) referències especialitzades sobre bilingüisme i contacte de llengües, moltes d'elles provinents de les recerques sobre les nombroses minories lingüístiques, especialment alemanyes, d'Europa central i oriental. Pradilla (1998: 21) recorda que Hymes (1964) identificava tres «autèntics precedents de la sociolingüística»: l'escola anglesa, amb Malinowsky, Gardiner i Firth; la francesa, amb Meillet, Cohen, Sommerfelt, Benveniste i Levi-Strauss; i la nord-americana, amb Boas i Sapir. L'autor valencià hi afegeix, a més a més, l'Escuela de Madrid de Menéndez Pidal; l'alemanya amb neohumboldtians com Trier i Weisberger; i la russa d'inspiració marxista com B.A. Larin –que, d'altra banda, emprà el terme sociologia lingüística ja l'any 1928 (apud García Marcos 1999: 59).

la frontera entre les quals se situaria als anys 50-60 del segle passat. Segons aquests autors, el que hauria fet la sociolingüística a partir d'aquesta dècada hauria estat entrar en una segona fase de desenvolupament, això sí, especialment brillant als Estats Units. Durant aquesta segona fase s'haurien generat un seguit de perspectives d'estudi –variacionisme, etnografia de la comunicació, sociologia de la llengua, etc.– que, finalment, haurien esdevingut hegemòniques. Aquestes perspectives haurien mantingut relacions de coexistència, d'imbricació, de superposició amb les tradicions de recerca sociolingüística prèvies i/o paral·leles.[2]

En qualsevol cas, el cert és que els estudis centrats en la interrelació entre llengua i societat coneixen un progrés molt considerable a partir dels anys 50-60. Es tracta d'un progrés esperonat per la voluntat de donar resposta a unes necessitats socials i de recerca –com ara les derivades dels processos de descolonització, de l'impuls a l'ensenyament de minories ètniques i immigrades, de les campanyes d'alfabetització massives, de la irrupció dels mitjans de comunicació audiovisuals i les necessitat d'estandardització...– no ateses des d'altres perspectives científiques. El creixement de la recerca en aquest camp es deu a especialistes provinents de disciplines diferents:[3] entre molts altres, podem assenyalar lingüistes com William Labov, Gaetano Berutto, Georges Lüdi o Hugo Baetens Beardsmore; antropòlegs com Dell Hymes o John Gumperz; sociòlegs com Joshua A. Fishman, Basil Bernstein o Glyn Williams; especialistes en politicologia i dret, com Kenneth D. McRae, Jyotirindra Das Gupta, Albert Verdoodt, Jean Claude Corbeil i Bruno de Witte; demògrafs com Stanley Lieberson, John de Vries o Paul Levy; psicòlegs socials com Howard Giles; psicòlegs i pedagogs com Jim Cummins o William E. Lambert. Aquests i molts altres contribueixen a desenvolupar un camp de recerca riquíssim en transversalitats i en possibilitats d'interdisciplinarietat.

La multidisciplinarietat dels estudis que combinen llengua i societat constitueix un dels seus trets més interessants, per tal com possibilita una interdisciplinarietat cada cop més necessària en el camp científic. Ara bé, aquesta multidisciplinarietat genera una considerable dificultat a l'hora de definir la sociolingüística com a disciplina. Què és la sociolingüística, quines són les seves preguntes, els seus objectes de recerca, els seus

2. La qüestió que quedaria oberta i en la qual no entrarem aquí seria delimitar quins són els límits concrets de la primera etapa de constitució de la sociolingüística diferent dels mers antecedents i quins els seus veritables components.

3. La bibliografia sobre la qüestió és considerable. El lector català la trobarà desenvolupada amb cert detall pel que fa a les línies de recerca que confluueixen en la sociolingüística a Boix i Vila (1998: 13-43) o a Mollà (2002: 11-42).

mètodes de treball? Com s'estructuren els corrents de la sociolingüística? Es tracta d'un problema –un pseudoproblema?– que s'ha presentat i es continua presentant com una tasca de Sísif a la qual hom ha assajat de donar respostes diverses i, fins avui, mai prou satisfactòries. Així, com és sabut, alguns autors (el variacionisme en general, amb William Labov al capdavant) han cregut factible d'identificar la sociolingüística amb la lingüística –amb una lingüística "socialment realista". D'altres, en canvi, han preferit descriure la sociolingüística com una disciplina autònoma i en certa manera paral·lela a la lingüística (com Aracil 1974 o, en un altre sentit i més recentment, Berutto 1995). En bona part –però no pas en el cas d'Aracil– aquests plantejaments parteixen implícitament o explícitament de la distinció entre una sociologia de la llengua, més sociològica, i una sociolingüística, eminentment lingüística; una oposició que remunta a les primeres dècades de la disciplina (veg. Fishman 1972; Grimshaw 1987), que fou reformulada per Fasold (1984, 1990) com a sociolingüística de la societat i sociolingüística de la llengua. Sens dubte, la indefinició dels límits de la sociolingüística pot presentar problemes de diversos ordres (com apuntava Calaforra 1999), però cal retre's a l'evidència que, ara com ara, la perspectiva dominant en l'àrea és la que concep la sociolingüística com l'estudi de la interfície entre la llengua i la societat (Coupland 2001):

> (...) whatever we take 'theory' to mean in sociolinguistics, it is not delimited by, or subservient to, the priorities of linguistics itself. Interpreting sociolinguistics (..) as the study of "language in social life", sociolinguistics theory has to work explicitly at the language/society interface and orient to both sides. (Coupland 2001: 5)

De fet, la indefinició pel que fa als continguts i als límits de la sociolingüística –que tan sols insinuem aquí– sembla que no s'esvaeix amb el temps, ans al contrari, es veu agreujada per un seguit d'altres factors. D'una banda, l'especialització i la segmentació dels sabers humans, empesos entre altres per la departamentalització imposada per les estructures docents i acadèmiques, han afavorit l'emergència i la institucionalització de disciplines antany subalternes. Probablement, els primers a reclamar un tracte en pla d'igualtat foren els etnògrafs de la comunicació: l'avenç dels plantejaments etnogràfics i microsociolingüístics féu que alguns autors suggerissin una classificació ternària en sociolingüística (estricta), etnografia de la comunicació i sociologia de la llengua (veg. Gimeno i Montoya 1989: 23-41). Però aquest camí ha continuat eixamplant-se amb la reivindicació d'autonomia, cada cop més ben establerta, d'una política i un dret lingüístics (veg. Pueyo i Turull 2001, Vernet [coord.] 2003),

una demografia de la llengua (de Vries 1997) o una psicologia social de la llengua o psicosociolingüística (veg. Azurmendi 2000), per esmentar-ne tan sols tres, a les quals cal afegir les noves interdisciplinarietats, com és el cas de la sociolingüística del gènere (Bergvall, Bing i Freed 1997).

D'altra banda, el desgast –científic o social– de determinades denominacions ha generat noves etiquetes i reubicacions acadèmiques. N'és bona mostra el fet que un rètol tan sociolingüístic com "Linguistic pluralism: policies, practices and pragmatics" pugui esdevenir el tema central de la 8a Conferència Internacional de... Pragmàtica (Toronto, juliol 2003); una pragmàtica, això sí, entesa «...in its widest sens as an interdisciplinary cognitive, social and cultural perspective».[4] Tot plegat desemboca en una formidable profusió terminològica que sovint acaba desconcertant el lector, ja que hom constata que un mateix autor pot ser presentat adés com a sociolingüista, adés com a psicolingüista, adés com a especialista en ensenyament plurilingüe, adés com a psicòleg... i dur a terme treballs de demografia de la llengua. En aquest context, no resulta gens estrany que hom adopti solucions de compromís de natura bàsicament enumerativa, com ara l'adoptada a l'informe sobre "sociolingüística i pragmàtica" –el doblet no és gens gratuït– per l'Institut d'Estudis Catalans (Argente [dir.] 1997), que diferencia entre: sociologia de la llengua, planificació lingüística, psicologia social de la llengua, antropologia i etnografia lingüístiques, variacionisme, contacte de llengües, pragmàtica i interacció.

En aquest context, ¿podem defensar que existeix una disciplina sociolingüística única amb uns objectius, unes metodologies, una tradició –un paradigma propi, si ho voleu en termes kuhnians? Descartat el joc de mans de fer equivaldre sociolingüística a una sola de les tradicions que s'hi aixopluguen (com fóra afirmar sociolingüística = variacionisme) per inoperant –on quedarien, doncs, la immensa majoria dels qui diuen exercir la sociolingüística?–, la possibilitat de definir la sociolingüística com a disciplina única esdevé, com a mínim, problemàtica. Figueroa (1994) va mostrar la impossibilitat de fer-ho ni que sigui per a tres corrents tradicionals bàsics (variacionisme, etnografia de la comunicació i sociolingüística interaccional). Aparentment, renunciava ja de bell antuvi a incloure-hi la sociologia de la llengua de Fishman. En la mesura que s'accentua el procés d'especialització, tot fa pensar que les complexitats de l'empresa creixeran de cara a un futur, i que més que a un marc teòric comú, a allò que la sociolingüística hauria d'aspirar és a un conjunt de principis programàtics suficients per a tota la sociolingüística (Coupland 2001: 7).

4. Extret de l'anunci a *Pragmatics*, 2002: 389.

Atès que el nostre objectiu aquí no és establir els límits de la sociolingüística, sinó identificar els ponts existents entre les diverses disciplines que s'hi donen cita, podem permetre'ns de conceptualitzar els estudis de llengua i societat com un ampli espai de recerca definit per tres grans eixos de coordenades: un eix lingüístic, un eix social i un eix psicològic (vegeu figura 1). En aquest espai, que és el que considerarem sociolingüística en sentit lat, s'ubiquen un bon nombre de disciplines i corrents amb objectius, perspectives, tradicions acadèmiques i metodologies diferents. La posició[5] de cada disciplina en aquest espai s'establiria en funció del pes que atorga als factors lingüístics, socials i psicològics; òbviament, tant els límits com les coordenades expressats a la figura serien orientatius i, en la pràctica, fluids i mòbils.

Una perspectiva com aquesta presenta alguns avantatges de cara als nostres propòsits. Per començar, concebre l'espai de recerca de manera fluida permet entendre amb certa comoditat les dificultats de delimitació estricta de la sociolingüística –i d'aquesta en relació amb la lingüística, la sociologia, l'antropologia, etc. En segon lloc, aquesta perspectiva allibera la sociolingüística de certa servitud etimològica, ja que explicita que el formant socio- remet a societat i no tan sols a sociologia. Aquest canvi, aparentment menor, recorda la necessitat de considerar les aportacions del conjunt de les ciències socials –la demografia, el dret, la politologia, la geografia, etc.– a l'empresa sociolingüística. L'esquema resulta també útil en el sentit de palesar la importància dels factors psicològics i mentals per a la recerca del binomi llengua-i-societat.[6] En un altre sentit, aquesta representació de l'espai de recerca sociolingüístic, almenys en la seva formulació actual, no postula jerarquies entre les disciplines, els corrents i les escoles –però alhora permet emprar, amb relativa comoditat, uns termes genèrics com sociolingüística de la llengua, sociolingüística de la societat i psicosociolingüística. D'altra banda, és ben possible que un gràfic com aquest permeti una millor comprensió de la relació entre disciplines al si de la sociolingüística, per tal com suggereix proximitats i llunyanies entre corrents que de vegades es corresponen a la realitat mentre que en altres casos disten molt d'haver-se materialitzat.

5. El cos de la lletra no avalua la importància de cap corrent, sinó la proximitat a cadascun dels eixos.

6. Sigui per tradició, sigui per raons epistemològiques més complexes, l'estatus de l'eix psicològic en la sociolingüística no és ben bé el mateix que els dels altres dos, ja que si bé la combinació de les dimensions social i lingüística és imprescindible per parlar de sociolingüística, la dimensió psicològica ha de combinar-se necessàriament amb les altres dues alhora per poder parlar pròpiament de sociolingüística; altrament ens trobem davant de psicologia social (no lingüística) o de psicolingüística (no social). Ara bé, creiem, com tan bé mostra Bastardas (1996), que els avantatges d'incorporar explícitament els components mentals i cognitius a l'estudi sociolingüístic depassen de molt els inconvenients que puguin generar.

Gràfic 1. L'espai de recerca de llengua-i-societat o sociolingüística en sentit lat

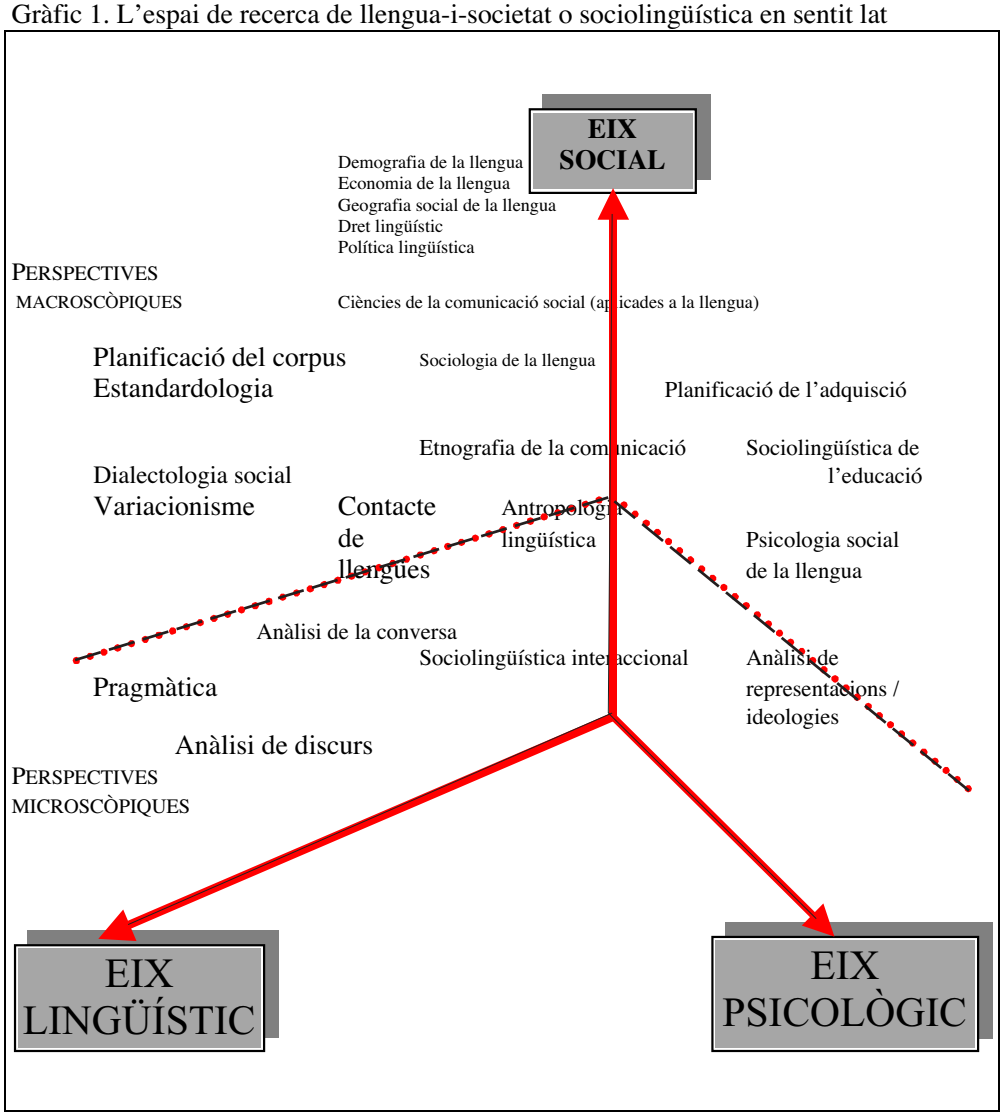

Tot i creure-la útil, no se'ns escapen algunes de les limitacions d'aquesta proposta. La figura imposa una perspectiva sincrònica, per la qual cosa cal recordar la importància de la perspectiva diacrònica per a cadascun dels corrents i disciplines assenyalats. D'altra banda, la figura no permet visualitzar cap nucli dur de la sociolingüística: el variacionisme, per exemple, hi queda molt allunyat de la sociologia de la llengua o la sociolingüística interaccional. És clar que, de fet, potser aquesta distància respon al fet, ja apuntat anteriorment que, efectivament, aquestes disciplines són irreductibles a una única matriu.

1.2 Interdisciplinarietat i multidisciplinarietat en la sociolingüística

Queda clar, doncs, que la sociolingüística és una empresa amb una forta vocació interdisciplinària. L'objecte de recerca llengua-i-societat demana una posada en comú d'objectius, metodologies, pressupòsits de recerca, etc. Ara bé, fins a quin punt els esforços en aquest sentit han aconseguit depassar l'estadi de la multidisciplinarietat més aviat aïllacionista?

En termes internacionals, la resposta sembla més aviat negativa. Tot i el creixement de la recerca sociolingüística en general, l'estanqueïtat entre disciplines sembla senyorejar aquest camp d'estudi. L'any 1992, Glyn Williams denunciava que la manca de formació sociològica dels (socio)lingüistes desembocava en una acceptació acrítica i inconscient de models de societat estructuralfuncionalistes. L'any 2001, com vèiem a la citació inicial, Joshua A. Fishman insistia en aquesta llacuna; i encara afegia:

> Com a resultat, la sociologia encara no coneix el que s'està fent en sociolingüística. La ciència política tampoc ho sap. L'únic altre camp que sap de la sociolingüística és l'antropologia, perquè, fonamentalment, la lingüística antropològica i la sociolingüística estan molt pròximes perquè almenys en algun angle van juntes (en l'angle del treball de camp). (Fishman 2001: 283).

Certament, la recerca en sociolingüística sovint s'ha estintolat en referents teòrics sociològics poc explícits i, en bona mesura –per dir-ho amb Coupland (2001)– suaus ("bland"), i sovint ha mostrat un eclecticisme teòric i metodològic que deu fer esborronar més d'un sociòleg ortodox. Nogensmenys, també és cert que aquest mateix agnosticisme, conjugat amb l'aferrament a l'anàlisi de dades empíriques, han estalviat a la sociolingüística dogmatismes innecessaris en qüestions teòriques i metodològiques. Es tracta d'un atot que li ha permès situar-se en una posició envejable a l'hora d'acostar-se –i de contribuir, eventualment– a models integradors que intenten superar les

limitacions tant de les perspectives socioestructurals com de les basades en l'acció racional (veg. Boix i Vila 1998, cap. 4; Coupland 2001: 13).

D'altra banda, les paraules de Fishman citades anteriorment posen de manifest que la insuficient contribució a la interdisciplinarietat no ha estat exclusiva de les perspectives més lingüístiques. Les (altres) ciències socials tampoc han estat capaces de construir ponts d'entesa amb les ciències del llenguatge. Una incapacitat que Florian Coulmas sintetitza amb encert:

> Thus, some of the difficulties that stand in the way of a convincing sociolinguistic theory stem from the fact that sociologists take language for granted rather than as an object of theorizing and at the same time fail to furnish a social theory to which a theory of language can be easily linked. (Coulmas 1997: 5)

Aquesta escassa relació amb les ciències del llenguatge constitueix un obstacle formidable a la construcció dels principis teòrics per a l'estudi de la llengua i societat que puguin considerar-se comuns, com a mínim, al que podria considerar-se el nucli dur de la sociolingüística. Per a dir-ho amb altres mots, «sociological dealings with language have not produced a theory of language use in social contexts any more than linguistics has» (Coulmas 1997: 5). I no és pas que faltin les possibilitats per a la interdisciplinarietat productiva per a totes bandes (veg. Coulmas [ed.] 1997; Coupland, Sarangi i Candlin [eds.] 2001). En qualsevol cas, el que sembla innegable és que les responsabilitats d'aquestes mancances semblen, doncs, generosament repartides entre tots els sectors interpel·lats.

Fins a quin punt el retret de falta d'interdisciplinarietat també és aplicable a la recerca produïda als territoris de llengua catalana? La desclosa dels estudis sociolingüístics al nostre país va anar envoltada de crítiques virulentes a la manca de sensibilitat social de la filologia tradicional (cf. Aracil 1974, 1975). Cal no oblidar que la gran majoria dels seus impulsors inicials –com ara el mateix Lluís Vicent Aracil, Rafel Lluís Ninyoles, Francesc Vallverdú, Miquel Siguan, Modest Reixach, etc.– no provenien pas de les ciències del llenguatge, i que la presència de no lingüistes en la sociolingüística catalana és més que remarcable al llarg de la seva història.[7] La interdisciplinarietat era, si més no a priori, especialment esperable al nostre país.

7. Boix i Vila (1998: 33-43) sintetitzen aquesta història. Vallverdú (1998), i Bañeres i Leprêtre (2002) hi aporten visions complementàries i/o alternatives.

Fins a quin punt, doncs, aquestes expectatives s'han vist acomplertes? Aquest serà l'objectiu que ens ocuparà al llarg dels pròxims apartats. Procurarem aportar elements que permetin valorar quina ha estat l'aportació de cadascuna de les altres ciències socials fetes al domini català a la construcció d'una sociolingüística interdisciplinària.

Òbviament, aquí no es tracta de fer un inventari exhaustiu de totes les contribucions a l'estudi de la llengua i la societat provinent de cadascuna de les disciplines implicades. Aquesta seria una tasca inabordable en un espai com aquest. El que pretenem és identificar les principals tendències en el transvasament interdisciplinari, i assenyalar així tant els ponts que s'han anat bastint com els valls que, com si es tractés de fortificacions, s'han anat excavant entre corrents i disciplines. Esperem que una revisió d'aquesta mena incentivarà una cooperació interdisciplinària que, ara com ara, presenta insuficiències més que destacables.

El nostre treball se centra en la sociolingüística sincrònica: aquí no abordarem les aportacions de la història a la sociolingüística històrica i la història social de la llengua. D'acord amb l'organització d'aquest volum, també n'hem exclòs tant la sociolingüística de base lingüística i filològica com la de base jurídica i política , per bé que puguem fer-hi algunes referències més o menys escadusseres. Pel que fa als materials de base, ens hem centrat en els llibres i articles publicats i d'àmplia difusió entre els especialistes; d'acord amb el nostre ojectiu d'identificar transversalitats, hem exclòs de la nostra revisió pràcticament tota la literatura grisa, així com les tesis no publicades, ja que ambdós formats difícilment traspassen el coneixement de cercles molt reduïts.

2 INTERDISCIPLINARIETAT I MULTIDISCIPLINARIETAT EN LA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

2.1 Les ciències socials en l'aparició de la sociolingüística catalana

La sociolingüística catalana primerenca apareix als anys 60 en un marc en què diferents perspectives d'entendre la realitat social –jurídica, sociològica, històrica i també lingüística i filològica– s'entrellacen i combinen plantejaments sincrònics i diacrònics. D'alguna manera, podem parlar d'interdisciplinarietat ni que sigui pel fet que, en aquell moment, el procés d'especialització i departamentalització es trobava encara en un procés embrionari, en uns centres universitaris que facilitaven la

coexistència acadèmica i fins i tot física d'estudiants i professorat de tot el ventall de disciplines acadèmiques.

Una part molt considerable dels antecedents de la sociolingüística catalana està formada per obres i autors que aborden la realitat política, social, econòmica i també lingüística del país des de perspectives filosòfiques i històriques, com ara Josep Ferrater Mora amb la seva *Les formes de vida catalanes*, Jaume Vicens Vives amb *Notícia de Catalunya* (1954) i, molt especialment, Joan Fuster amb *Nosaltres els valencians* (1962).[8] El fet que aquests autors encara avui siguin reivindicats per la sociologia catalana com a antecedents propis (*cf.* Solé 2002: 281) permet entendre per què als Països Catalans –i a diferència del que s'ha esdevingut a nivell internacional– la sociologia sí que jugà un paper determinant en la gènesi de la sociolingüística.

És ben sabut que la sociolingüística catalana naixent se centrarà en l'estudi –històric i assagístic– del plurilingüisme social, bàsicament als territoris de llengua catalana (veg. Vallverdú 1980). Algunes de les constants de la sociolingüística d'aquest període poden considerar-se aportacions d'origen *grosso modo* sociològic:

· L'interès per l'ús de la llengua i les normes socials que el regulen, és a dir, la concepció de la llengua com a pràctica social. Aracil (1975) arriba a plantejar que la sociolingüística es defineix com l'estudi de l'ús de l'idioma, per oposició a l'estudi de l'estructura, propi de la lingüística.[9]

· La preocupació per analitzar les ideologies aparellades amb els usos i els canvis en els usos.

· La consciència de la rellevància de la dimensió col·lectiva, social i també política, de les llengües.

A aquestes constants podem sumar-n'hi una altra: la rellevància atorgada a la dimensió diacrònica de la llengua. Aquesta no és una característica ni universal[10] ni exclusiva de les ciències socials, i coincideix amb els plantejaments de diversos corrents

8. Aquests serien antecedents. Posats a triar la primera obra que ja cal catalogar de "sociolingüística" catalana, *Les cultures minoritàries europees de Jordi Ventura* (1963) és una de les millors candidates.

9. A banda de raons externes com ara la peremptorietat d'analitzar altres aspectes més crucials per a la supervivència de l'idioma, és possible que el desinterès per la dialectologia social en la història de la sociolingüística catalana es degui en part a la insistència en l'ús per davant de l'estructura.

10. Així, la perspectiva històrica de la sociolingüística catalana reinterpreta la noció de diglòssia que la sociolingüística internacional s'entestava a veure en termes sincrònics i estructural-funcionalistes (Ferguson 1959, Fishman 1963).

de la lingüística, com la lingüística històrica o la dialectologia. Tanmateix, resulta rellevant ací per tal com els corrents lingüístics hegemònics del moment propugnaven, precisament, un enfocament estrictament sincrònic de l'estudi de la llengua.

Les constants assenyalades acabaran amarant la totalitat del camp de recerca de la sociolingüística catalana, i per tant es traslluiran en el tractament dels objectes d'anàlisi abordats: en l'anàlisi ideològica i sociològica del bilingüisme, en l'estudi del procés de substitució del català pel castellà i el francès, en l'ús, la crítica i la reinterpretació del terme diglòssia, en el plantejament de la immigració al·loglota, etc. De fet, aquestes constants acabaran tenint efecte fins i tot en els aspectes més lingüístics com ara la codificació de la llengua, afavorint per exemple l'extensió de conceptes com llengua estàndard –una noció acostada, si més no en principi, a l'ús.

El resultat més rellevant de la sociolingüística catalana del període antifranquista serà la conceptualització del procés de canvi social que representa la substitució lingüística, així com el seu capgirament o normalització, en una proposta teòrica que coneixem com model del conflicte lingüístic.[11] Aquest model sintetitza en bona mesura les constants apuntades anteriorment: intenta explicar un procés històric de canvi de normes d'ús en el marc d'unes relacions socials, polítiques, econòmiques, entre grups humans. Per fer-ho se serveix, entre altres coses, de diversos conceptes d'anàlisi del marc ideològic (per exemple, el bilingüisme com a mite, l'autoodi). El model del conflicte posa en relació la dimensió social (les funcions de la llengua), la dimensió ideològica, i la dimensió més lingüística (els fenòmens que afecten el corpus), i té una aplicació política: les polítiques de normalització lingüística.

Aquest no és el lloc adequat per a fer una valoració *in extenso* de la sociolingüística catalana del període antifranquista ni del model del conflicte lingüístic.[12] Ara bé, des

11. Aracil 1966, 1968, 1982, 1983; Ninyoles 1969, 1971, 1972). Vegeu-ne una síntesi a Mollà i Palanca 1987, cap. 4 i 5. Mollà (2002) n'és la formulació més recent a l'hora d'escriure aquestes línies. Caldria evitar la percepció que el model del conflicte lingüístic fou formulat d'una vegada per totes i romangué estàtic de manera indefinida. Ben al contrari, es tracta d'una proposta sumativa a la qual s'aniran afegint elements de mica en mica, la qual cosa el farà alhora més ric i menys unificat. De fet, des de la seva formulació inicial ja aparegueren diferències notables entre els diferents autors, algunes de les quals arribaven a ser substancials: si més no en el seu primer estadi –que, paradoxalment, proporcionà el terme "conflicte lingüístic" (Aracil 1965), es tracta d'un model que en termes sociològics no es pot considerar pròpiament conflictivista (*cf.* Ninyoles 2001: 19). No és fins la interpretació del mateix Ninyoles (1969) que el conflicte lingüístic passa a ser entès com una forma de conflicte social. Aquesta serà la concepció que prevaldrà finalment.

12. Vegeu, entre altres, Vallverdú (1980), Kremnitz (1990), Boyer (1991), Romaní i Bañeres (1994), Boix i Vila (1998: cap. 7), Leprêtre i Bañeres (2002).

del punt de vista que ens interessa aquí, no es pot passar que aquest és el moment en què les fronteres interdisciplinàries seran més fluides. També serà el període en què el component sociològic assolirà més pes en la configuració de la disciplina. Perquè ben aviat les coses començaran a canviar.

2.2 L'evolució des dels 80: trets principals

L'evolució de la sociolingüística als països de llengua catalana a partir dels 80 es produeix enmig d'un seguit d'esdeveniments històrics que han afectat profundament totes les ciències socials. D'una banda, arran de la caiguda de la dictadura franquista van desplegant-se els diferents sistemes autonòmics als diferents territoris catalanòfons de l'Estat Espanyol, amb totes les seves repercussions en el camp de la llengua: la institucionalització de polítiques lingüístiques més favorables al català, la disponibilitat de més recursos per a la recerca, la diversificació i l'assuaujament del caràcter militant de la sociolingüística (veg. Boix i Vila 1998: 38-43). D'altra banda, cal tenir ben present que les bases del coneixement sociològic en general es veuen profundament trasbalsades per les transformacions ocasionades tant per l'ensorrament del bloc soviètic de finals dels 80 com pels canvis econòmics, polítics i sociodemogràfics generats per la mundialització i les noves tecnologies de la informació i la comunicació dels 80 i sobretot els 90. En aquest context de transformació profunda, la sociolingüística, com la resta de les ciències socials, també ha anat desprenent-se de moltes certeses, de moltes rutines ideològiques i de moltes fórmules discursives i, en bona part, ha anat deixant enrere les posicions més conflictivistes per instal·lar-se en pensaments molt més febles.

Entre els canvis que afecten la sociolingüística catalana durant les dues darreres dècades, n'hi ha tres que ens interessen especialment aquí per tal com modifiquen les relacions entre els corrents i disciplines:

a) La multiplicació i la dispersió de les perspectives de treball
b) El retraïment alingüístic.
c) El distanciament entre els dos nuclis principals de producció teòrica i aplicada: el Principat i el País Valencià.

2.2.1 La multiplicació de les perspectives

Les tres darreres dècades són el moment d'independència acadèmica de bona part de les ciències socials als Països Catalans (*cf.* Lluís [coord.] 2002). Com la resta de disciplines, els estudis de sociolingüística s'expandeixen, reformulen els plantejaments anteriors i incorporen noves perspectives d'estudi i de treball. Apareixen nous corrents i nous rètols: la sociologia de la llengua es dispersa en demolingüística, dret lingüístic, política lingüística, planificació lingüística, antropologia de la llengua, etc. Però aquesta dispersió, que en molts casos es deriva tan sols d'una estructura acadèmica fortament departamentalitzada, acaba repercutint negativament en la interdisciplinarietat. De fet, fora dels Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, concebuts per proporcionar un coneixement aprofundit de la realitat dels Països Catalans des d'una perspectiva interdisciplinària que combina diverses ciències humanes i socials (http://portalcat.univ-perp.fr/estudicat/index.htm), els diversos ensenyaments universitaris que inclouen alguna mena d'introducció a l'estudi de la llengua en societat a les universitats del domini català ho fan com a opció col·lateral, més aviat en forma d'assignatura optativa.

I és que a partir dels darrers 70 la sociolingüística entrarà a les universitats en forma d'assignatures a diversos ensenyaments, però amb ritme i profunditat desiguals segons el cas. La incorporació serà força més ràpida i de més abast a les facultats de filologia, especialment als departaments de filologia catalana, on aviat s'arribaran a consolidar places de professors titulars i, ulteriorment, de catedràtics. En canvi, el procés serà molt més feble i lent a la resta d'ensenyaments (sociologia, antropologia, dret, etc.), en què les assignatures corresponents només assoliran una presència marginal i rarament consolidaran places docents.[13] Aquest desequilibri, que s'ha mantingut fins avui dia, s'anirà traduint en un increment percentual de sociolingüistes de formació lingüística per damunt de la resta de perfils acadèmics.

L'aparició d'uns poders públics disposats a invertir alguns diners en llengua i en recerca sociolingüística també introduirà canvis significatius (veg. Argente [dir.] 1997). Gràcies als recursos disponibles, la recerca empírica coneixerà una relativa desclosa arreu del territori –una desclosa que s'aturarà al País Valencià amb l'arribada al poder de la dreta secessionista del PP i UV. Però, en general, s'eixamplarà el ventall de

13. Val a dir que la primera càtedra de sociologia a València, creada l'any 1974, incorpora sensibilitats prou acostades a la sociolingüística, com ara la de Josep Vicent Marquès i Josep Damià Molla.

possibilitats de recerca empírica i s'obriran noves vies de treball per a la sociolingüística: enquestes d'opinió, tasques demogràfiques, assessorament lingüístic als nous mitjans de comunicació en català, planificació i dinamització lingüístiques, etc. Aquestes tasques aplicades permetran superar l'estadi assagístic que havia caracteritzat la sociolingüística antifranquista, i posar a prova algunes de les hipòtesis sostingudes anteriorment. Generaran, a més, una dicotomia no sempre fàcil de superar entre els sociolingüistes acadèmics –bàsicament professorat universitari i investigadors doctorals– i professionals de la sociolingüística –sobretot tècnics de normalització i treballadors de serveis de català. Els interessos i prioritats dels dos col·lectius no sempre seran coincidents.

2.2.2 El retraïment de la recerca sobre llengües: l'alingüisme de les ciències socials

El ritme i el grau diferents d'incorporació a la universitat insinua un altre fenomen d'importància a l'hora de comprendre l'evolució de la sociolingüística catalana actual. Potser sorprenentment, les variables idiomàtiques esdevenen absents de –la gran majoria?– d'estudis sociològics, antropològics, polítics, demogràfics, etc. En la teoria o en la pràctica, per a molts investigadors del nostre país, la llengua no juga cap paper a l'hora d'entendre la nostra societat, en una perspectiva d'estudi que podem qualificar d'alingüístic. N'hi haurà prou amb un exemple recent: en el clima d'alingüisme imperant, una revista de prestigi científic pot publicar un interessant dossier sobre Barcelona,[14] la metròpoli amb percentatges de coneixement i ús de dues llengües més elevat de tot el continent europeu, abordant les qüestions demogràfiques, urbanístiques, econòmiques, sociològiques, laborals, de transports, ètniques, musicals, polítiques... sense fer cap referència a qüestions lingüístiques.[15] Es tracta d'una absència que no pot deixar de colpir qualsevol observador mínimament familiaritzat amb realitats urbanes comparables, com ara Brussel·les o Montreal. El més greu del cas és que, lluny de constituir una excepció, l'alingüisme és avui la norma en les ciències socials catalanes. I és que, de fet, els científics socials catalans obliden la sociolingüística –de fet, obliden la llengua– fins i tot quan reivindiquen la interdisciplinarietat com a requisit per analitzar fenòmens impossibles d'entendre sense fer consideracions idiomàtiques:

14. Roca [coord.] 2003 «L'atracció de Barcelona. Migracions del segle xx»

15. Llevat d'una citació, sorprenentment no desenvolupada, d'un testimoni: «El tema del catalán y el castellano es cada vez más delicado, sobre todo en el cinturón de Barcelona» (Botey 2003: 48).

> Per això, reivindico la interdisciplinarietat en ciències socials com a actitud imprescindible per analitzar i intervenir sobre determinats fenòmens col·lectius. Per exemple, tots els debats sobre la revisió de l'Estat de benestar o sobre la seva crisi, sobre l'impacte de les noves migracions, sobre l'efecte de les tecnologies de la informació i la comunicació, sobre el paper polític i social dels mitjans de comunicació, ¿poden ésser empresos de forma constructiva sense tenir en compte alhora les contribucions de l'economia, la sociologia, la ciència política, el dret, la psicologia social o la comunicació social? (Subratllat nostre) (Vallès 2002: 326).

Com explicar aquest alingüisme de les ciències socials als Països Catalans? En el seu insubstituïble *Banal Nationalism*, Michael Billig (1995) fa notar que els científics socials arreu del món han dedicat poquíssims esforços a la comprensió dels fets nacionals; Billig ho atribueix al fet que aquests científics, com la resta de ciutadans, han interioritzat el marc de l'estat nació, els seus rituals i les seves servituds fins al punt de no parar-hi esment. Ara bé, com és possible que aquest mateix fenomen es produeixi als territoris de llengua catalana, on les tensions lingüístiques i nacionals són paleses fins i tot per als llecs? Hi ha diversos factors que hi ajuden, tots ells mereixedors d'una anàlisi aprofundida que no podem emprendre aquí. Entre el més importants hi hauria segurament el fort ascendent de la sociologia francesa –poc amiga d'interessar-se per fenòmens ètnics i lingüístics, a diferència de la dels EUA– sobre la catalana; la inserció de la sociologia i les ciències socials catalanes en general en el marc acadèmic espanyol, més aviat refractari a aquesta mena de consideracions; la voluntat dels mateixos científics socials d'insistir en la concepció de cadascun dels territoris de llengua catalana com "un sol poble" per damunt de les diferències lingüístiques; o les reticències ideològiques envers un tema, el de la llengua, percebut com a "nacionalista (català)", un prejudici que, enmig de l'oasi nostrat, apareix com a no pertinent per a qui se situa en una altra òrbita política. Sigui com sigui, el cert és que en la majoria de les ciències socials del país, la llengua ha queda relegada a un espai marginal fins i tot a l'hora de parlar de diversitat cultural.

El retraïment alingüístic no serà privatiu de cap territori específic, però serà molt més accentuat al nord que al sud de la Sénia. Al País Valencià, l'existència del secessionisme blaver sembla haver afavorit certa interdisciplinarietat amb una presència més transversal de les qüestions de llengua. Així, en tractar del blaverisme, al costat dels sociolingüistes de formació lingüística, hi trobarem una nodrida nòmina de sociòlegs, historiadors, antropòlegs, i altres científics socials. I és que l'existència d'un fenomen de populisme xenòfob basat en argumentacions pseudolingüístiques constitueix una amenaça de primer ordre per a la mateixa convivència civil valenciana; vulgues que no,

una amenaça d'aquestes característiques deu forçar els acadèmics a tenir molt més presents les qüestions sociolingüístiques en l'anàlisi de la societat valenciana.

2.2.3 El distanciament entre Catalunya i el País Valencià: consens i conflicte en la sociolingüística catalana

Al llarg dels anys 80 i 90 es produirà certa bifurcació de camins en la sociolingüística produïda al nord i el sud de la Sénia, una bifurcació que afectarà també la sociolingüística de la resta del territori de manera més irregular. Les diferents evolucions polítiques hi tenen molt a veure, però seria excessivament simplista d'establir una relació de causa-efecte entre color del govern i orientació de la disciplina. D'altres factors intervenen decisivament en aquesta qüestió.

A Catalunya, governada per un govern catalanista liberal-democristià, guanyaran terreny unes perspectives que cercaran de construir una política lingüística de consens entre les forces majoritàries al país. Com a resultat, hom maldarà per reduir les dimensions socialment més conflictives de la concurrència entre català i castellà,[16] fins al punt que el rètol "conflicte lingüístic" acabarà retirat de circulació en el discurs públic. Irònicament, el terme serà recuperat de manera ocasional a partir dels 90, precisament per tal de negar-ne l'existència.[17]

Mentrestant, al sud de la Sénia es viuran les successives fases de la batalla de València i els seus epígons. En un context governat sistemàticament per partits d'obediència espanyola reticents –si no hostils– envers el catalanisme, i en un marc d'avenç dels plantejaments secessionistes entre les elits polítiques, la sociolingüística valenciana mantindrà un to molt més crític i combatiu amb les institucions. En una societat molt més fracturada, els plantejaments conflictivistes mantindran bona part de la seva vigència.

16. Tot i que sens dubte alguns autors han apostat per aquesta via, és força discutible que els plantejaments estructural-funcionalistes hagin esdevingut majoritaris en la sociolingüística principatina durant aquest període com ha suggerit recentment algun autor (Ninyoles 2001). Certament, s'ha abandonat el terme conflicte lingüístic per referir-se a les relacions interlingüístiques dins de Catalunya, però no s'ha abandonat de manera majoritària certa consciència d'imposició i la tensió en relació amb la política lingüística amb l'exterior, i els sectors catalanistes han mantingut enormes reticències envers nocions com bilingüisme.

17. Resulta irònic que els únics col·lectius que apareixeran a l'opinió publica defensant l'existència d'un conflicte lingüístic a Catalunya, de vegades amb referències explícites a Ninyoles, seran els moviments etnolingüístics hispanocastellans (*cf.* Fòrum Babel 1999).

2.3 Els marcs de trobada i d'interrelació per a la sociolingüística dels països de llengua catalana

Si el report de l'Institut d'Estudis Catalans (Argente [dir.] 1997) ja palesava l'escassa interconnexió entre els sociolingüistes de formació lingüística, la desconnexió s'agreuja quan alcem l'esguard per abastar la sociolingüística en sentit més ampli. De fet, no són gaires els punts de trobada que fomentin veritablement la interrelació entre els diversos col·lectius de sociolingüistes. Més enllà de la tasca d'institucions com el Grup Català de Sociolingüística (http://www.sociolinguistica.org/), el Seminari de Sociologia de València, o el Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació de la UB (http://www.ub.edu/cusc/), el cert és que no sovintegen les oportunitats d'interacció més regular. Així, cap de les Xarxes Temàtiques existents no han aconseguit –no s'ho ha plantejat, de fet– aplegar tots els qui es dediquen a la recerca en aquest camp: la Xarxa "Variació en el Llenguatge: Dialectologia, Sociolingüística i Pragmàtica" (http://www.ub.es/lincat/xtvl/) es mou en una òrbita essencialment lingüística; la "Xarxa d'Estudis del Discurs" (http://www.upf.es/dtf/xarxa/pral.htm) s'ha cenyit a enfocaments microsociolingüístics i discursius; la Xarxa Temàtica "L'Educació Lingüística i la Formació d'Ensenyants en Situacions Multiculturals i Multilingües" (http://www.ub.es/ice/portaling/seminari.htm) se centra en aspectes d'ensenyament i antropologia de la llengua de comunitats immigrades.

Entre les ocasions més consolidades d'interacció, un dels fòrums més concorreguts i interdisciplinaris és el generat per les Trobades de Sociolingüistes organitzades per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya;[18] val a dir, però, que la seva dependència oficial i la seva orientació cap a la política lingüística de normalització no acaben d'atreure els sociolingüistes més lingüístics ni els d'orientació més psicològica. Els Seminaris de Sitges Llengües i Educació de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, per contra, se circumscriuen als professionals que treballen en l'ensenyament (veg. Perera, J. [ed.] 2001), mentre que les Jornades de Llengua i Immigració de Girona se circumscriuen a professionals de l'ensenyament plurilingüe. Al País Valencià, la resposta de la societat civil i acadèmica

18. Les referències de les actes d'aquests congressos, publicades pel Departament de Cultura, són fàcilment accessibles al Centre de Documentació de l'Institut de Sociolingüística Catalana (http://cultura.gencat.es/llengcat/socio/centre.htm).

ha pogut consolidar les Jornades de Sociolingüística[19] i superar el veto imposat per les autoritats locals del PP –això sí, a costa d'un trasllat d'emplaçament. Per contra, i malgrat els esforços meritoris dels seus organitzadors, les sessions de Sociologia de la Llengua dels Congressos Catalans de Sociologia[20] semblen patir problemes per a atreure sociolingüistes d'altres filiacions.

És potser en el camp de les publicacions on més possibilitats d'interrelació es produeixen en la sociolingüística catalana. Hi ha en el mercat un seguit de revistes que permeten la difusió de la recerca i les activitats sociolingüístiques[21] –*Treballs de Sociolingüística Catalana* del Grup Català de Sociolingüística; *Llengua i Dret*, de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya; *Llengua i Ús* i l'electrònica *Noves SL*, de la Direció General de Política Lingüística; a banda d'altres que aborden temes sociolingüístics amb certa regularitat, com *L'Espill* o *Idees*. Aquestes jornades són, a més, el motor d'una de les iniciatives més reeixides d'interdisciplinarietat en el nostre camp: la col·lecció La Graella, de l'Editorial Bromera, un exemple de com combinar recerca i difusió des de la iniciativa privada.

2.4 Les principals aportacions de les diferents disciplines socials dels Països Catalans a la sociolingüística actual

2.4.1 Les aportacions de la demografia

La recerca demogràfica més primerenca als Països Catalans té una innegable dimensió sociolingüística *avant la lettre,* expressada en l'interès per a conèixer els efectes de la immigració en l'evolució demogràfica del país (per exemple, en Vandellòs 1935a, 1935b). De fet, l'estudi de les immigracions presents i passades ha tingut un pes més que significatiu en la formació de la moderna demografia catalana –com testimonia el fet que s'hi hagin dedicat àmpliament dos dels seus principals exponents i impulsors, Jordi Nadal (Nadal i Giral 1966) i Anna Cabré (1999).[22] Una part de la

19. Una selecció de les quals ha estat editada per Toni Mollà a la col·lecció La Graella de Bromera.

20. Vegeu-ne les actes a http://www.iec.es/institucio/societats/ACSociologia/Publicacions/Revistes/revistesACS.htm.

21. A la pàgina web ja citada del CUSC trobareu un enllaç directe i actualitzat a les adreces d'aquestes revistes.

22. President i directora, respectivament, del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (http://www.ced.uab.es/Cata1.html).

recerca contemporània en demografia catalana s'ha ocupat precisament de rebatre l'afirmació de Vandellòs segons la qual Catalunya seria un "poble decadent" i amenaçat de desaparèixer a causa d'unes taxes de natalitat tan baixes que el forçaven a recórrer sistemàticament a la immigració (Cabré 1999). És en aquesta recerca on trobem a més un dels conceptes més àmpliament difosos en la conceptualització demolingüística del país: la noció del sistema català de reproducció (o, més recentment, sistema complex de reproducció; veg. Cabré 2003), és a dir, la idea que la immigració constitueix no pas un accident ocasional sinó una via estructural i històrica per al creixement demogràfic de Catalunya.

Malgrat aquests antecedents, i malgrat que la recerca sobre la població catalana s'ha desenvolupat àmpliament al llarg de les darreres dècades, la ciència demogràfica catalana s'ha desenvolupat d'esquenes a la llengua. Una mostra serà prou eloqüent en aquest sentit. Sobre 182 publicacions aparegudes entre 1984 i 2000 a la col·lecció Papers de demografia (http://www.ced.uab.es/publi.html#2000) del Centre d'Estudis Demogràfics, tan sols n'hi havia una de dedicada a temes demolingüístics (Houle 1997). De fet, l'absència de la llengua en els estudis demogràfics catalans és tan notable que el terme demografia de la llengua no s'ha arribat a establir com a tal en català.[23]

Ara bé, el fet que els investigadors especialitzats pròpiament en demografia no hagin incorporat la llengua en les seves preocupacions no lleva pas importància a l'anàlisi de les poblacions per a comprendre l'evolució lingüística del país. En conseqüència, i com a fruit d'esforços en principi externs als demògrafs del país, s'ha desenvolupat una tradició d'estudis demolingüístics. Entre els estudis que inicien aquesta tradició destaca *La llengua dels barcelonins*, realitzada pel filòleg Antoni M. Badia i Margarit (1969). Aquesta línia de recerca es veié ben aviat ampliada per sociòlegs de la llengua (com Modest Reixach, Rafael Lluís Ninyoles, Joaquim Torres, Marina Subirats), antropòlegs (Joan Francesc Mira), psicòlegs (Miquel Strubell) i altres. Així, i paradoxalment, l'estudi empíric dels comportaments, els usos i les representacions lingüístiques de les poblacions ha atret l'atenció de bona part dels científics socials que s'han ocupat de qüestions sociolingüístiques, menys dels demògrafs pròpiament dits.

23. El 27 de desembre de 2002, el Google només localitzava una única web amb la denominació demografia de la llengua, mentre que en trobava centenars en català amb demolingüística. Atesa la potència d'aquest cercador podem deduir que el terme demografia de la llengua no apareixia com a epígraf de cap programa de recerca, de cap assignatura universitària, de cap article de recerca, la qual cosa indicia clarament la seva escassa implantació.

Els vectors de desenvolupament de la demografia de la llengua han estat diversos. En primer lloc cal assenyalar els equips d'anàlisi de les dades lingüístics censals. Com és sabut, els censos i padrons incorporen preguntes lingüístiques d'ençà de 1975.[24] Aquestes dades han estat objecte d'explotacions diverses. Disposem, en primer lloc, de les explotacions realitzades pels diferents Instituts d'Estadística de cada territori. En segon lloc, les respectives administracions autonòmiques han encarregat en diverses ocasions l'explotació més a fons de les dades censals a diferents investigadors o equips de recerca. Finalment, les dades censals han estat també analitzades per investigadors independents (cf. Vallès 1995, Reixach 1995).

A més a més de les dades lingüístiques censals, les diferentes administracions han encarregat recerques de caràcter demolingüístic tant a entitats públiques com a empreses privades. Entre les primeres destaquen, per la seva amplitud territorial, els estudis executats per Centro de Investigaciones Sociológicas (Centro 1994, Siguán 1999) sota la direcció de Miquel Siguan, els únics que permeten parlar de pràcticament tota la comunitat lingüística, ja que abracen Catalunya, País Valencià i les Illes Balears. Crucials per al coneixement de la realitat sociolingüística dels País Valencià són els estudis dirigits per Rafael Lluís Ninyoles (Ninyoles [dir.] 1992, 1995). En l'àmbit geogràfic barceloní, l'Institut d'Estudis Metropolitans i Regionals de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el suport de diverses entitats públiques, constitueix probablement l'excepció més important al desinterès per la llengua entre els demògrafs catalans. Efectivament, l'Institut ha inclòs de manera sistemàtica unes quantes preguntes lingüístiques a les seves Enquestes Metropolitanes (*cf.* Nel·lo *et al.* 1998; http://blues.uab.es/iemb/enquesta.html) i fins i tot ha dedicat estudis monogràfics a la qüestió (com ara Subirats (dir.) 1990 o Rambla 1993), per bé que aquest interès sembla haver estat més important en els primers anys de funcionament de l'Institut que no pas darrerament.

Les diferents administracions també han encarregat recerques a institucions externes, de vegades acadèmiques, en altres casos empreses demoscòpiques. Sense ànim d'exhaustivitat, podem recordar que el govern aragonès va encarregar a diversos investigadors de la Universitat de Saragossa la realització de l'única enquesta demolingüística de la Franja (Martín *et al.* 1995); el Govern Andorrà ha contractat dues enquestes a una empresa privada (Servei de Política Lingüística 1996, 2000); les

24. A banda, és clar, de l'experiència vuitcentista de censos lingüístics de l'Alguer (*cf.* Boix 1991).

autoritats de la Regió Llenguadoc-Rosselló han fet el mateix amb l'empresa Média Pluriel (1993, 1998), i les autoritats de Catalunya han encarregat enquestes a diverses empreses (per exemple, Gabise 1999, D YM 1998).

Malgrat el seu cost, cal assenyalar que no tota la recerca demolingüística ha partit necessàriament de les institucions. Això és especialment cert en el cas de les recerques demolingüístiques locals i parcials, com el dels joves mallorquins de Joan Melià (1997). En aquest camp, cal esmentar l'estudi de Erill, Farràs i Marcos (1992) ja citat, que assentà un precedent metodològic que després ha estat reproduït en altres contextos, com ara a la ciutat de València (Colom 1998). Probablement l'esforç més important en aquest sentit és el realitzat per Fabà *et al.* (2000) amb una enquesta que abraça la totalitat de Catalunya.

Tot i que ha assolit un cert gruix, la recerca en demografia de la llengua als territoris de llengua catalana pateix encara diverses limitacions que caldria superar. D'una banda, l'atomització dels esforços i la voluntat sovint merament descriptiva dels estudis dificulten les anàlisis comparatives i converteixen quasi en rareses les anàlisis secundàries (com Solé i Camardons 1998, Hernàndez Dobón 2002, Torres 2003, Vila 2003). D'altra banda, fóra més que convenient d'implicar els demògrafs generals en la recerca en demografia de la llengua. Des de la perspectiva del sociolingüista resulta sorprenent que la demografia catalana hagi pogut prescindir fins ara de les dades lingüístiques a l'hora de plantejar tants i tants temes, com la integració dels immigrats, les pautes matrimonials, la distribució territorial, les expectatives laborals i tants altres. No sembla forassenyat pensar que tant el coneixement de la societat catalana com les mateixes disciplines afectades es veurien beneficiats d'una col·laboració més fluida i regular.

2.4.2 Les aportacions des de la geografia

Als Països Catalans hi ha una tradició àmplia de recerca en geografia (*cf.* Vilà-Valentí 2002) que, malauradament, no sembla haver-se projectat cap al camp de la sociolingüística. El fet que la tradició filològica s'hagi servit a bastament dels termes geolingüística i geografia de la llengua no hauria d'induir a error en aquest sentit ja que, en la seva accepció més difosa, totes dues denominacions fan referència més aviat a treballs inserits en una dialectologia de caire més tradicional, que fa abstracció de la dimensió social de la llengua i es concentra en l'anàlisi de la distribució dels dialectes geogràfics (veg. García [ed] 1994; Veny 2002); n'és mostra l'*Atles Lingüístic del Domini*

Català dirigit per Joan Veny i Lídia Pons en el si de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Tampoc l'èxit d'algunes iniciatives vistoses en el camp de les cartografia de les llengües, com ara els mapes *L'Europa de les llengües* o *Les llengües de la Mediterrània* i d'altres, generats per diverses institucions lligades a l'activisme lingüístic, no hauria de fer pensar que existeix una geografia social de la llengua entesa com un veritable correlat de la sociologia de la llengua o la demografia de la llengua que introdueixi efectivament les múltiples nocions demogràfiques i socials en les representacions cartogràfiques de les llengües.[25] Es tracta d'una àrea que convindria desenvolupar de manera urgent –molt especialment en el seu apartat de geografia urbana– si volem entendre adequadament els processos de manteniment i substitució del català en un moment de reconfiguració profunda dels hàbits d'assentament i mobilitat residencial i laboral (*cf.* Nel·lo 2001), i que tal vegada podria trobar una font d'inspiració en obres recents com Boira (2003).

Tot i la inexistència d'una disciplina com a tal, sí que hi ha certa tradició de projecció cartogràfica dels coneixements demolingüístics, tal com mostra la col·lecció de mapes sociolingüístics de Catalunya derivats dels estudis censals (com, per exemple, Reixach 1990, Reixach [coord.] 1997; Farràs, Torres i Vila 2000) o tots els derivats de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona (veg. apartat anterior), així com les possibilitats de visualitzar sobre mapes en línia els resultats dels censos i padrons lingüístics que ofereix la pàgina web de l'Institut d'Estadística de Catalunya. També hi ha propostes més aviat aïllades, com la de Casassas (1991), en què s'exploraven les possibles aportacions de la geografia a la política de normalització de la llengua i a la recerca sociolingüística en general. Però, en conjunt, es tracta encara d'un camp incipient que demanaria atenció per poder començar a avançar de manera rigorosa.

2.4.3 Les aportacions des de l'economia

Només escartejant l'obra *Teories de Catalunya* (Roca 2000) ja és possible copsar la immensa contribució de l'economia a la comprensió de les societats de llengua catalana (veg. també Jané i Pascual 2002). Però tot i que els ponts entre llengua i economia comencen a ser explorats sistemàticament a nivell internacional (veg. Grin

25. De fet, ni tan sols els sectors més atents a la producció "Txepetx" no han mostrat un interès especial per les seves formulacions geosociolingüístiques (veg. Sánchez Carrión 1998).

1999), encara no pot parlar-se d'una economia de la llengua en el si de les ciències socials del país. I val a dir que la fragilitat dels ponts entre ambdues disciplines resulta més incomprensible si tenim en compte la formació econòmica de Jordi Ventura,[26] un dels precursors –fins i tot, un dels pares fundadors– de la sociolingüística catalana.

La fragilitat de ponts entre economia i llengua no ha d'entendre's com una manca absoluta de relacions. D'una banda, existeix un nombre respectable d'anàlisis eminentment descriptives sobre la realitat lingüística de diferents sectors de la vida econòmica. Limitant-nos a estudis recents centrats en Catalunya i impulsats des de la Direcció General de Política Lingüística, podem esmentar Farràs, Bosch i Torrente (2001), Institut DEP, Prunés i Solé (2002) o Institut DEP i Solé (2002).[27] D'altra banda, les anàlisis sobre pautes de consum cultural solen incloure referències més o menys explícites a l'ús i les preferències lingüístiques (vegeu, darrerament, Institut Català d'Indústries Culturals 2002). També es pot considerar freqüent que les anàlisis d'institucions econòmiques sobre la posició de Barcelona i Catalunya com a plaça internacional facin referència a diversos aspectes de política lingüística i sociologia de la llengua, com ara la importància de la cohesió social –i lingüística– del país, les necessitats del model lingüístic escolar o les mancances de coneixement de llengües estrangeres. En aquest sentit, recordem per exemple els recents documents sobre la desocupació i sobre el finançament de les televisions públiques del Círculo de Economía (2000, 2001) o el document *Catalunya futur* impulsat per la Generalitat sobre els colls d'ampolla de l'economia catalana (veg. Moreno 2003).

Però, més enllà de les dimensions aplicades o descriptives d'aquests treballs, el cert és que les aportacions des de la teoria econòmica a l'estudi de les dinàmiques sociolingüístiques es limiten molt majoritàriament a incursions esporàdiques i més aviat superficials.[28] Centrant-nos en aquestes, podem distingir, de la mà de Colomer

26. Ventura mateix no sembla haver treballat en aquesta direcció. Val a dir que a hores d'ara encara cal fer un balanç objectiu de la veritable aportació d'aquest autor al desenvolupament de la sociolingüística catalana i internacional. Nascut el 1933 i mort el 1999 i més conegut fora de les nostres fronteres que no pas a casa, l'historiador i occitanista Jordi Ventura i Subirats sembla haver estat una víctima dels enfrontaments ideològics provocats per la Guerra Freda a l'Espanya franquista. En aquest sentit, vegeu el seu pròleg a Ventura (1991), on es plany amargament d'haver estat tractat d'impersona. (Dec aquesta informació a Emili Boix).

27. Per a l'ús i la presència del català en diferents sectors a Catalunya, : http://cultura.gencat.es/llengcat/socio/us.htm

28. La insuficiència d'una reflexió econòmica sòlida en relació amb les llengües constitueix una mancança significativa no ja en la sociolingüística catalana, sinó en el conjunt en la sociolingüística internacional, i no són moltes les aportacions des de les teories econòmiques a la sociolingüística internacional. Autors com l'antropòloga

(1996), dos grans camps en l'economia de la llengua: d'una banda, la recerca sobre la relació entre llengua i treball, comerç i temes similars; d'una altra, l'aplicació de les teories econòmiques a l'anàlisi del comportament lingüístic.

El primer d'aquests camps ha estat objecte de treball més o menys ocasional de cert nombre d'autors. Així, Ernest Lluch (1995) plantejava una anàlisi de la interrelació entre producció editorial en llengua catalana i en llengua castellana durant la Decadència, mentre que Xavier Sala i Martín (2001: 201-204) argumentava en termes de teoria econòmica en favor de l'obligatorietat del doblatge al català en el món del cinema. Autors provinents d'altres camps també han traçat línies d'encreuament entre economia i llengua certament interessants. Així, Ramos (1999) suggeria d'analitzar el moviment blavero en termes d'estratègia econòmica, concebent els interessos de les elits de València i Barcelona com a competidores en comptes de complementàries; Francesc Domínguez (1997) i Emili Boix i Xavier Vila (1998) importaven nocions de màrqueting a la dinamització lingüística; Miquel Strubell era coautor del projecte Euromosaic (1996) en què es posava èmfasi en el pes dels factors macroeconòmics i microeconòmics a l'hora d'explicar el manteniment i substitució de les llengües no dominants a Europa; posteriorment, ell mateix suggeria el model de la "roda de foc" per explicar les connexions entre oferta i demanda de productes en llengües determinades (Strubell 1999, 2001).

És al País Valencià on la interrelació entre llengua, societat, economia i territori s'ha desplegat de manera més sistemàtica i productiva, fins al punt que, a començaments de la dècada passada, Rafael Lluís Ninyoles (1992) argumentava la conveniència de replantejar el conflicte lingüístic i nacional valencià i pancatalà en termes socials i geoeconòmics en el nou marc que la creixent integració europea atorgava a l'anomenat "eix mediterrani". Les anàlisis sobre l'economia de la llengua han anat guanyant amplitud amb treballs com el de Xavier Sanjuan (2000), en què tot analitzant els límits

---

nord-americana Susan Gal (1988, 1989) han introduït, des de fa temps, els conceptes de centre i perifèria a l'hora d'entendre els processos de manteniment i substitució lingüística; l'estudi Euromosaic (1996) –amb participació crucial del segon– és una de les propostes més conegudes en aquest sentit. Més recentment, l'antropòloga Monica Heller ha eixamplat aquests conceptes en el seu estudi sobre l'impacte de la mundialització en les llengües minoritzades al món ocidental (1999). Per la seva banda, i des d'altres perspectives teòrique, economistes com François Grin i François Vaillancourt (1999) han introduït valoracions econòmiques dels costos i beneficis de les polítiques lingüístiques. Colomer (1996) i Sanjuan (2000) revisen breument aquestes i altres aportacions.

i els avantatges que podien desprendre's de la realitat sociolingüística del país, o com els de Rausell (2002), en què plantejava els condicionants econòmics sobre el manteniment del català, i han assolit certa massa crítica en el camp de les ciències de la comunicació social (veg. infra). Tanmateix, tot i l'interès innegable d'aquestes propostes, continuen lluny de constituir una àrea de recerca establerta.

Pel que fa al segon camp d'interrelació entre sociolingüística i economia, el de l'aplicació de models econòmics a la comprensió del comportament lingüístic, val a dir que no ha gaudit fins ara de l'atenció que mereixeria. Una de les propostes que més atenció han rebut fins ara és la de Josep Maria Colomer (1996). En aquest obra, i valent-se d'un seguit de formulacions matemàtiques, el malaguanyat economista i catedràtic de politologia valorava diferents possibilitats de polítiques lingüístiques. En les conclusions, l'autor afirmava que «[c]ombinant els dos criteris, d'eficiència i d'equitat, les normes plurilingüistes poden ser considerades globalment superiors a les normes que persegueixen un unilingüisme» (1996: 147). Entre aquelles, les normes que «promouen l'ús de les dues llengües per majories variables o per "torns", no introdueixen incentius per a la segregació entre els diversos grups lingüístics i poden mantenir i reproduir el plurilingüisme de la comunitat» (1996: 148). Malauradament, tot i l'aparent coherència en termes interns de la seva proposta, l'assaig de Colomer patia d'una sorprenent manca d'ancoratge tant en la recerca sociolingüística com en els fets empírics,[29] la qual cosa el menava a llançar prediccions clarament allunyades de la realitat.[30] De fet, aquesta proposta d'implantar un "bilingüisme per torns" a Catalunya contradeia, sense aportar cap prova a favor seu, un dels –escassíssims– axiomes acceptats universalment per tota la sociolingüística: el plurilingüisme social sense distribució funcional i/o comunitària és causa i senyal alhora de la substitució lingüística d'una de les llengües.[31] En un altre sentit, Carlota Solé i Amado Alarcón (2001) plantegen una anàlisi de la relació entre llengua i economia i, més concretament,

29. «Altres dades i observacions [no esmentades] mostren que entre els joves escolaritzats en català (fins i tot a través d'una "immersió" lingüística en aquesta llengua abunden els usos d'una o altra llengua segons el context de relació, és a dir, els comportaments adaptatius a la llengua de l'interlocutor.» (1996: 122). Veg. Vila (1996) o Vila i Vial (2002) per constatar la gratuïtat d'aquesta afirmació.

30. «Si continuessin les tendències recents, un bilingüisme simètric entre els dos grups lingüístics, és a dir, uns situació en la qual tots els ciutadans de Catalunya poguessin adaptar-se a la llengua de l'interlocutor, podria requerir deu o quinze anys més» (1996: 120) O sigui, que s'hi arribaria durant la primera dècada dels 2000.

31. Per no enfarfegar el lector amb citacions gratuïtes, remetem el lector a una obra de referència internacional en sociologia de la llengua com Fishman (1991).

de la llei 1/1998 de Política Lingüística del Parlament de Catalunya en el marc la teoria dels conjunts borrosos, amb una interessant reflexió sobre el paper dels idiomes i de les polítiques lingüístiques en el marc de la mundialització econòmica creixent.

En resum: tot i que no pugui dir-se que no existeixin, les aportacions de l'economia al coneixement sociolingüístic resten encara molt lluny d'allò que hom podria esperar-ne. En realitat, no pareix que s'hagi aconseguit implicar un nombre suficient d'economistes en aquesta tasca. Caldria explorar les causes d'aquests dèficits i mirar de posar-hi remei, perquè tant la sociolingüística teòrica com l'aplicada es veurien enormement beneficiades si incorporessin sistemàticament els coneixements teòrics i pràctics acumulats per aquesta disciplina.

2.4.4 Les aportacions de la sociologia de la llengua

Quatre dècades després del naixement de la sociolingüística als territoris de llengua catalana, es pot afirmar que la participació dels sociòlegs en aquest camp és més aviat migrada. Les proves d'aquesta escassa inclinació pels temes sociolingüístics són diverses. Per començar, els investigadors o professionals dedicats a temps complet a la sociologia de la llengua són encara ara una *rara avis*, i els pocs que ho fan es troben més aviat fora de la universitat, com en el cas de Rafael Lluís Ninyoles, Jordi Bañeres, Modest Reixach o Joaquim Torres. No és sorprenent, doncs, que els temes sociolingüístics siguin rarament abordats als òrgans de comunicació comuns dels sociòlegs: sense anar més lluny, dels 117 articles publicats per la *Revista Catalana de Sociologia*, només 2 (Rambla 1997 i Sanvicén 1999) poden considerar-se dedicats a la sociologia de la llengua, i les tesis en sociologia de la llengua produïdes a les nostres facultats es pot dir, essent generosos, que escassegen.

En un altre ordre de coses, l'absència de la sociologia de la llengua dels ensenyament de sociologia als Països Catalans és conspícua.[32] Aquesta matèria només s'imparteix de manera escadussera i optativa a les universitats als ensenyaments de sociologia i de treball social (en concret, i en el moment de redactar aquestes ratlles apareixia com a optativa als programes en línia dels departaments respectius de la UB, la UAB i la UV). El fet que aquestes assignatures es denominin majoritàriament sociolingüística i no pas sociologia de la llengua palesa fins a quin punt la recerca de

32. La qual cosa no vol pas dir que s'impartís necessàriament.

la llengua en el seu marc social no sembla haver estat assumida a les facultats de sociologia del país com a cosa pròpia. D'altra banda, al costat d'aquestes assignatures cal assenyalar que en sovintegen d'altres de centrades en aspectes d'identitats nacionals, com ara Teories i sociologia de la nació i dels nacionalismes (UV) o Sociologia de les identitats nacionals (UAB) i, especialment als ensenyaments de treballs socials, sobre migracions i multiculturalitat, com Antropologia i grups minoritaris actuals (UA), Ecologia urbana i educació multicultural (UAB), Educació social i interculturalitat a la societat contemporània (UdG) o Interculturalisme i Educació (UIB).[33]

Certament, hi ha sociòlegs que dediquen almenys part de la seva recerca a la sociologia de la llengua. A Catalunya, un bon nombre s'ha dedicat als estudis de caire demogràfic; de fet, i com hem vist anteriorment, són bàsicament sociòlegs els qui han fornit la base teòrica i empírica de l'apreciable tradició demolingüística catalana: és el cas de Modest Reixach, de Joaquim Torres i, en bona mesura, de l'equip de treball de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (veg. § 2.4.2). En realitat, bona part de les enquestes demoscòpiques realitzades al Principat han estat encarregades per les institucions autonòmiques a diverses empreses formades, totalment o parcialment, per sociòlegs del país. Tampoc no és totalment estrany que el complex llengua-i-identitat sigui pres en consideració en estudis en principi adreçats a altres fins, com ara en la caracterització de la societat catalana a partir del paper de les noves tecnologies (Castells i Tubella [dirs.] 2002). Més allunyats de la demolingüística, altres projectes de sociologia de la llengua han tingut a veure amb el mesurament dels usos lingüístics. És el cas de Josep Maria Aragay i Juli Sabaté en el projecte d'índex d'ús del català INUSCAT (Romaní, Aragay i Sabaté 1997); de les diverses recerques sobre coneixements i usos amb participació de sociòlegs com Jaume Farràs (Erill, Farràs i Marco, 1992; Boix i Farràs 1994); o de l'anàlisi dels usos privats i públics de Lluís Flaquer (1996). Altres autors, com Carlota Solé (1982, 1988, 2000), s'han anat ocupant del fenomen de la immigració també en la seva dimensió lingüística. És durant la darrera dècada que tot just han començat a produir-se les primeres incursions en la sociolingüística del gènere (veg. Subirats i Brullet 1992; Morant, Peñarroya i Tornal 1997; Santaemilia,

33. Des de la pàgina del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació del Parc Científic de la Universitat de Barcelona (http://www.ub.edu/cusc/), el lector que ho desitgi pot accedir a una llista de les assignatures de sociolingüística, sociologia de la llengua i afins incloses als programes d'estudi de les diferents universitats del domini català.

Gallardo i Sanmartín [eds.] 2002), més aviat deslligades, val a dir-ho, de la resta de recerca sociolingüística al país.

Al País Valencià la producció en sociolingüística ha mantingut un esperit més interdisciplinari que ha permès una notable fluïdesa entre les propostes més sociològiques i les visions econòmiques i geogràfiques (veg. § 2.4.3), les perspectives politològiques (veg. § 2.4.5), les creixents aportacions de la psicologia social de la llengua (veg. § 2.4.7) entre altres. Al llarg de tot aquest període la recerca a València ha continuat essent liderada pel ja esmentat Rafael Lluís Ninyoles, al qual s'han sumat nous noms, entre els quals destaquen els del sociòleg de la llengua Toni Mollà (2002) o Francesc J. Hernàndez i Dobon (2000).

Desproveïda del gruix de recerca imprescindible, la sociologia de la llengua ha adoptat un paper secundari en la configuració del camp de recerca sociolingüístic català:

> Ara bé: tres dècades després, la producció teòrica sobre la matèria no ha avançat massa a casa nostra. Vista a l'engròs, la bibliografia sociolingüística actual continua fidel al seu origen dual. D'una banda, hi ha valuoses aproximacions assagístiques a l'anàlisi de la substitució lingüística o d'eventuals propostes de política lingüística. I de l'altra, l'única innovació en el camp de la investigació social produïda els darrers anys des d'una perspectiva científica, la devem, així mateix, a Rafael-Lluís Ninyoles. [es tracta de l'obra] *El País Valencià a l'eix Mediterrani* (Ninyoles, 1992). (Mollà, 1998: 11)

Per ser justos, cal circumscriure la crítica de Toni Mollà a una sociologia de la llengua entesa en un sentit ampli i macroscòpic. Però certament, no es pot passar per alt que bona part de les aportacions sociològiques a la sociolingüística catalana d'aquests anys no han estat introduïdes per sociòlegs. Ho palesa una simple comparació amb el dinamisme amb què les ciències de la comunicació social incorporaran les reflexions sociològiques al camp de la sociolingüística dels mitjans de massa i les noves tecnologies (veg. §2.4.6). És indicatiu d'aquest esmorteïment de la iniciativa el fet que sovint els referents de la recerca sociològica estricta arriben al conjunt de la sociolingüística catalana directament de les seves fonts originals, és a dir, sense passar pels sociòlegs locals. Així, per exemple, els plantejaments d'Edgar Morin seran importats per Albert Bastardas (1996, 2002), mentre que la teoria dels capitals i l'habitus de Pierre Bourdieu serà incorporada per Luci Nussbaum (1991) i, molt especialment, Emili Boix (1993). En altres casos, les teories sociològiques arribaran a la sociolingüística catalana pel biaix de la sociolingüística internacional, com en el cas de les xarxes socials, apropiades en sociolingüística –entre altres, per Ernest Querol– no pas gràcies als grups de recerca en

xarxes socials de les universitats catalanes, sinó a partir de l'obra de Lesley Milroy (1987a, 1987b). També seran lingüistes, Joan Pujolar (1997) i Guillem Calaforra (1999), que reivindicaran una anàlisi crítica del discurs i de les ideologies d'arrel autòctona. En fi, els sociòlegs de la llengua faran curt a l'hora d'aplicar a la sociolingüística general la recerca en ciències socials.

Un dels escassos camps en què la recerca sociològica és clarament perceptible és el que aborda el fenomen del nacionalisme, en les seva perspectiva contemporània i en la diacrònica. Al llarg de les dues darreres dècades, els sociolingüistes catalans s'han beneficiat a bastament tant del treball propi dels sociòlegs, els antropòlegs i els historiadors locals com de l'assimilació que aquests han fet dels principals autors i corrents internacionals (veg. Solves 2001). Pel que fa a aquests darrers, noms com Benedict Anderson o Eric J. Hobsbawm, per esmentar-ne només dos, han esdevingut referències familiars en la sociolingüística catalana. Pel que fa als autors locals, la llista seria més que considerable. Assenyalem en tot cas l'obra de Joan Francesc Mira (1984, 1989, 1990), i les aportacions d'autors com Alfons Cucó (1989, 2002), Montserrat Guibernau (1996; Guibernau [ed.] 2000), Josep R. Llobera (1994, 2001), o Ulises Moulines (2001), col·leccions com "El món de les nacions", de Publicacions de la Universitat de València i Editorial Afers, i revistes com *L'Avenç* –o, en un altre sentit, *Europa de les Nacions*.

Els camps oberts per a la sociologia de la llengua són tan immensos que aquí no pretenem ni tan sols fer-ne una llista inicial. Tanmateix, sembla especialment punyent l'escassa relació entre els estudis sociològics entorn de les migracions i la sociolingüística catalana. El lligam entre llengua i lloc de naixement –propi o dels progenitors– és probablement la dada més rellevant per a comprendre l'estructura sociolingüística dels territoris de llengua catalana (veg. Farràs, Torres i Vila 2000). Malauradament, bona part dels estudis sociològics sobre les immigracions anteriors als anys 90 ha tendit a prescindir dels aspectes lingüístics i fins i tot etnonacionals de les poblacions concernides, com si aquesta mena d'aspectes fossin irrellevants en la configuració de la societat catalana. És probable que la recerca sobre les noves immigracions no pugui mantenir aquest alingüisme, i caldria fer per manera que la sociologia de la immigració arribés a descobrir l'existència d'una tradició de recerca sociolingüística que, ben mirat, potser podria aportar alguna cosa als discursos sobre la diversitat i interculturalitat (Cardús 2002).

2.4.5 Les aportacions de l'antropologia

Com a mínim d'ençà de les aportacions de Dell Hymes, bona part de la sociolingüística qualitativa es reclama nascuda de la interrelació entre l'antropologia i la lingüística, fins al punt que un dels tres corrents predominants en sociolingüística és conegut com l'etnografia de la parla o de la comunicació, o directament com a antropologia lingüística (Duranti 1997). De fet, una majoria dels sociolingüistes catalans incorporats a la recerca durant els 80 i els 90 han adoptat metodologies de treball microsociolingüístiques de base etnogràfica. Tanmateix, i fora del camp ja analitzat anteriorment de les qüestions nacionals i identitàries (veg. § 2.4.1), la interrelació entre antropòlegs i sociolingüistes als territoris de llengua catalana ha estat sorprenentment minsa, de manera que els transvasaments des de la primera cap a la segona[34] són a hores d'ara pràcticament imperceptibles. Aquesta escassa interrelació sobta encara més quan es recorda que la sociolingüística naixent sí que va conèixer diverses aportacions significatives per part, entre altres, de Claudi Esteva Fabregat (1973) –un dels principals fundadors de l'antropologia catalana moderna– o de Maria Jesús Buxó (1983). Però el cert és que avui dia la gran majoria de les aportacions d'origen antropològic i etnogràfic de la sociolingüística catalana no es deu a l'intercanvi entre investigadors del país, sinó que troba el seu origen en unes relacions interdisciplinàries desenvolupades a l'estranger –bàsicament als Estats Units, al Regne Unit i al Canadà– i importades per investigadors catalans de formació i/o orientació eminentment lingüística.[35]

Els factors per a explicar aquesta minsa interrelació semblen diversos i difícils d'escatir. En termes generals, hom detecta una escassa tendència de l'antropologia catalana a incorporar la llengua entre els seus objectes de recerca (vegeu l'estat de la qüestió de Frigolé 2002). Sense anar més lluny, al programa definitiu del IX Congrés d'Antropologia de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español (http://www.ub.es/ica/congreso/) celebrat a Barcelona del 4 al 7 de setembre de 2002 i organitzat per l'Institut Català d'Antropologia (2002), no es feia cap esment de temes lingüístics, tot i que sí que hi apareixia el multiculturalisme. En aquell mateix moment,

34. I probablement a la inversa, tot i que aquest no és el lloc per analitzar-ho a fons.

35. Es el cas, entre altres, d'Amparo Tusón, Luci Nussbaum, Emili Boix, Joan Pujolar, Virginia Unamuno; en un altre sentit, també és el cas de Joan Argenter i Carme Junyent.

la revista *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia* no incloïa cap article sobre antropologia lingüística. De fet, i passant al camp de la docència, durant el curs 2002-03 l'ensenyament de l'antropologia lingüística semblava limitat a les facultats de filologia o als ensenyaments de Treball Social, i no apareixia com a tal als ensenyaments d'antropologia de cap universitat dels Països Catalans. En aquests ensenyaments, els continguts d'antropologia lingüística quedaven subsumits, en el millor dels casos, en assignatures generals d'introducció a l'antropologia social i/o cultural, o en assignatures afins com Socialització, aprenentatge i cultura (UAB), Comunicació i Cultura o Estat, ciutadania i multiculturalisme [estatal i migracions] (URV) o Introducció a l'antropologia social dels pobles d'Espanya; Immigració i diversitat cultural; Etnicitat i nacionalisme (UB); Multiculturalisme i educació (UOC).

Val a dir que, des del punt de vista de la recerca, les aproximacions efectives a l'estudi de la llengua fetes des de l'antropologia catalana s'han decantat preferentment cap a uns plantejaments etnolingüístics estructuralistes. Així, els antropòlegs lingüistes s'han interessat per la configuració de diversos camps lèxics (etnobotànica, etnofauna, eines del camp, toponímia, onomàstica, etc.) en comunitats rurals de base econòmica tradicional, com ara els treballs de Joan Josep Pujadas al Pirineu aragonès (veg. Pujadas i Comas d'Argemir 1994). Uns plantejaments com aquests atansen l'antropologia a la dialectologia geogràfica, però l'allunyen inevitablement de la sociolingüística.

Com a resultat d'aquestes dues circumstàncies, el transvasament des de l'antropologia cap a la sociolingüística locals és poc habitual. De fet, un dels estímuls més rellevants per a la recerca sociolingüística d'inspiració etnogràfica nasqué com a resultat del treball realitzat a Barcelona –i esdevingut referència internacional en el camp– per una antropòloga nord-americana, Kathryn Woolard (1989, 1992). Altres antropòlegs de fora de l'àrea catalanòfona que han prestat atenció a la llengua al nostre país són, per exemple, l'espanyol Andrés Barrera (1985, 1990, 1995) i el nord-americà Gary McDonough (1986).

Tot i la feblesa de la interrelació actual, no hi ha dubte que podrien arribar a establir-se ponts més sòlids entre les dues disciplines també a nivell local. En aquest sentit, fóra bo d'impulsar col·laboracions entre lingüistes i antropòlegs, com la de Pujadas i Turell (1993), en què els autors estudiaven el rastre del contacte entre catalanoparlants i castellanoparlants en el discurs, mitjançant l'anàlisi dels fenòmens de contacte de llengües. Si hem de parlar de realitzacions efectives –i prescindint, com hem fet al llarg de tot aquest article, de les aportacions dels sociolingüistes de formació

lingüística–, cal assenyalar els estudis sobre llengua i identitat a la Franja d'Espluga i Capdevila (1995), a València, de la mà d'Andrés Piqueras (1996), així com l'estudi de la Vall d'Aran de Garreta *et al.* (1998). En un àmbit metropolità, Adela Ros (2000a, b) s'ha interessat per les noves identitats dels joves –sobretot– castellanoparlants metropolitans. Igual com en altres àmbits, les noves immigracions fan créixer l'interès per a analitzar els encontres interculturals, com en el cas de Carles Bertran (2002).[36] Es tracta d'un camp en què la interrelació és encara incipient, però tanmateix prometedora, com mostra l'esforç encomiable realitzat a Turell (ed.) (2001, 2003). Fóra bo de crear nous espais de fertilització mútua entre la sociolingüística local i les recerques desenvolupades des d'institucions a cavall entre l'antropologia i la política com el Centre d'Estudis Internacionals i Interculturals de la UAB (http://selene.uab.es/ceii/index.htm), el CIDOB (http://www.cidob.org/index2din.html) o la Fundació Jaume Bofill (http://www.fbofill.org/), amb resultats com Beltrán i Sáiz (2001) o Choi Nak-Won (2002). Finalment, i en un altre sentit, comencen a aparèixer anàlisis antropològiques sobre els gèneres i els modes de comunicació als nous espais virtuals (Mayans 2002a, b).

2.4.6 Les aportacions de la pedagogia i la psicologia social

A diferència d'allò que hem constatat per a bona part de les ciències socials, la reflexió sobre la llengua té una presència destacada en la psicologia i la pedagogia fetes al domini català (veg. González-Agàpito 2002 i Siguan 2002). Si deixem de banda els estudis més estrictament psicolingüístics, com ara l'estudi de l'adquisició de llengües (*cf.* Serra *et al.* 2000), podem assenyalar dues grans línies de recerca en què la dimensió social acosta la feina dels pedagogs i psicòlegs a la sociolingüística: d'una banda, la recerca en ensenyament plurilingüe; d'uns altra, els estudis de psicologia social de la llengua.

La preocupació científica pel paper de la llengua en l'ensenyament al nostre país es remunta com a mínim a començament del segle XX, amb Alexandre Galí. Ara bé, no és fins a les darreres quatre dècades d'aquest mateix segle que s'articula un veritable

36. Val a dir que és certament paradoxal que ara com ara disposem de dades etnogràfiques recents de diversos col·lectius excepte sobre els... catalanoparlants. Potser ja seria hora de començar a fer l'esforç de dedicar-hi certa atenció.

camp de recerca, sobretot entorn de la figura de Miquel Siguan, primer catedràtic de psicologia de Catalunya a la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona (1962). Gràcies al prestigi internacional assolit per ell, amb exponents com ara el manual Siguán i Mackey (1986), i gràcies entre altres al suport de l'Institut de Ciències de l'Educació de la mateixa UB, al llarg dels 80 i 90 es va anar articulant una notable trama d'investigadors en psicolingüística i ensenyament plurilingüe: Joaquim Arnau, Aurora Bel, Humbert Boada, Josep Maria Artigal, Ignasi Vila o Josep Maria Serra, per esmentar-ne alguns dels més rellevants, no sols construeixen un corpus de recerca empírica i de reflexió teòrica més que respectable, sinó que forneixen models aplicats i assessoren les institucions a dissenyar els sistemes educatius dels diferents territoris de llengua catalana (veg. Artigal 1989; Arnau, Comet, Serra i Vila 1992; Arnau i Artigal [eds.] 1998).

El País Valencià triga més temps a obrir-se a l'ensenyament plurilingüe, en bona mesura a causa de la diferent configuració política valenciana (veg. Artigal [coord.] 1995). Tanmateix, als anys 80 també eclosiona al País Valencià un nucli de treball entorn d'aquest tema, exemplificat en Pascual i Sala (1991), Pascual (1993), que marcaran les línies del sistema educatiu valencià fins a l'actualitat. D'altra banda, l'exemple de la immersió catalana no deixa de generar fruits en forma de programes aplicats a diverses ciutats fortament desvalencianitzades com Alacant o Elx. Cal no oblidar que allà on el moviment de reivindicació lingüística valencià serà comparativament més fort és precisament en el sistema educatiu, amb la Federació d'Escoles Valencianes al capdavant de nombroses iniciatives multitudinàries.

Als anys 90, part del nucli de recerca centrat a Barcelona s'ha desplaçat cap a altres indrets, especialment a la Universitat de Girona, on la seva recerca ha evolucionat cap a l'estudi de les noves situacions multilingües i multiculturals. També durant aquest període s'ha afegit al panorama el que podríem qualificar de tercera generació d'investigadors de l'ensenyament plurilingüe; hi destaca la consolidació d'un nucli de recerca a la Universitat de Lleida, força independent de l'eix barceloní-gironí,[37] amb Àngel Huguet (1995; també Huguet i Suïls 1998; Suïls i Huguet 2002) o el sociòleg de l'educació Jordi Garreta (Garreta *et al.* 1998).

37. Sense que això impliqui pas una absoluta desconnexió entre els dos grups, ja que també es produeixen col·laboracions ben profitoses, com ara Huguet, Vila i Llurda (2000).

L'articulació de la recerca sobre educació plurilingüe als Països Catalans ha generat diversos fruits prou tangibles en termes de col·laboració nacional i internacional. Un dels més rellevants són, sens dubte, les diverses Trobades de Sitges, organitzades des de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona i que des dels anys 70 han afavorit la interrelació sobretot amb la resta de l'àmbit hispànic. Més recents són els Simposis dels ICE de les universitats de Girona i Barcelona sobre Llengua i Immigració (http://www.udg.es/ice/simposi/simpocat.htm). Altres iniciatives més recents són l'Institut Europeu d'Immersió Lingüística (http://entitat.sumi.es/iepi/iepi.asp) i la seva revista *Immersió Lingüística: revista d'Ensenyament integrat de Llengües i Continguts* o, ja en l'àmbit acadèmic, la ja esmentada Xarxa d'Educació Plurilingüe de la UB (veg. § 2.3).

En termes generals, el tractament de les qüestions sociolingüístiques i afins sembla més present –si més no, en termes comparatius– en els currículums d'ensenyament de formació de mestres, pedagogia i psicopedagogia, amb assignatures com *Sociolingüística; Llengua i societat. Ecologia de la llengua* o *Multilinguisme i educació* (UB); *Sociolingüística* (UIB) o *Sociolingüística* (UJI). Darrerament, les preocupacions derivades de les noves immigracions i el multiculturalisme han generat tota una sèrie d'assignatures lligades amb aquesta àrea d'interès, com ara *Educació i multiculturalitat* (UAB), *Educació Multicultural; Educació multicultural a Catalunya; Gestió cultural; Multiculturalisme i socialització* (UB); *Multiculturalisme i Educació Intercultural* (UIB); *Educació multicultural; Els processos d'aculturació en l'educació* (URV); *L'ensenyament de llengües en contacte* (UV).

Igual com sembla haver-se esdevingut amb el camp del dret lingüístic –que no hem tractat aquí– el camp de l'ensenyament plurilingüe s'ha desenvolupat de manera força autònoma i a partir dels pressupòsits teòrics i metodològics de les seves disciplines matrius. Com en el cas del dret lingüístic, l'ensenyament plurilingüe a Catalunya ha trobat en la definició del model lingüístic escolar un dels camps de treball més rellevants. No pas per casualitat, experts de tots dos camps han col·laborat de manera sostinguda amb les autoritats sobretot de Catalunya –la qual cosa no s'ha traduït en una inversió gaire decidida en recerca per part d'aquestes autoritats, tot sigui dit de passada. D'altra banda, el model de conjunció en català també ha constituït un locus ideal per a la recerca de caire etnogràfic, social i fins i tot politològic. Més que probablement, el concepte d'immersió lingüística i les valoracions positives envers l'ensenyament en L2/LE són les principals aportacions transversal a tota la sociolingüística provinents de la recerca pedagògica en ensenyament plurilingüe.

A diferència del que s'ha esdevingut amb l'ensenyament plurilingüe, la recerca en psicologia social de la llengua ha estat molt menys abundosa a l'àrea de llengua catalana. Els seus inicis es remunten als mateixos començos de la sociolingüística catalana, quan aquesta dedicà bona cosa d'estudis a les ideologies –per exemple, amb la crítica del bilingüisme com a mite (Aracil 1966) i la introducció per part de Rafael Lluís Ninyoles (1969) de conceptes com el d'autoodi. Però, tot i la precocitat dels seus orígens, i a diferència d'alllò que s'ha esdevingut, per exemple, en la sociolingüística occitana, on l'estudi de les ideologies i les representacions ocupa un espai més que considerable, aquesta perspectiva d'anàlisi és una de les grans oblidades en el procés de construcció de la moderna sociolingüística catalana.

És clar que l'estudi de les opinions i les actituds no ha estat mai abandonat totalment. De fet, les recerques sociològiques quantitatives encarregades per les institucions com les descrites a l'apartat 2.4.2 solen incloure nombroses preguntes d'aquest tipus. Però en l'evolució de la sociolingüística catalana, i més enllà dels estudis descriptius i aplicats, la recerca dels fenòmens mentals col·lectius no ha reexit a establir-se com un camp travat, i més aviat s'ha constituït com un territori transitat de manera ocasional per especialistes d'orígens i de formacions diverses.

A aquesta situació hi ha contribuït sens dubte el doble origen dels estudis sobre ideologies, representacions i actituds lingüístiques col·lectives: d'una banda, la investigació d'origen psicològic, abeurada en models com els de la vitalitat etnolingüística de Howard Giles i Richard Bourhis; d'una altra, la recerca sobre les ideologies lingüístiques. La primera de les orientacions ha rebut l'atenció de diversos psicòlegs socials, sobretot Maria Àngels Viladot (1993), Maria Ros *et al.* (1994) o Rafael Castelló (2001, 2002). També ha estat abordada per sociolingüistes de formació lingüística, com Miquel Pueyo (1980) o Emili Boix (1985). Treballs com els de Garcia Sevilla *et al.* (1984) i Perera *et al.* (1997) s'emmarquen en coordenades psicosocials no del tot coincidents amb les anteriors. Igual com en el cas de l'antropologia, el pes d'investigadors estrangers també ha estat considerable en el món de la psicologia social de la llengua: l'alemanya Christine Bierbach (1983, 1988) o la ja esmentada Kathryn Woolard (1989, 1992; Gahng i Woolard 1990) van servir-se d'eines de mesurament psicosociolingüístic per a l'anàlisi de la societat catalana.

L'anàlisi de les representacions lingüístiques i de la seva connexió amb els usos en els processos de substitució lingüística s'ha vist concretada darrerament en un estimulant model teòric de la mà d'Ernest Querol (1999, 2000). En aquest model,

l'autor proposa entendre els comportaments lingüístics en funció d'una combinació de representacions (de les llengües en presència, de les xarxes interpersonals de relació i del grup social de referència). Es tracta sens dubte d'una proposta agosarada en un camp, el de la sociolingüística, molt poc avesat als models matemàtics, que caldrà tenir en compte de cara al futur de la disciplina.

Si girem els ulls cap a la segona de les orientacions, la dels estudis d'ideologies, fou majoritàriament abandonada pels sociòlegs. Novament trobem una excepció a la regla al País Valencià, on autors com Rafael Xambó (1995a, 1995b) s'han enfrontat amb les ideologies com a conseqüència, en bona mesura, del conflicte identitari valencià. Recentment, el camp de les ideologies està experimentant certa revifada, que reflecteix en certa mesura el renovament d'interès per aquesta àrea a nivell internacional, però aquesta revifada sembla ocupar principalment sociolingüistes de formació lingüística, sols o en combinació amb sociòlegs (Boix i Farràs 1994, 1996, o, en una perspectiva més lligada als plantejaments aracilians, Solé i Camardons 2001).

En qualsevol cas, l'ensenyament dels aspectes psicosocials de la llengua, fins i tot en sentit més lat a les universitats catalanes no gaudeix d'una presència gaire àmplia. Fora de les facultats de sociologia, on rep alguna atenció, s'ha d'aixoplugar, en el millor dels casos, en assignatures més genèriques com *Psicologia del Bilingüisme. Idioma Comunitari* (UJI).

2.4.7 Les aportacions de les ciències de la comunicació social

Els antecedents de les ciències de la comunicació social als territoris de llengua catalana es remunten com a mínim al segle XIX, però el seu desplegament és probablement el més recent de totes les ciències socials. No és fins a la darreria dels seixanta que comença a descloure's una disciplina que a partir dels vuitanta comença a assolir una notable activitat acadèmica i pública, empesa per l'impacte socioeconòmic de la revolució de les tecnologies d'informació i comunicació (veg. Casasús 2002). En aquest període, les ciències de la comunicació social s'han configurat com un espai d'interacció molt dens en què enginyers, sociòlegs, economistes, antropòlegs i molts altres investigadors col·laboren activament per comprendre l'abast dels canvis de la nova societat xarxa (Castells 2003). I, com no podia ser altrament en una disciplina que pren la comunicació com a centre de la seva recerca, una part fonamental de les seves aportacions s'han integrat –o, més aviat, haurien de fer-ho– plenament en el nucli de

la sociolingüística.[39] Miquel de Moragas (1998: 121) distingia cinc grans espais d'ús de les llengües: l'espai privat; l'espai social i institucional; l'espai senyalètic; l'espai de comunicació mediàtica, i l'espai de comunicació virtual. D'aquests, l'estudi de la llengua en societat als tres darrers constitueix, en darrer terme, una responsabilitat directa de les ciències de la comunicació social.

Les aportacions de les ciències de la comunicació a la sociolingüística són múltiples i atractives. En primer lloc, es tracta d'una disciplina que reïx a conjugar la dinàmica global/local, tant des d'un punt de vista d'integració teòrica com des d'un punt de vista d'aportació catalana a l'exterior.[40] És a més una línia de recerca capaç d'integrar perspectives disciplinàries diverses en l'estudi de la llengua i la comunicació. No es tracta tan sols del fet, absolutament esperable, que aquesta àrea es nodreixi a bastament de l'obra de sociòlegs que, com Manuel Castells (2003), centren bona part de les seves reflexions en l'impacte d'Internet i les tecnologies de la informació i la comunicació en les més diverses esferes de la vida. Les ciències de la comunicació social són també de les poques en què hom ha incorporat plenament les consideracions econòmiques i tècniques a la reflexió sociolingüística, plantejant per exemple en quins punts de la seqüència de la producció > difusió > consum dels productes culturals resulta més rellevant i/o factible d'incidir de cara a la reproducció de cultures com la catalana (*cf.* de Moragas 1998, Majó 1998). De grat o per força, els comunicòlegs catalans s'han vist obligats a acarar obertament els debats polítics i jurídics sobre la regulació dels mercats comunicatius i sobre la conveniència, les possibilitats, i les deficiències de la intervenció pública (Tresserras 1998). Un debat que, com era inevitable, els ha dut a abordar la –presumpta– crisi de l'estat nació i la seva reformulació actual en policia de la identitat –i dels mercats que hi van aparellats (veg. Gifreu 2001). Fins i tot, i en un altre ordre de coses, de la mà dels estudis sobre comunicació local, les ciències de la

38. Tot i que la interrelació entre comunicòlegs i sociolingüistes ha estat menys freqüent del que convindria, obres com Mollà (ed.) (1998) afavoreixen el procés de transvasament. D'altra banda, l'acostament dels sociolingüistes al món de la comunicació social s'incrementa dia a dia. Tot i que aquí ens limitem a les aportacions des de les altres ciències socials a la sociolingüística, no ens podem estar de recordar alguns dels esforços que en sentit invers s'estan realitzant darrerament, com Bassols, Rico i Torrent (eds.) (1997); Vallverdú (2000); Julià (ed.) (2000); Creus *et al.* (2000); Alturo i Vila (eds.) (2002).

39. Amb obres com Moragas i Garitaonandía (eds.) (1995), l'Institut de la Comunicació de la UAB (http://www.portalcomunicacion.com/incom/cat/index_cat.asp) o la 23a Conferència i Assemblea General de la IAMCR/AIEC/AIERI, amb el tema Comunicació Intercultural, celebrat en aquesta mateixa universitat http://www.barcelona2002.org/.

comunicació s'han permès incidir en els canvis la ciutat i de la vida urbana (*cf.* Gómez i Dolç 1998).

Bona part del treball dels comunicòlegs de l'àrea lingüística catalana té una aplicació directa a la política lingüística –si és que a hores d'ara se'n pot desvincular de cap manera (López 1998). Certament, no totes les experiències en aquest camp són sensibles a les necessitats de la llengua pròpia del país, però el cert és que la producció en aquest sentit ha estat més que considerable. Així, a partir de la percepció que calia construir l'espai català de comunicació (Gifreu [dir.] 1991), no han faltat les avaluacions de les possibilitats i les deficiències tant dels continguts com de les infraestructures d'aquest espai (veg. Mollà [ed.] 1998) o les anàlisis sobre la seva configuració territorial (veg. Xambó 1995a, 2001). Un espai que la consolidació d'Internet obliga a reconsiderar des d'unes premisses diferents que les vigents fins avui dia i que ofereixen enormes possibilitats per a la reproducció de la diversitat lingüística (Graells i Vives 2001).

Pot incrementar-se l'aportació i la interrelació de les ciències de comunicació social amb (la resta de) la sociolingüística? Hi ha sens dubte força camí per a recórrer dins del mateix camp de les ciències de la comunicació social per tal de consolidar la recerca de llengua i societat. Valgui com a exemple el fet que el terme sociolingüística o similars semblen pràcticament absents d'aquests ensenyaments –per bé que a la Universitat Jaume I s'hi ofereixi una *Etnografia de la Parla en les Comunitats Hispanes*.

En la seva revisió de la recerca en ciències de la comunicació social als Països Catalans, Josep Maria Casasús (2002: 258) identifica tres grans blocs que, de fet, constitueixen portes obertes de bat a bat per la recerca sociolingüística. Pel que fa als dos primers camps identificats per Casasús, tant els estudis d'història de comunicació social com la recerca sobre teoria, estructura i polítiques de comunicació contribueixen i poden contribuir encara molt més a conèixer el procés de minorització de la llengua catalana, i a entendre les tremendes dificultats de capgirar el procés de substitució del català en una societat com la de la informació. En termes més generals, encara som a les beceroles de la comprensió de l'impacte dels nous espais de comunicació en la configuració sociolingüística. Pel que fa al tercer camp identificat per Casasús, els estudis de periodística en sentit ampli (des de la recerca sobre gèneres, autors i estils, passant pels estudis d'argumentació i fins a la perspectiva deontològica) ofereixen a la sociolingüística una experiència contrastada en l'estudi de l'ús del llenguatge amb finalitats persuasives que caldria aprofitar de cara a l'anàlisi de les ideologies, un dels temes ascendents en sociolingüística en què conflueixen antropòlegs, sociòlegs i

lingüistes. Igualment interessant per a la sociolingüística –en aquest cas, sobretot per a l'etnografia de la comunicació i la pragmàtica– resulta l'experiència en l'anàlisi dels gèneres, els autors i els estils. Les anàlisis del paper dels mitjans de comunicació en la construcció dels imaginaris lingüístics i nacionals com les de Gifreu (2001) comencen a ser tingudes en compte en qualsevol plantejament sociolingüístic.

3 RECAPITULACIÓ I ALGUNA CONSIDERACIÓ FINAL

En termes generals, la sociolingüística, entesa com l'estudi de la interfície entre llengua i societat, constitueix un camp explorat per disciplines diverses i no necesàriament ben interconnectades. Als territoris de llengua catalana, la recerca en llengua i societat de les darreres dècades s'ha vist afectada per la multiplicació i la dispersió de les perspectives de treball, pel retraïment alingüístic i pel distanciament entre els dos nuclis principals de producció teòrica i aplicada: el Principat i el País Valencià.

La sociolingüística feta als territoris de llengua catalana, contràriament a allò que de vegades ha pogut suggerir-se, no és afer exclusiu de lingüistes. Certament, des d'algunes ciències socials com la demografia, la geografia o l'economia s'ha mostrat molt poc interès per la llengua. Però, encara que els sociolingüistes de formació lingüística formin el col·lectiu més nombrós de l'àrea, hem pogut comprovar que en aquesta empresa també hi participa un nombre no menyspreable de sociòlegs, comunicòlegs, antropòlegs i altres científics socials.

Així doncs, la identificació entre "sociolingüista" en sentit ampli i "lingüista" és difícil de mantenir per inexacta. Ara bé, el que ja és més cert és que l'estudi de les relacions entre llengua i societat continua ocupant una posició secundària, quan no marginal, a pràcticament totes les disciplines en què és present –inclosa, val a dir-ho, la lingüística, que aquí no hem tractat. L'alingüisme de bona part de les nostres ciències socials és profund i s'entrellaça amb tants factors acadèmics i ideològics que serà difícil de superar. Com apuntàvem al començament d'aquest article, hi ha massa valls i massa pocs ponts en una àrea en què molts prefereixen l'encastellament de l'especialitat als riscos –innegables– de la interdisciplinarietat.

Ara bé, en la mesura que la llengua es mostra una i altra vegada rellevant per a la comprensió dels fenòmens socials, som molts a pensar que caldria incorporar-la més àmpliament en el conjunt de les ciències socials, en benefici de tots. Una de les millors maneres d'aconseguir-ho fóra que, al costat de les sociolingüístiques de les facultats de

filologia, es desenvolupessin una sociologia de la llengua, una politologia de la llengua, una demografia de la llengua, etc., enquadrades en els respectius ensenyaments. Es tracta d'una necessitat especialment aguda en aquells casos en què –com s'esdevé en economia, geografia o demografia, per exemple– l'interès per l'estudi del binomi llengua i societat ha estat fins ara més feble.

Molt probablement, només així –enfortint i desenvolupant iniciatives des de perspectives múltiples– podrem caminar cap a alguna mena d'interdisciplinarietat. Ara mateix, i com a mínim en el cas de la sociolingüística feta al domini lingüístic català, la interrelació entre els especialistes dels diferents àmbits és insuficient. Són pocs els llocs de trobada i d'intercanvi, i escassegen les instàncies acadèmiques o de recerca en què especialistes amb formació diversa col·laborin efectivament. Com a resultat, els models d'anàlisi que es manegen tendeixen a recloure's en el marc de cadascuna de les línies d'estudi particulars i fan poca atenció a les aportacions externes. Més que d'interdisciplinarietat de la recerca sociolingüística, ara mateix potser hauríem de parlar de multidisciplinarietat amb interrelació escassa i descompensada.

Els beneficis en totes direccions que reportaria un increment de la interdisciplinarietat en la recerca sociolingüística i una superació de l'alingüisme de les ciències socials són, difícils de sintetitzar en un espai com aquest. En un article recent, Coupland (2001) assenyalava diverses de les àrees de més interès per a la interrelació entre la sociolingüística i la resta de ciències socials. Entre aquestes, val la pena de recordar la contribució a l'exploració dels límits de la contextualització a l'hora de desenvolupar models que combinin el que és local amb el que és estructural en els comportaments humans; les aportacions a la comprensió de la globalització, un fenomen amb una dimensió cultural i comunicativa crucial; o el paper de la llengua en la construcció dels grups i les identitats socials, un camp en què la sociolingüística juga a casa i té molt a contribuir a la resta de ciències socials.

Caldria ser conscients que l'esvoranc que separa els científics socials alingüístics dels seus equivalents sociolingüístics no és innocu, sinó que té conseqüències negatives per a totes les parts. Aquest fossat s'expressa, per exemple, en el fet que, ara i aquí, puguin conviure dos discursos públics paral·lels i absolutament contradictoris: d'una banda, el discurs de la diversitat multicultural, que proclama que la diversitat cultural –i també lingüística– augmentarà indefinidament de cara al futur, fins i tot als Països Catalans; d'una altra, el discurs de la globalització homogeneïtzadora, que denuncia que la immensa majoria de les comunitats lingüístiques del món –inclosa la catalana–

desapareixeran durant les pròximes dècades. Resultaria fins i tot divertit constatar que els dos discursos poden produir-se de costat sense despertar sorpresa si no fos que, en el fons, la seva coexistència feliç deslegitima el conjunt de les ciències socials. Així, cal bastir un discurs sòlid que permeti superar aquesta mena de contradiccions. Perquè davant de tals discrepàncies, el lector mínimament crític no pot deixar de pensar que o els uns o els altres –o tal vegada tots plegats– li estan prenent el número... i engegar-los a dida.

Una de les possibles vies per a superar l'alingüisme i la poca interrelació de les nostres disciplines el constitueixen les noves immigracions. Fins ara, hom ha pogut mantenir certa ficció d'alingüisme entre altres coses perquè, al capdavall, al llarg del segle xx els catalanoparlants han acabat essent competents en castellà, francès o italià, la qual cosa permetia analitzar fins a cert punt la societat catalana bo i prescindint del contacte de llengües. Però davant d'immigracions al·loglotes heterogènies resulta molt més complex d'amagar que els nouvinguts han de superar una sèrie de reptes, entre els quals els lingüístics no són precisament els menors. Això sense tenir en compte que la irrupció de les noves poblacions genera en la població establerta un seguit de (des)equilibris demogràfics que poden tenir àmplies repercussions pel que fa a les representacions identitàries, les lleialtats polítiques, la distribució social i geogràfica de la població... i els coneixements, les representacions i els usos lingüístics. Així, no és estrany que en aquests moments estiguin florint projectes de recerca i de docència que, des de diverses ciències socials, s'interessen també per les qüestions lingüístiques relacionades amb les noves immigracions,[40] la qual cosa augura que l'alingüisme que hem denunciat pot atemperar-se de cara a un futur.

Ara bé, l'emergència en el discurs de conceptes com ara la identitat o la multiculturalitat no impliquen que les ciències socials als territoris de llengua catalana hagin de trencar indefectiblement i en positiu l'alingüisme que les caracteritza. L'especialització i l'aïllament en un marc de multidisciplinarietat permet que hom s'abeuri tranquil·lament en fonts estrangeres i apliqui a la realitat lingüística catalana conclusions que per ventura són certes a França o als Estats Units, però que no ho són necessàriament en una societat de llengua minoritzada com la nostra. Sense anar més lluny, la funció de l'escola com a distribuïdora de la llengua pròpia resulta molt més

40. Assenyalem, per exemple, i sense cap pretensió d'exhaustivitat, el Màster de formació: immigració, llengua i treball social (UdL), el Postgrau / Màster en Immigració i Educació Intercultural (UB) o el Postgrau en Educació Plurilingüe (UB).

imprescindible al nostre país que no pas a Gran Bretanya, a França o a l'Espanya castellanòfona, on la llengua del país amara l'entorn d'una manera ara per ara impensable per al català. Oblidar aquesta circumstància en la planificació escolar podria conduir, per exemple, a generar uns límits etnolingüístics molt més impermeables en el nostre context que en qualsevol d'aquells països.

En termes més generals, hauríem de conscienciar-nos que la desconnexió de la reflexió sociolingüística en el conjunt de les ciències socials al nostre país implica una negligència poc comprensible. El valor de la nostra experiència col·lectiva a l'hora de comprendre un món culturalment complex és sovint valorada més enllà de les nostres fronteres.[41] Resulta incoherent que les nostres societats balafiïn irresponsablement els recursos provinents de la pròpia experiència de plurilingüisme i pluriculturalisme, acumulada al llarg de dècades i fins i tot de segles, mentre s'obren de braços de manera acrítica a discursos construïts en uns contextos i per a uns objectius sovint allunyats de les nostres realitats i necessitats col·lectives. Per més punts de contacte que hi pugui haver, les nostres societats no són un calc de la francesa, l'holandesa, la sueca, la canadenca o qualsevol altra. Ens cal fer passar pel nostre propi sedàs l'experiència aliena per tal d'elaborar una teoria pròpia del nostre país (Cardús 2002). I per a arribar a elaborar aquesta teoria, els coneixements sociolingüístics poden ser més que valuosos. Només així, incorporant la nostra experiència multidimensional a la comprensió de la pròpia societat, serà possible bastir una teoria que, a banda de servir-nos a nosaltres, pugui ser d'utilitat per a avançar cap a un món una mica més plural i una mica més just per a tothom.

Vallès, febrer del 2003

F. Xavier Vila i Moreno amb la col·laboració de Natxo Sorolla
Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació – Universitat de Barcelona

41. Per no cenyir-nos al món acadèmic, recordem els casos de Francesc Vendrell (ONU) fent de mitjancer a l'Afganistan dels talibans; de Frederic Mayor Zaragoza, que exercí càrrec de secretari general de la Unesco); o de Ricard Pérez Casado (doctor en història i exalcalde de València) o Alfons Cucó (qui fou parlamentari de PSPV-PSOE), enviats en missions europees als Balcans i al Caucas.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alemany, R., Ferrando, A. & Meseguer, L. B. (a cura de) (1993) *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Alturo, N. & Vila, F. X. (eds.) (2002) *Variació dialectal i estandardització*. Barcelona, PPU.

Ammon, U., Dittmar, N. & Mattheier, K. J. (eds.) (1987) *Sociolinguistics – Soziolinguistik*, Berlín, Mouton De Gruyter, vol. 1.

Aracil, L. V. (1965) *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle*, Nancy, Centre Universitaire Européen. Trad. cat.: Aracil, L. V. (1986a), 21-38.

— (1966) «Bilingualism as a myth«, *Interamerican Review* 2-4: 521-533. Trad. cat.: Aracil, L. V. (1986a), 39-78.

— (1968) «Introducció», a Escalante, 9-88.

— (1974) *Sociolingüística: revolució i paradigma*. Reimprès dins Aracil (1986a), 79-94.

— (1975) «La revolució sociolingüística catalana», *Presència*, 13 de desembre. Reimprès a Aracil, L. V. (1986a), 69-78.

— (1979) «Educació i sociolingüística», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 2, 33-86. Reimprès a Aracil, L. V. (1986a), 129-217.

— (1983) *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans.

— (1986a) *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 2a ed. revisada. (1a ed.: 1982)

— (1986b) «"Llengua nacional": una crisi sense crítica?», *Límits* 1, 9-23.

Argente i Giralt, J. A. (dir.) (1997) *Reports de la recerca a Catalunya. La lingüística i les ciències del llenguatge (1990-1995)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Argenter, J. A. (1998) «Etnografia de la comunicació», a Pradilla, (ed.), 81-90.

Arnau, J. (1980) *Escola i contacte de llengües*, Barcelona, CEAC.

Arnau, J. i Artigal, J. M. (eds.) (1998) *Els programes d'immersió: una perspectiva europea / Immersion Programmes: a European Perspective*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Arnau, J., Comet, C., Serra, J. M., & Vila, I. (1992) *La educación bilingüe*, Barcelona, ICE Universitat de Barcelona-Horsori.

ARTAL, F. (2002) «Cap a on hauria d'anar l'economia catalana?» *L'Espill*, Segona època, 11, 136-144.

ARTAL, F., GABRIEL, P., LLUCH, E. & ROCA, F. (eds.) (1979) *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*, Barcelona, Edicions 62.

ARTIGAL, J. M. (1989) *La immersió a Catalunya. Consideracions psicolingüístiques i sociolingüístiques*, Vic, EUMO.

— (1990) «Els programes d'immersió lingüística: un projecte d'escola que s'escola?», *Revista de Catalunya* 43, 9-18.

— (coord.) (1995) *Els programes d'immersió als territoris de llengua catalana. Estat de la qüestió*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.

AZURMENDI AYERBE, M. J. (2000) *Psicosociolingüística*, Bilbao, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.

BADIA I MARGARIT, A. M. (1969) *La llengua dels barcelonins. Resultats d'una enquesta sociològico-lingüística. I: L'enquesta. La llengua i els seus condicionaments,* Barcelona, Edicions 62.

BAÑERES, J. (coord.) (1990) *El repte (sòcio)lingüístic de l'Acta Única. Les llengües comunitàries a Catalunya (1)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

BAÑERES, J. & ROMANÍ, J. M. (1994) «L'exhortation à la "normalisation" ou *Ho volem tot en català* (Nous voulons tout en catalan)», *Lengas* 35, 27-44.

BARRERA, A. (1985) *La dialéctica de la identidad en Cataluña*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

— (1990) *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*, Madrid, Alianza.

— (1995) *Language, Collective Identities and Nationalism in Catalonia, and Spain in General*, Firenze, European University Institute Working Paper 95/6 San Domenico.

BASSOLS, M., RICO, A. & TORRENT, A. M. (eds.) (1997) *La llengua de TV3*, Barcelona, Empúries.

BASTARDAS, A. (1996) *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*, Barcelona, Proa.

BASTARDAS-BOADA, A. (2002) The ecological perspective: Benefits and risks for sociolinguistics and language policy and plannig. A: FILL *et al.* (eds.), 77-88.

BASTARDAS, A. I SOLER, J. (eds.) (1988) *Sociolingüística i llengua catalana*, Barcelona, Empúries.

Beltrán Antolín, J. & Sáiz López, A. (2001) *Els xinesos a Catalunya. Família, educació i integració*, Barcelona, Alta Fulla, Fundació Jaume Bofill.

Bergvall, V. L., Bing, J. M. & Freed, A. F. (eds.) (1996) *Rethinking Language and Gender Research. Theory and Practice*, London-New York, Longman.

Bernabé, A., Berenguer, J. A., Cantarero & de Torres, J. C. (eds) (2002) «Presente y futuro de la Lingüística en España. La Sociedad de Lingüística, 30 años después», *Actas del II Congreso de la Sociedad Española de Lingüística*, *Madrid, 11-15 de diciembre de 2000*, Madrid.

Bertran, C. (2002) «La relació de servei: un treball cooperatiu. Anàlisi d'una prestació de servei a una farmàcia del carrer de Sant Pau de Barcelona», *XIII Seminari Llengües i Educació. Reunió de la Xarxa Temàtica "L'Educació Lingüística i la Formació d'Ensenyants en Situacions Multiculturals i Multilingües"*. http://www.ub.es/ice/portaling/seminari-pdf/comu-cat.htm

Berutto, G. (1995) *Fondamenti di sociolinguistica*, Roma-Bari, Laterza.

Bierbach, C. (1983) «Aproximació a la significació de les actituds lingüístiques: dos estudis de cas», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 5, 93-118.

— (1988) «Les actituds lingüístiques», Bastardas i Soler (eds.), 155-187.

Billig, M. (1995) *Banal Nationalism*, London, Thousand Oaks; New Delhi, Sage.

Boira Maiques, J. V. (2002) *Euram 2010. La via europea*, València:,Edicions 3i4.

Boix i Fuster, E. (1985) «"Naltros parlem mal català": actituds interdialectals entre els caleros de Palamós», Smith, Solà-Solé, Vidal Tibbits, Massot & Muntaner (coords.), 57-73.

— (1991) «Els censos lingüístics als Països Catalans», Reixach (coord.), 381-388.

— (1993) *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*, Barcelona, Ed. 62.

Boix i Fuster, E., & Vila i Moreno, F. X. (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.

Boix, E. & Payrató, L. (1997) «An overview of Catalan sociolinguistics and pragmatics (1989-1996)», *Catalan Review* IX, 2, 317-406.

Boix, E. & Farràs, J. (1994) «Les llengües, les identitats i els joves d'Andorra», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, 91-106.

Boix, E., i Farràs, J. (1996) «Ideologies, coneixements i usos lingüístics dels estudiants de secundària d'Andorra», *Annals 1994*, Institut d'Estudis Andorrans. Centre d'Andorra, 103-133.

BORJA, J. (2003) «Immigració i ciutadania política. Un repàs a Europa», *L'Avenç* 277, 51-55.

BOTEY, J. (2003) «La incorporació social i política dels immigrats dels anys seixanta» *L'Avenç* 277, 44-50.

BOYER, H. (1991) *Langues en conflit. Études sociolinguistiques*, París, L'Harmattan. Darrer capítol traduït a: — (1992) «Resistència i reconquesta sociolingüístiques: aspectes de la normalització del català a la Catalunya autònoma», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 10, 51-76.

BRAÑAS, J. M., CHOI NAK-WON & SHIN C.-Y (eds.) (2002) *Conexiones de la sociedad coreana y española*, Barcelona, Instituto de Humanidades de la Universidad de Chonbuk; Centre d'Estudis Internacionals i Interculturals de la Universitat Autònoma de Barcelona.

BUXÓ, M. J. (1983) *Antropología lingüística*, Barcelona, Anthropos.

BUXÓ I REY, M. J. (2002) «Bilingüisme i interculturalitat», LLUÍS I VIDAL-FOLCH (coord.), 29-36.

CABRÉ, A. (1995) «Factors demogràfics en l'ús de la llengua: el cas de Catalunya», Direcció General de Política Lingüística, 9-13.

— (1999) *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa.

— (2003) «Barcelona i el sistema català de reproducció», *L'Avenç* 277, 28-31.

CALAFORRA, G. (1999) *Paraules, idees i accions. Reflexions "sociològiques" per a lingüistes*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (2002) «L'estructura i l'agent en sociologia del llenguatge: problemes d'interpretació de la realitat sociolingüística», Conferència a la IV Jornada "Concepcions i processos de la promoció de les llengües: la perspectiva catalana". Universitat de Girona, Facultat de Lletres, 11 de maig.

CARDÚS, S. (1995) *Política de paper. Premsa i poder a Catalunya 1981-992*, Barcelona, La Campana.

— (2002) «Ciutadania i identificació política. Apunts per a un model d'anàlisi de la societat catalana», *L'Espill*, Segona època, 11, 125-135.

CASANOVAS, P. (1996) «Ensayo sobre la bondad. Guía práctica no sólo para la investigación de campo», Workshop de Jóvenes Sociólogos del Derecho, IISL Oñati, julio 1995.

Casassas, L. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la geografia», *Direcció General de Política Lingüística*, vol. 3, 57-62.

Casasús i Guri, J. M. (2002) «Ciències de la comunicació social», Lluís (coord.), 247-264.

Castelló, R. (2001) «Nacionalismes i actituds lingüístiques al País Valencià: una aproximació», Mollà (ed.), 145-199.

— (2002) «Economia dels intercanvis lingüístics al País Valencià», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16, 195-216

Castells, M. (2003) *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 2a ed. Trad. català: — (2003) *L'era de la informació. Economia, societat i cultura*, Barcelona, UOC.

Castells, M. i Tubella, I. (dirs.) (2002) *La societat xarxa a Catalunya. Informe de recerca I*, Barcelona: FUOC. Consultable a: http://www.uoc.edu/in3/pic

Centro de Investigaciones Sociológicas (1994) *Conocimento y uso de las lenguas en España (Investigación sobre el conocimiento y uso de las lenguas cooficiales en las Comunidades Autónomas Bilingües)*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Cercle d'Anàlisi del Discurs (1997) *La parla com a espectacle. Estudi d'un debat televisiu*, Bellaterra-Castelló de la Plana-València, Universitat Autònoma de Barcelona-Universitat Jaume I-Universitat de València.

Chaudenson, R. (2000) «Planification linguistique, droit à la langue et développement», *Estudios de Sociolingüística. Linguas, sociedades e culturas* 1, 1, 191-201.

Choi Nak-Won (2002) «Estudio comparativo entre el Plan General de Normalización del catalán y la política lingüística del coreano después de la independencia», Brañas, Choi & Shin (eds.), 83-92.

Círculo de Economía (2000) «La paradoxa de la desocupació», Abril. http://www.circuloeconomia.com/CATALAN/indexcat.htm

Círculo de Economía (2001) Quines televisions públiques volem i com les financem?. Gener. http://www.circuloeconomia. com/CATALAN/indexcat.htm

Cohen, M. (1956) *Pour une sociologie du langage*, París, Albin Michel.

Colom i Ortiz, F. (1998) *El futur de la llengua entre els joves de València. Coneixement, ús i actituds lingüístiques en els joves estudiants de la ciutat de València*, València, Denes.

Colomer, J. M. (1996) *La utilitat del bilingüisme*, Barcelona, Ed. 62.

CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA (1989) *El valencià en el sector terciari avançat*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.

COULMAS, F. (1997) «Introduction», COULMAS (ed.), 1-12.

COULMAS, F. (ed.) (1997) *The Handbook of Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell.

COUPLAND, N. (2001) «Introduction: Sociolinguistic theory and social theory», COUPLAND, SARANGI & CANDLIN (eds.), 1-26.

COUPLAND, N., SARANGI, S. & CANDLIN, C. N. (2001) «Editor's preface and acknowledgements», COUPLAND, SARANGI & CANDLIN (eds), xiii-xvi.

COUPLAND, N., SARANGI, S. I CANDLIN, C. N. (eds.) (2001) *Sociolinguistics and Social Theory*, Harlow, England, Longman.

CUCÓ, A. (1989) *País i estat: la qüestió valenciana*, València, Tres i Quatre.

— (2002) «Les fragilitats identitàries del País Valencià», *L'Espill*, Segona època, 11, 28-48.

— (2002) *Roig i blau. La transició democràtica valenciana*, València, Tres i Quatre.

DELGADO RUIZ, M. (1998) *Diversitat i integració*, Barcelona, Empúries.

— (1999) «Anonimat i ciutadania. Dret a la indiferència en contextos urbans», *Revista Catalana de Sociologia* 10.

DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1991) *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana. Vol. 3: Dinàmica social i factors intervinents en l'extensió de l'ús social del català*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.

DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1995) *Actes del Simposi de Demolingüística. III Trobada de Sociolingüistes Catalans. Tortosa, 15 i 16 de novembre de 1993*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1997) *Actes del Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística. Barcelona, 9 i 10 de novembre de 1995*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1999) *Polítiques lingüístiques a països plurilingües. Cicle de conferències Barcelona, novembre-desembre 1998*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

DOMÍNGUEZ, F. (1997) «Cap a un model de màrqueting lingüístic», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 182-191.

DURANTI, A. (1997) *Linguistic Anthropology*, Cambridge, Cambridge University Press.

DYM (1998) *Enquesta lingüística sobre l'ús oral del català entre la població de Catalunya major de 15 anys. Informe resum*, Volum fotocopiat. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Erill i Pinyot, G., Farràs i Farràs, J. & Marcos i Moral, F. (1992) *Ús del català entre els joves a Sabadell. Coneixement, ús i actituds dels estudiants de secundària. Sabadell, curs 1985-86*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.

Escalante, E. (1968) *Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*, València, Lavínia.

Espluga, J. L. & Capdevila, A. (1995) *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*, Lleida, Pagès.

Esteva, C. (1973) «Contribucions a una teoria del bilingüisme», I*n Memoriam Carles Riba*, Barcelona, Ariel, 165-183.

— (1991) «L'ús social de la llengua catalana», Direcció General de Política Lingüística, vol. 3, 9-18.

Euromosaic (1996) *The Production and Reproduction of the Minority Language Groups in the European Union*, Brusels-Luxembourg, European Commission.

Fabà, A. *et al.* (2000) *Usos i actituds sobre la llengua catalana a Catalunya: primer informe de resultats*, Mecanoscrit inèdit.

Farràs, J., Bosch, C., & Torrente, J. L. (2001) «Recerca sociolingüística sobre l'ús del català a les benzineres», *Noves SL*, estiu. http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm01estiu/catalana/farras1_3.htm.

Farràs i Farràs, J., Torres i Comes, J. & Vila i Moreno, F. X. (2000) *Els coneixement del català a Catalunya segons l'Enquesta Oficial de Població de 1996. Mapa sociolingüístic*, Barcelona, Direcció General de Política Lingüística, Generalitat de Catalunya.

Fasold, R. (1984) *The Sociolinguistics of Society. Introduction to Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell.

— (1990) *The Sociolinguistics of Language. Introduction to Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell.

Ferguson, C. A. (1959) «Diglossia», *Word* 15, 2, 325-340. Trad. cat.: — (1983) «Diglòssia», *Quaderns de Ponent* 3-4, 85-102.

— (1991) «Diglossia revisited», *Southwest Journal of Linguistics* 10, 1, 214-234.

FERRANDO, A. (coord.) (1989) *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea VIII. Història de la Llengua*, València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana- Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FIGUEROA, E. (1994) *Sociolinguistic Metatheory*, Oxford, Pergamon.

FILL, A., *et al.* (2002) *Colourful Green Ideas*, Bern, Peter Lang.

FISHMAN, J. A. (1963) «Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism», *Journal of Social Issues* 23, 2, 29-38.

— (1972) *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to the Study of Language in Society*, Rowley, Newbury House.

— (1991) *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon, Multilingual Matters.

— (2001) *Llengua i identitat*, Alzira, Bromera.

— (ed.) (1999) *Handbook of Language and Ethnic Identity*, New York-Oxford, Oxford University Press.

— (ed.) (2001) *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*, Clevedon, Multilingual Matters.

FLAQUER, L. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la sociologia», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 77-82.

— (1996) *El català, llengua pública o llengua privada?*, Barcelona, Empúries.

FÒRUM BABEL (1999) *El nacionalisme i les llengües de Catalunya*. Estudi preliminar i selecció de textes (sic): Antonio Santamaría, Barcelona, Áltera.

FRIGOLÉ, J.(2002) «Antropologia», LLUÍS (coord.), 265-278.

FUNDACIÓ JAUME BOFILL (1999) *Informe per a la Catalunya del 2000*, Barcelona, Mediterrània.

FUSTER, J. (1962) *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62.

GABINET MUNICIPAL DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA (1995) *IV Jornades de Sociolingüística: La política lingüística a l'Estat Espanyol: Balanç i perspectives. Alcoi, 24 i 25 de març de 1995*, Alcoi, Gabinet Municipal de Normalització Lingüística, Ajuntament d'Alcoi.

GABISE (1999) *Estudi sociològic dels joves a Catalunya*, Barcelona, GABISE.

GARCÍA MOUTON, P. (ed.) (1994) *Geolingüística: Trabajos europeos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

GAL, S. (1988) «The political economy of code choice», HELLER (ed.), 245-264.

— (1989) Language and political economy. Annual Review of Anthropology 18, 345-367.

Gahng, T.-J. & Woolard, K. (1990) «Canvis en les avaluacions i les actituds lingüístiques a Barcelona (1980-1987)», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 8, 79-88.

García Ferrando, M. (coord.) (1992) *La sociedad valenciana de los 90*, València, Edicions Alfons el Magnànim.

García Marcos, F. J. (1999) *Fundamentos críticos de sociolingüística*, Almería, Universidad de Almería.

Garcia Sevilla, L., Jiménez, S., Muntaner, C. & Balada, F. (1984) «El xoc cultural dels immigrants a Catalunya: resultats qualitatius», *Annals de Medicina* LXX, 4, 108-111.

Gardin, B. & Marcellesi, J. B. (1987) «The subject matter of sociolinguistics», Ammon, Dittmar & Mattheier (eds), 16-25.

Garreta Bochaca, J., Huguet Canals, À., Llurda Giménez, E. & Suïls Subirà, J. (1998) *Multilingüisme a la Vall d'Aran. Identitat i transmissió de l'aranès*, Document inèdit. Institut de Sociolingüística Catalana.

Gifreu, J. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la comunicació», Direcció General de Política Lingüística, vol. 3, 25-34.

— (2001) *El meu país. Narratives i combats per la identitat*, Lleida, Pagès.

Gifreu, J. (dir.) & Corominas, M. (coord.) (1991) *Construir l'espai català de comunicació*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Centre d'Investigació de la Comunicació.

Giles, H. i Viladot, M. À. (1994) «Ethnolinguistic differentiation in Catalonia», *Multilingua* 13, 3, 301-312.

Gimeno Menéndez, F. & Montoya Abad, B. (1989) *Sociolingüística*, València, Universitat de València.

Giner, S., Flaquer, L., Busquets, J. & Bultà, N. (1996) *La cultura catalana: el sagrat i el profà*, Barcelona, Ed. 62.

Giner, S. (dir.) (1998) *La societat catalana*, Barcelona, Institut d'Estadística, Generalitat de Catalunya.

Gómez Mompart, J.-L., i Dolç, M. (1998) «Ciutat, política lingüística i llengua», Mollà (ed.), 65-106.

González-Agàpito, J. (2002) «Pedagogia», Lluís (coord.), 169-188.

Graells i Costa, J. i Vives i Leal, N. (2001) *Administració, societat, llengua i Internet*, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya.

GRIN, F. (1999) «Economics», FISHMAN (ed.), 9-24.

GRIMSHAW, A. D. (1987) *Sociolinguistics versus sociology of language: Tempest in a Teapot or profound academic conundrum?*», AMMON, DITTMAR & MATTHEIER (eds), 9-15.

GRIN, F. & VAILLANCOURT, F. (1999) *The Cost-effectiveness Evaluation of Minority Language Policies: Case Studies on Wales, Ireland and the Basque Country*, Flensburg, European Centre for Minority Issues (ECMI).

GUIBERNAU, M. (1996) *Nationalisms. The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*. Trad. cat.: — (1997) *Nacionalismes. L'estat nació i el nacionalisme al segle XX*, Barcelona, Proa.

— (2000) «Drets individuals, drets col·lectius i ciutadania», *L'Espill*, 2a època, 4, 98-108.

— (ed.) (2000) *Nacionalismes: debats i dilemes per a un nou mil·lenni*, Barcelona, Proa-CETC.

GUINOT, E. (1999) *Els fundadors del Regne de València*, València, Tres i Quatre, 2 vol.

HAUGEN, E. (1950) «The analysis of linguistic borrowing», *Language* 26, 210-231.

— (1953) *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behaviour,* Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

— (1956) *Bilingualism in the Americas*, University of Alabama Press, American Dialect Society, 26.

HELLER, M. (1999) *Linguistic Minorities and Modernity. A Sociolinguistic Ethnography*, Londres, Nova York, Longman.

HERNÀNDEZ I DOBON, F. J. (2000) «Sociologia de la llengua», NINYOLES (ed.), 261-284.

— (2001) *El valencià a València*. Tesi doctoral inèdita, Facultat de Ciències Socials, Universitat de València.

HOBSBAWM, E. J. (1991) *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Mith and Reality*, Cambridge, Cambridge University Press.

HOULE, R. (1997) «Les facteurs de l'évolution de la connaissance du catalan en Catalogne espagnole», *Papers de Demografia* 132.

HUGUET, À. (1995) «Evaluación del conocimiento lingüístico de los escolares de la Franja Oriental de Aragón: Incidencia de algunos factores», *Revista de Educación* 308, 217-239

HUGUET, À. & SUÏLS, J. (1998) *Llengües en contacte i actituds lingüístiques. El cas de la frontera catalano-aragonesa*, Barcelona, Horsori.

Huguet, À. Vila, I. & Llurda E. (2000) «Minority language education in unbalanced bilingual situations: a case for the Linguistic Interdependence Hypothesis», *Journal of Psycholinguistic Research* 29 (3), 313-333.

Hymes, D. (1970) «Introduction: Toward Ethnographies of Communication», Gumperz & Hymes (eds.), 1-34.

— (1964) *Language in Culture and Society*, New York, Harper and Row.

Institut Català d'Indústries Culturals (2002) *Llibre Blanc de les Indústries Culturals de Catalunya*, Barcelona, ICIC. http://cultura.gencat.es/publicacions/llibreblanc.htm

Institut DEP, Prunés, A. & Solé Camardons, J. (2002) «Usos, actituds i serveis lingüístics a les empreses associades a la CECOT», *Noves SL*, tardor. http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm02tardor/catalana/cecot1_8.htm

Institut DEP & Solé Camardons, J. (2002) «Usos, actituds i serveis lingüístics a les empreses d'assegurances», *Noves SL*, primavera. http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm02primavera/catalana/sole1_9.htm

Jané i Solà, J. & Pascual i Escutia, J. (2002) «Economia», Lluís (coord.), 101-124.

Juan-Tresserras, J. & Llorach, N. (2002) «La llengua catalana i la producció en els mercats culturals», Institut Català d'Indústries Culturals, 357-380.

Julià i Munné, J. (ed.) (2000) *Llengua i ràdio*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Junyent, C. (1998) *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística*, Barcelona, Empúries.

Kelly, L. G. (ed.) (1969) *Descriptions and Measurement of Bilingualism*, Toronto, University of Toronto Press.

Kremnitz, G. (1990) *Gesellschaftliche Mehrsprachigkeit*, Wien, Wilhelmbraummüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges.m.b.h. Trad. cat.: (1993) *Multilingüisme social. Aspectes institucionals, socials i individuals*, Barcelona, Edicions 62.

Labov, W. (1994) «Principles of Linguistic Change. I: Internal Factors», Oxford, GB-Cambridge, US. Trad. cast.: (1996) *Principios del cambio lingüístico. 1: Factores internos*, Madrid, Gredos.

Laitin, D., Solé, C. & Kalyvas, S. (1994) «Language and the construction of States: the case of Catalonia in Spain», *Politics and Society* 22, 1, 5-29.

Larin, B. A. (1928) *Sociologiceskaja lingvistika*, Leningradoskogo Gosudartvennogo Pedagogiceskogo Instituta.

LEPRÊTRE, M. & Bañeres, J. (2002) «La sociolinguistique catalane: de la dénomination d'école à l'appellation géographique. Une approche idéelle», *Terminogramme* 103-104, 105-128.

LEVY, P. M. G. (1960) *La querelle du recensement*, Bruxelles, Institut Belge de Science Politique.

LIEBERSON, S. (1966) «Language questions in censuses», *Sociological Enquiry* 36, 2.

— (1969) «How can we describe and measure the incidence and distribution of bilingualism?», KELLY (a cura de), 286-295.

LÓPEZ, B. (1998) «Política lingüística i política de comunicació davant dels reptes de la globalització», MOLLÀ (ed.), 161-180.

LÓPEZ BULLA, J. L. (2003) «És a la fàbrica on es van barrejar les diverses fonts i pràctiques culturals», Entrevista de Josep M. Muñoz, *L'Avenç* 277, 57-65.

LLOBERA, J. R. (1994) *The God of Modernity. The Development of Nationalisme in Western Europe*, Oxford, Berg. Trad. cast: (1996) *El dios de la modernidad*, Barcelona, Anagrama.

— (2001) «La força de la llengua en la identitat nacional. L'experiència de l'Europa Occidental», MOLLÀ (ed.), 57-90.

LLUCH, E. (1995) «Producció de llibres en català (1476-1860): la història de la "morta viva"», *L'Avenç* 189, 22-27.

LLUÍS FONT, P. (2002) «Filosofia», LLUÍS (coord.), 15-60.

— (2002) *Les idees i els dies. Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*, Barcelona, Proa.

LLUÍS I VIDAL-FOLCH, A. (coord.) (2002) *Bilingüisme a Amèrica i a Catalunya. Actes del I Fòrum de Bilingüisme Amer-i-cat.*, Barcelona, Institut Català de Cooperació Iberoamericana.

MAJÓ CRUZATE, J. (1998) «Societat de la informació, cultura i llengua», MOLLÀ (ed.), 129-160.

MARÍ, I. (2002) *Una política intercultural per a les Balears? Informe per al debat*, Palma, Direcció General de Cultura, Conselleria d'Educació i Cultura (Govern de les Illes Balears), "Sa Nostra" Caixa de Balears, Fundació "Sa Nostra".

MARÍN I OTTO, E. (1998) «Noves tecnologies, ecosistemes comunicatius i identitat», MOLLÀ (ed.), 181-204.

MARTÍN ZORRAQUINO, M. Á., FORT CAÑELLAS, M. R., ARNAL PURROY, M. L. & GIRALT LATORRE, J. (1995) *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*.

Zaragoza, Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Ciencia. Universidad de Zaragoza. Vols. 1 i 2.

Mauro, T. de (1963) *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, Laterza.

Mayans, J. (2002a) *Sota un silenci amb mil orelles. Perspectives socials sobre ciborgs i ciberespais*, Palma de Mallorca, Edicions UIB

— (2002b) *Género Chat. O cómo la etnografía puso un pie en el ciberespacio*, Barcelona, Gedisa.

McDonough, G. W. (1986) *Good Families of Barcelona: A Social History of Power in the Industrial Era*, Princeton, Princeton University Press.

Média Pluriel Méditerranée (1993) *Catalan. Pratiques et représentations dans les Pyrénées Orientales. Sondage. Resultats et analyse*, Montpellier, Média Pluriel Méditerranée.

Média Pluriel Méditerranée (1998) *Pratiques et représentations du Catalan*, Montpellier, Région Languedoc-Roussillon.

Melià, J. (1997) *La llengua dels joves. Comportaments i representacions lingüístiques dels adolescents mallorquins*, Palma, Universitat de les Illes Balears.

Milroy, L. (1987a) *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*, Oxford, Basil Blackwell.

—(1987b) *Language and Social Networks*, Oxford, Basil Blackwell, 2a ed. (1a ed. de 1980)

Mira, J. F. (1984) *Crítica de la nació pura. Sobre els símbols, les fronteres i altres assaigs impetuoso*s, València, Eliseu Climent.

— (1989) «Idioma i cultura nacional», Ferrando (coord.), 124-133.

— (1990) *Cultures, llengües, nacions*, Barcelona, La Magrana.

Miret, N. (2003) «La immigració i l'articulació de l'espai metropolità», *L'Avenç* 277, 39-43.

Mollà, T. (1998) «Preàmbul: els nous factors de la política lingüística», Mollà (ed.), 9-30.

— (2002) *Manual de sociolingüística*, Alzira, Bromera.

— (ed.) (1998) *La política lingüística a la societat de la informació*, Alzira, Bromera.

— (ed.) (2002) *Llengües globals, llengües locals*, Alzira, Bromera.

Mollà, T. & Palanca, C. (1987) *Curs de sociolingüística 1*, Alzira, Bromera. (3a ed. de 1989)

Mollà, T. & Pitarch, V. (1992) *Bases de política lingüística per al País Valencià*, Castelló de la Plana, Fundació Gaetà Huguet.

MOLLÀ, T. & VIANA, A. (1989) *Curs de sociolingüística 2*, Alzira, Bromera, 2a. ed.
MOLLÀ, T. & VIANA, A. (1991) *Curs de sociolingüística 3*, Alzira, Bromera.
MORAGAS, M. de (1998) «Societat de la informació, cultura i llengua», MOLLÀ (ed.), 129-160.
MORAGAS, M. & GARITAONANDÍA, C. (eds.) (1995) *Decentralization in the Global Era*, London, John Libbey.
MORANT I MARCO, R., PEÑARROYA I PRATS, M. & TORNAL MONRABAL, J. A. (1997) *Dones i llenguatge: una mirada masculina*, Paiporta, Denes.
MORENO, M. (2003) «L'anglès i les infraestructures són els dèficits més importants de Catalunya», http://www.avui.com/avui/diari/03/gen/28/ 330128.htm
MOULINES, U. (2001) «Manifiesto nacionalista (y hasta separatista, si me apuran)», Diánoia 2001. Trad. cat.: — (2002) *Manifest nacionalista (o fins i tot separatista, si volen)*, Barcelona, La Campana.
NADAL, J. & GIRALT, E. (1966) *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*, Mataró, Caixa d'Estalvis de Mataró.
NEL·LO, O. (2001) *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*, Barcelona, Empúries.
NEL·LO, O. RECIO, A., SOLSONA, M. & SUBIRATS, M. (1998) *La transformació de la societat metropolitana. Una lectura de l'Enquesta sobre condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (1985-1995)*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans-Àrea Metropolitana de Barcelona-Diputació de Barcelona.
NINYOLES, Rafael Lluís (1969) *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies diglòssiques*, València, Tres i Quatre.
— (1971) *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca, Moll.
— (1972) *Idioma y poder social*, Madrid, Tecnos.
— (1975) *Estructura social y política lingüística*, Valencia, Fernando Torres.
— (1976) *Bases per a una política lingüística a l'Estat Espanyol*, València, Tres i Quatre.
— (1979) *Madre España*, València, Prometeo. Trad. cat.: — (1997) *Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol*, València, Tàndem.
— (1989 [1975]) *Estructura social i política lingüística*, Alzira, Bromera.
— (1992) *El País Valencià a l'eix mediterrani*, Tavernes Blanques, L'Eixam.
— (1996) *Sociologia de la ciutat de València*, Alzira, Germania.
— (2001) «Conflicte lingüístic i ideologia», MOLLÀ (ed.), 13-32.

— (dir.) (1992) *Enquesta sobre l'ús del valencià 1992*, Servei d'Investigacions i Estudis Sociolingüístics. Direcció General de Política LIngüística. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Generalitat Valenciana. Edició policopiada.

— (dir.) (1995) *Enquesta sobre l'ús del valencià. Maig 1995*, Servei d'Investigacions i Estudis Sociolingüístics. Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa i de Política Lingüística. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana. Edició policopiada.

— (ed.) (2000) *La societat valenciana: estructura social i institucional*, Alzira, Bromera.

Nussbaum, L. (1990) *El contacte de llengües a classe de francès: Una aproximació pragmàtica*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.

— (1991) «Plurilingualism in foreign language classroom in Catalonia», *Network on Code-switching and Language Contact* - Brussels, 141-166.

Pascual, V. (1993) *Una proposta de planificació educativa dins el model d'enriquiment d'educació bilingüe en el sistema escolar valencià*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.

Pascual, V. i Sala, V. (1991) *Un model educatiu per a un sistema escolar en tres llengües*, València, Generalitat Valenciana.

Perera, J. (ed.) (2001) *Llengües i educació. L'aportació del seminari de Sitges. Índexs dels seminaris en català, espanyol, francès i anglès*, Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació-Universitat de Barcelona.

Perera, S., Del Valle, A., Monreal, P. & Vila, I. (1997) «Immersió lingüística a Catalunya, identitat i imatge», *Caplletra* 21, 95-104.

Perpinyà Grau, R. (1932) «L'interès col·lectiu de Catalunya i València. Economia i Finances», *apud* Artal (2002: 144).

Petitbò, A. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de les ciències econòmiques», Direcció General de Política Lingüística, vol. 3, 19-24.

Pié, R. (2002) «Urbanística», Lluís (coord.), 169-180.

Piqueras Infante, A. (1996) *La identidad valenciana. La difícil construcción de una identidad colectiva*, Madrid, Escuela Libre / Edicions Alfons el Magnànim.

Pitarch, V. (1994) *Parlar i (con)viure al País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1996) *Control lingüístic o caos*, Alzira, Bromera.

Pla i Molins, Maria (1988) Actituds dels escolars envers l'ensenyament de la llengua catalana a l'escola: recerca d'una metodologia d'anàlisi, Barcelona, Departament de Didàctica, Facultat de Psicologia.

PRADILLA, M. À. (1998) «Sociolingüística de la variació», PRADILLA (ed.), 15-44.
— (2001) «Qüestions lingüisticoidentitàries a l'entorn del blaverisme», MOLLÀ (ed.), 201-235.
PRADILLA, M. À. (ed.) (1998) *Ecosistema comunicatiu. Llengua i variació*, Benicarló, Alambor.
PUEYO, M. (1980) «Víkings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català», T*reballs de Sociolingüística Catalana* 3, 83-102.
PUEYO I PARÍS, M. & TURULL I RUBINAT, A. (2001) *Política i planificació lingüístiques*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
PUIG I MORENO, G. (1995) «Llengua, cultura i intercultura. L'aportació de l'antropologia cultural», *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura* 5, 119-132.
PUJADAS, J. J. i TURELL, M. T. (1993) «Els indicadors sociolingüístics del contacte interètnic», ALEMANY, FERRANDO, MESEGUER (a cura de), vol. III: 301-317.
PUJADAS, J. J. & COMAS D'ARGEMIR, D. (1994) *Estudios de antropología social en el Pirineo Aragonés*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura.
PUJOLAR, J. (1997) *De què vas, tio?*, Barcelona, Empúries.
QUEROL, E (1999) *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Tesi microfitxada 3568, Facultat de Filologia, Universitat de Barcelona.
— (2000) *Els valencians i el valencià. Usos i representacions socials*, Paiporta, Denes.
RAMBLA, F. X. (1993) *Factors de la distribució territorial de l'ús del català a la conurbació de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
RAMBLA I MARIGOT, X. (1997) «La classificació lingüística de les posicions socials a Catalunya i la Franja d'Aragó», *Revista Catalana de Sociologia* 4.
RAMOS, R. (1999) «Contraplanificació lingüística: el cas valencià», *Noves SL* 28, 11-13.
RAUSELL KÖSTER, P. (2002) «Economia de la llengua», MOLLÀ, (ed.), 125-154.
REIXACH, M. (1985) *Coneixement i ús de la llengua catalana a la província de Barcelona. Anàlisi dels resultats del Padró de 1975 i de l'avanç dels de 1981*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
— (1990) *Difusió social del coneixement de la llengua catalana. Anàlisi de les dades lingüístiques del padró d'habitants de 1986 de Catalunya, Illes Balears i País Valencià*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.

— (1995) «Els censos lingüístics, entre la substitució i l'explotació», *Direcció General de Política Lingüística*, 235-252.
— (coord.) (1991) *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. III. Àrea 2. Sociologia de la Llengua*, Girona, Diputació de Girona.
— (coord.) (1997) *El coneixement del català. Anàlisi de les dades del cens de 1991 de Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
Roca i Albert, J. (2003) «Introducció», Monogràfic: *L'atracció de Barcelona. Migracions del segle xx*, *L'Avenç* 277, 26-27.
Roca, F. (2000) *Teories de Catalunya. Guia de la societat catalana contemporània*, Barcelona, Pòrtic.
Romaní, J. Maria, Aragay, J. M. & Sabaté, J. (1997) «INUSCAT. Un indicador de l'ús del català», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 13, 15-23.
Ros, A. (2000a) *The Power of Ethnicity and the Ethnicity of Power: The Celebration of Andalusia in Catalonia*. Tesi inèdita, University of California, San Diego.
— (2000b) «Los nuevos significados de la lengua en Cataluña», *Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik* 14, 26-36.
Ros, M. *et al.* (1994) «Ethnolinguistic vitality and social identity: Their impact on ingroup bias and social attribution», *International Journal of the Sociology of Language* 108, 145-166.
Ruiz i San Pascual, F., Sanz i Ribelles, R. & Solé i Camardons, J. (2001) *Diccionari de sociolingüística*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
Sala i Martín, X. (2001) *Economia liberal per a no economistes i no liberals*, Barcelona, Pòrtic i Dèria Editors.
Sánchez Carrión, J. M. (1998) «Les llengües del territori i el territori de les llengües», Mollà (ed.), 301-360.
Sanjuan Merino, X. (2000) «Els factors sociolingüístics en el context econòmic valencià», Ninyoles (ed.), 285-316.
Santaemilia, J., Gallardo, B. & Sanmartín, J. (eds.) (2002) *Sexe i llenguatge: la construcció lingüística de les identitats de gènere*, València, Universitat de València.
Sanvicén, P. (1999) «Cultures en contacte a Catalunya», *Revista Catalana de Sociologia* 10.
Serra, M., Serrat, E., Solé, R., Bel, A. & Aparici, M. (2000) *La adquisición del lenguaje*, Barcelona, Ariel.

SERRA, J. & VILA, I. (1987) *Resultats acadèmics i desenvolupament cognitiu en un programa d'immersió dirigit a escolars de nivell sòcio-cultural baix*, Barcelona, ICE, Universitat de Barcelona.

SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1996) *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*, Andorra, Covern d'Andorra, Ministeri d'Afers Socials i Cultura.

SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2000) *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució de la llengua 1995-1999*, Andorra, Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Socials i Cultura.

SIGUAN, M. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la psicologia», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 63-76.

— (1999) *Conocimiento y uso de las lenguas. Investigación sobre el conocimiento y uso de las lenguas cooficiales en las comunidades autónomas bilingües*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

— (2002) «Psicologia», LLUÍS (coord.), 169-218.

SIGUÁN, M. & MACKEY, W. F. (1986) *Educación y bilingüismo*, Madrid, Santillana-Unesco.

SMITH, N. B., SOLÀ-SOLÉ J. M., VIDAL TIBBITS, M. & MASSOT I MUNTANER, J. (coords.) (1985) *Actes el Quart Col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*. Washington, D.C., 1984. *Estudis en honor d'Antoni M. Badia i Margarit*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SOLÉ, C. (1982) *Los inmigrantes en la sociedad y en la cultura catalana*, Barcelona, Península.

— (1988) *Catalunya: societat receptora d'immigrants*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

— (2000) «L'ús instrumental del català pels immigrants del tercer món», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 14/15, 33-38.

— (2002) «Sociologia», LLUÍS (coord.), 279-310.

SOLÉ, C. & ALARCÓN, A. (2001) *Llengua i economia a Catalunya. Anàlisi del procés de negociació de la Lei 1/1998, del 7 de gener, de política lingüística, per mitjà de la teoria de conjunts borrosos*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

SOLÉ I CAMARDONS, J. (1998) «Coneixements i usos lingüístics de la joventut a Catalunya a la dècada dels noranta», *Llengua i Ús* 11, 60-64.

— (2001) *El políedre sociolingüístic. Una iniciació a la sociolingüística del conflicte*, València, 3 i 4.

SOLVES, J. (2001) «Teories del nacionalisme», *L'Espill,* 2a època, 7, 64-81.

Strubell, M. (1988) «Immigració», Bastardas & Soler (eds.), 46-77.
— (1989) «Evolució de la comunitat lingüística», Diversos, *El nacionalisme*, 103-140.
— (1990) «L'avui i el demà de la llengua catalana», *Quaderns de Treball. Institut d'Estudis Autonòmics de Catalunya* 19, 19-42.
— (1982 [1981]) *Llengua i població a Catalunya*, Barcelona, La Magrana.
— (1999) «Polítiques lingüístiques i canvi sociolingüístic a Europa», Direcció General de Política Lingüística, 9-26.
— (2000) «Un projecte d'indicadors lingüístics», Direcció General de Política Lingüística, 263-274.
— (2001) «Catalan a Decade Later», Fishman (ed.), 260-283.
Strubell, M. & Romaní, J. M. (1986) *Perspectives de la llengua catalana a l'àrea barcelonina. Comentaris a l'enquesta "Les expectatives d'ús, actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració urbana barcelonina" 1983*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
Subirats, M. (1980) «La utilització del català; entre la precarietat i la normalització», *Saber* 1, 34-50.
— (dir.) (1990) *Enquesta metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona. Volum 20: Transmissió de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona: Àrea metropolitana de Barcelona, Mancomunitat de Municipis-Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
Subirats Martori, M., Masats Folgueras, M. & Sànchez Miret, C. (1992) *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990. Condicions de vida i hàbits de la població. Volum 4 de l'Informe General de l'estudi. Educació, llengua i hàbits culturals,* Barcelona, Àrea metropolitana de Barcelona-Diputació de Barcelona-Institut d'Estudis Metropolitans.
Subirats, M. & Brullet, C. (1992) *Rosa y azul. La transmisión de los géneros en la escuela mixta*, Madrid, Instituto de la Mujer.
Suïls, J. & Huguet, À. (2002) «Aportacions a la teoria de la interdependència lingüística: anàlisi de tres models d'escolarització plurilingüe a la Vall d'Aran», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16, 261-274.
Tatjer, M. (2003) «L'ampliació del camp migratori barceloní», *L'Avenç* 277, 32-38.
Torres, J. (1977) Les enquestes sociolingüístiques catalanes, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 1, 137-146.
— (1988) »Les enquestes sociolingüístiques catalanes del 1974 al 1984», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 7, 57-77.

— (1994) «Evolució de l'ús del català com a llengua familiar a Catalunya», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, 41-50.
— (2003) «L'ús oral familiar a Catalunya», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 17, 47-76.
TORRES, J. I BOADA, H. (1990) «Els treballadors i la llengua catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 8, 39-78.
TURELL, M. T. (ed.) (2001) *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Multilingual Matters, Clevedon.
—(ed.) (en premsa) *Multilingüismo en España*, Península, Barcelona
TRESSERRAS I GAJU, J.-M. (1998) «Identitat, diferència i cultura de masses», MOLLÀ (ed.), 31-64.
VALLÈS, I. (1995) «Nivell de competència lingüística en català a les comunitats autònomes catalanòfones», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 264-272.
VALLÈS, J. M. (2002) «Ciència política», LLUÍS (coord.), 311-328.
VALLVERDÚ, F. (1980) *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Barcelona. Edicions 62.
— (1998) *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*, Barcelona, Edicions 62.
— (2000) *El català estàndard i els mitjans audiovisuals*, Barcelona, Ed. 62.
VANDELLÒS, J. A. (1935a) *La immigració a Catalunya*, Barcelona, Concursos Patxot i Ferrer.
— (1935b) *Catalunya, poble decadent*. Reedició de (1985) Barcelona, Edicions 62.
VENTURA, J. (1991 [1963]) *Les cultures minoritàries europees*, Barcelona, Selecta-Catalònia, 2a ed.
VENY, J. (2002) «Treinta años de lingüística catalana», BERNABÉ, BERENGUER *et al.* (eds), 292-324.
VERNET, J. (1998) «Política lingüística i legislació», MOLLÀ (ed.), 233-276.
— (coord.) (2003) *Manual de Dret Lingüístic*, Valls, Cossetània.
VILA, I. (1985) *Reflexions sobre l'educació bilingüe: llengua de la llar i llengua de l'escola*, Barcelona, Departament d'Ensenyament.
— (1995) *El català i el castellà en el sistema educatiu de Catalunya*, Barcelona, Horsori.
VILA I MENDIBURU, I. (coord.) & SIGUAN I SOLER, M. (1998) *Bilingüisme i educació,* Barcelona, Proa-Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya.

Vila i Moreno, F. X. (1996) *When Classes Are Over. Language Choice and Language Contact in Bilingual Education in Catalonia*. Tesi doctoral inèdita. Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, Vrije Universiteit Brussel.

— (2003) «Els usos lingüístics interpersonals no familiars a Catalunya. Estat de la qüestió a començament del segle xxi», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 17, 77-158.

Vila i Moreno, F. X. & Vial, S. (2002) «Models lingüístics escolars i usos entre iguals: alguns resultats des de Catalunya». Comunicació presentada al XXIII Simposi sobre llengües i educació. Universitat de Barcelona, 30 i 31 de maig 220. http://www.ub.es/ice/portaling/seminari-pdf/comu-cat.htm

Viladot, M. À. (1993) *Identitat i vitalitat lingüística dels catalans*, Barcelona, Columna.

Vilà-Valentí, J. (2002) «Geografia», Lluís (coord.), 125-168.

Villena Ponsoda, J. A. (1992) *Fundamentos del pensamiento social sobre el lenguaje. Constitución y crítica de la sociolingüística*, Málaga, Ágora.

Vries, J. de (1981) *Some Methodological Aspects of Self-Report Questions on Language and Ethnicity*, Ottawa, Department of Sociology and Anthropology, Carleton University.

Weinreich, U. (1953) *Languages in Contact. Findings and Problems*, La Haia-París, Mouton. Trad. catalana: (1996) *Llengües en contacte*, Alzira. Bromera.

Williams, G. (1992) *Sociolinguistics. A Sociological Critique*, London, Routledge.

Woolard, K. A. (1989) *Double Talk. Bilingualism and the Policy of Ethnicity in Catalonia*, Stanford, Stanford University Press.

— (1992) *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*, Barcelona, La Magrana. Trad. cat. ampliada de — (1989).

Xambó i Olmos, R. (1995a) *Dies de premsa. La comunicació al País Valencià des de la transició política*, Tavernes Blanques, L'Eixam.

— (1995b) Ideologies lingüístiques i mitjans de comunicació al País Valencià, a Gabinet Municipal de Normalització Lingüística, 127-145.

— (2001) *Comunicació, política i societat. El cas valencià*, València, Edicions 3 i 4.

Ybarra, J.-A. (1998) «Espais econòmics i espais lingüístics. Per una política econòmica coherent en l'era de la globalització», Mollà (ed.), 205-232.

JOSEP J. CONILL & ANNA SALOMÉ

ELEMENTS PER A UNA SOCIOLOGIA SISTÈMICA DEL LLENGUATGE

Definim la sociolingüística com l'estudi de les entitats ordenades del llenguatge en la seva funció comunicativa en tant que essència de la societat

Harver G. Currie & Eva García C. Currie

Una teoria de la societat moderna ha d'estar de tal manera construïda conceptualment, que tots els conceptes hi han de ser formulats de nou, en el cas que hom vulgui emprar una teoria d'aquesta naturalesa. Una tal teoria ha de ser introduïda pel seu compte i risc, i amb això el que pretén no és més que encarnar una mesura molt alta de ressonància social. No pretén aquesta teoria esdevenir mestra ni té una funció de representació. No considera les seves delimitacions com pressupòsits provinents de la naturalesa o de l'essència dels seus objectes, sinó que ha de construir-se a si mateixa. Aleshores és ella el seu propi mètode. Però aleshores seria d'aquesta manera un model de la societat en la societat, que informa sobre la manera d'ésser peculiar d'aquesta societat. El seu assoliment seria: possibilitar oportunitats d'observació autodisciplinades, que no estan limitades pel coneixement del sentit comú ni pels coneixements dels sistemes de funcions. Tota la resta és només una pregunta sobre la complexitat encara realitzable sota condicions tan estrictes.

Si això s'hi du a terme, aleshores hom tindria una societat que amb l'ajut de la sociologia es podria descriure a si mateixa. I que és el que n'hi hauria al darrera? Absolutament no-res.

Niklas Luhmann

0. «L'home és una invenció, la data recent de la qual mostra amb tota facilitat l'arqueologia del nostre pensament. I potser també la seva fi propera». Amb aquestes paraules, situades cap a la fi de *Les mots et les choses* (1966), Michel Foucault anunciava la imminent dissolució de l'home per obra i gràcia de les ciències socials. Malgrat el blasme escandalitzat de què va ser objecte al seu moment, a hores d'ara resulta difícil dubtar de la intuïció del filòsof francès. El pas del temps s'ha encarregat de demostrar

Caplletra 37 (Tardor 2004), pp. 153-194

l'encert de les seves prediccions, a mesura que han anat sorgint tota una sèrie d'elaboracions intel·lectuals caracteritzades pel desplaçament de la centralitat del subjecte antropològic (Morey, 1987). Una de les aportacions més suggestives dins d'aquesta línia de pensament està representada per la teoria de sistemes, dins el marc epistemològic de la qual esdevingué molt aviat evident la pertinència de renunciar a l'elecció de referències coincidents amb la *persona* (Bateson, 1972: 343-350; Morin, 1977-1991; Luhmann, 1998: 30), atès que aquesta noció inclou una multiplicitat de facetes (biològiques, psíquiques, socials...), cadascuna de les quals pot ser adscrita a diferents perspectives sistèmiques, difícilment reunificables dins un mateix sistema.

No deixa de constituir una dada significativa el fet que aquestes i d'altres aportacions pioneres en l'obertura del camí cap a la construcció d'unes ciències socials de caire no humanista hagin romàs considerablement ignorades per part de les tendències predominants d'una sociolingüística –utilitzem el terme com a sinònim de sociologia del llenguatge– aferrada a la quantitofrènia i incapaç tot sovint de concebre d'altres mètodes de recerca diferents de la mera anàlisi estadística, emprada gairebé sempre per documentar evidències. Lògicament, aquest *modus operandi* no la situa en les millors condicions per superar les restriccions derivades de l'estudi del subjecte –especialment enutjoses, tenint en compte la naturalesa social del llenguatge– de cara a la constitució d'una sociolingüística general. L'estat d'indigència teòrica derivat d'aquests plantejaments no resulta fàcil de reparar, a no ser que hom renunciï al sentit comú disciplinàriament establert i substitueixi els individus pels sistemes de comunicació com a objecte científic. Al nostre entendre, una de les vies més fructíferes per sortir de l'encallador és aquella que passa per l'aproximació crítica als pressuposts teòrics derivats de l'obra de Niklas Luhmann.

Fidels a la idea exposada, al llarg de les pàgines següents presentem un model de sociologia del llenguatge inspirat en les premisses de la teoria dels sistemes socials autopoiètics i autoreferencials. Tanmateix, el llenguatge no juga cap paper especialment rellevant dins la producció de Luhmann –que, en aquest sentit, no constitueix una excepció respecte a la major part dels sociòlegs. El lector farà bé de no oblidar en cap moment, doncs, que no es troba al davant d'una introducció al pensament d'aquest autor. Això no significa que hàgim manipulat irreflexivament al nostre antull el riquíssim arsenal conceptual que ens brinda la sociologia luhmanniana. Vol dir tan sols que al llarg de l'exposició hem concedit sempre primacia a la utilitat operativa dels conceptes per damunt de qualsevol afany exegètic. En d'altres mots: hem emprat els seus escrits

a la manera d'una caixa de ferramenta, tal com postulava Foucault que calia fer. De més a més, hem tingut bona cura de connectar els postulats sistèmics que constitueixen la columna vertebral del projecte amb una llarga sèrie d'aportacions teòriques procedents de les més diverses disciplines, en la mesura en què realitzen contribucions decisives a la configuració de la sociologia del llenguatge que pretenem bastir. Finalment, però no en darrer lloc, hem procurat així mateix acompanyar l'exposició d'una sèrie de comentaris, per regla general breus, sobre les repercussions immediates del nostre treball pel que fa a l'examen d'alguns llocs comuns de la teoria social del llenguatge. Aquests comentaris no s'haurien d'entendre exclusivament com a il·lustracions susceptibles d'aportar claredat a un text sovint difícil, sinó com a veritables pistes de les tasques més urgents que en un futur pròxim haurà d'emprendre la sociologia sistèmica del llenguatge. En tot cas, la nostra preocupació fonamental a l'hora de redactar aquest paper ha estat d'assolir la màxima coherència del conjunt, sacrificant pel camí si calia la faceta més erudita del treball intel·lectual, relacionada amb l'especificació del grau d'originalitat de cadascuna de les parts.

1. L'APORTACIÓ DE NIKLAS LUHMANN

1.1. La figura cabdal de la sociologia sistèmica ha estat, sens dubte, el sociòleg alemany Niklas Luhmann, el més important des de Max Weber i un dels protagonistes més destacables i polèmics –per bé que probablement també un dels més desconeguts– d'allò que Quentin Skinner (1985) ha batejat com el retorn de la Gran Teoria a les ciències socials. Vinculat al grup de pensadors procedents de diverses disciplines (Heinz von Foerster, Humberto Maturana, George Spencer-Brown, etc.) que han revolucionat la teoria de sistemes amb la creació del paradigma dels sistemes autoreferents, se'l pot considerar també com un legítim hereu del corrent que Yves Winkin (1981) va presentar en societat sota el rètol de *la nouvelle comunication*, així com del funcionalisme estructural parsonsià, els postulats del qual ha reformulat de cap a peus mitjançant el recurs als desenvolupaments sistèmics més avançats.

1.2. La trajectòria biogràfica de Luhmann resulta poc pròdiga en esdeveniments externs (Navas, 1997a). Va nàixer a Lüneburg (Baixa Saxònia) el 8 de desembre de 1927. Els seus estudis de batxillerat es veieren interromputs quan va ser cridat a files per l'exèrcit alemany a les acaballes de la Segona Guerra Mundial. Fet presoner pels americans, un cop en llibertat va cursar la carrera de Dret a la Universitat de Friburg.

Després de llicenciar-s'hi, al llarg d'un curt període va exercir l'advocacia, professió abandonada molt aviat per ingressar com a funcionari de l'administració pública al Ministeri d'Educació de la Baixa Saxònia. Des del primer moment va compaginar la seva feina amb una intensa dedicació lectora, fonamentalment en els àmbits de la filosofia i la sociologia. Durant el curs 1960-61 va obtenir una beca per estudiar Ciències de l'Administració i Sociologia a la Universitat de Harvard. Allí va entrar en contacte directe amb Talcott Parsons, el pensament del qual el va influenciar de manera notable, sobretot com a model d'ambició teòrica, circumstància que no va impedir que se'n separés des del principi en qüestions fonamentals. Retornat a Alemanya, va treballar a l'Institut d'Investigació de l'Escola Superior de Ciències de l'Administració de Speyer (1962-1965) i, posteriorment, com a Cap de Secció al Centre d'Investigació de la Universitat de Münster, amb seu a Dortmund (1965-1968). Entretant, el 1966 havia obtingut el doctorat en Ciències Socials i l'Habilitació en la Facultat de Dret d'aquesta mateixa universitat, on fins el 1968 va ocupar de forma interina la càtedra de Sociologia. A partir d'aquesta data, tret de les seves estades a d'altres centres universitaris d'arreu del món, la trajectòria de Luhmann fins la seva jubilació el 1994 es troba vinculada a la Càtedra de Sociologia de la Universitat de Bielefeld. Doctor *honoris causa* per diverses universitats, l'any 1988 va rebre el Premi Hegel, concedit per la ciutat de Stuttgart. Va morir el 6 de novembre del 1998, en plena producció teòrica. Com acostuma a ocórrer, a casa nostra la notícia va passar pràcticament desapercebuda.

1.3. Entre la seva ingent producció bibliogràfica, integrada per més de cinquanta llibres i tres-cents articles, podem destacar obres com *Soziologische Aufklärung* (6 vols. entre 1970 i 1995), *Liebe als Passion* (1982), *Soziale Systeme* (1984) o *Teoria della società* (1992), aquest darrer en col·laboració amb Raffaele De Giorgi. En tot cas, el lector que en vulgui tenir complida notícia pot consultar els reculls bibliogràfics compilats per Javier Torres Nafarrate (1996) i Alejandro Navas (1997b). No coneixem cap traducció catalana de les seves obres, que des de fa alguns anys han estat profusament traslladades al castellà, gràcies sobretot als bons oficis de l'editorial Anthropos de Barcelona, juntament amb la Universidad Iberoamericana de Mèxic D. F. i l'Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Occidente (ITESO) de Guadalajara (Mèxic). Al llarg del present article, ens basarem sovint de manera molt directa –fins a l'extrem d'incórrer en la paràfrasi, motiu pel qual ens hi estalviarem les referències constants– en tres obres de Luhmann (1996a, 1984, 1998), la lectura de les quals en l'ordre citat recomanem des d'ara al lector. Això no significa, com hem assenyalat més amunt, que

ens mantinguem sempre fidels als plantejaments de l'autor de *Sistemes socials*. Al contrari, ens n'hem separat en nombroses ocasions, per motius de claredat o de conveniència teòrica, tot recorrent a reflexions d'altres procedències quan ho hem estimat convenient, amb l'objectiu de contribuir a l'enriquiment de la perspectiva adoptada.

Ha esdevingut ja un tòpic assenyalar l'ingent esforç de comprensió exigit al lector pels escrits luhmannians, a causa dels alts nivells de complexitat teòrica i terminològica assolits. Aquest esforç pot ser pal·liat parcialment consultant els estudis introductoris a la seva obra disponibles en el mercat (Navas, 1989; Izuzquiza, 1990; DD.AA., 1996), encara que això no n'estalvia la lectura directa. Així i tot, pensem que l'esforç –que segurament cal fer extensible també a la lectura d'aquest article– paga la pena, en la mesura en què la superteoria sociològica elaborada per Luhmann admet pocs parangons respecte a la seva capacitat d'operar una transformació radical dels punts de vista acceptats i situar-nos en condicions immillorables per abordar des d'una perspectiva diferent la descripció del sistema social.

2. ELS TRES PARADIGMES DEL PENSAMENT SISTÈMIC

2.1. Luhmann distingeix tres etapes fonamentals en l'evolució de les teories sistèmiques. En primer lloc, una tradició que es remunta a l'antiguitat i és anterior a l'aparició mateixa del terme «sistema» (*ca.* 1600), basada en el *postulat clàssic del tot i les parts*, d'acord amb el qual el tot és més que la suma de les parts. En el terreny del pensament sociològic, aquestes idees portaven a concebre unes societats integrades per individus, considerats com a parts respecte del tot social.

2.2. Cap a mitjan segle XX, en el marc de la teoria general de sistemes impulsada entre d'altres per Ludwig von Bertalanffy (1968), l'esquema anterior va ser substituït per l'enfocament de la *diferenciació entre sistema i entorn*. Hom va poder així establir una primera distinció entre els *sistemes tancats* (propis de la física) i els *sistemes oberts* (característics dels processos biològics i socials). Els primers es consideren aïllats de l'entorn, que no hi juga cap paper rellevant –o només pot jugar-lo a través de canals molt específics–, i el seu estat final es troba inequívocament determinat per les condicions inicials. Per contra, els sistemes oberts són susceptibles d'una major quantitat de reflexió teòrica, atesa la seva major complexitat, i es caracteritzen per la propietat de l'*equifinalitat*, que els permet desembocar en un mateix estat final a partir de diferents condicions inicials i seguint diferents trajectòries. Poden construir i demolir els seus

components mitjançant un procés continuat d'incorporació i eliminació de matèria, que, mentre persisteixen com a tals, no els permet arribar mai en l'equilibri, sinó mantenir-se en un *estat uniforme* (*steady*). En el seu cas, la diferenciació sistèmica consisteix en la repetició, dins del sistema, de la diferència entre sistema i entorn, així com en el fet que el sistema pugui posar-se a si mateix com a entorn per a la formació dels seus subsistemes.

2.2.1. Aquest *paradigma dels sistemes oberts* va conèixer tres versions successives: (a) l'esquema *input/output*, complementat amb el *model de la caixa negra* (*black box*), d'acord amb el qual el coneixement de les estructures sistèmiques resulta només accessible a través de l'observació de les seves regularitats externes (Aracil, 1986: 115-117). Com va assenyalar oportunament Bateson (1972: 66), una caixa negra no és sinó la convenció científica de no portar les explicacions més enllà d'un cert punt i, com a tal, aquest acord acostuma a ser provisional i revisable; (b) l'esquema cibernètic de *feedback (negatiu)*, els exemples més senzills del qual serien els reguladors elementals i els servomecanismes, centrat en l'estudi dels procediments de què disposa un sistema per tal de regular la distància amb el seu entorn, a fi de continuar mantenint l'estabilitat; i (c) l'esquema del *feedback positiu*, que amplia l'esquema anterior amb la inclusió de la possibilitat d'un increment de la *desviació* del sistema respecte de l'entorn, susceptible d'acabar esdevenint una amenaça per a la pròpia supervivència sistèmica.

2.2.2. La introducció d'aquests principis en el terreny de la sociologia, duta a terme pel funcionalisme estructural, es va fer molt lentament, circumstància que va propiciar durant molt de temps un notable endarreriment teòric, concretat en la persistència d'un concepte de sistema presidit per l'analogia amb el model organicista, on es concedia la màxima importància a l'estreta cooperació de les parts, en el marc d'una estructura relativament fixa i amb límits molt reduïts per a la desviació (Buckley, 1967: 27-36). Per tal de comprovar-ho, podem fer una ullada a la definició de sistema formulada per dos dels sociòlegs més influents de l'època com Talcott Parsons i Edward A. Shils (1951: 107), amb la seva insistència en «la interdependència de les parts que l'integren o "variables". La interdependència consisteix en l'existència de relacions determinades entre les parts o les variables, en oposició al caràcter causal de la variabilitat (...), la interdependència és l'ordre en la relació entre els components que constitueixen un sistema».

2.2.3. Pel que fa a l'aplicació més coneguda dels principis sistèmics a la sociologia del llenguatge, el model aracilià del conflicte lingüístic (Aracil, 1965: 26-27), està

basada en el paradigma dels sistemes oberts. D'acord amb els principis imperants en la sistèmica de l'època, les relacions actives entre el sistema lingüístic i el seu entorn sociocultural hi apareixen esquematitzades a través d'un model de caixa negra, on *input* i *output* corren a càrrec, respectivament, de les funcions lingüístiques de la societat i les funcions socials de la llengua. De forma correlativa, s'hi distingeixen dues menes de funcions lingüístiques fonamentals, el control lingüístic i la consciència lingüística. Les possibilitats de resposta del sistema lingüístic a les pertorbacions procedents del seu entorn (social) són també dobles: d'una banda, el *feedback* negatiu (= normalització lingüística), responsable dels comportaments «propositius» o autoregulats; i, d'altra, el *feedback* positiu (= substitució lingüística), referit als processos autocatalítics o de creixement sistèmic. En el primer cas, el sistema redueix la seva entropia interna, mentre que en el segon aquesta sofreix un increment i s'encamina cap a la dissolució. El conflicte, al capdavall, consistirà en l'estrès provocat per les disfuncions del sistema lingüístic respecte a les pertorbacions sorgides de l'entorn.

2.2.3.1. Deixant de banda els defectes inherents a la mateixa formulació del model, derivats sobretot de la identificació del sistema amb l'estructura lingüística (Boix & Vila, 1998: 96-97; Conill, 2001b), aquesta mena de plantejaments ha estat tradicionalment objecte d'una crítica de caràcter ideològic, centrada en els seus orígens tecnocràtics, que interpreta la definició de la supervivència del sistema en termes d'estabilitat com una apologia de l'*statu quo* (Ninyoles, 2001). Molt més interessants resulten, al nostre entendre, aquelles crítiques que destaquen les insuficiències dels models de caixa negra en el terreny de la construcció de teories socials, perquè «a causa del caràcter opac que s'hi atorga a la societat, és discutible que aquest model pugui ser admès com una explicació sociològica vàlida» (Conill, 2001a: 308). I és que, a diferència dels sistemes tècnics, els *sistemes oberts al sentit*, com ara el sistema social, no s'ajusten pas al model del que Heinz von Foerster (1972: 196-198, 1984: 148-150) anomenava una *màquina trivial* –això és, un sistema determinista i predictible, caracteritzat per una relació unívoca invariable entre entrades (*inputs*) i eixides (*outputs*). Ningú no nega que la trivialització pot resultar una estratègia útil i constructiva en alguns dominis, però «és una panacea perillosa quan l'home l'aplica a si mateix» (Foerster, 1972: 198). Per tal de descriure el sistema social, doncs, caldrà recórrer a un model de complexitat molt superior, les *màquines no trivials* (Foerster, 1972: 196-198, 1984: 150-154), on la relació entrada-eixida no és invariable, sinó que resulta determinada per les eixides prèvies de la màquina –o, dit d'una altra manera, aquelles màquines en què els passos

previs en determinen les reaccions presents. La diferència fonamental, doncs, respecte a les màquines trivials no consistiria tant en el fet que no siguin sistemes deterministes, que ho són, sinó en la dificultat per calcular-ne la predictibilitat, atès que, mentre en una màquina trivial l'operació interna és sempre conseqüència de només un estat intern, en les màquines no trivials la desviació d'un estat intern a un altre n'és la principal característica.

2.3. Sigui com sigui, les teories anteriors mai no van precisar el caràcter intern del fenomen sistèmic. De fet, els models de caixa negra van mantenir la seva opacitat fins a finals de la dècada de 1960, en què el paradigma dels sistemes oberts va començar a ser qüestionat a partir d'una versió més complexa de la teoria de sistemes: el *paradigma dels sistemes autoreferencials i autopoiètics*, segons el qual la diferenciació sistèmica només pot efectuar-se mitjançant l'autoreferència i la reproducció de la pròpia operació constitutiva. Com és lògic, això no vol dir que les operacions autoreferencials s'hi duguin a terme des de premisses solipsistes, sinó que en aquest context la distinció entre sistemes oberts i sistemes tancats resulta desplaçada per la reflexió sobre els procediments que permeten a la clausura autoreferencial de produir obertura. Les transformacions introduïdes per tals postulats en la teoria sistèmica resulten de gran transcendència per a la sociologia, en la mesura en què, com tindrem ocasió de constatar al llarg de les pàgines següents, l'interès pel disseny, el control i la planificació de l'evolució en relació amb l'estabilitat estructurada s'ha transformat en atenció envers l'autonomia, la sensibilitat davant l'entorn i l'estabilitat dinàmica.

3. EL SISTEMA SOCIAL COM A SISTEMA AUTOREFERENT I AUTOPOIÈTIC

3.1. El punt de partida de la teoria sistèmica de Luhmann consisteix, justament, a precisar la diferència entre sistema i entorn. Un sistema pot ser caracteritzat com la *diferència que resulta de la diferència* entre sistema i entorn. La formulació anterior, aparentment tautològica, arrenca de la definició batesoniana de la informació com a «diferència que fa una diferència» (Bateson, 1972: 484). Aquesta diferència actualitza simultàniament el sistema com a costat *diferenciat* i l'entorn com a costat merament *indicat*, atès que la frontera entre tots dos pertany al sistema mateix, de manera anàloga a com la pell separa els éssers vius del seu medi ambient sense deixar per això de pertànyer-los. El sistema es defineix, així, com una diferència que es produeix constantment a partir de *només un* tipus d'operació, recursivament efectuada a través del temps.

3.1.1. Aplicats a l'àmbit de la teoria dels sistemes socials, aquests principis teòrics ens porten a tractar d'identificar l'operació social susceptible de satisfer els requisits d'unitat, identitat i capacitat d'enllaç operacional. Segons Luhmann només n'hi ha una que s'hi ajusti: la *comunicació*. Un sistema social sorgirà tan sols quan la comunicació desenvolupi més comunicació a partir de si mateixa. Aquesta operació té capacitat per establir una diferència entre sistema i entorn, en la mesura en què les comunicacions s'enllacen entre si deixant de banda –és a dir, relegant a l'entorn– totes les altres coses, que només adquireixen rellevància per al sistema quan poden ser processades comunicativament.

3.2. El sistema es caracteritza, doncs, per una *clausura operacional*, entesa com la propietat de reproduir-se mitjançant un sol tipus d'operacions *exclusives*. Aquest axioma es relaciona amb dos dels punts més discutits en l'actual teoria de sistemes: (a) l'*autoorganització*, o construcció de les estructures pròpies a dins del sistema i impossibilitat d'importar-ne de l'entorn. Un sistema comença a existir, precisament, a partir de l'instant en què construeix estructures, l'evolució de les quals crea la seva *història*. Per a Luhmann, el sistema social està compost per *elements* (comunicacions), *relacions* entre ells (definides per la recursivitat de la comunicació) i *estructures* (o limitacions de les relacions possibles dins del sistema); i (b) l'*autopoiesi*, concepte encunyat pel biòleg xilè Humberto Maturana que es refereix a la capacitat de certs sistemes de produir-se contínuament a si mateixos (Maturana & Varela, 1996: 36). En el marc de les teoritzacions luhmannianes, l'autopoiesi vol dir que un sistema només pot produir operacions en la xarxa de les seves pròpies operacions –i aquesta xarxa és produïda per les operacions mateixes. El sistema, doncs, es produeix completament a si mateix i no sols les seves estructures, les quals, en limitar les relacions sistèmiques possibles, en dirigeixen l'autoreproducció. La condició autopoiètica del sistema social vindrà donada, com ja hem vist, per la capacitat de la comunicació per produir-se a si mateixa.

3.3. Pel que fa a l'entorn, aquest no té capacitat per determinar causalment l'autopoiesi del sistema. Tan sols pot exercir la seva influència causal en el terreny de la destrucció, però no en el de la determinació dels estats interns. Les causalitats observables en la relació sistema/entorn estan col·locades exclusivament en el pla dels *acoblaments estructurals*. Aquests no determinen els estats del sistema, sinó que la seva funció consisteix a proveir-lo d'un estrès permanent, situat en l'origen de l'evolució de les estructures sistèmiques. Segons Maturana, l'acoblament estructural es troba disposat de manera *ortogonal* respecte a l'autodeterminació del sistema i, en tal sentit, tots els

sistemes estan adaptats al seu entorn –ja que de no ser així no existirien–, però cap a l'interior del seu radi d'acció conserven totes les possibilitats de captenir-se de manera no adaptada. L'acoblament *no* està connectat amb la totalitat de l'entorn, sinó només amb la part que el sistema en selecciona –i el sistema en selecciona exclusivament allò que pot processar.

3.3.1. Referit al sistema social, això voldrà dir que aquest processa únicament comunicació i els esdeveniments no comunicables tan sols poden originar-ne la destrucció. La necessitat de seleccionar deriva de l'existència d'un gradient de complexitat entre entorn i sistema, d'acord amb la qual la *reducció* de la complexitat d'aquell esdevé condició necessària per a l'*augment* de la complexitat d'aquest. Per tal d'efectuar aquesta selecció el sistema posseeix un ventall d'estructures que precondicionen allò que s'hi pot tractar. Les pertorbacions de l'entorn apareixen referides, doncs, a les estructures, que les actualitzen en el sistema, transformant-les en *informació*, entesa com l'esdeveniment que selecciona estats del sistema i n'actualitza l'ús de les estructures. Serà l'autopoiesi del sistema la que, posteriorment, haurà d'identificar o rebutjar aquesta informació.

4. SISTEMES PSÍQUICS I SISTEMES SOCIALS: ACOBLAMENT ESTRUCTURAL I LLENGUATGE

4.1. La teoria luhmanniana introdueix una diferenciació estricta entre *sistemes psíquics* (Ruiz de Copegui, 1983) i *sistemes socials*, operatius tots dos en el medi del sentit –els uns per mitjà de la *consciència*, els altres per mitjà de la *comunicació*. D'acord amb la caracterització anterior del sistema com a diferència, el fet de situar les dimensions psicològica i biològica de l'individu en l'entorn del sistema social no equival a formular-hi cap mena de judici ontològic. Es tracta d'una posició estrictament epistemològica, la finalitat de la qual és distingir de manera precisa entre el sistema i l'entorn. Gràcies a aquesta distinció s'obre la possibilitat de concebre l'home com a part de l'entorn del sistema social de manera més complexa i, al seu torn, més lliure que si hom el concep com a part de la societat, ja que l'entorn és, per comparació amb el sistema, el costat indicat de major complexitat i menor ordre. En realitat, aquest enfocament, malgrat l'escàndol suscitat en ocasions (Habermas, 1985: 434-453), enllaça amb els postulats clàssics d'Émile Durkheim (1895: 11-21) que estableixen com a primera regla del mètode sociològic la necessitat de *considérer les faits sociaux comme des choses*, exteriors als individus i explicables a partir de criteris específicament socials. El principal matís

que hi aporta Luhmann deriva tan sols de la seva consideració, no dels fets socials, sinó de l'operació social efectuada en el marc d'un sistema autopoiètic.

4.1.1. Al capdavall, tal manera de procedir es justifica mitjançant la necessitat, reconeguda per Herbert A. Simon (1968: 154-156), de descriure la complexitat d'acord amb procediments jeràrquics, basats en la propietat de la *quasidescomponibilitat*, d'acord amb la qual les vinculacions entre els components del mateix nivell d'una jerarquia acostumen a ser més fortes que les vinculacions entre diversos nivells jeràrquics, la qual cosa permet d'establir una separació entre una dinàmica jeràrquica d'*alta freqüència*, pròpia de l'estructura interna dels nivells, i una dinàmica de *baixa freqüència*, que regeix la interacció entre nivells. De no ser així, l'anàlisi de la complexitat demanaria uns coneixements infinits i uns càlculs tan estèrils com exhaustius de les interaccions de les seves parts elementals, que restarien confinades per sempre més enllà de tota capacitat de comprensió.

4.2. La relació entre sistemes psíquics i socials pot descriure's en termes d'*acoblament estructural*. Els sistemes socials es troben acoblats als sistemes psíquics i només a ells. La comunicació, doncs, és totalment independent respecte del que s'esdevé en el món, que no hi juga cap paper rellevant. Tot el que és possible comunicar ha de passar en primer lloc pel filtre dels sistemes psíquics, situats, com ja sabem, en l'entorn del sistema social i únics susceptibles de percebre els esdeveniments del món. Però els sistemes psíquics no comuniquen, aquesta operació és pròpia dels sistemes socials. Per tant, si bé la comunicació depèn de la consciència, n'és alhora operativament independent, ja que la consciència mai no és comunicació i la seva funció consisteix a proveir de pertorbacions els sistemes socials a través de l'acoblament estructural. Una il·lustració d'aquests postulats per via literària podem trobar-la a *La machine à lire les pensées* (1937), novel·la d'André Maurois on es relata el descobriment d'una màquina capaç de permetre als seus posseïdors l'accés als pensaments del proïsme, la qual, al capdavall, esdevé del tot inútil, perquè l'univers caòtic del pensament no comunica res d'interès.

4.2.1. Tant la comunicació com la consciència s'han desenvolupat pel camí de la *coevolució*, i un tipus de sistema és l'entorn imprescindible de l'altre. La idea de Luhmann no és pas nova. Només cal recordar, posem per cas, que el psicòleg rus Lev S. Vigotski (1934) sostenia que els usos egocèntrics del llenguatge infantil no es poden dissociar dels usos socials, sinó que tots dos responen al mateix objectiu, per bé que aquests regulen els intercanvis i aquells la conducta –això és, la comunicació i la consciència, respectivament. Podem dir que les operacions dels sistemes psíquics i els

sistemes socials, encara que irreductibles al llenguatge, deuen la seva autopoiesi al fet d'estar acoblades estructuralment de manera lingüística, ja que el llenguatge fixa el sentit que permet la recursivitat operativa de tots dos sistemes. L'acoblament estructural s'hi produeix, doncs, a través del llenguatge, que pot funcionar alhora dins l'operació de la consciència i de la comunicació.

4.2.1.1. En conseqüència, des del nostre punt de vista l'estudi del llenguatge admetrà dos enfocaments fonamentals, substancialment coincidents amb els dos tipus de sistemes que entren a formar part de l'acoblament estructural. Tindrem així, d'una banda, una *psicolingüística* o lingüística mentalista, entesa –tal com ha postulat Noam Chomsky (1968)– com una branca de la psicologia cognitiva dedicada a la simulació de la competència lingüística dels sistemes psíquics; i, d'altra, una *sociolingüística* concebuda com la branca de la sociologia de la comunicació que s'ocuparà dels rendiments comunicatius dels codis lingüístics. La Teoria Sistèmica del Llenguatge se'ns apareixerà, en conseqüència, escindida indefugiblement en dues cares, com el rostre de Janus, en la mesura en què reprodueixi dins la seva configuració interna l'acoblament estructural entre sistemes psíquics i socials, bo i construint gramàtiques establertes, respectivament, per referència a les operacions de la consciència i de la comunicació, que esdevindran entorn imprescindible les unes de les altres.

4.3. Pel que fa al *sentit*, cal assenyalar que els sistemes de consciència l'*experimenten*, mentre que els sistemes de comunicació el *reprodueixen*. En d'altres mots: la dimensió lingüística del sentit sorgeix de l'*ús* del llenguatge –no debades, Wittgenstein (1958: 82) argumentava ja que «el significat d'una paraula és el seu ús en el llenguatge». En terminologia sistèmica, podem contemplar-lo com l'*actualització* de les estructures del sistema, sense que això equivalgui a concebre'l com un mer producte d'aquesta, atès que les estructures constitueixen els resultats de la història del sistema i, en conseqüència, el sentit en deriva i preexisteix a qualsevol actualització. El sentit, doncs, remet sempre al sentit i en cap cas a res situat més enllà o a res de diferent. Ni la consciència ni la comunicació posseeixen la capacitat de fracturar la remissió del sentit a si mateix, dins la qual s'hi troben involucrades. Aquesta autoremissió continua funcionant fins i tot quan hom el nega, circumstància que obre la possibilitat d'imaginar un món desproveït de sistemes susceptibles d'operar amb el sentit, però aquesta només resulta imaginable *des del* sentit –que adopta la configuració d'un *univers autocontingut*, tal com després argumentarem a propòsit de la comunicació.

4.3.1. D'altra banda, el sentit s'ha d'entendre com una representació de la *complexitat*, com un excedent de possibilitats que requereixen d'una selectivitat forçosa. I si la complexitat es caracteritza mitjançant la selecció, aleshores el que anomenem *complexitat estructurada*, això és, la temptativa de dirigir o limitar la selectivitat d'operació a través de les estructures, guarda un paral·lelisme amb l'operació del sentit. Aquesta concepció del sentit presenta l'avantatge de permetre'ns superar la tradicional contraposició entre *ciències dures* i *ciències febles*. Tant la manipulació tècnica de la complexitat amb el recurs a la *causalitat*, pròpia de les ciències naturals, com la *interpretació* del sentit per vies hermenèutiques, pròpia de les ciències socials, s'enfronten a un mateix problema formulat de diferent manera: la necessitat de procedir-hi a una selecció.

5. ELS DOS RANGS DEL SIGNE I LA SEMIOSI IL·LIMITADA

5.1. Els postulats teòrics anteriors contradiuen radicalment el principi fonamental de la lingüística saussureana que concebia la llengua com «un sistema que només coneix el seu ordre propi» (Saussure, 1916: 61). En d'altres mots: el llenguatge *no* és un sistema, perquè no posseeix cap manera *pròpia* d'operar. Sempre depèn del fet que els sistemes psíquics, d'una banda, i el sistema social, de l'altra, prossegueixin la seva autopoiesi mitjançant les seves operacions completament clausurades. De no ser així, cessaria de cop i volta tot llenguatge i, acte seguit, tota possibilitat de pensar lingüísticament. A més a més, el llenguatge no és tampoc, per si mateix, comunicació, atès que el fet de comunicar requereix sempre de més d'un parlant que pugui entendre i reprendre el que hom ha dit. El fet que el llenguatge no constitueixi en cap cas un sistema no significa, però, que la seva estructura interna no estigui plenament afaiçonada sobre un model sistèmic basat en la diferència. Al contrari: com ja notava Saussure (1916: 168), «en la llengua només hi ha diferències», de manera que el valor d'un signe lingüístic resulta impossible d'establir si no és per referència als altres signes. Precisament, els conceptes saussurians de *relacions sintagmàtiques* i *paradigmàtiques* al·ludeixen, des d'uns altres paràmetres, al procés mitjançant el qual una unitat lingüística es relaciona i es diferencia simultàniament d'altres signes *in praesentia*, i al mateix temps, en virtut d'una relació associativa, s'uneix amb termes *in absentia* en una sèrie mnemònica virtual (Saussure, 1916: 171-175).

5.2. Si atenem a l'arquitectura interna del signe lingüístic hi veiem reaparèixer un altre cop la diferència, des del moment en què el concebem, no –segons ha estat

tradicional– com la unitat de la diferència entre significant i significat, sinó com *la unitat de la diferència de la diferència entre significant i significat*. Aquest fet, sovint menystingut, no pot deixar de tenir importants repercussions per a l'estudi del llenguatge.

En aquest sentit, resulta oportú de recordar ací que una de les aportacions més destacables en relació amb aquest canvi d'orientació ha estat l'aparició fa poc més de dues dècades de la Gramàtica Liminar, teoria basada en el mètode de la teoria general de sistemes, les aportacions cognitives de la *Gestaltpsychologie* i l'ús de nocions topològiques per a la formalització dels models lingüístics. No és casual, sens dubte, que el seu punt de partida es situï justament en la crítica de les insuficiències del signe saussurià. Com ha posat en relleu en repetides ocasions el seu creador, Ángel López García (1977: 19-34, 1980: 17-62, 1989: 9-49), tal noció del signe, basada en l'analogia amb les dues cares d'un full (signe = significant / significat) i definida per l'arbitrarietat, la linealitat i el fet de funcionar en un sistema de valors, ha de ser qüestionada, perquè, si bé resulta adequada a les propietats dels codis basats en un conjunt de regles d'atribució de significats preexistents a signes indissociables –verbigràcia, els signes dels llenguatges formals, com la notació lògicomatemàtica o musical–, esdevé del tot insuficient, en canvi, quan és emprada per tal de descriure el funcionament de les llengües naturals, caracteritzades per l'aparició de relaciones semasiològiques (un significant amb diversos significats) i onomasiològiques (diversos significants amb un sol significat), la descripció de les quals demana una concepció del signe dotada de major complexitat. Aquesta exigència es plasma en la postulació del *signe asimètric* (signe = significant / significant + significat), producte de la descomposició del significant en unitats diferents de les que s'obtenen de la descomposició del significat i de l'existència d'una relació necessària entre tots dos.

Com s'hi pot apreciar, es tracta d'una concepció que, malgrat l'existència de precedents històrics, enfonsa directament les seves arrels en el principi martinetià de la doble articulació del llenguatge (Martinet, 1960: 20-29) i en el caràcter necessari de la relació entre significant i significat mostrat per Benveniste (1939). Lluny de tractar-se d'un simple detall anecdòtic, la reformulació de l'estructura del signe que acabem de presentar suposa un desenvolupament teòric de singular importància, perquè defineix un procés de semiosi il·limitada, producte de l'equiparació entre els signes lingüístics i metalingüístics, que justifica la relació paradoxal (paradoxa de la frontera) existent entre les llengües naturals i el seu metallenguatge gramatical, derivada de la presència d'una frontera «alternativament infranquejable i franquejable al seu interior i en virtut

de la qual el metallenguatge gramatical apareix netament separat del llenguatge objecte al qual inclou, però, alhora, s'hi presenta com a part integrant i s'hi troba inclòs» (López García, 1980: 29).

5.3. Al capdavall, una de les principals lliçons que inferim de la Gramàtica Liminar consisteix en l'existència de dues modalitats distintes d'acoblament entre els elements constitutius de l'estructura del signe: (a) un tipus d'*acoblament estricte*, característic dels llenguatges formals, que es configuren seguint l'esquema del signe saussurià. L'estretor del lligam existent entre significant i significat els torna poc aptes per ser emprats en modalitats de comunicació distintes d'aquelles per a les quals van ser específicament dissenyats, de manera que en resulta més simple la destrucció que l'adaptació; (b) per contra, els signes de les llengües naturals exhibeixen un tipus d'*acoblament ampli*, susceptible de permetre'ls realitzar la complexíssima funció d'enllaç estructural entre sistemes psíquics i sistemes socials, vehiculant alhora les operacions de la consciència i la comunicació. Com hem vist més amunt, la seva estructura interna els dota d'una plasticitat il·limitada al servei d'una semiosi potencialment infinita, propietat que en ocasions ha estat interpretada com un defecte més que no com un avantatge. No debades una part considerable de les temptatives de creació de llenguatges formals «perfectes» deriva precisament de la creença en la inadequació del llenguatge natural com a instrument del mètode científic. Sens dubte, això ha contribuït a ocultar el fet que els signes del llenguatge natural representen la condició de possibilitat dels signes dels llenguatges formals, de la mateixa manera que la comunicació formalitzada de la ciència constitueix un subconjunt de la comunicació considerada *latu sensu*.

El signe saussurià, doncs, resultaria de la *reducció tecnològica* del signe asimètric i no a la inversa, entesa com una reducció de complexitat a fi d'obtenir una major complexitat comunicativa en un àmbit especialitzat. Ara bé: al contrari del que han sostingut molt sovint els formalitzadors, no és que el llenguatge natural sigui imperfecte pel fet de ser complex i admetre només parcialment la formalització, sinó que, pel fet d'estar basat en un tipus de signes de rang superior, en constitueix el substrat i s'hi configura com a irreductible alhora. Com va notar David Viña (1977: 50-51), la gran paradoxa de la formalització rau en el fet que, «nascuda del projecte de purificar el llenguatge ordinari de les seves ambigüitats i imprecisions ha fabricat aquests monstres irreals fora del món del llenguatge usual, però en canvi, per tal de poder dir-ne alguna cosa (...), necessàriament cal que sigui utilitzat el llenguatge ordinari (amb totes les seves impureses) (...). Si al començament existia el Verb..., també a la fi existirà el Verb».

6. LA COMUNICACIÓ

6.1. La comunicació és l'única operació genuïnament social, ja que és l'única que requereix la presència de *més d'un* sistema psíquic –tesi que integra implícitament la sociabilitat com a part constitutiva de la comunicació. Ens referim, doncs, a una operació social que pressuposa per regla general el concurs d'un gran nombre de sistemes psíquics, sense que per això pugui ser imputada a cap d'ells en concret. Resulta particularment important en aquest terreny no confondre el model de comunicació emprat per la sociologia luhmanniana –i anticipat en alguns aspectes per autors com Walter J. Ong (1982: 170-171)– amb la metàfora tradicional que identificava comunicació amb *transferència* d'informació, d'acord amb la versió lingüística dels postulats de la teoria matemàtica de la informació de Shanon i Weaber, deguda a Roman Jakobson (1960: 32-39). Es tracta d'una concepció de la comunicació que cal impugnar sobretot per tres raons fonamentals: (a) la comunicació *no* equival a desprendre's de res, ans constitueix un esdeveniment d'efectes *multiplicadors*, ja que la seva essència mateixa i *raison d'être* consisteix en la producció de *redundància*, això és, en «l'estructuració mitjançant patrons o predictibilitat» (Bateson, 1972: 436); (b) el model de transferència pressuposa l'accés a l'estat intern dels sistemes psíquics participants en l'acte comunicatiu, possibilitat que, com ja hem vist, resulta vetada pel plantejament del sistema social com a sistema operativament clausurat; i (c) la metàfora de la transferència col·loca l'essencial de la comunicació en l'acte de la transmissió i, alhora, exagera la identitat per a l'emissor i el receptor d'allò que s'hi transmet, quan, en realitat, tal identitat no es troba garantida a la bestreta. A fi de comptes, el denominador comú de totes aquestes objeccions residiria en el fet de concebre la comunicació com el procés resultant de dues seleccions, en què l'emissor transfereix alguna cosa al receptor.[1]

1. L'esquema jakobsonià de la comunicació ha estat també qüestionat per part d'autors procedents de la tradició humboldtiana (Weisgerber, 1973: 40-47). A casa nostra, Lluís V. Aracil (1981, 1982) i Josep Lluís Navarro (1994) hi han formulats retrets similars a partir de l'examen dels esquemes comunicatius de Llull i Comte. En qualsevol cas, l'essencial de totes aquestes crítiques rau en el fet de concebre la comunicació com una relació entre individus, on cobren especial importància els processos interns de «concepció» a càrrec dels participants. No negarem l'interès d'aquestes recerques, però els seus resultats no poden de cap manera ser tinguts en compte per la sociologia del llenguatge, ja que es refereixen a processos que, tot i quedar pressuposats, es troben més enllà de la comunicació. L'adopció dels punts de vista dels autors esmentats ens obligaria a considerar com a components intrínsecs de l'operació comunicativa tota una sèrie de factors –com ara els estats psicològics i biològics, la descripció dels aparells fonadors, la biografia dels participants, etc.– els quals

6.2. En canvi, Luhmann entén la comunicació com una *síntesi de tres seleccions*, basada en el model de les tres funcions de sentit dels fenòmens lingüístics (representació, expressió i apel·lació) proposat per Karl Bühler (1934: 48-52), prèviament despullat de qualsevol interpretació en termes de transferència comunicativa entre persones en possessió de creences, intencionalitats, connotacions, etc. La triple selecció proposada per l'autor de *Sistemes socials* consisteix en la *selecció de la informació*, la *selecció de la participació* (o acte de comunicar) i la *selecció de la comprensió* (o acte d'entendre).

6.2.1. Pel que fa a la *informació*, no es pot concebre com l'exterioització del pensament, sinó com la selecció d'una diferència que impulsa el sistema social a un canvi d'estat, això és, a la producció d'una altra diferència, tal com postulava Bateson. És, doncs, en el propi sistema social que es gesta allò que s'ha de considerar com a informació, en un doble sentit: (a) com a esdeveniment sorprenent –recordeu que, des de la perspectiva matemàtica, la informació d'un missatge és proporcional al logaritme de la improbabilitat–; i (b) com a selecció de possibilitats realitzada a partir d'un ventall d'expectatives. Es tracta d'un procés recursiu potencialment infinit en el temps, on cada selecció informativa altera el ventall d'expectatives que constituirà el punt de partida de la selecció següent. Tot plegat, podria descriure's com un *procés caòtic*, entès a la manera d'Edward Lorenz (1993: 1-23; cf. també Maturana & Varela, 1996: 92-99), és a dir, com una seqüència (gairebé) determinista que simula ser aleatòria, un procés en el qual l'estat actual del sistema (gairebé) determina el seu estat futur, encara que no ho sembli, tal com s'esdevé, per exemple, amb els moviments en una partida d'escacs. De fet, una informació no pot ser processada a menys que respongui al ventall d'expectatives actualitzat de què disposa el sistema en aquell moment. Pel que sabem, la història de la ciència ens proporciona innumerables il·lustracions d'això, començant pel món grec, on una quantitat gens menyspreable de descobriments científics –com ara el de la turbina de vapor, degut a Heró d'Alexandria (*ca.* II-I aC)– es van malbaratar a causa d'unes estructures socials inadequades (Magalhaes-Vilhena, 1971). El tema ha estat també objecte d'especulació literària per part del novel·lista britànic William Gol-

---

sobrecarregarien de tal manera les condicions operatives del sistema que el més senzill acte de comprensió esdevindria impossible, perquè requeriria un coneixement massa exhaustiu del món. Per contra, sostenim que els factors esmentats només adquireixen rellevància comunicativa en la mesura en què són tematitzats i abandonen l'estat de mera pressuposició. D'altra banda, la inclusió dels processos interns dels participants com a integrants de la comunicació desemboca en corol·laris tan absurds com el refús de les dimensions institucionals de la comunicació, excloent així de la sociologia del llenguatge un dels seus objectes primordials d'atenció.

ding, el qual a la narració «L'enviat especial» (1956) relata les desventures de Fanocles, personatge de singular creativitat i més absurd destí, capaç d'inventar l'olla a pressió, el vaixell de vapor, la brúixola i la impremta en el marc social de la Roma decadent.

6.2.2. En segon lloc, *la participació o acte de comunicar* pot entendre's com una doble selecció per part de l'emissor (no considerat exclusivament com a sistema psíquic): (a) la selecció de la informació efectuada sobre la selecció de la informació actualitzada en el sistema social; i (b) la selecció de la manera en què aquesta informació és codificada. Aquesta doble selecció és duta a terme en funció d'un criteri de *doble contingència*, concepte introduït en sociologia per Talcott Parsons (1951: 3-29) a fi d'explicar com és possible l'ordre social. Luhmann el (re)defineix des dels paràmetres de la teoria de sistemes com un model de relació entre sistemes altament complexos que utilitzen el sentit i no resulten recíprocament transparents i calculables. Aquests sistemes determinen la seva pròpia conducta a la manera de les caixes negres (*black boxes*), mitjançant operacions autoreferencials, i cadascun d'ells (*ego*) pressuposa el coneixement de les operacions de l'altre –(*alter*), concebut per *ego* com a *alter ego*–, en tant que comparteixen un ventall d'expectatives. Només així dos sistemes opacs arriben a processar-se com a (virtualment) transparents en les seves relacions comunicatives. El recurs al llenguatge constitueix el principal indici de la participació o acte de comunicar, així com el fum constitueix el millor indici del foc.

6.2.3. Finalment, pel que fa a la tercera selecció, la teoria de sistemes afirma que la síntesi mitjançant la qual esdevé possible la comunicació s'aconsegueix en la *comprensió o acte d'entendre*, ja que és aquest el que fa possible la unitat de la diferència, això és, l'observació de les dues seleccions precedents (la informació i la participació) com les dues parts d'una diferència. La comunicació, doncs, té lloc només quan el sistema social processa –via selecció comprensiva– la informació que ha estat seleccionada i participada. Contemplada des del punt de vista de la teoria dels tipus lògics, la comprensió se'ns apareixeria com una selecció situada en un nivell superior a les dues seleccions precedents. El sistema social crea així el seu propi procés d'autoobservació i autocontrol, i pot procedir a la seva autopoiesi –és a dir, tal com elabora la selecció de la informació i de la participació, elabora també la seva pròpia selecció comprensiva, independent dels eventuals rendiments comprensius que els sistemes psíquics puguin arribar a assolir en les seves consciències operativament clausurades. Hom pot comunicar sobre l'entès, el malentès, l'incomprès, etc., sempre i quan es faci sota l'especificació de l'autopoiesi del sistema i no d'acord amb els pensaments o els desigs dels sistemes

psíquics subjacents. La comunicació es sustenta en una paradoxa –la comprensió defectuosa no la interromp–, la tècnica normal de resolució de la qual consisteix a inquirir i clarificar el procés comunicatiu a partir de la comunicació mateixa.

6.2.3.1. El sistema social es configura així, recordem-ho, com un sistema absolutament clausurat en la seva operació. Amb una particularitat destacable: els sistemes socials constitueixen un cas atípic dins els sistemes autopoiètics pel fet que operació i observació –habitualment separades– coincideixen en la comunicació, de la mateixa manera que el signe lingüístic coincidia amb el signe metalingüístic, com ja hem vist. Si els sistemes autopoiètics empren l'observació per identificar la pròpia operació, diferenciant-se així respecte de l'entorn, en el sistema social, en canvi, l'observació quedaria integrada dins la comunicació, en el sentit que aquesta no sols permetria l'autopoiesi del sistema, això és l'enllaç operatiu, ans crearia la «realitat» social mateixa –d'acord amb els postulats del constructivisme radical (Watzlawick, 1981; Watzlawick & Krieg, 1991; Watzlawick & Ceberio 1998; Maturana, 1995/96). Al capdavall, és el mateix que pretenia posar de manifest Benveniste (1974: 142-143) quan afirmava que la llengua és l'interpretant de la societat (que esdevé significant en i per mitjà de la llengua), i alhora conté la societat dins el seu aparell conceptual.

6.3. Al nostre entendre, el tractament de la comunicació com una síntesi de tres seleccions ens forneix un model apropiat per dotar d'un major nivell de coherència i abstracció l'estudi dels instruments conceptuals emprats pels sociolingüistes a l'hora de descriure l'ús lingüístic en funció de certs paràmetres. En general, hom s'hi ha referit a una sèrie de *dominis*, entesos com «una generalització superior a partir de situacions congruents (i.e. de situacions en les quals els individus actuen en relacions de rol apropiades amb els altres, en els àmbits adequats a la seva relació de rol)» (Fishman, 1972: 56-57); o *àmbits*, en tant que conjunts d'ocasions resultants de la combinació de variables socioculturals, analitzables en termes de categories socioculturals pertinents (Aracil, 1974: 83-85). Tradicionalment, la manera d'establir aquests dominis o àmbits partia de la formulació d'unes qüestions fonamentals (Fishman, 1972; Aracil, 1979: 144-147; Villena Ponsoda, 1992: 53-61), d'innegable ascendència retòrica: (1) *qui parla a qui* i, en ocasions, també *en presència de qui* (els interlocutors); (2) *de què es parla* (el tema); (3) *en quina mena de situació* (quan); (4) *en quin lloc* (on); (5) *per quin mitjà* (oralitat *vs.* escriptura); (6) *amb quina intencionalitat*; etc. Al nostre entendre, la classificació anterior, deixant de banda el seu caràcter excessivament obert i heteròclit, peca d'una excessiva atenció al paper de l'emissor, com si tot el pes de la comunicació

recaigués sobre les seves espatlles i –d'acord amb una concepció ja refutada– només exercís el paper de mer transmissor de la informació.

En el marc conceptual de la teoria de sistemes aquestes qüestions cal sotmetre-les a una dràstica reformulació, susceptible de contemplar el caràcter de síntesi selectiva atorgat a la comunicació. D'entrada, la referència als interlocutors resta definitivament desvinculada de l'intercanvi d'informació entre individus considerats com a portadors de rols i és reemplaçada per *ego* i *alter*, en tant que instàncies no reductibles a sistemes psíquics, tret de les comunicacions *face to face*. El tema, tampoc no hem d'entendre'l com una tria efectuada per l'emissor, sinó identificar-lo amb el concepte d'informació desenvolupat més amunt. La situació comprèn tota una sèrie de variables que s'inclouen dins la doble contingència, això és, d'acord amb la clausura operacional no tenen a veure amb res extern a la comunicació. Pel que fa al mitjà de comunicació, es relaciona molt directament amb la selecció de la manera en què una informació és codificada i resta adscrit a la selecció de la participació. Finalment, tot allò que es refereix a la intencionalitat esdevé irrellevant per al sistema social, atès que en resta al defora, en el seu entorn (sistemes psíquics). De fet, les intencions n'entraran a formar part tan sols en la mesura en què siguin explícitament processades com a comunicació. En aquest sentit, la diferència fonamental que separa la classificació esmentada dels punts de vista de la teoria de sistemes deriva de la preponderància concedida per aquella a la intencionalitat de l'emissor, que en aquesta darrera, com ja hem vist, resulta reemplaçada per la diferenciació entre informació i participació pròpia de l'acte d'entendre. Ens trobem, doncs, al davant de dues perspectives diametralment oposades.

6.4. Un dels axiomes metacomunicacionals formulats per l'Escola de Palo Alto afirma que «no és possible no comunicar-se» (Watzlawick & Beavin & Jackson, 1967: 52), això és, la comunicació defineix un univers autocontingut, del qual es podria dir que «no necessitaria de res exterior per donar-li corda i engegar-ne els mecanismes, sinó que tot estaria determinat (...) per tirades de daus dins de l'univers» (Hawking, 2001: 85, cf. també 1988: 147). La societat seria, doncs, *l'univers de totes les comunicacions possibles*. Un univers que, com afirma Torres Nafarrate (2000: xix), a partir d'un moment inicial (*big bang*) infinitament mínuscul i dens, es desenvolupa en un procés d'expansió generador d'estructures progressivament més comprensives, susceptibles de rebre la consideració d'autèntiques galàxies comunicatives, com ara la religió, l'art, la política, el dret, l'economia, etc. A l'igual que l'univers, la comunicació, en tant que operació pròpia del sistema social, no persegueix una finalitat, encara que un observador

hi pugui eventualment distingir episodis adreçats a la consecució d'aquesta. L'atribució de finalitats, com la causalitat, és sempre, doncs, una relació selectiva establerta per un *observador*. D'acord amb les formulacions de Maturana i Varela (1996: 116-117) podem considerar-la un cas particular de *conducta*, entesa com la descripció a càrrec d'un observador de les operacions d'un sistema en un entorn que ha seleccionat prèviament. La conducta, per tant, no té a veure amb res efectuat pel sistema –atès que només s'hi produeixen canvis estructurals interns (clausura operacional)–, ans respon a les expectatives especificades per l'observador. Per contra, la teoria de sistemes substitueix els esquemes teleològics per un altre tipus d'argument: la comunicació, en la mesura en què es realitza plenament en la comprensió, compel·leix a l'acceptació o al rebuig tant de la informació com de la participació, en conjunt o per separat. Un missatge pot ser acceptat o no, i això constitueix un *risc* que es troba a la base de la comunicació mateixa. En d'altres mots: la comunicació porta a terme una *bifurcació* de la realitat, creant dues versions del món (la del *sí* i la del *no*). Això no significa, però, que la distribució d'aquestes versions sigui proporcional, pel fet que, des del punt de vista lògic, la comunicació comença per l'acte d'entendre i, d'acord amb el criteri de la doble contingència, aquell qui participa alguna informació ha d'anticipar-ne a la bestreta les possibilitats d'acceptació, incrementades a més a més per l'enorme consolidació del procés de socialització.[2] Enfocar l'alternativa és precisament allò en què consisteix l'autopoiesi de la comunicació, atès que obliga a enllaçar la comunicació següent amb l'acceptació o el rebuig de l'anterior. La comunicació absorbeix inseguretat, és a dir, s'orienta mitjançant una seqüencialització temporal a partir de l'última bifurcació, i no li cal reconstruir tot el procés que hi va desembocar. Aquesta seqüencialització ve presidida per un sentit d'*autoritat*, com a capacitat d'oferir (pseudo)raons. Se'ns apareix així com una operació basada en el que el neurofisiòleg Warren McCulloch (1965) anomenava el Principi del comandament potencial, d'acord amb el qual la informació constitueix l'autoritat, entesa com a poder sense domini.

2. Com va assenyalar Lluís V. Aracil en una sessió del Seminari de Sociologia de València (6-XII-1999) dedicada a les categories *sí* i *no*, la plasmació lingüística d'aquesta distribució desigual la trobem corroborada pel fet que la negació representa una possibilitat desconeguda pels llenguatges icònics. Pel que fa al llenguatge verbal, les maneres de dir *no* són escasses i s'assemblen (també els prefixos amb valor negatiu). Això no es contradiu amb el fet que la negació hi faci acte de presència amb molta més freqüència que l'afirmació, ja que és un cas *especial* i cal explicitar-la sempre. Per contra, les maneres d'afirmar són variades i multiformes i la més *ordinària* de totes és no dir res. De fet, l'afirmació explícita en un alt percentatge de casos no apareix sinó com a negació d'una negació.

7. ELS SISTEMES SOCIALS

7.1. El predomini de l'acceptació sobre el rebuig de la comunicació, constitueix una adquisició *evolutiva* de la societat. D'acord amb el Principi de Goldenweiser, segons el qual els problemes estructurals posseeixen només un nombre limitat de solucions possibles (Goldenweiser, 1937; *apud* Luhmann, 1998: 75), l'autor de *Sistemes socials* considera que l'evolució social només pot desenvolupar certes formes, tenint en compte que la contingència del món no pot ser duplicada pel procés de diferenciació. En conseqüència, aborda la diferenciació sistèmica a partir d'una combinació de dues dicotomies asimètriques (sistema/entorn i igualtat/desigualtat), com a resultat de la qual s'arriba a tres tipus de formacions socials *històricament consecutives* –les quals, encara que Luhmann no ho assenyali explícitament, mantenen notables analogies amb els tres patrons de diferenciació grupal (simètric, complementari i recíproc) establerts per Bateson (1972: 93-94)–, amb la particularitat que l'aparició d'una formació de tipus superior no implica la desaparició de l'anterior, sinó la seva inclusió dins el nou tipus.

7.1.1. *Societats segmentades*, que serien històricament les formes més simples de sistema social, basades en un principi de diferenciació en subsistemes funcionalment equivalents –tot i que s'hi contempla la possibilitat de la seva desigualtat, producte de la disparitat fortuïta de les condicions de l'entorn. Verbigràcia: formacions socials arcaiques sustentades en la interacció.

7.1.2. *Societats estratificades*, és a dir, societats diferenciades en subsistemes funcionalment desiguals, on la igualtat esdevé la norma que regula la comunicació interna, mentre que la comunicació amb l'entorn s'estableix en termes de desigualtat (complementaritat). Aquest tipus de formació social –exemplificable mitjançant les societats estamentals, començant pel model apuntat a *La República* de Plató– va resultar d'un augment de grandària i complexitat de la societat sota condicions expansives que excloïen la presència continuada de la totalitat dels seus membres en la comunicació.

7.1.3. *Societats funcionalment diferenciades*, que transformen la distribució de la igualtat i la desigualtat, de manera que els subsistemes funcionals han de ser desiguals, però els seus entorns associats han de ser iguals, ja que l'única discriminació que s'hi pot establir té a veure amb la funció. Una societat funcionalment diferenciada es postularà, doncs, com una societat d'iguals, en la mesura en què constitueix el conjunt agregat d'entorns per als subsistemes funcionals i aquests no depenen d'una definició del seu entorn en termes de complementarietat, ni en prescriuen dogmàticament

l'*status* en relació amb si mateixos. Els subsistemes funcionals estan estructuralment obligats a processar informació sobre els seus entorns. Cada subsistema pot tolerar un entorn obert i fluctuant en la mesura en què d'altres susbsistemes hi realitzin les seves funcions. Aquesta condició requereix un ajust selectiu constant a través de la influència i de l'adaptació a l'*entorn intern* de la societat.

7.2. L'anterior descripció de les formes de diferenciació social és completada per Luhmann amb un enfocament centrat en els nivells de constitució sistèmica, de caràcter eminentment morfològic, on examina el tipus de comunicació específic de cadascun d'ells (Almaraz, 1997). Tal com s'esdevé en la classificació precedent, l'aparició dels nivells superiors no hi pressuposa en cap cas la desaparició dels nivells inferiors. Al contrari: cada nivell de constitució sistèmica sorgeix de la integració dels tipus sistèmics nous i els prèviament existents en una xarxa comunicativa progressivament més complexa. Tenint en compte les formes peculiars d'autoselecció i establiment de límits caldria distingir, doncs, tres modalitats de sistemes socials.

7.2.1. En primer lloc, d'acord amb un gradient de complexitat creixent, hi trobarem els *sistemes d'interacció*, definibles com aquells que s'engendren per la percepció mútua –incloent-hi l'autopercepció– entre sistemes psíquics presents. Això no vol dir, recordem-ho, que els sistemes psíquics entrin a formar part de la interacció comunicativa, que es constitueix relegant-los al seu entorn, sinó tan sols que la presència representa el principi d'autoselecció i fixació de límits en aquesta mena de sistemes. El correlat discursiu de tal modalitat de constitució va quedar ben establert per Benveniste (1956, 1958), amb les seves observacions sobre el fet que el llenguatge està organitzat de manera que permet a cada interlocutor apropiar-se la llengua sencera en autodesignar-se com a *jo*, fundant així la possibilitat de la subjectivitat a través de tota una sèrie de formes «buides» –no sols els pronoms personals, també totes les formes díctiques (demostratius, adverbis, adjectius) que organitzen les relacions espacials i temporals al voltant de la presència (Bühler, 1934: 98-166)–, que els locutors, en l'exercici del discurs, poden apropiar-se per relació amb la seva persona, definint-se alhora a si mateixos com a *jo* i a l'interlocutor com a *tu*. En virtut d'aquestes premisses la tercera persona esdevé de forma automàtica una no-persona, en la mesura en què forma part necessàriament d'un discurs enunciat per un *jo*, i –a diferència de *jo* i *tu*, en tant que instàncies discursives– no remet a cap persona, sinó a objectes situats més enllà de l'al·locució. Simplificant: el discurs permet a la vegada assenyalar la presència i tematitzar la no-presència.

7.2.1.1. La composició comunicativa de la interacció consta de dos processos: (a) una interacció difusa de caràcter gestual, proxèmic, etc. (Davis, 1971); i (b) la interacció pròpiament lingüística, que acompleix la funció molt més específica d'introduir el *tema* de la comunicació. Al nostre entendre, en aquest context resulta pertinent recordar la diferenciació establerta per Bateson (1972: 399-401; 441-442) entre *comunicació digital* i *analògica*. D'acord amb la seva hipòtesi, el llenguatge verbal humà no sorgiria d'un refinament evolutiu a partir dels codis cinètics i del parallenguatge, sinó que totes dues modalitats comunicatives s'haurien desenvolupat de manera paral·lela. Pel que fa a la comunicació cinètica i paralingüística, lluny de disminuir amb el transcurs del temps, d'una banda, s'ha anat elaborant progressivament, transformant-se en formes complexes d'art, musica, dansa, poesia, etc.; d'altra, en el terreny de la interacció quotidiana, l'expressió facial i l'entonació vocal han adquirit un grau enorme de precisió i varietat, superant de bon tros els rendiments que n'extreuen les altres espècies animals. Aquesta evolució, paral·lela i alhora independent, constitueix un indici del fet que la comunicació humana s'efectua simultàniament en un doble pla: el de la *comunicació digital*, corresponent al llenguatge verbal, i el de la *comunicació analògica*, pròpia de les formes d'expressió cinètiques i paraverbals. L'essencial de la comunicació digital es troba en el fet que un cert nombre de signes convencionals, això és, sense cap relació simple amb els seus referents, s'empren d'acord amb regles anomenades algoritmes. La comunicació analògica, per contra, es caracteritza pel recurs a magnituds reals que es corresponen amb d'altres magnituds reals del camp referencial. Evidentment, el fet mateix que les dues modalitats de comunicació apareguin simultàniament constitueix la millor prova que no realitzen les mateixes funcions. Mentre el llenguatge verbal codificaria informació *conscient*, les formes d'expressió cinètica i paraverbal codificarien *pautes de relació,* només parcialment subjectes a control voluntari.

7.2.1.2. Tot i que els sistemes d'interacció s'originen per la presència dels sistemes psíquics –i, per tant, resulten necessàriament efímers i precaris–, la seva estructura sistèmica es configura per damunt d'ells, més enllà de la presència, atès que es constitueixen mitjançant un procés *selectiu*. El procés s'inicia amb una selecció del *tema* de la interacció, a partir de criteris de doble contingència, sobre la qual s'anirà edificant en etapes successives la història del sistema per acumulació d'altres seleccions. Aquesta història revesteix un caràcter *estructurador*, derivat de la funció de reforç de la selectivitat confiada a les estructures, les quals simulen situacions enteses com a *repetició* (freqüències), és a dir, enfoquen les expectatives en una estreta franja dins l'àmplia

gamma del possible. Tenint en compte la inseguretat inherent a la comunicació, que introdueix una bifurcació de la realitat, caldrà considerar no sols la possibilitat d'acompliment, sinó sobretot la de frustració de les expectatives. Davant d'aquesta eventualitat, les estructures sistèmiques han de disposar d'una sèrie de mecanismes susceptibles de permetre la prossecució de la comunicació, bé mitjançant una correcció de les expectatives per tal d'evitar-ne el rebuig, bé mantenint-ne la validesa a través del recurs a sancions, la més important de les quals consistirà, precisament, en la formulació explícita de la possibilitat d'interrompre la interacció –de fet, les múltiples formes de marginalitat social, què serien sinó els efectes d'aquesta interrupció?

Evidentment, en cas que el risc de rebuig resultés predominant, la comunicació resultaria escassament viable. Però això no ocorre, perquè la pauta de normalitat ve donada per l'*assentiment*, producte d'una generalització de les expectatives facilitada per l'autocontrol que emana directament del procés de comunicació –ventall d'expectatives associades a la doble contingència i existència de restriccions estructurals (normes, temes, codis)–, reforçat per la presència dels interlocutors. Tal autocontrol és una adquisició evolutiva del sistema sorgida del procés d'interacció social, que, com tindrem ocasió de veure, en nivells subsegüents de la tipologia social donarà pas a modalitats més sofisticades de control de l'acceptació de la comunicació, representades pels *mitjans de comunicació simbòlicament generalitzats*. I és que, en contra de les aparences, els sistemes d'interacció, de manera inversament proporcional a la seva escassa complexitat, es troben sotmesos a fortes restriccions estructurals de diversa mena, tal com postula la conjectura de von Foerster, segons la qual com més «trivialment» connectats estan els elements d'una xarxa –en el sentit de rígidament o unívocament determinats pels seus veïns– més previsible en resulta el comportament global per a un observador exterior, però més apareix com a «contraintuïtiu» i no dominable per a l'observació interna, i viceversa (*apud* Escohotado, 1999: 202). Potser la millor manera de mostrar algunes d'aquestes restriccions consisteixi a formular-les en forma de preceptes retòrics o màximes conversacionals, com va fer H. P. Grice (1975: 516-517). Però la restricció fonamental que s'hi pot observar es manifesta en el fet que l'ordre intern del procés comunicatiu *no* admet l'aparició de més d'un tema a la vegada, ja que de no ser així els interlocutors es trobarien abocats a situacions com les escenificades pel teatre de l'absurd, que pot ser considerat, en tal sentit, una representació al·legòrica de la incomunicació. En aquest context no resultaria gens aventurat conjecturar que les restriccions d'ordre intern –el que Aracil (1974: 86)

anomenava *normes implícites*– presents en els sistemes d'interacció es fan extensives també a l'aparició de més d'un codi lingüístic a la vegada, circumstància empíricament confirmada en situacions de bilingüisme social pel caràcter complementàriament dominant o recessiu de les varietats lingüístiques involucrades en els sistemes d'interacció. Precisament per això, resulten del tot ineficaces les temptatives de capgirar el predomini d'un dels codis a través de propostes com el bilingüisme passiu, on cadascun dels interlocutors empra la seva varietat i comprèn la varietat de l'altre, en la mesura en què aquest plantejament contradiu les exigències més elementals de la doble contingència, a més a més d'altres tipus de restriccions estructurals com les preceptuades per algunes màximes de Grice.

7.2.2. Quan pugem un esglaó en la tipologia dels sistemes socials, trobem els *sistemes d'organització*, íntimament relacionats amb les societats estratificades i configurats sobre la base que l'operació de la comunicació ja no requereix *necessàriament* la presència de sistemes psíquics. La frontera que els separa dels sistemes d'interacció és una frontera borrosa, i en alguns casos els dos tipus de sistemes es superposen. Així, per exemple, el grau zero dels sistemes d'organització es trobaria representat per la família, entesa com un sistema on la major part de les comunicacions es troben suportades per un substrat presencial, però que es constitueix a partir d'una instància comunicativa superior d'ordre religiós o jurídic –ni que sigui en forma de dret consuetudinari. Òbviament, en cap moment afirmem que els sistemes d'organització puguin prescindir de l'existència de sistemes psíquics en el seu entorn, sinó que en ells es produeix un desacoblament espacial i temporal entre els actes de participació i comprensió. Hi desapareix l'autocontrol, que en els sistemes d'interacció garantia l'acceptació de la comunicació, i el seu lloc és ocupat per altres mecanismes susceptibles d'evitar-ne el rebuig. No debades aquesta mena de sistemes sorgeixen evolutivament a través d'un procés de reducció de la complexitat comunicativa assolida per la interacció, el qual, al seu torn, esdevé el punt de partida per a l'increment de la pròpia complexitat, que es tradueix en l'aparició de rendiments comunicatius progressivament especialitzats. Tal procés ha anat històricament determinat per la introducció de *tecnologies de la paraula* cada cop més sofisticades (escriptura, impremta i mitjans de comunicació audiovisual), el denominador comú de les quals ha estat la liquidació de les restriccions imposades a la comunicació per la presencialitat.

7.2.2.1. Encara que ací no podem examinar amb detall les repercussions de la introducció de l'escriptura sobre els sistemes socials, sumàriament caldria distingir tres

nivells d'oralitat (Zumthor: 1987: 20-21), que expressen la major o menor influència exercida per la presència de l'escrit: (a) *oralitat primària*, característica de les societats mancades de tot coneixement de l'escriptura o la impressió; (b) *oralitat mixta*, que es produeix quan la influència dels textos escrits és externa, parcial i es produeix amb retard respecte a la seva formulació oral; i (c) *oralitat segona*, constituïda a partir de l'escriptura i inserida en un context amb tendència a afeblir els valors de la veu en l'ús i en l'imaginari. La principal diferència entre l'oralitat mixta i l'oralitat segona radica, precisament, en el fet que aquella suposa tan sols la constatació de l'existència de l'escriptura en un sistema social determinat, mentre que aquesta procedeix del sorgiment d'una cultura «erudita», en la qual tota expressió es troba ja condicionada en major o menor grau per l'escrit. Generalitzant molt, podem afirmar que els sistemes d'estricta oralitat primària –és a dir, allà on només existeixen sistemes d'interacció– es caracteritzen pel conservadorisme i el tradicionalisme, atès que el coneixement adquirit s'hi ha de repetir constantment o en cas contrari es perd. Per tant, els patrons de pensament fixos i formularis hi resulten essencials per al manteniment de la saviesa i l'administració eficaç. Es tracta, al capdavall, de sistemes caracteritzats per una comunicació de tipus acumulatiu, redundant o copiós –en el sentit que s'estimen la *copia verborum*, recomanada per la retòrica–, pròxima al món humà vital, de matisos agonístics, empàtica, participativa i situacional. Per contra, els sistemes de comunicació on es registra la presència de l'escriptura presenten una major tendència al dinamisme, l'anàlisi i l'abstracció, en la mesura en què aquesta permet una manipulació descontextualitzada del llenguatge (Ong, 1982: 38-80).

7.2.2.2. La impremta introdueix també modificacions respecte als sistemes socials en què la comunicació està merament condicionada pel recurs a l'escriptura. Mentre que la cultura del manuscrit s'orienta clarament cap al productor o copista, la cultura impresa, en canvi, s'orienta cap a la satisfacció del consumidor, mitjançant una presentació textual estandarditzada. En estreta connexió amb això es troba el fet que, en tant que «reificació» del llenguatge –les lletres o «tipus» existeixen com a objectes abans de la seva utilització per configurar enunciats–, la impremta no va ser gens aliena al nou interès sorgit al Renaixement pels estudis gramaticals, no sols del llatí, sinó també de les llengües vulgars, les quals a partir d'aquesta època van rebre una consideració desconeguda fins aleshores i meresqueren per primer cop un variat repertori d'exaltacions i anàlisis –en forma de diccionaris i, sobretot, de gramàtiques (Auroux, 1994). D'altra banda, la impremta capgira el concepte del llibre imperant en la cultura subsidiàriament

oral del manuscrit (oralitat mixta), on se'l considerava més aviat com una certa classe d'articulació, com un enunciat en el curs d'una conversació, i no com un objecte. Per contra, la concepció del llibre derivada de la interiorització de la nova tècnica, contempla les obres estampades com una mena d'artefacte que «conté» informació. Al seu torn, la distinció entre cultures d'oralitat mixta, caracteritzades per l'existència del manuscrit, i cultures d'oralitat segona, posteriors al funcionament de la impremta, ens permet de retrobar a l'interior de les cultures «lletrades» la distinció entre interacció presencial i desacoblament dels actes de participació i comprensió que fonamentava la diferenciació adés establerta entre sistemes d'interacció i sistemes d'organització. Si en la producció manuscrita l'acceptació de la comunicació ja venia en certa forma garantida pel coneixement previ del destinatari i el recurs a les *auctoritates*, la impremta, per la seva part, fa possible una mena de comunicació on el destinatari és a la vegada desconegut i múltiple. Un text pot trobar destinatari en qualsevol moment i en qualsevol lloc, amb el consegüent increment de la doble contingència, la qual cosa afavoreix el risc inherent a tota comunicació i la creació d'excedents comunicatius. Aquesta multiplicació dels destinataris dóna lloc a l'aparició a gran escala de l'hermenèutica, començant per la «mera» lectura (*hermenèutica de primer ordre*) i continuant posteriorment per l'activitat dels observadors que escruten la proliferació dels actes d'entendre (*hermenèutica de segon ordre*). L'hermenèutica esdevindria, doncs, l'encarnació de la tercera selecció comunicativa en el terreny de la comunicació impresa i alhora l'observació d'aquesta selecció.

7.2.2.3. Simptomàticament, les transformacions ocasionades per la introducció de l'escriptura, i posteriorment per la impremta, en els sistemes de comunicació ens permeten d'accedir no sols –com ha ja estat assenyalat en ocasions (Ong, 1982: 106-107)– al procés elemental subjacent a la dicotomia bernsteiniana del codi restringit *vs.* el codi elaborat (Bernstein, 1971: 25-62, 69-77, 119-145) –represa després per Mary Douglas (1970; cf. també Viana, 1987) als seus estudis sobre l'organització simbòlica dels sistemes socials–, sinó també comprendre millor la distribució funcional complementària entre les varietats A i B típica de la diglòssia (Ferguson, 1959), així com la línia divisòria entre els dos grans estadis de la inversió de la substitució lingüística d'acord amb l'esquema teòric propugnat per Fishman (1991). Així mateix, en la mesura en què les situa en una estreta relació de dependència respecte de les repercussions sociolingüístiques de les tecnologies de la paraula, la perspectiva adoptada pot ajudar-

nos a aclarir, d'una banda, l'origen comú de totes aquestes nocions i, d'altra, les profundes i complexes relacions que mantenen entre si.

7.2.3. En tercer i darrer lloc, la tipologia luhmanniana dels sistemes socials distingeix el *sistema societari* o *la societat*, en singular, definida com el conjunt de totes les comunicacions possibles i constituïda a partir de la intensificació de la capacitat de comunicació entre absents. Segons l'autor de *Sistemes socials*, el món actual es configura en base a l'existència d'una única societat global, sorgida evolutivament de les societats funcionalment diferenciades, que a partir del Renaixement tendeixen a convergir, sobretot en el terreny econòmic (Wallerstein, 1974, 1980). Aquesta convergència esdevé possible gràcies al fet que la societat desenvolupa codis simbòlics especialitzats d'abast global: els *mitjans de comunicació simbòlicament generalitzats*, entesos com a mecanismes en gran part no lingüístics, en molts casos de difícil caracterització, la funció dels quals consisteix a fer transmissible la complexitat reduïda i a tenir cura de la selectivitat combinada en situacions altament contingents (Chernilo Steiner, 1999). En d'altres mots: es tractaria de facilitar la comunicació en un context de contingència creixent, establint paràmetres de selecció d'informació, de participació i de comprensió, d'acord amb codis binaris (veritat/falsedat, tenir/no tenir, bellesa/lletgesa, lícit/il·lícit) que canalitzen les preferències socials per determinats valors. En tant que processos de comunicació referits a funcions especials, els mitjans simbòlicament generalitzats suposen el requisit indispensable per a la formació de susbsistemes de diferenciació funcional (ciència, economia, art, dret...) institucionalment encarnats, característics de la societat moderna.

7.2.3.1. Precisament, un d'aquests subsistemes el constitueixen els *mitjans de comunicació de masses* (*mass media*). Hom acostuma a englobar sota aquest rètol el conjunt format per la impremta i els mitjans audiovisuals, postura també adoptada per Luhmann (1996) en l'estudi monogràfic que va dedicar al tema. Així, entén per *mass media* totes aquelles disposicions de la societat que propaguen la comunicació a través de mitjans tècnics de reproducció en massa, ja que només aquestes tècniques han permès l'expansió que ha desembocat a l'època moderna en la diferenciació d'un subsistema social específic. En el present treball, però, hem preferit atorgar a la impremta una consideració a part, a fi de remarcar-ne el caràcter de pont entre l'escriptura i el món peculiar dels *mass media*, el qual, tot i servir-se als seus inicis exclusivament d'aquella, no derivaria tant de l'aparició del llibre imprès com de la constitució de mitjans de comunicació impresos (com la premsa) o audiovisuals cada cop més especialitzats. De la mateixa manera que més amunt assenyalàvem les diferències

existents entre l'escriptura i la impremta, ara caldrà comentar també la distància que la separa dels mitjans audiovisuals. D'entrada, per damunt de la coincidència en el fet de dissociar els actes de participació i comprensió, aquests mitjans presenten una clara tendència envers la «(re)personalització» de la comunicació, diametralment oposada al procés «despersonalitzador» característic de la cultura impresa. Mentre el llibre propicia un tipus altament formalitzat de comunicació lingüística, l'aprenentatge del qual –allò que en anglès en diuen *literacy*– pressuposa unes formes específiques de socialització institucionalment sancionades i lligades amb la reproducció tradicional dels rangs (Veblen, 1899: 338-371; Bourdieu, 1982: 11-95), els mitjans audiovisuals reintrodueixen l'oralitat i els codis analògics paraverbals en el marc de comunicació unívoca característic dels *mass media*, la qual cosa, a banda de contribuir a soscavar la influència social exercida pels registres literaris, afavoreix en el pla teòric unes condicions de major igualtat d'accés a la comunicació (Enzensberger, 1971). S'hi produeix així una reaparició del caràcter *efímer* de la comunicació propi dels sistemes d'interacció, derivada de la simultaneïtat dels actes de participació i comprensió que presideix la comunicació audiovisual.

7.2.3.1.1. Al capdavall, lluny de suposar cap anomalia, la reaparició de codis paraverbals als mitjans audiovisuals constitueix una il·lustració paradigmàtica de la funció realitzada pels mitjans simbòlicament generalitzats dins el sistema social. Des d'aquesta perspectiva, caldria contemplar-los com un intent de recuperació de la *informació relacional* perduda amb l'aparició de sistemes no presencials, els quals, si bé augmentaven les possibilitats de comunicació pel fet de multiplicar les probabilitats de recepció, no disposaven de la capacitat dels sistemes d'interacció per codificar pautes relacionals recorrent al llenguatge paraverbal de tipus analògic. Ens trobem, doncs, al davant d'un desenvolupament evolutiu del sistema social adreçat a afavorir el processament de comunicacions cada vegada més complexes mitjançant un increment de possibilitats de codificació, definit per la *centralitat* del codi lingüístic (digital), acompanyat a un nivell sistèmic elemental pel llenguatge paraverbal (analògic) i als nivells sistèmics superiors per l'aparició de codis binaris, no lingüístics però de tipus digital. La centralitat del llenguatge queda demostrada per la facultat de constituir-se en model descriptiu de les altres dues modalitats de codificació –podem parlar no sols de llenguatge paraverbal, sinó també de llenguatge de l'economia, el dret, l'art, etc.–, la qual cosa no exclou l'eventualitat que, al seu torn, pugui admetre modelitzacions procedents dels codis simbòlicament generalitzats. D'aquesta manera, resulta possible descriure'l a partir de paràmetres científics, normatius, artístics, econòmics, etc.

Probablement, entre totes aquestes opcions, aquella que a la llarga s'ha revelat més fecunda sigui la que es sustenta en models econòmics, bo i permetent no sols abordar l'estudi de la moneda com a metàfora dels signes (Weinrich, 1958) o el paper exercit en el discurs per la informació monetària del pensament (Shell, 1978, 1982), sinó també l'aplicació de les categories de l'economia política a l'estudi dels intercanvis lingüístics (Lefebvre, 1966: 336-376; Rossi-Landi, 1968; Bourdieu, 1979, 1982; Bourdieu & Wacquant, 1992).

7.2.3.2. Evidentment, no és aquest el lloc ni el moment per dur a terme una caracterització exhaustiva dels *mass media*, tot i que no podem deixar de referir-nos-en als aspectes més pertinents per als nostres propòsits. D'entrada, cal assenyalar que si bé el seu procés d'expansió comunicativa només resulta possible gràcies a la tecnologia, no per això l'hem de confondre amb la seva operació constitutiva com a subsistema, consistent en un tipus de comunicació *especialitzada*. Com ja sabem, la comunicació no té lloc fins que s'arriba a l'acte de comprensió, que en aquest cas mai no coincideix espacialment amb l'acte de participació. A més a més, els mitjans no posseeixen mecanismes susceptibles de permetre'ls l'accés a les *modalitats d'(in)comprensió* que caldria contemplar abans d'iniciar la següent comunicació –la qual cosa no significa, és clar, excloure la possibilitat d'una comunicació *a posteriori* per part dels destinataris (en forma de cartes al director, trucades a les emissores, etc.), que resulta sempre processada com a integrant de l'autopoiesi del sistema. Però, més que no en el fet d'haver de romandre a les fosques pel que fa al destinatari, la peculiaritat dels *mass media* rau en la seva capacitat per evitar el fracàs i les contradiccions inherents a la comunicació, procurant-se un públic escaient i experimentant amb possibilitats. La vigilància cada cop més atenta dels índexs d'audiència té a veure, precisament, amb aquesta circumstància: s'hi controla el percentatge de públic que cada programa ha sabut «trobar-se» i no cap mena d'adequació comprensiva, a la qual el subsistema no té accés. En tals condicions, un programa serà retirat sempre i quan no sigui capaç de captar prou quantitat de públic, independentment de si la comunicació era o no (mal)entesa per aquest.

7.2.3.3. D'altra banda, els *mass media* creen una "il·lusió transcendental", un "estat imaginari de la societat". En aquest sentit, la seva tasca no es deixa concebre simplement com una seqüència d'operacions, ja que comuniquen i observen alhora. En d'altres mots: es tracta d'una seqüència d'operacions que observen, "construint" realitat social –hi retrobem, doncs, la coincidència entre operació i observació ja comentada en parlar del signe i de la comunicació. En tant que subsistema funcional,

la seva autopoiesi es realitza d'acord amb un codi binari (allò informable *vs.* allò no informable) disposat de manera ortogonal respecte de l'operació constitutiva del sistema social (la comunicació), i s'acobla estructuralment amb el seu entorn, constituït pels altres subsistemes funcionals, mitjançant els temes. Els *mass media* realitzen així una labor de *selecció* i *canalització* de temes procedents d'altres subsistemes (la ciència, la política, l'art, etc.), posant-los a l'abast de tota la societat. Cal remarcar que tal labor *divulgativa* l'efectuen sempre en benefici propi, és a dir, en funció del seu codi específic i no a partir de criteris privatius dels subsistemes que hi proveeixen informació. Luhman distribueix aquests temes en tres *camps programàtics*, susceptibles de mantenir i reproduir diversos acoblaments estructurals amb d'altres subsistemes socials: (a) *notícies/reportatges*, a través del qual els *mass media* s'acoblen al susbistema polític; (b) *publicitat*, acoblat al subsistema econòmic; i (c) *entreteniment*, l'acoblament estructural del qual amb el subsistema de l'art resulta, si més no, problemàtic, per motius que no podem desenvolupar ací (cf. Luhmann, 1996: 98-99).

7.2.3.4. Les consideracions precedents sobre els mitjans de comunicació simbòlicament generalitzats, entre els quals caldria incloure el codi binari dels mitjans de comunicació de masses, ens porten a replantejar de manera radical la *distribució* de les varietats lingüístiques en la societat actual. La irrupció dels *mass media* transforma significativament la jerarquització de les varietats reconeguda tradicionalment per la sociolingüística a partir de concepcions estratificades de la societat, definides pels rendiments comunicatius de l'escriptura i la impremta. Les pautes formals d'aquesta transformació poden ser expressades en termes de teoria de conjunts com el pas d'una *estructura arbòria*, de caràcter rígid, centralitzat i amb una capacitat d'enllaç molt limitada, a una *estructura semireticular o rizomàtica*, làbil, acentrada, no jeràrquica i definida per una connectivitat total (Alexander, 1965; Deleuze & Guattari, 1980: 9-32). Més que no d'una substitució d'estructures, caldria parlar d'un *augment* de complexitat estructural. En el marc de la teoria de sistemes, el procés pot ser conceptuat com una *relaxació* dels controls propis dels mitjans escrits degut a l'augment de complexitat comunicativa, mitjançant el qual tals controls resten inclosos en un medi comunicacional més ampli, que afavoreix una major plasticitat lingüística. De manera paral·lela, l'aparició de subsistemes funcionals dóna lloc a varietats especialitzades amb trajectòries mútuament independents, una de les quals, la varietat estàndard corresponent als *mass media*, assumeix la funció, ja descrita, de servir d'instrument a la creació de realitat social, a través de la "traducció" de les comunicacions dels altres subsistemes.

Així com els mass media «creen» realitat, la varietat estàndard «crea» també una *realitat lingüística*, en el sentit que, per damunt de les jerarquies comunicatives producte de les tecnologies de la paraula recolzades en l'escriptura, promou una *homogeneïtzació virtual* del llenguatge oral investida de l'autoritat que emana de la informació, d'acord amb el principi del comandament potencial, esmentat més amunt. És en funció d'aquest doble caràcter que la varietat estàndard posseeix una capacitat de *capil·laritzar* els altres sistemes –i molt especialment els sistemes d'interacció, gràcies al tret de l'oralitat compartida– que cap *koiné* literària del passat no hauria pogut ni somniar.

8. COLOFÓ

8.1. Com el lector haurà tingut ocasió d'apreciar, els desenvolupaments teòrics anteriors no poden deixar de tenir profundes repercussions per a la sociologia del llenguatge, que no hauria d'obviar per més temps la complexitat inherent a la descripció de la societat moderna deguda a la sociologia sistèmica. D'entrada, una de les conseqüències més notables d'aquest plantejament radica en el fet d'obligar-nos a definir amb nitidesa els diversos nivells d'anàlisi que ha de prendre en compte una teoria, per tal d'evitar la generalització al conjunt de la societat de les descripcions procedents de sistemes d'altres nivells. A partir d'ací resulta possible desemmascarar la fal·lària subjacent a les temptatives de construir una sociologia del llenguatge basada en la generalització irresponsable de les premisses dels sistemes d'interacció. El mateix caldria dir, *mutatis mutandis*, d'aquelles teories sociolingüístiques les descripcions de les quals mai no ultrapassen el nivell dels sistemes d'organització, amb la conseqüent persistència d'una concepció jeràrquica de la societat que no es correspon amb el grau de complexitat assolit per una societat funcionalment diferenciada com l'actual.

8.2. La perspectiva adoptada ens autoritza també a desestimar el sentit comú disciplinàriament imperant, amb la seva concepció de la llengua com un sistema obert a les causalitats procedents de l'entorn social, reemplaçant-lo per l'enfocament del codi lingüístic com una estructura actualitzada al ritme operatiu d'un sistema social autoreferent i autopoiètic, que en fa possible alhora l'acoblament estructural amb els sistemes psíquics. Ens trobem, doncs, al davant d'una teoria amb una extraordinària

3. Per raons d'espai, al llarg del present article no hem pogut ni tan sols esbossar un tractament sistèmic de les situacions de contacte lingüístic (conflictives o no), que seran objecte de treballs posteriors.

capacitat explicativa, que la faculta per abordar amb els mateixos paràmetres tant les situacions conflictives com les situacions consensuals,[3] i contempla de manera integrada el paper jugat per les tecnologies de la paraula en l'increment de complexitat dels usos lingüístics. Si a tot això afegim la presència dels mitjans simbòlicament generalitzats, aleshores podrem arribar a esbossar de manera prou completa la complexa trama de què forma part el codi lingüístic, sense la comprensió de la qual no resulta possible copsar-ne els rendiments comunicatius.

8.3. Comptat i debatut, allò que la teoria sistèmica de la societat ve a posar de relleu és la necessitat d'abandonar una sociologia del llenguatge basada en la importació *ad hoc* de bocins de teories sociològiques prèvies, destinats a justificar els resultats d'una recerca centrada de forma gairebé obsessiva en l'observació quantitativa dels sistemes d'interacció, substituint-la per una concepció teòrica d'abast global, coherent i susceptible d'explicar tant el funcionament i l'evolució dels codis lingüístics en la societat com de dur a terme observacions de segon ordre sobre les pròpies construccions teòriques. No voldríem que se'ns malentengués: amb aquestes remarques no pretenem sostenir l'exclusivitat de l'enfocament sistèmic, sinó posar de manifest els seus avantatges sobre d'altres punts de vista alternatius. En conseqüència, pensem que només una sociologia del llenguatge que respongui a tal grau d'autoexigència podrà assolir la complexitat interna necessària per realitzar aportacions fecundes, dignes de ser tingudes en compte per una superteoria social de pretensions universalistes com la que hem presentat en aquestes pàgines.

Castelló de la Plana-Benicàssim, juny-agost de 2002

Josep J. Conill
Anna Salomé
<http://www.iespana.es/sociolinguistica>

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALEXANDER, C. (1965) «A City is not a tree», *The Architectural Forum*, maig-abril [trad. cast. «La ciudad no es un árbol», dins C. ALEXANDER, *La estructura del medio ambiente*, Barcelona, Tusquets, 1971, pp. 17-55].

ALMARAZ, J. (1997) «Niklas Luhmann: la teoría de los sistemas sociales antes de la autopóiesis», *Anthropos* 173/174, juliol-octubre, pp. 62-77.

ARACIL, J. (1986) *Mentes, máquinas y modelos*, Madrid, Tecnos.

ARACIL, Ll .V. (1965) «Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle», memòria presentada al Centre Européen Universitaire de Nancy [trad. cat. dins L. V. ARACIL, *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 1982, pp. 21-38].

— (1974) «Sociolinguistics: Revolution and Paradigm», comunicació presentada al 8th World Congress of Sociology of Toronto [trad. cat. «Sociolingüística: revolució i paradigma», dins *Papers de sociolingüística*, pp. 79-94].

— (1979) «Educació i sociolingüística», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 2 [reed. dins *Papers de sociolingüística*, pp. 129-217].

— (1981) *Ramon Llull. Some casual remarks by Lluís Aracil* (document mecanoscrit).

— (1982) *Vida, acció i comunicació: el model de Llull i Comte*, sessió del Seminari de Sociolingüística de Barcelona, Barcelona, 23 d'octubre. Document mecanoscrit transcrit per Teresa Marbà.

AUROUX, S. (1994) *La révolution technologique de la grammatisation*, Lieja, Mardaga.

BATESON, G. (1972) *Steps to an Ecology of Mind*, Nova York, Chandler [trad. cast. *Pasos hacia una ecología de la mente*, Buenos Aires, Carlos Lohlé & Planeta Argentina, 1985, 1991[2]].

BENVENISTE, E. (1939) «Nature du signe linguistique», *Acta linguistica*, I, Copenhague [reed. dins Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, vol. I, París, Gallimard, 1966, pp. 49-55].

— (1956) «La nature des pronoms», dins DD.AA., *For Roman Jakobson*, La Haia, Mouton [reed. dins *Problèmes de linguistique générale*, vol. I, pp. 251-257].

— (1958) «De la subjectivité dans le langage», *Journal de Psychologie*, juliol-setembre, Presses Universitaires de France [reed. dins *Problèmes de linguistique générale*, vol. I, pp. 258-266].

— (1974) «Structure de la langue et structure de la société», ponència presentada al congrés "Linguaggi nella società e nella tecnica" (= Convegno Internazionale Olivetti, Milà, 14-17 d'octubre de 1968), dins *Problèmes de linguistique géné*rale, vol. II, París, Gallimard, 1974, pp. 91-102 [trad. cat. «Estructura de la llengua i estructura de la societat», *Els Marges* 27/28/29, gener, maig i setembre de 1983, pp. 139-146].

Bernstein, B. (1971) *Class, Codes and Control*, vol. I, Londres, Routledge & Kegan Paul [trad. fran. *Langage et classes sociales*, París, Minuit, 1975].

Bertalanffy, L. von (1968) *General System Theory. Foundations, Development, Applications*, Nova York, George Braziller [trad. cast. *Teoría general de sistemas*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1976].

Boix, E. & Vila, F. X. (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.

Bourdieu, P. (1979) *La distinction*, París, Minuit [trad. cast. *La distinción*, Madrid, Taurus, 1988].

— (1982) *Ce que parler veut dire*, Poitiers, Arthème Fayard.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1992) *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*, París, Seuil, 1992 [trad. cat. *Per a una sociologia reflexiva*, Barcelona, Herder, 1994].

Buckley, W. (1967) *Sociology and Modern Systems Theory*, Nova Jersey, Prentice Hall [trad. cast. *La sociología y la teoría moderna de los sistemas*, Buenos Aires, Amorrortu, 1970].

Bühler, K. (1934) *Sprachtheorie* [trad. cast. *Teoría del lenguaje*, Madrid, Alianza, 1979].

Chernilo, D. (1999) «Integración y diferenciación: La teoría de los medios simbólicamente generalizados como programa progresivo de investigación», article en format d'hipertext aparegut dins *Cinta de Moebio* 6, Universidad de Chile, Facultad de Ciencias Sociales, [adreça electrònica: http://rehue.csociales.uchile.cl/publicaciones/moebio/ 06/frames10. htm].

Chomsky, N. (1968) *Language and Mind*, Nova York, Harcourt, Brace & World [trad. cast. *El lenguaje y el entendimiento*, Barcelona, Seix Barral, 1971; 2ª ed. augmentada 1977].

Conill, J. J. (2001a) «La noció de "conflicte lingüístic" segons Benvenuto Terracini», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLII: Miscel·lània Giuseppe Tavani*, vol. I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 287-313.

— (2001b) «Minorització lingüística i teoria de catàstrofes. Una temptativa de modelització» (treball inèdit).

DAVIS, F. (1971) *Inside Intuition: What we Knew About Non-Verbal Communication*, Nova York, McGraw-Hill [trad. cast. *La comunicación no verbal*, Madrid, Alianza, 1976].

DD.AA. (1996) *Glosario sobre la teoría social de Niklas Luhmann*, Mèxic, Universidad Iberoamericana/ITESO/Anthropos.

DELEUZE, G. & Guattari, F. (1980) *Mil plateaux (capitalisme et schizophrénie)*, París, Minuit [trad. cast. *Mil mesetas: Capitalismo y esquizofrenia*, València, Pre-Textos, 1988].

DOUGLAS, M. (1970) *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, Nova York, Pantheon Books [trad. cast. *Símbolos naturales: Exploraciones en cosmología*, Madrid, Alianza, 1978].

DURKHEIM, É. (1895) *Les règles de la méthode sociologique*, París, Alcan [trad. cast. *Las reglas del método sociológico*, Buenos Aires, La Pléyade, 1977].

ENZENSBERGER, H. M. (1971) *Baukasten zur Theorie der Medien*, Kursbuch [trad. cast. *Elementos para una teoria de los medios de comunicación*, Barcelona, Anagrama, 1972].

ESCOHOTADO, A. (1999) *Caos y orden*, Madrid, Espasa Calpe.

FERGUSON, Ch. (1959) «Diglossia», *Word*, vol. 15, pp. 325-340 [trad. cat. «Diglòssia», *Quaderns de Ponent* 3/4, hivern de 1983, pp. 85-102].

FISHMAN, J. A. (1972) «The Links between Micro- and Macro-sociolinguistics in the Study of Who Speaks What Language to Whom and When», dins D. HYMES & J. GUMPERZ (eds.), *The Ethnography of Communication: Directions in Sociolinguistics*, Nova York, Holt, pp. 435-453 [trad. cat. «La relació entre micro- i macro-sociolingüística en l'estudi de qui parla, quina llengua, a qui i quan», *Llengües en contacte* 3, desembre del 1984, pp. 51-66].

— (1991) «Recapitulació teòrica: què és la inversió de la substitució lingüística (ISL) i com pot tenir èxit?», dins J. A. FISHMAN, *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon/Filadèlfia, Multilingual Matters, pp. 381-419 [trad. cat. dins J. A. FISHMAN, *Llengua i identitat*, Alzira, Bromera, 2001, pp. 107-174].

FOERSTER, H. von (1972) «Perception of the future and the future of perception», *Instructional Science* 1 (1), pp. 31-43 [trad. cast. «La percepción del futuro y el

futuro de la percepción», dins H. von Foerster, *Las semillas de la cibernética: Obras escogidas*, Barcelona, Gedisa, 1996[2], pp. 187-200].

— (1984) «Principles of Self-Organization in a Socio-Managerial Context», dins H. Ulrich & G. J. B. Probst (comps.), *Self-Organization and Management of Social Systems*, Berlín, Springer, pp. 2-24 [trad. cast. «Principios de autoorganización en un contexto socioadministrativo», dins H. von Foerster, *Las semillas de la cibernética: Obras escogidas*, pp. 138-169].

Foucault, M. (1966) *Les mots et les choses*, París, Gallimard [trad. cast. *Las palabras y las cosas*, Mèxic, Siglo XXI, 1968].

Goldenweiser, A. (1937) «The Principle of Limited Possibilities in the Development of Culture», dins A. Goldenweiser, *History, Psychology and Culture*, Nova York.

Golding, W. (1956) «El enviado especial», dins *The Scorpion God. Three Short Novels*, Londres, Faber & Faber [trad. cast. *El dios escorpión*, Madrid, Alianza, 1973, pp. 121-187].

Grice, H. P. (1975) «Logic and Conversation», dins P. Cole & J. L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics. Speech Acts*, vol. 3, Academic Press [trad. cast. «Logica y conversación», dins L. M. Valdés Villanueva (ed.), *La búsqueda del significado*, Madrid, Tecnos/Universidad de Murcia, 1991, pp. 511- 530].

Habermas, J. (1985) *Der Philosophische Diskurs der Moderne*, Frankfurt del Main, Suhrkamp [trad. cast. *El discurso filosófico de la modernidad*, Madrid, Taurus, 1989].

Hawking, S. (1988) *A Brief History of Time. From the Big Bang to Black Holes*, Nova York, Bantam [trad. cat. *Història del temps: Del big bang als forats negres*, Barcelona, Crítica, 1988].

—— (2001) *The Universe in a Nutshell*, Nova York, Bantam [trad. cast. *El universo en una cáscara de nuez*, Barcelona, Círculo de Lectores, 2002].

Izuzquiza, I. (1990) *La sociedad sin hombres. Niklas Luhmann o la teoría como escándalo*, Barcelona, Anthropos.

Jakobson, R. (1960) «Linguistics and Poetics», dins T. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Nova York, pp. 350-377 [trad. cast. *Lingüística y poética*, Madrid, Cátedra, 1981, pp. 123-173].

Lefebvre, H. (1966) *Le langage et la société*, París, Maspero.

López García, Á. (1977) *Elementos de semántica dinámica. Semántica española*, Zaragoza, Pórtico.

— (1980) *Para una gramática liminar*, Madrid, Cátedra.
— (1989) *Fundamentos de lingüística perceptiva*, Madrid, Gredos.
LORENZ, E. (1993) *The Essence of Chaos*, Washington, University of Washing-ton Press [trad. cast. *La esencia del caos*, Madrid, Debate, 1995].
LUHMANN, N. (1984) *Soziale Systeme. Grundisse einer Allgemeinen Theorie*, Frankfurt, Suhrkamp [trad. cast. *Sistemas sociales: Lineamientos para una teoría general*, Mèxic, Alianza/Universidad Iberoamericana, 1991; citat per la 2a. ed. revisada: Barcelona, Anthropos/Universidad Iberoamericana/ CEJA, Pontificia Universidad Javeriana, 1998].
— (1996a) *Introducción a la teoría general de sistemas* (Lliçons publicades per Javier Torres Nafarrate), Mèxic, Universidad Iberoamericana/ITESO/ Anthropos.
— (1996b) *Die Realität der Massen medien*, Opladen/Wiesbaden, West deutscher Verlag [trad. cast. *La realidad de los medios de masas*, Barcelona, Anthropos/ Universidad Iberoamericana, 2000].
— (1998) *Complejidad y modernidad: de la unidad a la diferencia*, Madrid, Trotta.
MAGALHAES-VILHENA, V. de (1971) *Desarrollo científico y técnico y obstáculos sociales al final de la antigüedad*, Madrid, Ayuso.
MARTINET, A. (1960) *Éléments de linguistique générale*, París, Armand Colin [trad. cast. *Elementos de lingüística general*, Madrid, Gredos, 1968].
MATURANA, H. (1995/96) *La realidad: ¿objetiva o construida?*, 2 vols., Barcelona, Anthropos/Universidad Iberoamericana/ITESO.
MATURANA, H. & VARELA, F. (1996) *El árbol del conocimiento*, Madrid, Debate.
MAUROIS, A. (1937) *La machine à lire les pensées* [trad. cast. *La máquina de leer los pensamientos*, Barcelona, Plaza & Janés, 1985].
MCCULLOCH, W. S. (1965) «A heterarchy of values determined by the topology of nervous nets», dins *Embodiments of Mind*, Cambridge (Mass.), MIT Press.
MOREY, M. (1987) *El hombre como argumento*, Barcelona, Anthropos.
MORIN, E. (1977/1980/1986/1991) *La Méthode*, 4 vols., París, Seuil [trad. cast. *El Método*, 4 vols., Madrid, Cátedra, 1986/1983/1988/1992].
NAVARRO, J. L. (1994) «L'esquema lul·lià de la comunicació», dins *Segon simposi del professorat de valencià de l'ensenyament mitjà i de l'educació secundària obligatòria*, València, Conselleria d'Educació i Ciencia, pp. 259-269.
NAVAS, A. (1989) *La teoría sociológica de Niklas Luhmann*, Pamplona, Eunsa.

— (1997a) «Niklas Luhmann: Apuntes para una biografía intelectual», *Anthropos* 173/174, Barcelona, juliol-octubre, pp. 40-50.

— (1997b) «Bibliografía de Niklas Luhmann», *Anthropos* 173/174, pp. 59-61.

Ninyoles, R. Ll. (2001) «Conflicte lingüístic i ideologia», dins T. Mollà (ed.), *Ideologia i conflicte lingüístic*, Alzira, Bromera, pp. 13-32.

Ong, W. J. (1982) *Orality and Literacy. The technologizing of the Word*, Londres, Methuen [trad. cast. *Oralidad y escritura: Tecnologías de la palabra*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1987].

Parsons, T. & Shils, E. (1951) (eds.) *Toward a General Theory of Action*, Cambridge (Mass.) [n'hi ha trad cast.: *Hacia una teoría general de la acción*, Buenos Aires, Kapelusz, 1968].

Rossi-Landi, F. (1968) *Il linguaggio come lavoro e come mercato*, Milà, Bompiani [trad. cast. *El lenguaje como trabajo y como mercado*, Caracas, Monte Ávila, 1970].

Ruiz de Copegui, L. (1983) *Cibernética de lo humano*, Madrid, Tecnos.

Saussure, F. de (1916) *Cours de linguistique générale*, París, Payot [trad. cat. *Curs de lingüística general*, Barcelona, Ed. 62/Diputació de Barcelona, 1990].

Shell, M. (1978) *The economy of literature*, Baltimore, John's Hopkins U. P. [trad. cast. *La economía de la literatura*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1981].

— (1982) *Money, Language, and Thought*, University California Press [trad. cast. *Dinero, lenguaje y pensamiento*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1985].

Simon, H. A. (1968) *The Sciences of the Artificial*, Cambridge (Mass.), M. I. T. [trad. cast. *Las ciencias de lo artificial*, Barcelona, A. T. E., 1973].

Skinner, Q. (comp.) (1985) *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*, Cambridge, Cambridge Univesity Press [trad. cast. *El retorno de la Gran Teoría en las ciencias humanas*, Madrid, Alianza, 1988].

Torres Nafarrate, J. (1996) «Bibliografía de las obras de Niklas Luhmann», dins N. Luhmann (1996a: 275-303).

— (2000) «Prólogo», dins N. Luhmann, *La realidad de los medios de masas*, Barcelona, Anthropos/Universidad Iberoamericana, pp. vii-xxiv.

Veblen, T. (1899) *The Theory of the Leisure Class* [trad. cast. *Teoría de la clase ociosa*, Barcelona, Orbis, 1987].

Viana, A. (1987) «Codis lingüístics i significació social», dins Seminari de Sociolingüística, *La diversitat (im)pertinent*, Barcelona, El Llamp, pp. 141-154.

VIGOTSKI, L. S. (1934) *Pensament i llenguatge*, Moscou [trad. cat. parcial dins L. S. VIGOTSKI, *Pensament i llenguatge*, Vic, Eumo/Diputació de Barcelona, 1988, pp. 147-238].

VILLENA PONSODA, J. A. (1992) *Fundamentos del pensamiento social sobre el lenguaje (Constitución y Crítica de la Sociolingüística)*, Málaga, Ágora.

VIÑA, A. (1977) *Contra el lenguaje*, Barcelona, Anagrama.

WALLERSTEIN, I. (1974) *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the 16th Century*, Nova York, Academic Press [trad. cast. *El moderno sistema mundial*, 2 vols., Madrid, Siglo XXI, 1979].

— (1980) *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the Capitalist World Economy, 1600-1750*, Nova York, Academic Press [trad. cast. *El moderno sistema mundial II*, Madrid, Siglo XXI, 1984].

WATZLAWICK, P. & J. BEAVIN & D. D. JACKSON. (1967) *Pragmatics of Human Communication*, Nova York, W. W. NORTON [trad. cast. *Teoría de la comunicación humana*, Barcelona, Herder, 1981].

— (comp.) (1981) *Die erfundene Wirchklichkeit*, Munic, R. Piper [trad. cast. *La realidad inventada*, Buenos Aires, Gedisa, 1989].

WATZLAWICK & KRIEG, Peter (comps.) (1991) *Das Auge des Betrachters. Beiträge zum Konstructivismus*, Munic, R. Piper [trad. cast. *El ojo del observador. Contribuciones al constructivismo*, Barcelona, Gedisa, 1994].

WATZLAWICK & CEBERIO, M. R. (1998) *La construcción del universo*, Barcelona, Herder.

WEINRICH, H. (1958) «Moneda y palabra. Investigaciones sobre un campo de imágenes», *Romanica, Festschrift Rohlfs*, Halle, pp. 508-521. Reed. ampliada dins H. WEINRICH, *Sprache in Texten*, Stuttgart, Ernst Klett, 1976 [trad. cast. *Lenguaje en textos*, Madrid, Gredos, 1981, pp. 350-368].

WEISGERBER, L. (1973) *Zweimal Sprache. Deutsche Linguistik 1973 - Energetische Sprachwissenschaft*, Düsseldorf, Pädagogischer Verlag [trad. cast. *Dos enfoques del lenguaje: "Lingüística" y ciencia energética del lenguaje*, Madrid, Gredos, 1979].

WINKIN, Y. (comp.) (1981) *La nouvelle comunication*, París, Éd. du Seuil [trad. cast. *La nueva comunicación*, Barcelona, Kairós, 1984].

WITTGENSTEIN, L. (1958) *Philosophische Untersuchungen*, Oxford, Basil Blackwell [trad. cat. *Investigacions filosòfiques*, Barcelona, Laia, 1983].

ZUMTHOR, P. (1987) *La lettre et la voix. De la "litterature" médievale*, París, Seuil [trad. cast. *La letra y la voz: De la literatura medieval*, Madrid, Cátedra, 1989].

GUILLEM CALAFORRA

ÚS LINGÜÍSTIC, LEGITIMITAT I DISCURS: CONSIDERACIONS WEBERIANES

Les investigacions actuals sobre els usos lingüístics en relació amb les representacions socials[1] confirmen la creixent recuperació del subjecte actiu –allò que la sociologia de llengua anglesa anomena *agency*– en sociolingüística. La difusió d'aquest paradigma representaria, sens dubte, un pas decisiu envers el clivellament dels models teòrics tradicionalment hegemònics en aquesta «disciplina».[2] La recerca empírica sembla confirmar que l'ús lingüístic és el resultat dialèctic de la interacció de tres factors que remeten en darrer terme al subjecte de l'acció social (*cf.* esquema 1). El marc teòric que serveix de referència per a aquest enfocament encaixa molt bé amb el que George Ritzer (1980) anomenaria «paradigma (sociològic) de la definició social».

1. Ens referim a la recerca que realitza Ernest Querol des de fa alguns anys (Querol 1999, 2000, 2001, 2002*a*, 2002*b*). La novetat i l'efectivitat de la seva metodologia són insòlites en l'àmbit sociolingüístic català, per la qual cosa ens serviran com a punt de partida de les nostres reflexions teòriques. Quan fem referència al «paradigma de la definició social» al·ludirem, també, l'adaptació d'aquest paradigma que Querol presenta com a marc teòric inspirador de recerques.

2. No convé fer-se gaires il·lusions sobre aquest particular. Les crítiques de Marilyn Martin-Jones (1989) i Glyn Williams (1992) no sembla que hagin assolit una gran difusió. D'altra banda, el model teòric ideat per Querol haurà de superar encara diversos obstacles, començant per la seva *condició perifèrica* i continuant per la barrera lingüística. Tanmateix, la sintonia amb les investigacions sociopsicològiques quebequeses (Réal Allard, Rodrigue Landry) potser prepara el terreny a l'adopció de la seva proposta teòrica fora de l'àmbit català.

Caplletra 37 (Tardor 2004), pp. 195-214

En aquest treball pretenem indagar quins són els punts del «nou» paradigma sociolingüístic que demanen més atenció o que necessiten una reelaboració. A més d'això, ens proposem d'explorar les connexions polítiques que es poden establir entre aquest esquema, l'anàlisi crítica del discurs i la noció de legitimitat, a partir d'alguns conceptes i enfocaments inspirats en l'obra de Max Weber.[3] No cal dir que el caràcter divagatori –entre «filosòfic» i «sociològic»– d'aquestes consideracions distants és completament deliberat.

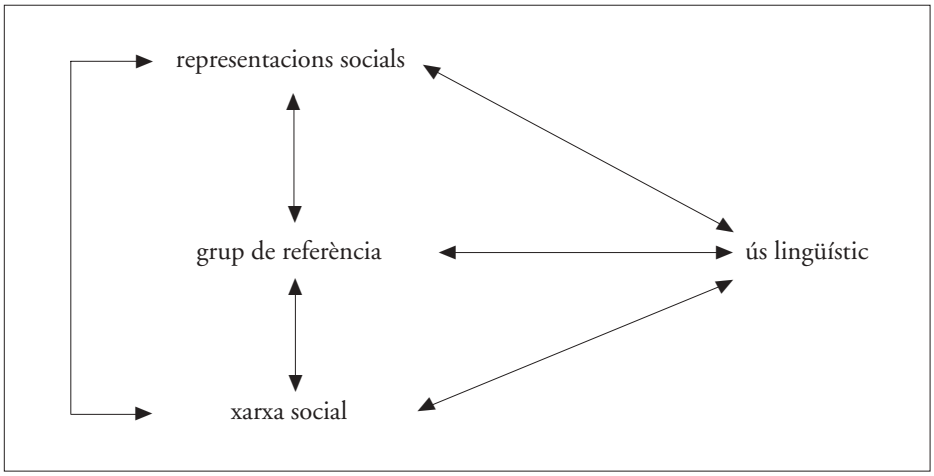

Esquema 1 (QUEROL 2000: 90)

UNA VERSIÓ MATISADA DEL *PARADIGMA DE LA DEFINICIÓ SOCIAL*

Resulta difícil eludir la sospita que algunes variables fonamentals han quedat injustificadament negligides en l'esquema 1. Si ens guiem per la quantitat d'aspectes des dels quals s'ha estudiat l'ús lingüístic, la primera impressió és que aquest, com a acció social, és el resultat d'un conjunt d'elements condicionants força complex. És per això que la reducció d'aquest conjunt a tres únics factors pot semblar massa dràstica.

Per tal de superar aquesta neguitosa sensació d'insuficiència, vam assajar un esquema alternatiu, que es presenta sota la forma d'una mena de cicle (esquema 2).

3. No cal dir que el fet de recórrer a Weber o a Foucault no implica que n'acceptem les posicions ideològiques. Seguint la metàfora del mateix Foucault, els emprem com a *caixes de ferramenta* per al nostre bricolatge teòric.

Però s'ha admetre que aquest complicat diagrama pot resultar contraproduent, en la mesura que sembla inhibir qualsevol intent d'implementació empírica. Al llarg del debat sobre aquesta «versió ampliada»[4] es va fer palès, també, que presenta altres aspectes discutibles i punts febles. En primer lloc, s'adduí la prova de l'empíria: els estudis de camp han demostrat diverses vegades que l'esquema 1 és un encert teòric, per tal com produeix correlacions estadístiques molt superiors a les que la sociolingüística havia produït fins

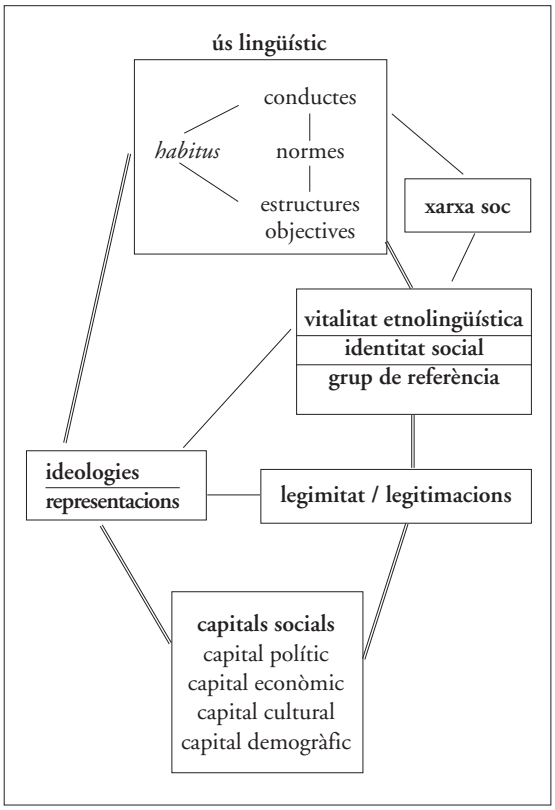

Esquema 2 (elaboració pròpia)

4. Durant la jornada d'estudi «Concepcions i Processos de la Promoció de les Llengües: La Perspectiva Catalana» (Girona, 11 de maig de 2002). Fem constar ací el nostre agraïment més profund i amistós a Xavier Lamuela, gràcies al qual vam poder participar en aquella trobada tan memorable. El text originari que hi vam exposar, i que constitueix el germen d'aquest article, es va beneficiar notòriament tant del col·loqui com de les converses amb el nostre cordial «mestre de cerimònies».

ara. És un argument poderós, certament. Però que una hipòtesi funcioni bé empíricament no vol dir que cobreixi tots els aspectes de la realitat que aspira a explicar. En segon lloc, hom va invocar també la clàssica «navalla d'Occam», i no pas sense raó. Tanmateix, el fet d'aplicar-la a l'esquema 2 implicaria que els elements afegits respecte de l'anterior són irrellevants en qualsevol anàlisi causal de l'ús lingüístic –*quod erat demonstrandum*.

Però una anàlisi acurada ens permet de veure que en aquesta versió cíclica (2) hi ha un alt nivell de redundància: les ideologies i les representacions es troben en una relació peculiar, d'inclusió o de determinació circular (Ibáñez 1988: 60; Ibáñez 1991: 178); la percepció subjectiva de l'ús lingüístic (*vitalitat etnolingüística*) i la identitat social formen part de les representacions socials, i després veurem que amb la legitimitat s'esdevé quelcom de semblant. Si simplifiquem l'esquema 2, ens queda l'originari 1 més els capitals socials com una mena d'afegit heterogeni. Sigui com sigui, amb errors o sense, la idea que va motivar aquell diagrama cíclic es manté: per fer realment intel·ligible l'ús lingüístic, cal inevitablement desenvolupar l'esquema inicial. Es fa necessària una anàlisi detallada i explícita dels continguts de les representacions socials i del procediment mitjançant el qual es reprodueix l'ús lingüístic. La hipòtesi de les tres variables es pot mantenir intacta si tenim en compte la complexitat interna de les variables i del conjunt.

Una altra consideració important és que, aparentment, ens les havem ací amb un mecanisme d'explicació desproveït de qualsevol tipus de referència a la història. Aquest sembla ser un esquema *ahistòric:* deixa de costat la genealogia dels mateixos contextos multilingües que aspira a explicar. Per entendre quines són les varietats que es disputen l'ús lingüístic, i per què són aquestes i no unes altres, inevitablement hem de mirar cap enrere en el temps. Evidentment, excloem de la nostra consideració els determinismes històrics; però tampoc no seria acceptable de pressuposar que la història sigui una mera successió de fets, de discontinuïtats que no tenen cap lligam que les uneixi a les accions socials presents. L'aportació positiva i il·luminadora de l'enfocament psicosocial és que revela quin és el factor que influeix sobre l'ús lingüístic de manera predominant. Tanmateix, tal com ens és presentat, el paradigma no preveu cap explicació per a aquest fet. La descripció històrica, o arqueològica, o genealògica, és una de les claus per a entendre aquestes diferències. L'esquematisme del nou marc teòric no necessàriament implica l'absència d'aquest enfocament. Per contra, pot incorporar-lo –*ha d'incorporar-lo*– com una més de les etapes de recerca.

D'altra banda, en diversos llocs i en diferents moments, determinats usos lingüístics es troben predeterminats per factors que no admeten una categorització psicosocial sense matisos. La constricció institucional, per exemple, no cap en una hipòtesi que negligeixi les conseqüències inherents a les situacions de poder. No cal dir que aquesta variable que anomenem *el poder* constitueix un dels recursos màgics de la sociolingüística convencional. Mentre que aquesta sol mi(s)tificar-lo, determinats enfocaments subjectivistes sembla que prefereixen ignorar-lo de manera deliberada. Tan inacceptable i ridícula és la *cratolatria* com la *cratoclàstia.* Només que en ambdós casos es parteix d'una concepció molt barroera,

primitiva i rudimentària del poder.[5] La dominació –i les asimetries que implica– constitueix la manera com s'actualitzen les relacions de poder. La possibilitat que aquest s'exerceixi es fonamenta, en primer lloc, en la idea de *legitimitat* i, per tant, de *necessitat* (aparentment) *objectiva* d'obediència a l'ordre establert; la garantia última que això funcioni és la força física, com a realitat o com a amenaça.[6] En conseqüència, la representació social d'una varietat lingüística inclou un component de referència a situacions de poder. Això significa que la comprensió de l'ordre sociolingüístic pot incloure –i ha d'incloure– una anàlisi dels vincles entre la dominació i l'ús lingüístic. Per tant, el paradigma de la definició social no pressuposa que en la investigació sobre l'ús lingüístic hom hagi de deixar de banda la referència a relacions de dominació, ni tampoc que sigui inevitable de considerar-les com una mena de *deus ex machina* obsessiu. L'anàlisi del poder és consistent amb el marc teòric de les representacions socials. Però només fins a cert punt: certs usos lingüístics senzillament *imposats* per mitjà de la coacció s'han d'explicar des de fora de l'esquema que ens serveix de base, de la mateixa manera com el mètode històric representa una etapa imprescindible de la recerca.[7]

Però la recuperació del subjecte no ha d'implicar que hom caigui en l'error d'un individualisme metodològic radical. La consideració fenomenològica de fets psicosocials com les representacions o el grup de referència no necessita cap reduccionisme nominalista. A més, sense una concepció flexible del subjecte social, un canvi de paradigma com aquest tampoc no ens serviria gaire per entendre en profunditat l'ús lingüístic. El funcionalisme partia de la idea d'un subjecte hipersocialitzat, que si plantejava problemes al sistema era

5. La idea del poder implícita en molts autors consisteix a fer-lo sinònim de «tenir un govern propi en un estat-nació independent». És el cas de la famosa «hipòtesi de la minorització». Aquest reduccionisme groller i doctrinari forma part, sens dubte, d'una determinada representació social que no aspira a entendre «*cette chose si enigmatique, à la fois visible et invisible, présente et cachée, investie partout, qu'on appelle le pouvoir*» (Foucault 1972: 312). El mateix autor insisteix: «*Les rapports de pouvoir, et par conséquent l'analyse que l'on doit en faire, doivent aller au-delà du cadre de l'État. Et cela en deux sens : d'abord, parce que l'État, y compris avec son omniprésence et avec ses appareils, est bien loin de recouvrir tout le champ réel des rapports de pouvoir ; ensuite, parce que l'État ne peut fonctionner que sur la base de relations de pouvoir préexistantes*» (Foucault 1977: 151). Sobre la idea foucaultiana de l'omnipresència del poder s'ha escrit molt: *cf.* Lecourt (1972), Macdonell (1986). Tanmateix, és innegable que la seva obsessió *cratocèntrica*, explicable també en termes biogràfics (Lilla 2001: 137-158), ens serveix com a contrapès de les concepcions ingènues o poc refinades a què ens hem referit més amunt. [NB. Demanem disculpes al lector per la triple exhibició de creativitat lèxica (*cratolatria, cratoclàstia, cratocèntric*).]

6. És ben sabut que el «monopoli de la violència física legítima» és un dels atributs fonamentals que Max Weber identifica en l'estat; *cf.* Weber (1919*a*: 824).

7. De fet, més endavant recordarem que les situacions coactives –que, per principi, podem considerar alienes al principi de legitimitat– tendeixen a segregar les seves pròpies legitimacions i a *naturalitzar-se* (és a dir, a convertir-se en fenòmens de sentit comú establert) amb el pas del temps. (Sobre el concepte de *naturalització* en l'anàlisi crítica del discurs, *cf.* Fairclough 1995: 28-36.) Si no hi ha impugnacions explícites d'aquestes situacions de fet, la coacció esdevé una fase llunyana, i s'immemorialitza el que és contingent. El lloc comú és que «els vencedors escriuen la història». En més d'un sentit –i de vegades per camins sorprenents.

considerat «anòmic» –i, al límit, malalt. En aquests assumptes, el marxisme no va ser clar ni unívoc: vacil·là entre una concepció *humanista,* il·lustrada i voluntarista del subjecte autònom com a protagonista dels canvis històrics (*Manuscrits de 1844*), i una visió hegeliana, que el reduïa a un mer engranatge en el mecanisme de realització de la història (*El capital*). Finalment, les orientacions subjectivistes (interaccionisme simbòlic, etnometodologia) identifiquen l'individu com a font última de la seva actuació social; dit altrament, el conceben de manera ingènua com un subjecte coherent, unitari i sobirà. Aquest *quid pro quo* li retorna la llibertat d'acció, almenys des d'un punt de vista conceptual, i per tant el fa responsable de les seves accions. Però la fal·làcia del subjecte coherent es troba definitivament desprestigiada, almenys des de Nietzsche i Freud.[8] Cap d'aquests enfocaments no és satisfactori, pres aïlladament.

Max Weber, l'*exemplar* del paradigma de la definició social, insistí diverses vegades a situar la *intel·ligibilitat* de l'acció social com a centre absolut de la sociologia comprensiva; tanmateix, en la seva recerca empírica, la consideració del procés de racionalització i desencantament del món occidental ens converteix en presoners involuntaris dels resultats de la història, o més exactament de les conseqüències imprevistes de l'acció social en la història (Merton 1976). La famosa *closca dura com l'acer*[9] amb què clou *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme* és la imatge canònica d'aquest punt de vista que considera l'acció social com a unitat ambivalent i paradoxal de la sociologia. En el fons de la teorització weberiana subjau, molt probablement, una altra ambivalència: la de considerar que l'acció social es pot fer transparent en virtut de la reflexivitat, però que en principi és opaca (*cf.* Lamo de Espinosa 1990). De la mateixa manera, el fet de postular certes variables psicosocials –les representacions, per exemple– com a fonaments de l'ús lingüístic no implica que convertim els subjectes en creadors conscients de l'ordre sociolingüístic en què es troben immersos. El paradigma de la definició social considera l'ús lingüístic com a resultat però també com un procés la direcció del qual depèn, entre altres coses, de si

8. Recordem la famosa profecia foucaultiana que tanca *Les mots et les choses: «(...) alors on peut bien parier que l'homme s'effacerait, comme à la limite de la mer un visage de sable»* (Foucault 1966: 398). La dissolució del subjecte (o la «mort de l'autor») representa el moment extrem del descentrament a què l'ha sotmès el pensament (post)modern. Hom pot combregar o no amb les versions més alegrement radicals d'aquesta idea; però fóra un contrasentit que en la sociologia del llenguatge ens aferréssim a una idea del *self* bastant superada i anacrònica. D'altra banda, tot i que el temps i l'espai del present article no en permet una discussió aprofundida, fem constar la nostra incredulitat radical sobre la possibilitat d'enfocar aquests problemes des de la *teoria de la decisió* (o *de l'elecció*) *racional.* La ingenuïtat dels seus pressupòsits antropològics és, justament, el que ens la fa poc atractiva.

9. *«Stahlhartes Gehäuse»* és el concepte weberià (Weber 1904-1905: 203); la inepta traducció anglesa *«iron cage»* –perpetrada pel mateix Talcott Parsons– ha fet fortuna de manera lamentable: *«jaula de acero»,* etc. És la mateixa història de Kafka i *Die Verwandlung...* La proposta de Pedro Piedras (2002) (*«carcasa dura como el acero»*) és molt més ajustada a l'original, però no ens sembla gaire clara si la traslladem al català. Altres versions com *capsa d'acer* s'hi acosten sense reproduir tots els matisos del sintagma originari, que exigeix inevitablement una perífrasi.

els subjectes són reflexius o si actuen i pensen de manera diguem-ne convencional. El pas de l'acció convencional a l'acció intencional atorga sentit subjectiu a allò que era rutinari, i implica un moviment de reflexivitat. Però aquest pas *no* es dóna per suposat amb el paradigma de la definició social, sinó que justament és el paradigma el que obre la possibilitat d'estudiar la reflexivitat com a element de canvi en el nivell de les accions socials. Sempre que no es caigui en la fal·làcia abans esmentada, cosa que podria ocórrer si ens quedéssim amb una concepció simplista de l'esquema 1. Una recerca que es reduís a aquest esquema, sense res més, plantejaria seriosos interrogants: hi ha parlants en què les correlacions es concentren més en un factor que en un altre, mentre que altres subjectes presenten tendències diferents. Hi ha comunitats en què les representacions socials són la variable que correlaciona més amb l'ús, mentre que altres grups humans tendeixen a donar més pes a la xarxa social (la recerca de Querol demostra precisament això, entre altres coses). I no es veu clar quina explicació caldria trobar per fer intel·ligible aquest fet. Atribuir-ho tot a la responsabilitat sobirana dels subjectes seria una manera de denegar qualsevol possibilitat d'explicació, per la via d'un psicologisme captiu. La introducció dels factors exposats aquí –la història, el poder, la concepció de l'individu com un ens complex i contradictori, etc.– encaixa amb el paradigma i en reforça la viabilitat.

Hem dit que l'enfocament psicosocial revela quin és el factor que influeix sobre l'ús lingüístic de manera predominant. És obvi que el fet de conèixer com funciona un mecanisme ens atorga una major possibilitat de manejar-lo i dirigir-lo. L'obra de Querol ho insinua explícitament (Querol 2000: 196). Però de quina manera es modifica, per exemple, el contingut de les representacions socials associades a les varietats lingüístiques? És ben probable que una de les claus de volta d'aquesta qüestió sigui la noció de legitimitat, que hem introduït més amunt.

LEGITIMITAT

A tall de paràfrasi weberiana, es podria afirmar el següent: un ordre sociolingüístic que estigués fonamentat només en la seva «exterioritat» respecte dels individus seria un ordre relativament làbil (*cf.* per exemple Weber 1921: 574; Weber 1922: 475). Per a l'estabilitat del sistema resulta imprescindible una base «interior». El subjecte sotmès a aquest ordre no sols ha d'*obeir,* sinó que també ha de *creure.* La polisèmia d'aquest darrer verb en català col·loquial resulta especialment afortunada, ací: «acatar les ordres» i «assumir subjectivament l'obediència». Aquest basament interior és la *legitimitat*, és a dir, l'acceptació d'un estat de coses com a fonamentat i axiològicament just (o justificat). Es tracta d'una construcció simbòlica amb una rellevància decisiva pel que fa a la reproducció d'un ordre social. En termes polítics, es considera que un ordre és legítim quan és coherent amb la jerarquia de valors fonamentals compartida pels membres d'una societat. Aquest concepte es pot aplicar al procediment, a la representació i als resultats (Deutsch 1970: 26-30).

La definició de la legitimitat com a consistència entre un ordre de coses i una sèrie de valors pot crear la impressió errònia que es tracta d'una abstracció analítica, objecte exclusiu de l'especulació teòrica. Però en realitat és un fenomen molt més pragmàtic que el que aquesta definició pot suggerir. La legitimitat es *crea* socialment, sobretot, a través del discurs (Van Dijk 1998: 318-327. Una anàlisi brillant de com el discurs aspira a crear consens mitjançant la legitimació es pot trobar en Martín Rojo & Van Dijk 1997). Dit altrament: és el producte simbòlic d'una construcció social realitzada mitjançant enunciacions que actualitzen el discurs. En contextos institucionals, els enunciats produïts per tal d'atorgar explícitament validesa (jurídica, axiològica, subjectiva) a un ordre social són les *legitimacions,* que en la vida diària adopten la forma de *justificacions.* Aquesta diferència és més aviat de rang, i es refereix al nivell d'autoritat que implica l'enunciat. En termes de Basil Bernstein, la justificació quedaria més prop d'una mena de codi polític restringit, mentre que l'autoritat i la formalitat caracteritzarien les legitimacions com a codis elaborats. De fet, en aquestes s'adverteix una interessant tipologia de (sub)gèneres de discurs molt diversos, que inclou des de la *motivació* dels textos legals fins a les diverses formes de *declaració* mediàtica (roda de premsa, manifest, intervenció parlamentària, etc.) o les campanyes institucionals, per posar-ne només alguns exemples. Les legitimacions, com a fonamentacions explícites dels actes de poder, apareixen sobretot per prevenir o liquidar els dubtes sobre la legitimitat dels actes en qüestió. Però la diferenciació entre les legitimacions i les justificacions es pot obviar, ací, per tal de simplificar-ne la descripció. El que interessa de subratllar és que en la mesura que un ordre de coses és percebut com a legítim, els subjectes tendeixen a prendre'l com a orientació per a les seves accions, i a través d'aquestes el reprodueixen.[10]

El fet de considerar la legitimitat en relació amb l'acció social no és altra cosa que una matisació fenomenològica, tot i que importantíssima, suggerida pel paradigma de la definició social. La idea de legitimitat, subsidiària de la noció de consistència, actua com a vincle subtil entre un dels elements de les representacions –és a dir, els valors– i l'acció social. I a la inversa: una de les formes d'acció social, el discurs, influeix sobre les representacions i precisament contribueix a crear-les, especialment a través de la connexió entre les legitimacions i els valors. Les relacions de sentit entre les accions i les representacions plantegen la necessitat de considerar una sèrie de conceptes que enriqueixen l'esquema de partida i ens ajuden a entreveure els múltiples detalls que subjauen a l'acció social. Si hi afegim les relacions entre les representacions i les ideologies, l'esquema podria semblar

10. No atribuïm un sentit mecanicista al terme *reproducció social*, i tampoc no l'entenem a la manera consensualista i estàtica del funcionalisme; més aviat es tracta, ací, d'un funcionament basat en l'economia d'esforços. No implica necessàriament la immobilitat de les estructures socials, sinó la prossecució de les inèrcies rebudes. La qual cosa pot significar perfectament que continuïn desenvolupant-se els processos de canvi encetats, amb l'afegit que aquests canvis són percebuts com a «normals» pels subjectes –i, al capdavall, assumits dins un marc de legitimitat més o menys implícit.

innecessàriament complicat, de bell nou. Una mica d'ordre en l'exposició ens ajudarà a veure que aquesta impressió és superficial.

En primer lloc, es pot observar que atorguem dos sentits diferents al concepte de *discurs*. És ben cert que aquest mot ha sofert una hipertròfia semàntica des de fa alguns decennis, de manera que cal fer una tria entre els múltiples significats que se li atribueixen. Sembla, però, que per al nostre propòsit és adient de conservar-ne les dues accepcions principals, que el situen paradoxalment als extrems de l'esquema: el discurs en sentit genèric, com a sinònim de les condicions de possibilitat dels enunciats i d'instància metaideològica constructora d'*episteme* (FOUCAULT 1970, FOUCAULT 1972, KRESS 1985), o bé entès d'una manera més concreta, com a actualització textual, esdeveniment comunicatiu o enunciació[11] (BROWN & YULE 1983, per exemple, i molts altres). D'altra banda, sembla que cal postular una relació directa entre els discursos i les ideologies (MILLS 1997: 29-47; VAN DIJK 1998: 243-303). Podríem considerar la ideologia com una selecció i sistematització de diversos elements del discurs, un constructe que serveix com a base per a la cognició i l'acció d'un grup social. La ideologia funciona com una mena de «manual d'ús» explícit del discurs, un àmbit intermedi entre el discurs i l'acció social. VAN DIJK (1997: 54) l'ha caracteritzada encertadament com a «gramàtica de les pràctiques socials», una codificació estructurada que guia els subjectes en relació amb el que han de pensar i amb el que han de fer. En contextos socials desenvolupats, i amb canals de comunicació diversificats, els discursos generen ideologies. La ideologia implementa el discurs, doncs, en un primer nivell de concreció. Les pràctiques socials només són intel·ligibles si les considerem inserides en un ordre de legitimitat, que al seu torn es manté actiu per mitjà de construccions ideològiques.

S'ha discutit bastant sobre la relació que cal establir entre les ideologies i les representacions socials. Alguns autors com Moscovici i Althusser consideren les ideologies com a conjunts de representacions i, en aquest sentit, postulen una relació d'inclusió entre ambdues. D'altres han definit les representacions socials com a manifestacions concretes i objectivades de les ideologies. És ben probable que la millor opció sigui de mantenir el potencial explicatiu d'ambdós conceptes, tot considerant que mantenen relacions causals de tipus circular: com diu Tomás Ibáñez (1988: 59; 1991: 178), la relació d'interdependència entre les ideologies i les representacions seria semblant a la que s'estableix entre un codi i els textos que s'hi generen. Aquesta idea és compatible amb l'anterior, de manera que entre el discurs (entès globalment), la ideologia i les representacions socials hi hauria un descens progressiu en el nivell d'abstracció.

On la relació d'inclusió sí que resulta bastant clara és entre les representacions i els valors. Aquests són, òbviament, jerarquies d'abstraccions carregades afectivament i referides al que es considera bo i dolent en termes absoluts. Quan adopten la forma d'enun-

11. Emprem el concepte d'enunciació amb el sentit que li dóna Ducrot, «*l'événement constitué par l'apparition d'un ennoncé*» (DUCROT 1984: 179).

ciats performatius de base axiològica, parlem de *principis.* El concepte de representació els integra juntament amb altres elements de la cognició social (actituds, creences, imatges, etc.).

En el nivell inferior de l'esquema tenim situades les accions socials. La definició d'acció social que ens serveix de base és la que proposava WEBER (1913: 441; 1921: 1; 1922: 542); justament, la que fonamenta el paradigma de la definició social. I és ben fàcil d'endevinar que l'ús lingüístic és una de les accions socials més importants i fàcilment tipificables.

En resum, creiem que es pot postular una relació funcional bastant senzilla entre tots aquests elements:

a) En el nivell màxim d'abstracció hi hauria el discurs en sentit ampli, que constituiria el conjunt de condicions de possibilitat dels sabers, dels judicis i de les enunciacions. El discurs actua de manera difusa, però omnipresent, sobre tots els àmbits de la vida social; la hipòtesi foucaultiana que el considera constitutiu de l'ésser social és ací implícita. El discurs queda generalment velat darrere de les ideologies, i conforma les creences i volicions dels subjectes sense que aquests en tinguin consciència. Llevat del cas en què la reflexivitat hi actuï com a mitjancera entre els subjectes i els discursos, aquests romanen sempre com instàncies opaques que dirigeixen el pensament i influeixen sobre l'acció al mateix temps que se'n nodreixen.

b) Les ideologies, formades a partir d'una selecció d'elements dels discursos, es realitzen mitjançant representacions socials; i aquestes, al seu torn, modelen els continguts de les ideologies. Els valors, al seu torn, són un dels continguts bàsics de les representacions.

c) Les representacions socials guien l'acció i n'asseguren la reproducció mitjançant el criteri d'adequació a les jerarquies de valors: la legitimitat actua, doncs, com a connexió entre les representacions i les accions.

d) Hem dit que un dels tipus fonamentals d'acció és l'ús lingüístic. Donem aquest nom a un grup homogeni d'actuacions diverses, relacionades amb l'actuació del llenguatge en el seu context: la selecció de varietat[12] (el *parlar*), el discurs (l'enunciació, el *dir* i el *fer*), etc. Una de les modalitats del discurs és precisament la legitimació. A través d'aquesta, l'acció repercuteix sobre les representacions i els valors: o bé confirma els valors existents i reforça la legitimitat de les accions, o bé impugna l'ordre existent i el deslegitima, i deixa així oberta la possibilitat de canvis en les accions.

12. Parlem de *selecció de varietat* en un sentit ampli, que inclou tant els aspectes estilístics com la tria de llengua en contextos multilingües. D'aquesta manera, l'esquema es mostra coherent al mateix temps amb la gramàtica «sistèmica» de Halliday *et alii* (i, per tant, amb algunes modalitats d'anàlisi del discurs) i amb els estudis sobre multilingüisme emmarcats dins el paradigma de la definició social. *Cf.* HALLIDAY (1978), FAIRCLOUGH (1995).

Si amb aquests pressupòsits tornem a l'esquema 1, observarem que ens hem dedicat a aprofundir en els continguts d'una part del diagrama, la que simbolitza la relació que s'estableix entre l'ús lingüístic i les representacions socials. Ambdós són units per una fletxa que actua en dos sentits. La nostra hipòtesi és, doncs, que la legitimitat i el discurs són els elements en què es fonamenta –i a través dels quals s'exerceix– aquesta influència bidireccional.

POLÍTICA DEL DISCURS, ANÀLISI DEL DISCURS

Hem assenyalat abans que aquest paradigma inclou tàcitament una dimensió pragmàtica. En identificar quina de les variables independents dirigeix de manera predominant els usos lingüístics, de retop s'assenyala la tendència que aquests seguiran. I, *a sensu contrario,* s'indica també sobre quina variable cal actuar per tal de desviar –o accelerar– els processos de canvi. Es dóna per entès, en el nostre cas, que ens referim a situacions inestables de plurilingüisme social.

Del que hem dit en pàgines anteriors es pot deduir que una de les actuacions fonamentals de tota política lingüística consisteix a crear un àmbit de legitimitat que serveixi de base per als usos lingüístics que hom pretén establir en una societat. En una situació de multilingüisme, la política lingüística pressuposa uns objectius a llarg termini, un projecte. És a dir: es parteix d'una concepció de les funcions que en el futur haurà d'acomplir cadascuna de les varietats lingüístiques. Perquè aquests objectius siguin viables, és imprescindible construir i difondre la idea que es tracta d'objectius legítims, exigits per la necessitat històrica i per la justa lògica dels esdeveniments.

En qualsevol cas, el fet és que la política lingüística invoca sempre valors i objectius explícits en les seves legitimacions. Possiblement no hi ha cap acció de rellevància pública, sigui realitzada pels poders públics o per la societat civil, que no vagi acompanyada de legitimacions. D'aquesta necessitat no s'escapen ni tan sols els sistemes polítics autoritaris, que en principi se suposa que podrien realitzar purs actes de poder –en la mesura que la seva existència i el seu manteniment es basen en la pura i simple autoritat. Tota acció política segrega el seu propi discurs i, en conseqüència, es presenta al mateix temps sota aspectes pragmàtics i simbòlics. El que convé tenir en compte, però, és que els valors i objectius adduïts en la legitimació no tenen per què coincidir amb els principis i interessos que revela l'anàlisi. Així, per exemple, les invocacions a la igualtat entre comunitats lingüístiques i als drets col·lectius poden tenir en alguns contextos la funció de mistificar discursivament la idea de competició darwinista i la voluntat de poder –és a dir, el projecte d'*invertir* la dominació, en comptes de *superar-la*. Aquesta dislocació entre les pretensions i les paraules no sempre és conscient, la qual cosa representa un exemple de com el discurs –entès com a estructura que regula i possibilita la creació d'enunciats– continua

exercint el seu control *a distància.* Un exemple típic podria ser la famosa imatge de *la truita i els ous*.[13]

La teorització sobre els processos de planificació lingüística dedica generalment una atenció mínima a aspectes de semiòtica social i política com ara les legitimacions o la creació de discursos sobre l'ús lingüístic. La descripció històrica tracta aquestes qüestions, sovint de mala gana i de mala manera, en relació amb les ideologies; així, es parla de la influència del nacionalisme des del segle XIX, de la funció de les elits intel·lectuals en la creació de nous consensos i en la impugnació dels sentits comuns dominants, dels vincles entre les ideologies de la descolonització i la planificació lingüística al tercer món, etcètera. Però si intentem trobar detalls referits al discurs en els treballs sobre *status planning*, els resultat seran més aviat magres. Hi sovintegen referències bastant vagues al «prestigi», a la difusió d'associacions cognitives entre usos lingüístics i ideologies de «progrés» o a conceptes boirosos i plens de càrrega moral, de l'estil de la «conscienciació» o la «desalienació». Alguns enfocaments més dinàmics i «moderns» insisteixen en la idea de màrqueting lingüístic, tot presentant determinats usos lingüístics com a «productes» desitjables, de manera que es tracta de seduir el «consumidor» perquè «compri».[14] Però les relacions entre la planificació lingüística i la *política del discurs* romanen poc clares, ara mateix. En relació amb això, creiem que la hipòtesi exposada més amunt sobre els vincles entre les representacions socials i les accions pot ajudar a entendre com funciona aquesta política simbòlica en la planificació lingüística. L'anàlisi de les legitimacions forma part de l'estudi empíric sobre com es construeix la legitimitat i, doncs, és una via d'accés als processos de construcció discursiva. Ací es poden donar la mà plantejaments i mètodes de la filosofia política, la semiòtica social (estudis sobre els *media*), l'anàlisi del discurs i

13. «Per fer una truita cal trencar els ous». Tothom sap que aquest refrany se sol emprar per justificar la conculcació dels drets *d'uns* en nom de la preeminència dels drets *d'altres.* És la idea que la justícia només s'aconsegueix pragmàticament a través de la injustícia. El més interessant del cas és que la inconsistència entre el mètode i l'objectiu és inadvertida pels intel·lectuals que esgrimeixen aquesta agressiva metàfora. Certament, creure que el final del procés és *només* la *justa* consecució d'una *feliç normalitat* és força ingenu. Hom proposa de transgredir els propis valors en nom dels valors mateixos, amb el resultat paradoxal de facilitar una situació de dominació que en la major part dels casos ni tan sols exercirà el qui l'ha possibilitada discursivament. Reportem una anècdota relacionada amb això: un vell cronista, personatge notori de la cultureta local valenciana, deia fa alguns anys durant una trobada amb historiadors que «si hi haguera hagut un Franco valencià, la llengua no estaria com està ara». Ell, des del seu candorós criptofalangisme, era evidentment incapaç de demanar-se quin sentit tindria parlar *valencià* si ho imposés un *Franco* autoctonista amb arguments del tipus *«Habla en cristiano», «Habla la lengua de Franco»,* etc. El discurs darwinista es presenta aquí sota la forma de discurs alliberador. *The War That Will End War* (H. G. Wells, 1914).

14. Un altre exemple diàfan de fins a quin punt el discurs és opac, domina les ideologies i constitueix els subjectes socials: el plantejament «una llengua és un mercat» reprodueix inconscientment el discurs dominant, que situa el *mercat* com a instància i criteri suprem de regulació de la vida social. És a dir: el reprodueix, el confirma i el *naturalitza*, l'eleva al nivell de sentit comú establert. (La referència al títol d'un llibre feliçment oblidat d'un no menys oblidat exutopista és ací circumstancial i involuntària, sense cap segona intenció.)

l'estudi de les representacions socials. En català, els primers assaigs d'introducció de l'anàlisi crítica del discurs aplicada a l'ús lingüístic es troben en les recerques de Joan Pujolar (PUJOLAR 1993).

Tota política lingüística s'exerceix damunt un *ordre sociolingüístic rebut,* un estat de coses heretat sobre el qual es pot actuar de diverses maneres. Això no té res de teòric, sinó que es tracta d'una situació de fet: és, en qualsevol actuació política, un conjunt de dades que representen el punt de partida. Des d'aquest punt, les legitimacions sovint atribueixen a la política lingüística el caràcter d'una racionalitat condicionada només pels valors.[15] Una de les característiques retòriques de la planificació de l'estatus és aquesta cerca de legitimitat a través de la invocació de valors que es pretenen universals o, si més no, àmpliament difosos i caracteritzats per un «consens» suficient. Així, un dels motors simbòlics de la intervenció política és la inconsistència entre l'ordre rebut i el que es considera legítim. Això s'esdevé en el nivell explícit de les declaracions i les legitimacions, però no té per què coincidir amb el que pugui passar en el nivell dels interessos grupals i de les relacions de poder. De fet, des de la instauració dels estats-nació a Europa, una de les tàctiques més intel·ligents i exitoses dels *notables* ha estat la de fer coincidir retòricament els interessos de les elits (en el nivell pragmàtic) amb l'interès general o del «poble» (en el nivell simbòlic). Les polítiques lingüístiques es presenten embolcallades d'axiologia, com si fossin *accions racionals conforme a valors,* tot i que sovint es tracta d'*accions racionals conforme a objectius,* instruments per a la creació de capitals simbòlics i per al control dels corresponents mercats.[16] Negar-ho seria una renúncia a entendre la història. Això no exclou que, sota determinades circumstàncies, certes polítiques lingüístiques responguin realment a les necessitats objectives –majoritàries– dels destinataris.

Deixant a banda els actes realitzats des de la pura autoritat, ja hem dit que el poder construeix la legitimitat per a la seva política lingüística mitjançant la persuasió a través del discurs. Per tal de fer-ho, els valors invocats poden ser de diversos tipus. Uns són *instrumentals* (la utilitat per a l'ascens social o per a la integració en el grup, la vinculació a la idea de modernitat, la «universalitat» o la possibilitat d'accedir a un espai de comunicació

15. Apliquem ací la coneguda diferenciació weberiana entre els diversos tipus d'acció: racional conforme a objectius (*zweckrationales Handeln*), racional conforme a valors (*wertrationales H.*), emocional (*affektuelles, emotionales H.)* i tradicional (*traditionales H.*); *cf.* WEBER (1922: 565-567). En la seva famosa conferència sobre la política com a professió i vocació, Weber relacionarà els dos primers tipus d'acció amb dues ètiques contraposades: l'ètica de la responsabilitat (*Verantwortungsethik*) i l'ètica de les conviccions (*Gesinnungsethik*). *Cf.* WEBER (1919*a*: 539-547).

16. En molts casos, aquest desfasament entre la retòrica i els interessos de fons passa inadvertit fins i tot als seus beneficiaris, és a dir, als mateixos *notables.* L'adhesió de no pocs *notables* a les pràctiques discursives del seu grup és sorprenentment mecànica, inconscient i opaca. La qual cosa torna a confirmar la pertinència del concepte genèric o metaideològic de discurs.

més ampli, etc.). D'altres són de tipus *sentimental* (el record de la infantesa, la idea d'arrelament, l'orgull ferit i la necessitat d'irredemptisme, etc.). Un altre grup és el dels valors *juridicoformals* (les idees sobre el que és just, els drets individuals i/o col·lectius, etc.). Finalment, hom pot invocar entitats més clarament *metafísiques* (la necessitat històrica, la solidaritat amb el propi passat o amb la tradició secular, etc.).[17] De tota manera, s'ha de relativitzar una mica la importància de les legitimacions formals. En primer lloc, perquè no sempre arriben a ser «consumides» pels destinataris, o per una gran majoria d'aquests. I també, d'altra banda, pel fet que sovint la legitimitat és senzillament el resultat del pas del temps, de la institucionalització i naturalització del que en un moment determinat podia ser considerat *il·legítim.*[18] En aquest aspecte, cal admetre que una política autoritària, conduïda de manera suficientment hàbil, produeix efectes de legitimitat formal amb el temps.[19] La facilitat amb què les classes dominants converteixen l'actuació «impopular» en «causa popular» mitjançant el monopoli de capital polític i simbòlic és un bon tema de reflexió.

Algunes qüestions importants de les polítiques lingüístiques han estat probablement negligides o menystingudes pel fet de no plantejar-les en termes de construcció de legitimitat. El conegut debat que oposa els drets individuals i els drets col·lectius, per exemple. Des dels pressupòsits del liberalisme filosòfic es discuteix l'existència de drets col·lectius o, més exactament, si una col·lectivitat pot o no pot considerar-se com a subjecte de drets. De la resposta que es doni a aquesta qüestió depèn l'aplicació d'un *criteri de territorialitat* o d'un *criteri de personalitat.* Òbviament, els estats-nació amb pretensió de monolingüisme hi responen de manera gens ambigua: amb els fets. L'ordre sociolingüístic rebut es considera inamovible. Però quan es tracta de gestionar el multilingüisme, el problema presenta un rostre ben diferent. Es tracta, en aquest cas, d'un debat sobre quin valor es considera més important, sobre quin d'aquests valors s'ha de

17. Theo van Leeuwen (Van Leeuwen 1995) proposa quatre categories que, segons ell, constitueixen el fonament de la «gramàtica de la legitimació»: l'*autorització* (és a dir, en termes weberians, la legitimitat tradicional i la carismàtica), la *racionalització* (la legitimitat legal i formalitzada), l'*avaluació moral* i la *mitopoiètica.* La nostra anàlisi coincideix bastant exactament amb aquesta taxonomia categorial.

18. Karl W. Deutsch ho diu ben clar: *«En la generalidad de los casos la gente está enteramente dispuesta a acordar legitimidad a sus gobernantes y a sus leyes a causa del hábito y de la transferencia de sus memorias infantiles de obediencia a la autoridad paterna, sin preguntar si han sido correctos todos los procedimientos políticos o a quién representan en realidad sus gobernantes. En consecuencia, la mayoría de los gobiernos son obedecidos la mayor parte del tiempo por los súbditos, y tienen que ocurrir muchas cosas antes de que un gobierno establecido pierda su legitimidad a los ojos de su pueblo»; cf.* Deutsch (1970: 29). Podem canviar els termes «govern», «governants» i «lleis» per altres més connectats amb la nostra explicació, com ara «ordre sociolingüístic», i l'explicació serà igualment vàlida.

19. L'expressió *efectes de legitimitat formal* suggereix que, amb temps, una actuació política de legitimitat dubtosa –o senzillament injusta– *pot* tenir els mateixos efectes reals que si fos legítima. S'esdevé aquí el mateix que en el famós teorema dels Thomas (Thomas & Thomas 1928: 572). De la història de les polítiques lingüístiques se'n poden extraure nombrosos exemples.

fonamentar un ordre legítim. Sovint es rebutja l'existència de drets col·lectius sense afegir que aquesta negació afecta també els del grup lingüísticament dominant. Però si s'admet l'existència d'ambdós drets, hom es troba davant d'una dualitat d'opcions últimes o, en terminologia weberiana, davant una irreductible «guerra entre déus»: quan prenem partit per un, n'ofenem un altre (WEBER 1919*b*: 608). En aquest context, si partim d'un cert *liberalisme del conflicte,* la decisió política de construir la legitimitat sobre un dels dos valors s'hauria d'implementar sobre el principi del mínim «dany col·lateral» respecte del valor que queda en segon terme.[20] De tota manera, la història no és gaire optimista sobre aquest aspecte: la constitució i expansió de les comunitats lingüístiques, especialment de les que han aconseguit el privilegi de convertir la llengua pròpia en llengua nacional, s'ha realitzat a partir d'abusos, de drets trepitjats i d'injustícies flagrants. La idea que les comunitats lingüístiques es puguin vertebrar en el futur sense el *vis et fraus* clàssic és un desig i una necessitat, molt més que no pas una convicció de fet. D'altra banda, els drets i els valors també tenen la seva historicitat, i no pocs dels que avui considerem irrenunciables no existien –o no havien estat conceptualitzats com a tals– en altres moments de la història i en altres parts del món.[21]

Hi ha més aspectes foscos en tota aquesta qüestió. La intervenció política sobre les representacions de les llengües no és només creativa, dedicada a construir un discurs nou. Una altra de les accions estratègiques és la deconstrucció i deslegitimació dels discursos dels oponents –és un fet, i no en manquen exemples històrics.[22] La planificació lingüística, quan és una actuació racional conforme a objectius, ha de prendre en consideració els discursos que neguen la legitimitat dels seus propòsits i *deconstruir* retòricament aquests discursos adversaris. El plantejament pot semblar agressiu, però hi ha moltes maneres de

20. Una altra anècdota: aquesta idea formava part del fil argumental d'una comunicació exposada fa uns anys en un determinat congrés internacional. Un dels assistents a aquell esdeveniment, conegut filòleg, va atorgar *sotto voce* als autors de la comunicació el malnom pejoratiu d'*«els del Foro Babel».* No cal dir que l'esmentat personatge no va acudir a l'exposició pública, seguida del pertinent debat. Aquesta refinada profunditat de pensament i subtilitat d'acció, profundament *espanyoles* i unamunianes fins al moll de l'os, són molt freqüents entre la intel·liguèntsia nostrada. L'ombra de Hobbes i Maistre és allargada. L'ombra, sobretot.

21. L'estudi de la legitimitat (i de la legitimació) dels usos lingüístics, des del paradigma de la definició social, exigeix també aquesta consideració històrica de la relació entre la idea de dret i les pràctiques socials. Aquest programa de recerca és viable si ens acostumem a no confondre la legitimitat amb els *interessos* de grup, amb la *justícia* i fins i tot amb la *racionalitat.* El pensament doctrinari barreja aquestes quatre nocions en una sola. A benefici d'inventari, és clar. De la mateixa manera que conceptes com *alienació* o *autoodi* introdueixen de contraban els valors i les actituds dels autors, sota la màscara del discurs cientificosocial. No cal dir que hom pot estar d'acord amb aquestes categoritzacions, però cada cosa té el seu lloc. La confusió entre *legítim* i *just* apareix de vegades en teoria política: *cf.* FRIEDRICH (1963: 254), DEUTSCH (1970: 29). Però és obvi que *legitimitat* i *legalitat* no són sinònims, malgrat la connexió etimològica (VERNENGO 1992).

22. *«Each side has good cause to worry about the feebleness of the aura of legitimacy surrounding its own allies and good cause to rejoice over the similarly feeble aura surrounding the rulers aligned with its opponents»* (GELLNER 1974: 24).

realitzar-lo i de graduar-ne l'impacte; però sembla que no és *políticament correcte* el fet de plantejar-ho explícitament. Des de la circulació de tòpics *ad hoc* en converses quotidianes (Tarde 1901: 86-137) fins a la pressió mediàtica o els gèneres més solemnes de la legitimació, les possibilitats són múltiples. Sigui com sigui, la intervenció sobre l'ordre simbòlic es produeix també a costa de l'adversari, tot invocant els mateixos valors que s'empren per a les legitimacions. Es pot desqualificar aquesta estratègia d'acord amb criteris morals, però és impossible dissimular-ne la presència constant en la història dels discursos que acompanyen la constitució de les llengües nacionals. Un exemple: el famós «discurs de la necessitat» de les llengües nacionals, que les vincula al progrés i a la il·lustració universal, ha anat sempre acompanyat del menyspreu de les llengües «regionals», considerades com a relíquies de temps subdesenvolupats i bàrbars, vinculades a l'opressió de l'antic règim, a la ignorància i el fanatisme, etc. Aquest discurs es difonia en direcció *vertical* i *descendent,* mentre que el seu correlat *horitzontal* entre *els de baix* –el «discurs de la impotència»– assumia a contrapèl la legitimitat del nou ordre tot convertint la necessitat en inevitabilitat.[23]

L'anàlisi crítica del discurs, sobretot en el seu vessant més genealògic, és una de les millors eines metodològiques que es poden fer servir des del paradigma de la definició social per entendre totes aquestes qüestions. De fet, l'estudi qualitatiu i textual de les representacions socials presenta moltes afinitats substantives amb l'anàlisi del discurs; el mateix llibre «fundacional» de Moscovici (1961), en la mesura que refina la clàssica *anàlisi de continguts,* se'n pot considerar un precedent en alguns aspectes. A més, l'estudi crític del discurs descobreix vinculacions d'instrumentalitat ideològica i d'interessos mistificats allà on la naturalització ha convertit l'ordre establert en una qüestió de sentit comú. Es tracta de realitzar una tasca de desemmascarament que ofereixi la possibilitat foucaultiana de *pensar altrament* les pràctiques lingüístiques (és a dir, socials) en què ens trobem immersos i les pretensions de legitimitat sobre les quals es basen. Des d'una orientació d'hermenèutica textual profunda, l'anàlisi crítica del discurs posa a l'abast dels actors socials la possibilitat de concebre les seves accions emmarcades dins d'altres ordres possibles. La funció alliberadora de l'analista com a «intel·lectual» reprodueix ací un esquema històric ben conegut.

Ara bé: la lucidesa també és reflexiva. L'esperit crític, inevitablement, té el dimoni a casa seva. Els clàssics de l'estudi de la ideologia ja van avisar-nos que l'interès ocult i la mistificació ideològica no són patrimoni dels adversaris, sinó un fet més aviat universal. La mateixa maquinària analítica que esmicola les pretensions d'innocència dels altres se'ns pot aplicar a «nosaltres», a aquest «nosaltres» al qual cadascú dóna l'abast i el

23. Els exemples històrics d'aquesta *construcció* (del discurs propi) *a través de la deconstrucció* (de l'adversari i del seu discurs) es podrien multiplicar *ad nauseam.* Un dels autors mítics del nacionalisme hongarès, Sándor Petöfi (personatge fonamental en la revolució de 1848), es referia a les minories ètniques d'Hongria com a «úlceres en el cos de la pàtria» (Ignotus 1972: 59). Etcètera.

contingut que millor li sembla.[24] I el més probable és que, en un moment o altre, siguem «nosaltres» els qui ens administrem la medecina en qüestió: la *filosofia de la sospita* que es troba en el nucli de tota anàlisi crítica.[25] WEBER (1919*b*) ho va expressar lúcidament, amargament, amb una inconfusible nostàlgia de la Il·lustració: la racionalització i la desmagificació de l'occident modern ens van empènyer a continuar indefinidament per un camí sense retorn. La intel·lectualització i el càlcul racional van deixar-nos en un món sense poders màgics o miraculosos, en un món despullat de qualsevol transcendència o de sentit immanent. L'anàlisi crítica del discurs, com a lluita incondicional contra el pensament captiu, ja ha introduït aquest mateix embrió de desencantament en els mateixos discursos d'alliberament que la van infantar. També és cert que la coherència no és una temptació universal. Les alternatives són diverses, des del *sacrifici de l'intel·lecte* a l'exercici arbitrari de la *voluntat de poder* nietzschiana, passant pel «*pathos* del distanciament» o l'observació *estètica* de la realitat. En tot cas, aprendre de la història i al mateix temps contribuir a crear-la és una experiència veritablement complexa.

GUILLEM CALAFORRA

24. Recordem com ho van escenificar els règims soviètics, amb el circ infame i vergonyant de les exhibicions *autocrítiques*. El capitalisme ha estat més subtil, en convertir la crítica en element funcional del sistema i, per tant, fagocitable *des de dins*.

25. Aquesta era una de les preguntes formulades en veu alta per Joan M. Pujolar durant la seva intervenció en la jornada de Girona, esmentada més amunt. Certament, no li faltava raó en les seves sospites.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BROWN, G.; YULE, G. (1983) *Discourse Analysis.* Cambridge: Cambridge University Press.

DEUTSCH, K. W. (1970) *Politics and Government.* Boston: Houghton Mifflin Company. Trad. esp. *Política y gobierno.* México: Fondo de Cultura Económica, 1976.

DUCROT, O. (1984) *Le dire et le dit.* Paris: Minuit.

FAIRCLOUGH, N. (1995) *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.* London / New York: Longman. 3a imp., 1998.

FOUCAULT, M. (1966) *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines.* Paris: Gallimard.

— (1969) *Archéologie du savoir.* Paris: Gallimard.

— (1970) «L'ordre du discours», lliçó inaugural al Collège de France. Trad. cat. dins *L'ordre del discurs.* Barcelona: Laia, 1982.

— (1972) «Entretien avec Michel Foucault», dins *Dits et écrits (1954-1988). III (1976-1979).* Paris: Gallimard, 1994, 140-160.

— (1977), «Les intellectuels et le pouvoir», dins *Dits et écrits (1954-1988). II (1970-1975).* Paris: Gallimard, 1994, 306-315.

FRIEDRICH, C. J. (1963) *Man and His Government.* New York: MacGraw-Hill.

GELLNER, E. (1974) *Legitimation of Belief.* Cambridge: Cambridge University Press.

HALLIDAY, M. A. K. (1978) *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning.* London: Edward Arnold.

IBÁÑEZ, T. (1988) «Representaciones sociales, teoría y método», dins IBÁÑEZ GRACIA, T. (ed.) *Ideologías de la vida cotidiana.* Barcelona: Sendai, 15-90.

— (1991) «Propos sur l'articulation entre représentations sociales et idéologies», dins AEBISCHER, V.; DECONCHY, J.-P.; LIPIANSKY, E. (eds.) *Idéologies et représentations sociales.* Paris: Delval, 175-179.

IGNOTUS, P. (1972) *Hungary.* New York / Washington D.C.: Praeger.

KRESS, G. (1985) «Ideological Structures in Discourse», dins VAN DIJK, T. A. (ed.) *Handbook of Discourse Analysis,* vol. IV. London: Academic Press, 27-42.

LAMO DE ESPINOSA, E. (1990) *La sociedad reflexiva. Sujeto y objeto del conocimiento sociológico.* Madrid: CSIC / Siglo XXI.

LECOURT, D. (1972) *Pour une critique de l'epistemologie.* Paris: François Maspero.

LILLA, M. (2001) *The Reckless Mind. Intellectuals in Politics.* New York: New York Review Books.

MACDONELL, D. (1986) *Theories of Discourse: An Introduction.* Oxford: Basil Blackwell.

MARTIN-JONES, M. (1989) «Language, power and linguistic minorities: The need for an alternative approach to bilingualism, language maintenance and shift», dins GRILLO, R. (ed.) *Social Anthropology and the Politics of Language.* London / New York: Routledge, 106-125.

MARTÍN ROJO, L.; T. A. VAN DIJK (1997) «"There was a problem, and it was solved!" Legitimating the expulsion of "illegal" immigrants in Spanish parliamentary discourse», *Discourse and Society,* 8 (4), 523-567.

MERTON, T. K. (1976) *Sociological Ambivalence and Other Essays.* New York: Macmillan. Trad. esp. *Ambivalencia sociológica y otros ensayos.* Madrid: Espasa-Calpe.

MILLS, S. (1997) *Discourse.* London / New York: Routledge.

MOSCOVICI, S. (1961) *La Psychanalyse, son image et son public.* Paris: Presses Universitaires de France.

PIEDRAS, P. (2002) *Más allá del historicismo y el positivismo.* Santiago de Compostela: Tesi doctoral.

PUJOLAR, J. (1993) «L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs», *Treballs de Sociolingüística Catalana,* 11, 61-77.

QUEROL, E. (1999) *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística.* Barcelona: Tesis doctorals microfitxades, 3568.

— (2000) *Els valencians i el valencià. Usos i representacions socials.* València: Denes.

— (2001) «Evolució dels usos i de les representacions socials de la llengua catalana (1993-2000)», dins *Noves SL*, estiu 2001 (http://cultura.gencat.es/llengcat/noves).

— (2002*a*) «Usos i representacions socials de les llengües a les Illes Balears», dins *Noves SL*, estiu 2002 (http://cultura.gencat.es/llengcat/noves).

QUEROL, E. (2002*b*) «Un nou model per a l'estudi dels processos de substitució lingüística. L'anàlisi del País Valencià», *Treballs de Sociolingüística Catalana,* 16, 69-84.

RITZER, G. (1980) *Sociology. A Multiple Paradigme Science.* Boston: Allyn and Bacon. 2a ed., revisada.

TARDE, G. (1901) *L'opinion et la foule.* Paris: Presses Universitaires de France, 1989.

THOMAS, W. I.; THOMAS, D. S. (1928) *The Child in America. Behavior Problems and Programs.* New York: Alfred A. Knopf.

VAN DIJK, T. A. (1997) «Discourse as Interaction in Society», dins *Discourse Studies: A Multidisciplinary Study. Vol. 2: Discourse as Social Interaction.* London: SAGE Publications. Trad. cast., «El discurso como interacción en la sociedad», dins *Estudios del discurso: introducción multidisciplinaria. Vol. 2: El discurso como interacción social.* Barcelona: Gedisa, 2000, 19-66.

— (1998) *Ideology. A Multidisciplinary Approach.* London: SAGE Publications. Trad. esp. *Ideología. Una aproximación multidisciplinaria.* Barcelona: Gedisa, 1999.

VAN LEEUWEN, T. (1995) *The Grammar of Legitimation.* London: School of Printing.

VERNENGO, R. J. (1992) «Legalidad y legitimidad. Los fundamentos morales del derecho», *Revista de Estudios Políticos,* 77, 267-284.

WEBER, M. (1904-1905) *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus,* dins *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, I.* Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1920. 5a ed., 1963, 17-206.

WEBER, M. (1913) «Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie», dins *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 3a ed., 1968, 427-474.

— (1919*a*) «Politik als Beruf», dins *Gesammelte politische Schriften.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 5a ed., 1988, 493-548.

— (1919*b*) «Wissenschaft als Beruf», dins *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 3a ed., 1968, 505-560.

— (1921) «Soziologische Grundbegriffe», dins *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 3a ed., 1968, 541-581.

— (1922) «Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft», dins *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 3a ed., 1968, 475-488.

WILLIAMS, G. (1992) *Sociolinguistics: A Sociological Critique.* London / New York: Routledge.

XAVIER LAMUELA

INSTAL·LACIÓ O ESTABLIMENT? ENCARA SOBRE ELS OBJECTIUS DE LA PROMOCIÓ LINGÜÍSTICA

Language policy is not made for the sake of language alone;
it is made for a better life of equity and dignity for the people.
E. Annamalai (2003: 129)

HEU DIT NORMALITZACIÓ?

Fa uns quants anys Miquel Pueyo (1989) va publicar un article on comparava el terme diglòssia amb la paraula màgica Antaviana, concebuda per Pere Calders; tots dos mots poden significar ben bé qualsevol cosa. Ja fa temps que l'expressió normalització lingüística també pateix d'aquest mal; el mateix Aracil, referència obligada quan se'n parla, ja es va queixar amb prou raó, i prou aviat, que l'etiqueta hagués esdevingut un placebo còmode i aplicable a qualsevol activitat o a qualsevol discurs relacionat amb el "tema" (Aracil 1983b: 98). Seria prou fàcil establir una llista de textos que mostressin els usos contradictoris i sovint perfectament buits de la tal expressió. Sorprèn més que es trobin, presentades com a intents de clarificació, panòplies de sentits diversos del terme que en consumen el caràcter equívoc (Branchadell 1996: 17-27; Boix & Vila 1998: 314-326).[1] El meu parer és que la nostra feina ens exigeix un esforç de precisió i de rigor

1. Les operacions que fa Branchadell amb aquesta expressió mereixen que ens hi aturem un moment. Després de presentar-ne tres sentits en bateria al seu llibre de 1996, tal com acabem de comentar, al de

Caplletra 37 (Tardor 2004), pp. 215-242

i que és indispensable manejar termes definits de manera unívoca, tot esperant que la realitat, sempre esmunyedissa i proteica, ens en respecti la validesa durant un temps raonable. Pretendre que és la posició militant la que justifica l'ús de termes ambigus (Boix & Vila 1998: 326) és ignorar que l'ambivalència de la paraula és una arma clàssica dels discursos que emparen i dissimulen la posició de domini i que la seva acceptació converteix el discurs pretesament reivindicatiu en discurs irremeiablement submís.

Considero que en la presentació d'Aracil (1965) de la "normalització lingüística" cal destriar –i separar– dos aspectes que, si no m'erro, aquest autor lligava amb un vincle de necessitat: d'una banda, el procés d'adaptació que fa que les funcions lingüístiques de la societat assegurin que l'estructura i les funcions de la llengua responen a requeriments socials canviants i, de l'altra, els objectius i els eventuals resultats de les intervencions que promouen aquesta adaptació. El procés és definit, però els resultats només són referits (Aracil 1965: 28): «Aquests idiomes "minoritaris" topen amb un dilema: o bé compartiran la sort del còrnic i el dàlmata, o bé seguiran l'exemple d'aquells altres idiomes (com el txec, el polonès, el finès, etcètera) que han subsistit obscurament fins que han pogut "emergir" amb les respectives nacions-Estat.» Darrere d'això hi ha d'haver la convicció que existeix el vincle de necessitat a què he al·ludit, altrament expressat per la fórmula de l'alternativa excloent entre la normalització i la substitució. És possible interpretar la malaurada història del terme normalització a partir del fet que, explotant l'absència d'una definició explícita dels objectius del procés, resolia un problema d'innominable: per als enemics de la promoció del català

1997 no arriba a donar-ne una definició. A 2001 (pp. 37-38), en torna a donar una que reprèn en l'essencial la seva proposta de 1987: «En definitiva, considerarem que la normalitat del català s'assolirà quan, en el territori de Catalunya, aquesta llengua posseeixi els atributs següents:

a) Plenitud d'ús en el sentit original de Vallverdú [1998: 18], és a dir, possibilitat que els seus parlants la utilitzin en tots els àmbits.

b) Vehicle de comunicació interètnica, és a dir, llengua que s'utilitza per defecte entre membres de grups lingüístics diferents.

c) Oficialitat exclusiva o, en el cas que hi hagi altres llengües oficials, oficialitat prioritària.»

Però aquesta definició, comprovem fàcilment que ha estat il·legitimada per les seves argumentacions de 1997. En efecte, deixant de banda el punt (a), que demanaria alguns aclariments, –i l'ús inadequat de l'expressió "comunicació interètnica" per a referir-se a la situació catalana– ni sembla sensat esperar que s'arribi a la situació caracteritzada a (b) i (c) només amb mesures de discriminació positiva ni els principis que accepta l'autor al seu llibre de 1997 podrien autoritzar els règims d'oficialitat formulats a (c). Afortunadament, les seves argumentacions són poc convincents en més d'un punt.

l'establiment és inadmissible, per als seus partidaris és improbable i per als qui usen la promoció amb fins demagògics és inequívoc; per a tots plegats és innominable.

Si resultés, com sostindré tot seguit desenvolupant la teoria de la instal·lació (Viaut 1996), que és possible assegurar la continuïtat de l'ús d'una llengua sense arribar-la a establir com en el cas del txec o del polonès, cauria el postulat de l'exclusió entre normalització i substitució i l'esquema del procés adaptatiu hauria de ser aplicable a l'anàlisi de casos diversos de promoció lingüística. Llavors, el camp de significats cobert inicialment per l'expressió normalització lingüística, que jo considero definitivament devorada per l'equivocitat, correspondria a les nocions de promoció lingüística, adaptació, establiment i instal·lació. Aquí m'ocuparé explícitament de les dues darreres, tot fent referències contínues a les altres dues.

L'ESTABLIMENT DE LES LLENGÜES

Prenc, com a punt de partida de la discussió, la meva definició de 1994a (p. 108): «el procés d'establiment d'una llengua dins d'una societat modernitzada és el que li atorga la funció discriminant principal, característica d'aquesta mena de societat.» Aquesta definició reprèn formulacions anteriors (Lamuela 1987: 9-10) que, tot i no trobar-se emmarcades en un cos teòric construït com el de 1994a, contenen els elements essencials: «La planificació lingüística orientada a superar la situació de subordinació d'una llengua haurà de combatre la interposició i la intrusió de la llengua dominant, fonamentalment en el vessant –social– de l'ús i accessòriament i complementàriament en el vessant –formal– de l'estructura lingüística. Una llengua no subordinada, dominant o no respecte a una altra, és una llengua establerta com a necessària per al funcionament de la societat en què es parla: l'objecte d'aquesta mena de planificació lingüística es pot anomenar, doncs, procés d'establiment d'una llengua i el procés d'estandardització és el seu correlat formal. Una manifestació indicativa de la situació de les llengües establertes és que són necessàries per al funcionament social de tal manera que el seu aprenentatge forma part dels processos de socialització.»

On la definició de 1994 parla de "la funció discriminant principal", el text de 1987 diu, d'una manera més directament entenedora però molt més vaga, que «una llengua no subordinada, dominant o no respecte a una altra, és una llengua establerta com a necessària per al funcionament de la societat en què es parla». D'altra banda, el 1994 es limita l'abast de la definició a les societats modernitzades tot vinculant-hi

l'esmentada "funció discriminant principal". Veurem més endavant que l'emmarcament sociohistòric dels processos de què es vulgui parlar és una condició mínima de validesa del que s'arribi a dir; ara val la pena de fer alguns aclariments sobre la noció de funció discriminant. Començaré per una precisió que es refereix a la seva caracterització bàsica; Murgades (1992: 9) ja destacava que funció discriminant i funció integradora són la mateixa cosa: «segons ja s'afirmava més amunt, en una societat com la nostra la llengua serveix tot just, molt abans que per a fer-hi belles lletres, per a discriminar, és a dir per a integrar i promocionar, o per a excloure i postergar, segons el major o menor domini que en demostri l'usuari; i això no tan sols pel que fa als coneixements que se'n tingui al nivell parlat o escrit, sinó també al nivell de manipulació en màquines que fins fa poc eren mecanogràfiques i que ara són informàtiques.» Cal recordar, doncs, que la funció discriminant no és necessàriament discriminadora i que, si bé comporta l'exclusió d'alguns, és, en realitat, la funció que regeix la inclusió de tots els qui participen en la vida social.

Em veig obligat, per a continuar el meu discurs, a recordar quines entenc que són les funcions socials de la llengua, compresa la que ara ens ocupa (Lamuela 1994a: 37-40, 56-58). Recorro, doncs, tot adaptant-la, a la presentació resumida que en vaig fer a Lamuela 1996b (pp. 240-241):

a) La funció comunicativa correspon a l'ús instrumental que es fa de les llengües per a transmetre informació i instruccions. Permet l'obtenció de resultats pràctics.

b) Mitjançant la funció definidora o de representació les llengües produeixen una versió de la realitat que es manifesta en els discursos propis de cada tradició cultural; aquesta funció defineix les possibilitats expressives de cada llengua i alhora n'és definida.

c) La funció simbòlica opera a través de les connotacions associades a les formes lingüístiques. Les associacions rellevants en relació amb les actituds lingüístiques són: les connotacions d'adequació de les formes lingüístiques als diferents usos socials, i les connotacions d'identitat a través de les quals els parlants de diferents grups socials s'identifiquen, o són identificats, per la seva llengua o per certs trets de la seva manera de parlar.[2]

2. En aquest text comptava entre les associacions pròpies de la funció simbòlica "les diverses atribucions de valor (connotacions de valor pràctic, prestigi social, prestigi cultural...)"; més endavant oferiré una revisió d'aquesta meva interpretació de les atribucions de valor.

d) La funció discriminant regula juntament amb altres mecanismes d'integració-segregació la posició dels diversos individus i dels diversos grups en el conjunt social.[3] Aquesta última funció deriva de les altres que he enumerat. Des del punt de vista de la funció comunicativa, les capacitats relatives a certs usos de la llengua –escriptura, tècniques d'escriptura, llenguatge culte, registres lingüístics especialitzats– determinen possibilitats de promoció social de l'individu que les posseeix. El maneig de certs registres i de les formes de llengua elaborada també té a veure amb la funció de representació en oferir una visió més complexa de certs aspectes de la realitat, amb la major capacitat d'acció que en deriva. La funció simbòlica d'adequació exclou de certes situacions les persones que no han après a utilitzar el llenguatge de la manera que hi és apropiada. La funció simbòlica d'identificació controla la divisió en grups socials mitjançant les connotacions d'identitat pròpies de les diferents maneres de parlar, tot desenvolupant una funció que és més distintiva que no pas discriminant i que caracteritzaré més avall. No cal dir que tot el que dic a propòsit de certes formes lingüístiques també val per a les llengües preses en conjunt.

És freqüent que les societats no modernitzades funcionin amb un sistema d'interaccions comunicatives basat en una trama de capacitats lingüístiques en diverses llengües que són utilitzades segons els contextos, de tal manera que pràcticament tots els membres de la societat són plurilingües però cap llengua per ella sola no garanteix el funcionament del conjunt ni és coneguda per tothom. Annamalai (2003: 116) parla de "xarxes de llengües" –*language networks*– i apunta a una teoria de les xarxes "aplicable a la vida amb diverses llengües" que propugna com a base de polítiques lingüístiques favorables al plurilingüisme: «The language policy must be seen to have a greater impact on the language network than on any one language. Language policy, then, is not about a language but is necessarily about languages, about the functional (or ecological) relationship between languages. It must be informed by a theory of networking applicable to multilingual living, such as that of Barabasi [*sic*] (2002) applicable to the flow of information on the Internet with multiple nodes as well as to movement of vehicles on the crisscross of roads, transmission of information in the gene structure and sequencing etc. Such a theory must be concerned about efficiency,

3. En el text citat utilitzava l'expressió funció de selecció social.

not in the sense of maximal outcome at the end but in the sense of maximal benefit to each node in the network.»[4]

En les societats modernitzades, existeix una llengua coneguda generalment, la llengua establerta, que en garanteix el funcionament i que hi regula l'ascens social mitjançant la funció discriminant. Participar plenament en la vida social comporta el coneixement de la llengua establerta, les capacitats lingüístiques que permeten la promoció personal són les relatives a aquesta llengua, i hi pertanyen les formes estàndards, percebudes de tal manera que el fet de no utilitzar-les habitualment i, encara més, la incapacitat de fer-ho estigmatitzen els parlants i fan que se'ls atribueixin posicions marginals en el conjunt social.

UN NOU "ORDRE" LINGÜÍSTIC?

Una característica general dels processos històrics d'establiment de les llengües en les societats modernitzades ha estat el fet que s'han acompanyat de processos concomitants de substitució d'altres llengües. Una qüestió sociolingüística central és entendre per quines raons s'ha produït aquest fenomen i determinar si es pot aturar, si es poden establir noves llengües sense provocar nous processos de substitució, o si és concebible i viable engegar programes de planificació lingüística que rearticulin el funcionament de les societats modernitzades en xarxes de llengües comparables a les de les societats tradicionals.

Pel que fa als processos de substitució i cenyint-nos al domini lingüístic català, el cos de materials i d'estudis referits al cas valencià –sovint prenent perspectives més àmplies– permet de fer-se una idea prou completa dels mecanismes en joc.[5] D'altra banda, s'ha de tenir present el treball de Pueyo (1996), que, dedicat al conjunt del domini lingüístic, abasta les condicions del procés de substitució en tres estats diferents i tracta, doncs, les condicions històriques particulars de cada un. Dins del plantejament eminentment teòric que adopto aquí, em limitaré a triar algunes constants de fons que seran pertinents per al conjunt de la meva discussió, ben conscient que deixo de banda

4. No falten autors catalans que s'han pronunciat a favor de polítiques plurilingüístiques; vegeu, per exemple, Bastardas (2000) i Junyent (1998).

5. A les aportacions bàsiques de Ninyoles (1969, 1971, 1972) i a la contribució penetrant d'Aracil (1968), ens cal afegir almenys Montoya (1996) i Querol (1989, 2000). Aracil també és autor de treballs de plantejament més general entre els quals destaca 1983a.

qüestions fonamentals per a la història de les substitucions lingüístiques lligades als processos de modernització.

Una primera consideració a fer és que, en els processos de substitució lingüística, participen igualment factors estructurals i representacionals: es canvien de manera efectiva les condicions de la comunicació i també es desenvolupen un discurs i una concepció de la realitat que "expliquen" i contribueixen a produir aquestes noves condicions.[6] Parlar de "les condicions de la comunicació" no és altra cosa que parlar de "la distribució dels usos", que comporta noves capacitats lingüístiques i noves normes d'ús, explícites i implícites.[7] És essencial tenir present que la distribució dels usos, que pot ser funcional, opera en tot cas dins d'espais de comunicació: territoris, xarxes d'interlocutors o de receptors, eventualment contingudes dins de grups socials, i àmbits o sectors d'activitat. Ja es veu que utilitzo una noció àmplia d'espais comunicatius que comprèn els espais d'interacció entre les persones però també aquells caracteritzats per alguna forma d'oferta o de presència lingüística, des dels mèdia a la generació i la recepció de comunicacions escrites o de productes que comporten alguna mena d'ús lingüístic. La substitució lingüística de què parlem ara ha operat partint de grups –elits socioeconòmiques, intel·lectuals, funcionaris– i de sectors d'activitat –producció literària, escola, administració pública, gestió de l'activitat econòmica–, però s'ha fixat sempre un espai territorial generalment determinat per les divisions estatals. En l'ordre de les representacions, no cal ni dir que el nacionalisme ha tingut un paper central, entre altres coses, perquè assegura la definició d'un territori; en la línia de raonament que he emprès ara, m'interessa fixar-me en l'utilitarisme (Querol 1989: 126-127).[8] Els axiomes bàsics de l'utilitarisme són que "les llengües serveixen per a comunicar" i que "com més parlants tenen i més possibilitats ofereixen de comunicar-hi més valor tenen"; algunes versions hi afegeixen el grau d'elaboració, presentat com una conseqüència de l'exuberància de possibilitats comunicatives.

6. Vegeu la noció de facilitació "(del coneixement i l'ús de la llengua expansiva)" elaborada per Pueyo (1996: 30-33, 93-98) per a referir-se als fenòmens motors del que anomeno "canvi de les condicions de comunicació". Calaforra (2006) explica de manera modèlica les interaccions entre discursos i representacions –agraeixo aquí a l'estimat col·lega que m'hagi fet conèixer el seu article abans de la publicació i les cordials paraules que m'hi dedica.

7. Recordem la definició que dóna Cooper (1989: 45) de planificació lingüística: «Language planning refers to deliberate efforts to influence the behavior of others with respect to *the acquisition*, structure, or *functional allocation of their language codes*.» La cursiva és meva.

8. L'utilitarisme és un component bàsic de la "ideologia de progrés" (Lamuela 1994a: 69-70).

Els processos de substitució lingüística han procedit, i s'ha volgut que procedissin, com les inundacions. En la realitat, una nova llengua ha ocupat inicialment zones aïllades del domini lingüístic d'una altra i, en les últimes fases, s'ha invertit aquesta situació i ha estat la llengua substituïda la que ha resistit en illes lingüístiques. En les representacions, però, han estat sempre les llengües objecte de substitució les que han aparegut com a fragmentades; la definició de l'espai de la llengua dominant ha anat sempre acompanyada de la destrucció de l'espai de les llengües subordinades, de la mateixa manera que s'oposava la llengua a les no llengües, als *patois*, a França, als *dialetti*, a Itàlia...[9] Adoptant una perspectiva sistèmica, podem dir que els processos de substitució lingüística són processos de reducció de la complexitat dins d'espais delimitats específicament: els territoris estatals. El que és important de subratllar és que hi ha accions deliberades de promoció d'aquest procés i que hi ha una concepció de la realitat que, més enllà del nacionalisme indubtablement coadjuvant, el justifica i l'estimula. Les accions a què em refereixo concerneixen essencialment la gestió de l'espai, començant, naturalment, per l'establiment de les fronteres. Les xarxes radials de comunicacions construïdes a partir d'una capital situada a l'interior són un exemple òptim i prou gràfic del que estic dient: organitzen l'espai de tal manera que afavoreixen determinats contactes i n'inhibeixen d'altres. Pel que fa a les llengües, les nocions d'interposició de la llengua dominant entre la subordinada i les altres i d'intrusió de la dominant entre les varietats de la subordinada, proposades per Aracil (1983c), il·lustren clarament aquesta ocupació de les línies de comunicació. Tot això deixa clar un aspecte essencial de l'operació: seria un error creure que aquesta consisteix a obrir el màxim de possibilitats de contacte; consisteix a obrir el màxim de possibilitats de contactes d'una mena determinada alhora que busca d'impedir els altres, que esdevenen cada cop més rars. Però, naturalment, és presentada com una liberalització del comerç lingüístic. El truc és sempre el mateix i consisteix a obrir certes vies de comunicació a costa de tancar-ne d'altres. La pretesa llibertat lingüística, com la pretesa llibertat comercial, parteix d'un sistema de regulacions que situa una oferta en posició de dominància retroactuada; després, tot sembla un procés natural i es combaten com a antiliberals les regulacions que podrien limitar el monopoli de l'oferta dominant. La complexitat manté l'accés a ofertes diverses; eliminant-la es destrueix l'opció de tria i

9. És interessant d'observar que la proliferació actual de "noves llengües" sovint obeeix al mateix principi de fragmentació que la proliferació de "dialectes" en una fase anterior.

la riquesa que deriva de la possibilitat de multiplicar les combinacions d'elements i d'influències. El monolingüisme és, doncs, una forma de dominació que imposa la submissió a una única oferta lingüística, als seus continguts i a les regles del joc social dictades per la referència a una sola llengua. Dins d'aquesta perspectiva, es veu clarament que les concepcions i els discursos utilitaristes presenten la realitat amb el biaix monolingüista que destaca la importància de les comunicacions en llengua dominant i oculta els beneficis indubtables que reporten les comunicacions en les altres llengües. Si reprenem els termes de la citació anterior d'Annamalai (2003: 116) i concebem una xarxa d'usuaris combinada amb una xarxa de llengües, per als utilitaristes compta més el producte final de la xarxa pròpia de la llengua més utilitzada –que de fet beneficia sobretot els qui hi fan circular la seva oferta tendencialment monopolista– que els beneficis obtinguts pels diversos nusos de la xarxa completa –que comprenen un nombre important d'usuaris plurilingües.

Contra la consumació dels processos de substitució lingüística, juga la dificultat actual de tancar els espais comunicatius, deguda a l'omnipresència de mitjans de comunicació que permeten l'accés a realitats d'ordres molt diversos i que atorguen un paper creixent a la possibilitat que els individus i les comunitats petites posin en circulació els seus punts de vista i les seves pròpies informacions. Però aquests fenòmens s'acompanyen d'una importància creixent de representacions que afavoreixen la pèrdua de complexitat: l'utilitarisme i certes concepcions liberals que proscriuen la idea de regulació, tot ocultant o presentant com a atributs naturals de les posicions de dominància les regulacions que en són a l'origen i que en continuen afavorint el manteniment i el creixement retroactuat. En són un bon exemple les esquinçades de vestidures "liberals" que apareixen davant qualsevol proposta d'aplicar a l'ús d'una llengua subordinada normatives que són habituals i universalment acceptades en relació amb les llengües d'estat. Per a disposar d'un terme simple i manejable anomenaré naturalistes aquestes posicions liberals pretesament antireguladores.

Deixant de banda les profecies sobre el seu èxit futur, un programa que es proposi d'aturar els processos de substitució lingüística i d'afavorir el plurilingüisme ha de propugnar una gestió nova dels espais de comunicació i combatre les concepcions utilitaristes i naturalistes, que, no cal dir, tenen molt en comú i sovint s'articulen en un mateix discurs. Pel que fa a aquestes concepcions, ja he apuntat quines són les seves línies bàsiques de contradicció; ara intentaré de donar alguns elements concernents a l'organització dels espais comunicatius. Hem vist que, si els objectius de la planificació social de les llengües són l'adquisició i la distribució dels usos dels codis lingüístics, aquesta distribució s'ha de fer dins del que anomeno espais de comunicació. També hem vist que

les polítiques lingüístiques vinculades a la difusió de les llengües d'estat s'han esforçat a monolingüitzar un territori en tots els sectors d'activitat, tot aïllant, negant i ocultant la diversitat territorial i els grups i les xarxes de comunicació que utilitzessin d'altres llengües. Una política de signe contrari ha d'assegurar la presència en els seus espais corresponents de les llengües dels territoris i dels grups, i ha d'utilitzar la diversificació creixent de les xarxes d'oferta i d'interacció lingüístiques per a mantenir obertes el màxim de vies de comunicació. Un mecanisme bàsic de bloqueig de les possibilitats comunicatives és l'ocultació de la diversitat d'opcions: en són exemples diversos que s'ignori la diversitat lingüística dels alumnes a l'escola, l'esborrament de les intervencions en llengües altres que la de l'estat a la televisió espanyola, el règim de desconnexió de les emissions en occità aranès a la televisió catalana... La promoció de la diversitat comporta, doncs, de fer-la accessible al màxim, cosa que obliga, no cal ni dir-ho, a una atenció especial a l'oferta lingüística dins de les diverses instàncies de l'ensenyament.

L'existència d'una llengua establerta en un territori donat no és incompatible per principi amb la diversitat lingüística. Que els processos històrics d'establiment de llengües en les societats modernitzades hagin anat acompanyats de processos de substitució demana de fet una explicació: si es pot entendre el principi que calgui una llengua de comunicació general, costa més d'entendre per què l'adquisició d'aquesta llengua hauria de comportar l'abandonament de l'originària. Acabem de veure que els processos de substitució han estat induïts per operacions deliberades de desmantellament dels mecanismes d'inserció social de les llengües substituïdes, justificats per concepcions de la realitat nacionalistes i monolingüistes, i orientats a la forma de dominació que consisteix a controlar tots els espais comunicatius i a monopolitzar les vies d'informació. És, doncs, concebible una política que es proposi l'establiment d'una llengua en un territori donat com a recurs de comunicació general per defecte i alhora la promoció de la diversitat lingüística, estimulant l'aprenentatge de llengües, la participació en diverses xarxes de comunicació que transcendeixin aquest territori, i la visibilitat, l'accessibilitat, l'ús i la transmissió de totes les llengües que hi són presents.[10]

10. La importància de les operacions d'ocultació de la diversitat lingüística m'ha estat suggerida pel cas de l'occità i més generalment per la política lingüística francesa. La importància, per reacció, de la visibilitat i de l'accessibilitat de les llengües és subratllada per Sauzet (1996). La "Gimcana de les Llengües" de Masquefa (Junyent 2002) va ser una operació exemplar de "visibilització" de les diverses llengües presents en aquest municipi.

Costa d'imaginar una societat modernitzada que no tingués, per a un territori donat, una llengua establerta i que confiés el seu funcionament a un sistema comunicatiu garantit per l'ús complementari de diverses llengües. Il·lustrem-ho: la comunicació funcionaria no pas perquè tots els membres de la societat compartissin almenys la capacitat en una llengua donada sinó perquè hi hauria sempre la possibilitat de trobar algú que compartís almenys una llengua amb cada un dels dos individus que es proposessin de comunicar o bé perquè per a una part important de la població seria improbable trobar-se en situació d'haver de comunicar amb algú que no hi compartís almenys una llengua. En la mesura en què tals situacions existeixen –immigrats que han de recórrer a intèrprets o que desenvolupen la seva vida a l'interior de la pròpia comunitat sense contactes exteriors–, les percebem com a anòmales i no ens semblen desitjables; les interpretem, i crec que no ens equivoquem pas, com a mostres de manca d'integració social i com a font de marginació.

Per contra, si pensem en la comunicació supraterritorial, el funcionament en xarxes de llengües complementàries no és tan sols una cosa habitual; és una necessitat i un antídot indispensable contra el monopoli d'una interllengua que orientaria la comunicació en un sentit únic i que establiria una relació de dominació com la que hem denunciat en els processos de substitució lingüística. La pretensió que un bilingüisme generalitzat en la llengua d'origen de cadascú –suposant que només n'hi hagués una– i la interllengua general seria la solució òptima per a la comunicació supraterritorial és una de tantes emanacions de les concepcions utilitaristes. Basti pensar en l'aberració que suposa l'accés d'un català a la realitat italiana a través de l'anglès: fins i tot una intel·lecció precisa de les explicacions en aquesta llengua seria immensament més pobra que la percepció de matisos i de connotacions a què accediria mitjançant un esforç mínim d'aprenentatge, ni que fos imperfecte, de l'italià o d'alguna altra de les varietats romàniques utilitzades a Itàlia. De nou, el coneixement generalitzat d'una llengua que garanteixi per defecte la comunicació és, òbviament, un objectiu que ens hem de proposar, però al costat d'un plurilingüisme que asseguri el màxim de contactes directes i d'alternatives en l'activitat de comunicació.

LA INSTAL·LACIÓ DE LES LLENGÜES

El plantejament que faig aquí, defensant la compatibilitat entre l'existència d'una llengua establerta en un territori donat i una situació desitjablement duradora

de plurilingüisme, és francament contradictori amb el postulat tradicional de l'oposició excloent entre normalització i substitució. Sostinc, en efecte, la possibilitat de portar a terme una política de promoció d'una llengua que tingui com a objectiu garantir el seu ús i la seva transmissió intergeneracional sense proposar-se de fer-ne una llengua establerta ni, doncs, de superar la seva condició de llengua subordinada. Recollint i readaptant terminològicament les propostes de Viaut (1996), anomeno el propòsit d'aquesta mena de política instal·lació d'una llengua. Segons això, l'establiment serà, en els termes formulats fins ara, la mena d'instal·lació d'una llengua que li atorgui la funció discriminant principal pròpia de les societats modernitzades.

Viaut (1996: 48) proposa que es doni al terme establiment un valor "mínim", entenent, llavors, que per a establir una llengua n'hi ha prou d'assegurar-li "un nombre mínim de funcions discriminants".[11] En la mateixa línia del que jo acabo de dir, sosté que la intervenció sobre la situació de conflicte lingüístic no s'ha de proposar necessàriament la inversió de les posicions de les llengües que hi participen, sinó que també ha d'existir la possibilitat d'instal·lar-les "en una relació d'equilibri real acceptat" (p. 49); la instal·lació, doncs, en el seu plantejament, és el procés que porta a una situació duradora de plurilingüisme.[12] Com que no em sembla gens oportú renunciar a la meva accepció del terme establiment i deixar sense nom un fenomen sociolingüístic la consideració del qual em sembla essencial per a entendre el funcionament de les llengües, opto per referir l'etiqueta instal·lació a cada una de les llengües que en són objecte, cosa que no crec que desvirtuï la proposta de Viaut i que permet d'utilitzar complementàriament els dos termes de tal manera que ajuden a clarificar les relacions pròpies del contacte de llengües i els objectius de les activitats de planificació lingüística.

Acceptat això, la definició que fa Viaut de l'establiment "mínim" hauria de ser aplicable a la noció d'instal·lació d'una llengua. Segons aquesta definició, completada

11. «[...] notre interprétation de la normalisation [...] nous inclinera à retenir du premier concept [l'establiment] son utilité topologique comme débouché du procès normalisateur et le principe de son acception descriptive, en préférant dire que l'"établissement" se prouve par la mise en oeuvre d'un nombre minimal de fonctions discriminantes, plutôt que par celle de la principale d'entre elles.»

12. «Nous débouchons ainsi sur une autre appréhension du concept de départ, notamment du fait d'un présupposé différent, à la base, quant à l'issue du contact linguistique, non uniquement perçue comme le renversement de l'ordre des termes du conflit initial, vers une relation de type, par conséquent, ordonné, mais aussi comme la possibilité de leur "installation" dans une relation de réel équilibre consenti. Cette déclinaison, de fait, du concept d'"établissement" nous conduit à proposer, à côté de lui, et pour répondre à ce que nous venons d'évoquer celui d'"installation".»

amb els elements que ja he avançat, el procés d'instal·lació atorgaria a una llengua donada el grau mínim de capacitat discriminant que en garantís l'ús i la transmissió intergeneracional. Trobo, però, que aquest ús de la noció de funció discriminant planteja alguns problemes i ens obliga a intentar de precisar encara el seu valor. El mateix Viaut (p. 48) n'assaja una definició que ens serà particularment útil: «Nous tenterons de résumer X. Lamuela [1994a: 56-60], qui reprend J. Murgades [1992: 6, 9], en prenant la "fonction discriminante" comme un ensemble de sous-fonctions déduites de l'emploi de variétés ou de formes linguistiques propres à favoriser une capacité d'action dans le champ des différentes formes de pouvoir dans l'organisation et la vie d'une société.» Podeu contrastar aquesta definició amb la caracterització que n'he donat al començament; ara intentaré d'analitzar-ne les nocions centrals, relatives, d'una banda, a les "varietats o formes lingüístiques que proporcionen capacitat d'acció" i, de l'altra, al "camp de les diferents formes de poder dins de l'organització i la vida d'una societat", que és on s'exerceix aquesta capacitat d'acció.

Seguint Strassoldo (1976), a Lamuela 1994a (p. 90) vaig adoptar una noció sistèmica del poder que l'entén com a capacitat de fer –o capacitat d'acció– repartida en diferents graus entre els membres de la societat, de tal manera que el poder no és en ell mateix una entitat malèfica i perversa que utilitzen els "dolents", sinó l'accés als recursos que, en mans diverses, fan funcionar la societat –però, com és natural, sí que es pot trobar concentrat en mans de qui estigui disposat a abusar-ne. Cada llengua és un instrument, un recurs, que permet de fer coses que varien segons el nombre i la mena de gent que l'empren (funció instrumental) i segons les característiques de la seva elaboració, entesa com a adequació a una representació de la realitat (funció definidora) i a la seva pròpia forma d'inserció en una societat donada (funció simbòlica d'adequació). En aquesta perspectiva, podem establir una funció de les llengües definida per la propietat que tenen de conferir poder –capacitat de fer– als seus usuaris. Val la pena de tenir present que aquesta capacitat d'acció es manifesta d'una manera rellevant en forma de capacitat de participació. Com que la llengua és un fenomen social, la capacitat de fer que confereix és una capacitat de fer en interacció amb els altres, una capacitat de participar; integrar-se lingüísticament és, de fet, exercir la pròpia capacitat de participar en una sèrie d'activitats desenvolupades gràcies a l'ús de la llengua.[13]

13. La lectura en una llengua morta la podem entendre com una "participació diferida" en l'acte d'escriptura de l'autor, a part del fet que el coneixement d'una d'aquestes llengües és quelcom compartit amb

Hi ha, però, una diferència substancial entre la mena de capacitat d'acció que confereix qualsevol llengua parlada en una societat modernitzada i la que s'obté per l'ús de la llengua que hi és establerta; només aquesta regula de manera necessària la participació plena en la vida social i les possibilitats de promoció. Dins del domini català al sud de les Alberes, el català o l'anglès, amb configuracions diferents, atorguen un nivell molt alt de capacitat d'acció, que comporta clarament una ampliació substanciosa de possibilitats laborals, però no és de cap manera concebible que qui ignori l'espanyol hi desenvolupi una vida perfectament integrada i lliure de dificultats, ni que tingui accés a feines qualificades.[14] Caldrà convenir, doncs, que el "camp de les diferents formes de poder dins de l'organització i la vida d'una societat" comprèn un espai obert i general, propi de la llengua establerta, on conflueix l'activitat de la major part dels ciutadans, i diversos espais parcials i més o menys tancats, que constitueixen àmbits complementaris d'activitat, on eventualment regeix l'ús d'una llengua subordinada i on s'exerceix la capacitat d'acció dels qui la parlen. El grau d'instal·lació d'una llengua subordinada es podrà mesurar, justament, en termes de l'extensió dels espais on és vigent i del grau d'obertura, de projecció, d'aquests espais dins del conjunt de la societat. Sembla, en qualsevol cas, que cal distingir entre la capacitat d'acció o de participació en general, definida en els termes en què ho acabo de fer i associada a una funció de participació, i la capacitat en llengua establerta associada a la funció discriminant. Llavors, no caldria parlar d'una "funció discriminant principal" sinó simplement de la funció discriminant, o funció de selecció social, que seria la mena de funció de participació pròpia de la llengua establerta.[15] Les normes que regeixen l'ús d'aquesta llengua comporten un grau màxim de constricció, derivat del caràcter necessari que té el seu coneixement. Una condició indispensable perquè una llengua es pugui considerar instal·lada serà que existeixin unes normes d'ús que la facin obligada dins de certs espais comunicatius, però aquestes normes sempre estaran limitades a una part de la població o, com a

---

d'altres persones que participen en activitats tals com l'ensenyament i l'aprenentatge lingüístics o la interpretació i el comentari de textos.

14. Les úniques excepcions són alguns esportistes –per als quals seria més oportú parlar de feines ben remunerades que de feines qualificades– i persones que exerceixen professions definides o delimitades per l'ús d'alguna llengua estrangera, com professors d'idiomes, guies, o empleats "catapultats" de multinacionals.

15. Aquestes consideracions ens porten a postular la llista següent de funcions socials de la llengua: (1) instrumental, (2) definidora, (3a) simbòlica d'adequació, (3b) simbòlica d'identificació, (4a) de participació i (4b) discriminant.

mínim, a una part dels usos, i comportaran, en qualsevol cas, un grau de constricció molt menor que les normes d'ús pròpies de la llengua establerta. Ara puc proposar una definició que em sembla –provisionalment– satisfactòria: un procés d'instal·lació obté per a una llengua donada el grau mínim de constricció a favor del seu ús que garanteixi aquest ús i la transmissió intergeneracional de la llengua.

La funció simbòlica d'identificació, que no he esmentat en aquestes últimes línies, es refereix més a la llengua com a característica del parlant que com a recurs i intervé d'entrada en processos de distinció, de simple inclusió-exclusió a partir de mecanismes purament simbòlics. Penseu en algú que parla una determinada llengua, talment que pot participar en les activitats que s'hi fan, però que és reconegut pels parlants com algú que s'identifica per l'ús natiu o habitual d'una altra llengua i és percebut sistemàticament com a extern al grup. L'aplicació d'aquesta mena de distinció en determinades situacions, com ara les de contractació laboral, constitueix un cas de discriminació injusta, per tal com és motivada per la filiació de la persona exclosa i no pas per les seves capacitats. La presència de fet d'aquesta funció distintiva de la llengua en els processos de selecció social és un dels factors que indueixen a la substitució lingüística; les persones excloses malgrat les seves capacitats lingüístiques en la llengua establerta perceben l'assimilació com una condició necessària per a accedir als mecanismes de mobilitat social. És evident, doncs, que la defensa del plurilingüisme comporta una actitud de prevenció respecte a la hipertròfia de la funció simbòlica d'identificació. D'altra banda, la concepció quasi exclusiva de la llengua com a factor identitari entre la major part dels polítics catalans és una de les pitjors amenaces que pesen sobre les activitats de promoció de la llengua catalana. No pot estranyar que polítics que continuen repetint que "el català només serveix per a *ser*", ignorant totes les coses que s'hi poden –i que s'hi podrien– *fer*, no es prenguin de fet seriosament la multiplicació d'activitats en català. Dins del seu "integrisme identitari", esperen que la població d'origen immigrat s'assimili, adoptant la llengua catalana i identificant-s'hi, al mateix temps que estan ben disposats a negligir els mecanismes d'integració lingüística representats per les ocasions en què l'ús del català sigui present i es faci necessari. Quan constaten que l'assimilació lingüística no es produeix, cauen en el desconcert i es llancen a fer propostes deletèries per a l'ús de la llengua catalana (Branchadell 2001: 210-233).

Distingeixo entre assimilació, entesa com la identificació completa d'una persona d'origen immigrat amb els membres de la societat receptora, que comporta

l'adopció de les seves característiques culturals i l'abandonament de les pròpies, i integració, que s'ha de prendre com la (re)socialització d'una persona d'origen immigrat que li permet de participar plenament en les activitats de la societat on viu però que no l'obliga a abandonar les seves característiques culturals originàries (*Declaració Universal de Drets Lingüístics* 1996, art. 4). En termes lingüístics, l'assimilació comporta l'ús de la llengua de la societat receptora amb la pròpia descendència i la integració sense assimilació, la transmissió intergeneracional de la llengua d'origen. Una política plurilingüista s'orienta, entre altres coses, a garantir i estimular els processos d'integració sense assimilació i haurà de tenir com a resultat l'existència creixent de ciutadans caracteritzats per filiacions identitàries complexes, capaços d'actuar en contextos culturals diversos i de manejar diverses llengües amb el grau més alt de competència. Per a aquests ciutadans, la llengua establerta en la seva societat representa una mena de denominador comú identitari i, sobretot, civil, integrador però de cap manera excloent, i les seves altres llengües són ponts culturals actius i antídots eficaços contra tota mena d'integrismes identitaris i de temptacions xenòfobes. Aquesta situació, d'altra banda, facilita la possibilitat d'instal·lació de diverses llengües per tal com multiplica les opcions de tria lingüística en els contactes personals i neutralitza en una mesura important la tendència estructural a l'expansió assimiladora d'un grup lingüístic demogràficament majoritari, que deixa de ser compactament monolingüe.[16]

ELS PROCESSOS D'INSTAL·LACIÓ I D'ESTABLIMENT

Val la pena d'intentar un esbós del funcionament dels mecanismes que entren en joc en els processos d'instal·lació i d'establiment de les llengües. Un plantejament complet de la qüestió requeriria desenvolupar una teoria de la difusió i de la planificació lingüístiques.[17] Ara em limitaré a enumerar els components a tenir en compte en l'estudi de tals processos i a dedicar algunes reflexions mínimes als que tenen un caràcter estructural des del punt de vista de la societat i, en una mesura molt menor, en relació

16. Recordem que l'any 2000 un 12 % de la població adulta de la província de Barcelona considerava que tenia igualment l'espanyol i el català com a "llengües pròpies" personals (IERMB 2002: 64).

17. M'ocupo de cada una d'aquestes dues qüestions respectivament a Lamuela 1996a i 1996b, encara que allà també de manera excessivament sumària.

amb la forma de la llengua.[18] L'esquema que Aracil (1965) va col·locar sota l'etiqueta de normalització servirà per a precisar alguns aspectes del desplegament dels mecanismes adaptatius implicats. Els components que cal esmentar són:

A. Components inherents a les polítiques lingüístiques i a la planificació eventual:
les persones implicades en la presa de decisions,
els mecanismes de presa de decisions,
el personal mobilitzat,
els mitjans mobilitzats,
la creació d'estructures de planificació (centres, organitzacions...),
la formació d'agents de la planificació,
la producció de materials.[19]

B 1. Els mecanismes de control (Aracil 1965) sobre:
l'ús (normes d'ús, grau de constricció) i
l'adquisició (o la transmissió) de les llengües.

B 2. Els mecanismes de consciència (Aracil 1965):
les atribucions de valor a les llengües i
els discursos que les sostenen.

C. Les intervencions legals:
programàtiques (planificació)
normatives (control) i
declaratives o simbòliques (consciència).[20]

18. Aquesta enumeració té en compte l'esquema de Viaut (1996: 61). *Reversing Language Shift* (Fishman 1991) està dedicat a la mateixa problemàtica que discuteixo aquí d'una manera ben documentada i, òbviament, molt més completa, però amb plantejaments prou diferents dels meus; Boix & Vila (1998: 302-314) ofereixen un resum excel·lent i una crítica adequada dels aspectes teòrics d'aquest llibre.

19. En casos de polítiques língüístiques estatals no explicitades, el mateix aparell de l'estat és el vector de realització de la seva política lingüística i els funcionaris els seus agents privilegiats.

20. La Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya, és plena de formulacions programàtiques –per exemple: «[...] són, doncs, objectius d'aquesta Llei [...] d) Assegurar l'extensió del coneixement del català.» (art. 1.2). La declaració d'oficialitat d'una llengua que en qualsevol cas no tindria concurrents per a aquesta funció, té sovint una funció simbòlica. No cal dir que una mateixa intervenció legal sol combinar més d'una d'aquestes funcions.

D. Els parlants:
transmissió formal i informal →
capacitat lingüística →
capacitat d'acció.

E. Els espais comunicatius
definits per normes d'ús,
més o menys estesos i
més o menys oberts (accessibilitat):

xarxes	oferta cultural i mediàtica	àmbits d'activitat[21]	rètols
grups		serveis i prestacions	comunicacions
zones			productes
territori			

Reprodueixo la forma explicitada de l'esquema d'Aracil (1965) que vaig proposar a Lamuela 1994a (p. 103), utilitzant les nocions de funcions lingüístiques de la societat i de funcions socials de la llengua:

Perspectiva de les funcions lingüístiques de la societat:
consciència → canvi de la concepció / valoració de la llengua (atribucions de valor)
control → canvi de les normes socials d'ús lingüístic (eventualment propiciat o sancionat per mesures legals)

Perspectiva de les funcions socials de la llengua:
funció instrumental → extensió de l'ús (funcional i demogràfica)
funció definidora → expansió de la capacitat definidora
funció simbòlica d'adequació → renovació del sistema estilístic

Les atribucions de valor a la llengua estan clarament compreses dins de les funcions de consciència. A diferència del que deia en treballs anteriors, considero ara

21. Entre aquests àmbits d'activitat, cal distingir les característiques particulars de funcionament de l'administració de justícia.

que es troben, des del vessant de les funcions lingüístiques de la societat, en correspondència amb les connotacions pròpies de la funció simbòlica d'adequació, que pertany al vessant de les funcions socials de la llengua.[22] Segons les situacions de comunicació en què s'utilitza una llengua, aquesta adquireix unes certes connotacions, que són utilitzades per a construir-ne una determinada representació, que alhora és a la base de la reproducció dels usos que l'han generada. Una llengua utilitzada només en l'àmbit familiar es veurà atribuir les "característiques pròpies" de les llengües emprades en aquest àmbit i això mateix blocarà les possibilitats que el seu ús s'estengui a d'altres contextos. Una política d'exaltació o de denigració d'una llengua aprofitarà aquest mecanisme per a donar el biaix que li interessa a les atribucions de valor i acabar afavorint la seva expansió o la seva reculada. La funció simbòlica d'identificació, en canvi, té una posició ambivalent: d'una banda la llengua és emprada com a símbol de grup i de l'altra és percebuda d'una determinada manera segons el grup que simbolitza. Però ara ens interessa sobretot en la perspectiva de la consciència, de la percepció de la llengua, per tal com juga un paper en els mecanismes d'adhesió identitària o de rebuig d'un grup lingüístic, propi o estrany.

Un programa de planificació lingüística que es proposi la instal·lació d'una llengua haurà d'aplicar mecanismes de control per a assegurar-li, seguint la definició de planificació lingüística de Cooper, uns parlants i uns usos.[23] Una característica bàsica del funcionament de les llengües que, sorprenentment, s'oblida sovint, és que s'aprenen utilitzant-les; per tant, confiar-ne la transmissió a l'ensenyament formal no deixa de ser una anomalia. Cal entendre, doncs, que, en una primera fase de l'aplicació del programa, aquesta mena d'ensenyament pot representar un suport fonamental, però que un indici del seu èxit serà que acabi tenint l'única funció de completar l'aprenentatge informal com ocorre en el cas de les llengües que són transmeses a través del conjunt dels processos de socialització. No cal dir que, en qualsevol cas, l'accés escolar a la llengua objecte de promoció haurà d'estar garantit regularment.

L'objectiu principal haurà de ser aconseguir la implantació d'aquesta llengua en una sèrie d'espais comunicatius regulats per unes normes d'ús tals que els defineixin com a espais on vigeix el seu funcionament; obtingut això, la capacitat lingüística es configura com a capacitat de participació en aquests espais, que, a través d'una política

22. Vegeu la nota (2).
23. Vegeu la nota (7).

d'accessibilitat, són visibles per als usuaris i es constitueixen en oferta disponible per als qui adquireixin la capacitat necessària i alhora en mitjà de consolidació i de reproducció d'aquesta capacitat. Imaginem un parlant aïllat i un aprenent d'occità que tenen notícia de l'existència d'una associació occitanista i que, gràcies a aquest fet, accedeixen a una xarxa de persones que comuniquen habitualment en aquesta llengua. Una tasca de la política que estic descrivint seria formar i encoratjar organitzacions d'aquesta mena i fer-ne una propaganda adequada per a garantir-ne la màxima visibilitat. Aquest exemple, relatiu a xarxes de parlants, correspon a la mesura mínima d'implantació en un espai comunicatiu. Les possibilitats actuals d'alta mobilitat geogràfica i de comunicació a distància fan que s'hagi de considerar com un fet pertinent per a la nostra discussió l'existència creixent de xarxes de comunicació supraterritorials, que, quan són vehiculades per Internet, ja comporten ara mateix una freqüència d'interacció equivalent a la de les xarxes de contacte directe.[24] En la mesura en què els parlants formin col·lectivitats perceptibles com a tals i definides, almenys, per l'ús comú d'una llengua, es podrà parlar de grups lingüístics, que constitueixen també espais de comunicació definits per les normes d'ús que estableixen –si ho fan– la interacció en la llengua compartida entre els membres del mateix grup. Que els membres d'un grup lingüístic actiu ocupin de manera numèricament significativa determinades zones del territori –barris, municipis, grups de municipis...– representa un grau més alt d'inserció social de la seva llengua i pot ser pres també com a objectiu d'una política de promoció lingüística (Boix & Vila 1998: 306-307; Fishman 1991: 134-135).

Hi ha qui va repetint que les llengües pertanyen a les persones i no pas als territoris, donant a entendre que no hi hauria d'haver regulació territorial dels usos lingüístics; això és de la mateixa categoria mental que sostenir que, com que els cotxes pertanyen als seus amos i no pas a les carreteres, no hi hauria d'haver normes de trànsit. Les propietats d'una llengua establerta es defineixen en funció d'un territori donat i, en conseqüència, tota política d'establiment està necessàriament vinculada a un espai territorial; els processos de substitució lingüística lligats a la modernització han estat, en definitiva, processos d'ocupació de territoris, sovint sobre la petja d'ocupacions militars. Les polítiques d'instal·lació també requereixen la definició d'un espai geogràfic on desplegar-se i, quan s'apliquen a llengües territorials, ho fan en condicions òptimes si és possible fer coincidir aquest espai amb el domini lingüístic de la llengua objecte de promoció.

24. Vegeu, per exemple, Alén & Boyer (2001).

En tots els casos, la distribució dels espais comunicatius es fa per referència a un àmbit territorial –sense menystenir el fet que pot ser transcendit de diverses maneres–, existeix un sistema de normes d'ús propi del conjunt del territori, i les condicions d'accessibilitat i de cultiu i desenvolupament estructural de cada llengua depenen inevitablement del paper que li atorguen aquestes normes d'ús globals.

La possibilitat d'establir la llengua històrica d'un territori depèn de factors diversos, particularment de les condicions demogràfiques en què es trobi i, en definitiva, de les representacions dels ciutadans. En el cas de l'occità parlat a França, és una aspiració quasi generalment abandonada, i aconseguir-ne alguna forma d'instal·lació se sol considerar un objectiu difícil i ben satisfactori.[25] Però, de la mateixa manera que es pot desistir de l'establiment d'una llengua territorial, també pot ser que, en una situació de substitució més o menys avançada, una part important de la població monolingüe en llengua dominant assumeixi la llengua en regressió com a propi símbol identitari i se'n proposi l'establiment i, com a primer pas necessari, la renativització, tot assegurant-ne la transmissió a partir dels seus propis fills.[26] En darrer terme, les decisions sobre política lingüística s'han de sotmetre a les regles del joc democràtic i no és acceptable de cap manera que es consideri per principi il·legítim l'establiment de les llengües territorials; particularment si ens volem adonar que l'alternativa a l'establiment d'una llengua subordinada és que es mantingui com a única llengua establerta la que ja és d'entrada dominant. Ens trobem davant del joc habitual de miralls trucats que consisteix a condemnar en les aspiracions dels sotmesos allò que s'admet amb una absoluta normalitat com a atribut dels qui es troben en posició de domini; es tracta del principi conegut que n'hi ha que són més iguals que d'altres. Tot plegat no té altre objectiu que consumar la desterritorialització d'una llengua subordinada, desinserir-la d'un espai de comunicació decisiu per al seu funcionament i, així, desposseir els seus parlants dels drets derivats del seu ús generalitzat, de la plena accessibilitat a la llengua i d'una sèrie de recursos lingüístics i de possibilitats expressives que reculen seguint la reculada de la llengua mateixa.

Quan parlo de llengua territorial, sóc conscient que decidir quina –o quines– és la llengua d'un territori pot plantejar problemes de definició. Es tracta d'una qüestió complexa que s'ha de discutir tenint en compte tots els elements que són pertinents en

25. Vegeu Viaut (1996) o Hammel (1996), entre d'altres.
26. És un supòsit bàsic de Sánchez Carrión (1987).

cada cas. Demostrar la inconsistència de l'argumentació de Branchadell (1997: 139-185) quan vol refutar la pertinència de la noció de "llengua pròpia" i la seva aplicació al català, pot servir per a il·lustrar aquest punt. Una primera cosa que cal dir és que Branchadell no desfà les confusions relatives a l'ús de l'etiqueta "llengua pròpia" i barreja en el seu discurs les accepcions que qualsevol autor li vulgui atribuir (per exemple, p. 151) i el concepte jurídic, que per a mi és l'únic que es pot acceptar sota aquesta denominació, a causa de la vaguetat i l'equivocitat dels altres usos. Entenc que el fonament del concepte jurídic en qüestió és, pel que fa a l'aspecte sociolingüístic, el fet que es pugui parlar de "llengües territorials", però que cal que hi hagi, a més a més, fonaments d'ordre ètic i polític que certament concorren en el cas del català, com es desprèn del que vaig dient.[27] Els dos arguments que Branchadell rebat erròniament són el del caràcter distintiu que té el català per als territoris on es parla i el de la historicitat, formulat per Marí (1995). Les llengües que tenen en proporcions significatives parlants natius nascuts dins del domini lingüístic català –per cert, aquesta expressió no tindria sentit si no en tingués l'expressió llengua territorial– són el català i les llengües dominants de cada un dels estats en què es troba dividit el territori, que hi perllonguen els seus dominis originaris.[28] En aquesta situació, no costa pas gaire de veure que la llengua que apareix com a distintiva del territori que, justament, anomenem el seu domini lingüístic és el català. Davant d'això, Branchadell (p. 144) fa una afirmació que sembla una broma consistent a substituir un raonament amb un càlcul lògic sense cap mena de pertinència: «Doncs bé, si una llengua L és d'un territori T "amb exclusió de tot altre", això voldrà dir que *no* hi ha parlants de L fora de T (per exemple, a R). Per tant, semblaria que perquè el català fos la llengua pròpia dels Països Catalans caldria que no hi hagués *cap* catalanoparlant fora dels Països Catalans, la qual cosa, evidentment, és falsa.» Pel que fa al criteri de la historicitat, Marí, encara que tipifiqui diversos casos, el tracta sempre com a relatiu i gradual (p. 46): «Al marge dels condicionaments demogràfics i polítics que poden alterar l'ordenament lògic, és obvi que la llengua històrica d'un territori –i més si n'és originària– no hauria de trobar-se mai en un estatus d'inferioritat o subordinació respecte a una altra llengua d'historicitat menor; i aquesta, al seu torn, mai no s'hauria de trobar en inferioritat respecte a una llengua advinguda

27. A propòsit d'aquest concepte, vegeu Vernet & alii (103-107 i 126-130) i Solé (1996). Solé (1998) va dedicar una ressenya llarga i pertinent al llibre de Branchadell (1997).

28. La situació a Andorra es pot considerar, pel que fa a certs aspectes rellevants, una extensió de la situació pròpia del territori políticament espanyol.

recentment.» Branchadell (pp. 146-148) hi introdueix una divisió arbitrària segons la qual "les llengües d'historicitat relativa", condició que ell atribueix a l'espanyol nativitzat a Catalunya, es podrien agrupar amb les d'una historicitat més gran i ser considerades igualment com a "llengües pròpies". D'una banda, sabem que, pel que fa a la fixació del concepte jurídic corresponent, no ha estat així; de l'altra, si, a l'hora de determinar quines llengües són territorials, restablim el caràcter relatiu del criteri que manegem, suspès gratuïtament per Branchadell, el seu raonament s'ensorra. Si, a més a més, ens fixem en la història concreta del català, constatarem que el fet que la nativització de les respectives llengües dominants en les diverses zones del territori s'hagi produït globalment durant els últims cent anys i que, per tant, formi part encara de la memòria viva de la gent, crea, correctament, la percepció general del caràcter del català com a llengua territorial. Algú em deia, a propòsit de la immigració de postguerra a Catalunya: «els hem vist baixar del tren». La pretensió que les elits bilingües presents des de l'edat mitjana guardaven la cadira a la nativització recent de les llengües dominants (p. 147) és simplement capciosa, per tal com, si tot just s'hagués mantingut aquesta situació fins ara, cap persona sensata i de bona fe no la consideraria rellevant per a suscitar la qüestió que estem discutint.

La difusió de les llengües objecte de promoció en àmbits de treball té una importància decisiva per a afavorir-ne la instal·lació. Resulta evident, tenint en compte les exigències que imposa l'objectiu d'obtenir resultats concrets, que el grau de constricció que regeix l'ús d'una llengua de treball és generalment més alt que el que pesa sobre les llengües de relació informal. En estadis limitats de difusió d'una llengua en expansió funcional, són les activitats d'ensenyament, de producció cultural i mediàtica en aquesta llengua i les relatives a la planificació mateixa, que ofereixen ocasions de convertir-la en llengua de treball, ocasions que convé d'aprofitar establint normes d'ús a favor seu des de bon començament. En casos de difusió i de suport polític més grans, els àmbits concernits són els de l'administració i dels serveis públics, i, en la mesura en què es facin valdre drets ben tipificats dels ciutadans a rebre serveis i comunicacions en la pròpia llengua i productes que s'hi presentin o que en comportin l'ús, els departaments de les empreses privades que s'ocupen d'aquests aspectes.[29] Cal

29. La falta de legitimitat que des de certs sectors d'opinió s'ha atribuït als aspectes de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, que es proposaven d'incidir sobre aquesta qüestió, demostra fins a quin punt la confusió i la demagògia dominen el nostre panorama civil i polític.

remarcar que, en matèria d'expansió funcional, són rellevants tant la qualitat com la quantitat: tant la mena d'àmbits en què és present la llengua promoguda com la proporció efectiva del seu ús en els diferents sectors. El factor que decideix de fet l'establiment d'una llengua és que arribi a ser present en el mercat laboral en una tal mesura que el seu coneixement sigui inexcusable per a accedir-hi.

La meva tesi central a 1994a era que només les llengües establertes arriben a ser autèntiques llengües estandarditzades. En conseqüència, la instal·lació d'una llengua subordinada en garantirà un cert nivell de desenvolupament estructural però no arribarà a permetre el màxim desplegament de les seves virtualitats expressives esperable en el context de la societat on es parla. Pel que fa al funcionament unitari, la condició de llengua instal·lada l'assegurarà, en principi, al nivell dels espais comunicatius –molt particularment, del territori– en què aquesta condició sigui vigent. La codificació haurà eliminat la variació no funcional i els usuaris manejaran correctament la llengua codificada només en la mesura en què el grau de constricció de l'ús impedeixi la perpetuació d'una situació d'informalitat i de vaguetat en què l'eficàcia de la comunicació no deixi mai de ser accessòria respecte al simple reconeixement de la mera possibilitat de participació. Com és evident, el desenvolupament de la capacitat definidora tindrà com a límit el sostre establert per la difusió funcional de la llengua; però es pot pensar en un esforç, potser només voluntarista i de feina de despatx, per a assolir el nivell mínim representat per la possibilitat, que avanço com a referència, de fer classes de batxiller i d'escriure enciclopèdies en la llengua objecte d'instal·lació. On els límits de la llengua instal·lada seran més manifestos és en el seu sistema estilístic; absent d'espais de comunicació fonamentals per a la constitució del conjunt social, li serà sempre impossible formar l'entramat de connotacions capaç d'evocar-los.

CONCLUSIÓ

He volgut encapçalar aquest text amb una citació on es recorda que les polítiques lingüístiques, com, al capdavall, tota mena de polítiques, s'han de fer sense perdre de vista que l'únic que ens pot importar realment són les condicions de vida de la gent. Per tant, una posició ètica de base és sempre inexcusable. El problema apareix quan se'ns vol fer creure que l'adopció d'una base ètica per a les polítiques lingüístiques comporta negligir la comprensió del funcionament de les llengües. Tractem amb fenòmens socials i és precisament el respecte de les persones que ens obliga a establir

els seus drets en funció de la complexitat dels usos lingüístics dins dels espais comunicatius i, molt particularment, dins dels espais territorials. Els discursos "liberals" que contesten les polítiques lingüístiques territorials posen rarament en qüestió les polítiques ultrancerament territorials d'establiment de les llengües d'estat, demostrant que no fan altra cosa que prendre partit pels poderosos, de la mateixa manera que, quan afirmen la prioritat dels drets lingüístics personals, no fan sinó pronunciar-se a favor dels drets col·lectius del grup dominant. Cal dir que també se senten discursos "liberals" que contesten les polítiques d'establiment de les llengües d'estat; la majoria, però, adopten un to "políticament correcte" que ignora els mecanismes de constricció que pesen sobre l'ús de les llengües i que tendeix a veure en totes les mesures de regulació accessos de maldat d'alguns humans que pateixen de tendències autoritàries que s'haurien de fer mirar.

Totes les llengües són sistemes de recursos que confereixen capacitat d'acció als seus usuaris. En el nostre model de societat, només les llengües establertes assoleixen el màxim nivell de desenvolupament de les seves virtualitats expressives i esdevenen el sistema de recursos lingüístics més eficaç i més generalment accessible dins de la societat on es parlen. La mena de política lingüística que propugno s'orienta a la plena reapropiació de la llengua, pel que fa als parlants de les llengües territorials susceptibles d'establiment, i al màxim desenvolupament i a la màxima accessibilitat, pel que fa a les llengües territorials no susceptibles d'establiment i a les llengües d'immigració. Una política d'aquesta mena es proposa de satisfer drets de les persones que em semblen irrefusables:

— el dret a parlar una llengua que tingui el màxim grau de desenvolupament i d'accessibilitat en el seu territori,

— el dret dels ciutadans que no la tenen com a llengua familiar a accedir a la llengua del propi territori a través dels processos habituals de socialització,

— el dret a desenvolupar al màxim les pròpies capacitats lingüístiques personals en totes les llengües –familiars o territorials– adquirides al llarg del propi procés de socialització.

Xavier Lamuela
Universitat de Girona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alén Garabato, M. C., & H. Boyer (2001) «Une "liste de diffusion" occitaniste sur Internet: la *List-oc*», H. Boyer & Ph. Gardy ed., *Dix siècles d'usages et d'images de l'occitan. Des Troubadours à l'Internet*, Paris, L'Harmattan, pp. 393-395.

Annamalai, E. (2003) «Reflections on a Language Policy for Multilingualism», *Language Policy* 2, 2, pp. 113-132.

Aracil, Ll. V. (1965) «Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova», *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 1982, pp. 23-38.

— (1968) «Introducció», Eduard Escalante, *Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*, Barcelona, Lavínia, pp. 7-88.

— (1983a) «El racionalisme oligàrquic», *Dir la realitat,* Barcelona, Edicions Països Catalans, pp. 47-65.

— (1983b) «L'estandardització del català modern en justícia a Josep Calveras», *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans, pp. 75-126.

— (1983c) «Sobre la situació minoritària», *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans, pp. 171-206.

Barabási, A.-L. (2002) *Linked: The new science of networks*, Cambridge (Massachusetts), Perseus Publishing. Citat per Annamalai (2003).

Bastardas i Boada, A. (2000) «De la "normalització" a la "diversitat" lingüística: cap a un enfocament global del contacte de llengües», *Revista de Llengua i Dret* 34. pp. 151-168.

Boix i Fuster, E., & F. X. Vila i Moreno (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.

Branchadell, A. (1987) «Normalització lingüística: el concepte», *Límits* 3, pp. 21-43.

— (1996) *La normalitat improbable*, Barcelona, Empúries.

— (1997) *Liberalisme i normalització lingüística*, Barcelona, Empúries.

— (2001) La hipòtesi de la independència, Barcelona, Empúries.

Calaforra, G. (2006) «Ús lingüístic i discurs: consideracions weberianes», *Caplletra* 37, pp. ----

Cooper, R. L. (1989) *Language Planning and Social Change*, Cambridge, Cambridge University Press.

Declaració Universal de Drets Lingüístics, International PEN, Committee for Translation and Linguistic Rights / CIEMEN, Barcelona, 1996.

FISHMAN, J. A. (1991) *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon / Philadelphia / Adelaide, Multilingual Matters.

HAMMEL, É. (1996) *Aide-mémoire. Langues et cultures régionales et Région Languedoc-Roussillon 1985-1996*, Perpinyà, El Trabucaire.

IERMB [Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona] (2002) S. GINER & *al. Enquesta de la regió de Barcelona 2000. Condicions de vida i hàbits de la població, 1. Dades estadístiques bàsiques 2000. Ciutat, regió metropolitana i província de Barcelona, VII. Educació, llengua i hàbits culturals i de lleure*, http://campus.uab.es/iermb/enquesta2000/DBI/1VII.pdf, actualització del 8, 11, 2002.

JUNYENT, C. (1998) *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística*, Barcelona, Empúries.

— ed. (2002) *La Gimcana de les Llengües*, Barcelona, Octaedro.

LAMUELA, X. (1987) «La distància lingüística com a mirall i com a miratge», *Límits* 2, pp. 3-15.

— (1994a) *Estandardització i establiment de les llengües*, Barcelona, Edicions 62.

— (1994b) «La politique catalane de la langue ou l'établissement impossible», *Lengas* 35. pp. 109-129.

— (1996a) «Promotion et diffusion des langues», H. GOEBL & *al*. ed. *Kontaktlinguistic. Contact Linguistics. Linguistique de contact*, I, Berlin / New York, Walter de Gruyter, pp. 887-893.

— (1996b) «Planificación lingüística: 1. Cuestiones generales y planificación social», M. FERNÁNDEZ PÉREZ ed. *Avances en Lingüística Aplicada*, Santiago de Compostela, Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela, pp. 229-256.

MARÍ, I. (1995) «Algunes distincions objectives essencials per a l'aplicació igualitària dels drets lingüístics», *Actes del Simposi Internacional Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa (Girona, 23-25 d'abril de 1992)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 42-51.

MONTOYA ABAT, B. (1996) *Alacant: la llengua interrompuda*, València, Denes.

MURGADES, J. (1992) «Tres olimpíades després (o allò que va d'un "manifest" a un "pamflet")», *Els Marges* 46. pp. 3-17. També a *Llengua i discriminació*, Barcelona, Curial, 1996, pp. 28-53.

NINYOLES, R. Ll. (1969) *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies*

diglòssiques, Barcelona, Edicions 62.
— (1971) *Idioma i prejudici*, 2a ed., Palma de Mallorca, Moll, 1975.
— (1972) *Idioma y poder social*, Madrid, Tecnos.
Pueyo, M. (1989) «Diglòssia? Antaviana! (una revisió crítica del concepte i del seu ús en la sociolingüística catalana)», *Límits* 6, pp. 43-62.
— (1996) *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*, Lleida, Pagès Editors.
Querol Puig, E. (1989) «El procés de substitució lingüística: la comarca dels Ports com a exemple», *Miscel·lània 89, Estudis del Valencià Actual,* València, Generalitat Valenciana, pp. 85-199.
— (2000) *Els valencians i el valencià. Usos i representacions socials*, Paiporta, Denes.
Sánchez Carrión, J. Ma. (1987) *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las Lenguas*, San Sebastián.
Sauzet, P. (1996) «Vers un service de la langue occitane en Languedoc-Roussillon», A. Viaut & J.-J. Cheval ed. *Langues d'Aquitaine. Dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique*, Bordèu, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, pp. 133-144.
Solé, J. R. (1996) «El concepte de llengua pròpia en el dret i en la normalització de l'idioma a Catalunya», *Revista de Llengua i Dret* 26, pp. 95-120.
— (1998) «[Recensió de] A. Branchadell i Gallo, *Liberalisme i normalització lingüística*, Barcelona, Empúries, 1997, *Revista de Llengua i Dret* 30, pp. 373-385.
Strassoldo, R. (1976) «Potere», F. Demarchi & A. Ellena ed. *Dizionario di sociologia*, Milano, Edizioni Paoline, pp. 935-948.
Vallverdú, F. (1998) *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*, Barcelona, Edicions 62. Citat per Branchadell (2001).
Vernet, J., & *al.* [E. Pons, A. Pou, J. R. Solé, A. M. Pla] (2003) *Dret lingüístic*, Valls, Cossetània.
Viaut, A. (1996) «Normalisation linguistique et patrimoine», A. Viaut & J.-J. Cheval ed. *Langues d'Aquitaine. Dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique*, Bordèu, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. pp. 41-70.

ANTONI MAS & BRAULI MONTOYA

LA SOCIOLINGÜÍSTICA DE LA VARIACIÓ ALS PAÏSOS CATALANS: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

1. INTRODUCCIÓ

La sociolingüística s'ha desenvolupat, fonamentalment, en dos camps d'estudi: la sociologia del llenguatge o macrosociolingüística, que s'ocupa de l'ús i l'estatus social de la llengua, i la sociolingüística de la variació o microsociolingüística, que estudia les estructures lingüístiques en correlació amb els factors socials. El marc teòric de la sociolingüística de la variació es fonamenta en els primers treballs realitzats per Labov (1963; 1966), els quals se centren en diversos canvis en curs que es desenvolupen en la comunitat de parla de Nova York. Aquests primers treballs serveixen perquè uns anys després, el 1968, U. Weinreich, W. Labov i M. Herzog assenten els fonaments teòrics del variacionisme amb la publicació de l'obra *Empirical Foundations for a Theory of Language Change*, on es planteja el marc empíric de la disciplina, basat en la perspectiva segons la qual l'estructura lingüística és un sistema amb una heterogeneïtat ordenada i dinàmica.

Aquest model teòric es basa en l'establiment de regles variables, una veritable alternativa a les regles opcionals de la gramàtica generativa. Podem correlacionar les variables lingüístiques o dependents amb els factors lingüístics contextuals, els factors socials i els estilístics (variables independents), que són els que provoquen la variació

Caplletra 37 (Tardor 2004), pp. 243-266

dins d'una determinada comunitat de parla. L'estudi corresponent es pot realitzar tant des d'un punt de vista qualitatiu com quantitatiu. Òbviament, és més completa una anàlisi que combina les dues perspectives d'aproximació a les dades i, per això, la part quantitativa constitueix el pilar fonamental del model metodològic que ha plantejat la sociolingüística de la variació. Amb les propostes de l'enquesta sociològica i els recursos matemàtics de l'estadística, aquesta disciplina ha engegat una metodologia que intenta respondre a l'axioma de la sistematicitat que es produeix en tota variació. Aquest esforç analític s'ha realitzat també per aconseguir que la lingüística acomplesca els requisits de les disciplines científiques.

Un dels objectius dels estudis variacionistes és analitzar el canvi lingüístic, ja que aquest implica sempre variació en l'estructura de la llengua; de tal manera que el canvi lingüístic i la variació han esdevingut les dues cares de la mateixa moneda. Aquesta interrelació ha servit per plantejar dues aproximacions als canvis en curs: en temps real i en temps aparent. Amb aquesta nova contribució metodològica se supera l'encotillament de les perspectives diacrònica o sincrònica, compartiments rígids concebuts per l'estructuralisme de F. de Saussure (1916). Cal tenir en compte que la variació que es desenvolupa davant dels nostres ulls forma part del canvi en curs i que, amb l'anàlisi de l'estratificació generacional, podem reconstruir el canvi en temps aparent i, fins i tot, predir-ne la direcció futura. La reconstrucció en temps real ja és més difícil per tal com exigeix la comparació d'estudis realitzats en diferents moments històrics.

Quant als mecanismes pels quals s'activa el procés d'un canvi lingüístic, podem comprovar, seguint les propostes de W. Labov, que aquest procés pot tenir resultats divergents segons les característiques del grup social que el promou. En la majoria de casos s'actua des de grups socials baixos, els quals irradien una certa pressió social que acaba influint en la resta de grups. Aquest seria el canvi des de baix. Però aquest procés es pot iniciar també des del grup de major estatus social, a partir del qual es pot influir sobre la resta de grups perquè s'orienten cap al model de llengua de prestigi que ells representen. Aquest seria el canvi des de dalt. En qualsevol cas, sempre que una determinada variant (o variants) d'una regla variable caracteritze un grup social, parlarem d'un indicador, mentre que si aquesta variant està també (o només) denotada estilísticament, direm que ens trobem amb un marcador. Finalment, les variants connotades negativament quant a la seua correcció, normalment amb un origen des de baix, esdevenen estereotips.

Ara bé, la sociolingüística de la variació no s'ha plantejat encara a un nivell teòric la seua aplicació en àmbits multilingües (Argenter 1998: 14). Aquest és el repte que

s'ofereix a la nostra disciplina en el context de la llengua catalana i aquestes són les preguntes bàsiques que qualsevol estudi que s'emprenga des de la nostra realitat lingüística haurà de respondre:

a) com discriminarem entre les variants provinents o influïdes per la llengua dominant (castellà, francès o italià) i les generades des de dins del mateix sistema català? (Bibiloni 1998: 167)

b) què ocorre quan en les comunitats de parla els grups socials superiors han abandonat el català i s'ha perdut el referent autòcton de model de llengua prestigiós? (Boix 1998: 141).

A partir d'aquestes dues preguntes i amb vistes a contribuir a l'obtenció d'unes respostes aclaridores en l'esfera teòrica, caldria plantejar-se el present estat de la qüestió des de tres punts de vista:

1) quan la direcció de la variació tendeix cap a models propis de la llengua catalana,
2) quan la tendència és cap a models aliens al català, i
3) quan s'ha produït una atròfia de la variació per manca de parlants en alguns grups socials.

Tanmateix, no ha estat aquest el plantejament de les presentacions del variacionisme que s'han fet als Països Catalans, tot i que, ja en la primera menció entre nosaltres a la sociolingüística laboviana, la de F. Vallverdú (1973), hom repassava molta de la fenomenologia relacionada: interferència, hibridació, accents, etc.[1] Tampoc no serà aquest l'enfocament dels primers estats de la qüestió de la nova línia d'estudis sociolingüístics, que anirà prenent cos sota noms genèrics com el "d'estudis de la variació" (Turell 1988a: 120), o, més específics, de "lingüística correlacional" (Alturo & Turell 1991)[2] o "sociolingüística de la variació" (Montoya 1994).[3] La mateixa absència es

1. Altres esments a Labov que podem considerar coetanis són els de Gimeno (1975) i Alpera (1977).

2. Aquest treball és una presentació del programa variacionista sense entrar en els estudis aplicats al català. Del mateix estil són els treballs més recents –i més complets– de Turell (1995a), Pradilla (2001) i Carrera (2002a).

3. Un altre dels noms posats en circulació, ja més recentment, és el de "sociolingüística variacionista" (Boix & Vila 1998: 26).

mantindrà quan el variacionisme passarà a ocupar un capítol propi dins de la sociolingüística catalana, d'orientació eminentment sociològica (Gimeno & Montoya 1989; Grossmann 1990; Vallverdú 1980, 1994; Boix & Payrató 1994 i 1995; Boix & Vila 1998: 41); fins i tot, quan es produirà el bot qualitatiu entre "un abans" i "un després" del variacionisme català amb la recopilació de treballs elaborada per Turell (ed., 1995)[4] hom seguirà negligint aquest aspecte crucial per a entendre la variabilitat social del català.

Actualment, com hem vist més amunt, ja disposem d'alguns treballs,[5] que ens han fet veure que l'estudi de la variació en català no pot ignorar l'omnipresència del castellà en la nostra societat. En aquest sentit, la contribució de la sociolingüística de la variació a la normalització de la llengua catalana és innegable des del moment que ens serveix de mesura de l'efecte (lingüístic però també social) que exerceix el castellà sobre les diferents comunitats de parla on comparteix el repertori verbal amb el català. En canvi, els conreadors a casa nostra de les autoanomenades "sobirania sociolingüística" o "sociolingüística del conflicte" (Ruiz, Sanz & Solé 2001: 252, 257-258)[6] neguen aquesta contribució perquè diuen que la nostra branca d'estudi no té en compte les implicacions socials dels fets lingüístics que descriu i és, a més a més, un "terreny científic fonamentalment erudit, potser sense utilitat emancipatòria" (Solé 2001: 53, 55). En aquest mateix sentit, ja Palanca (1987: 40), en ressenyar l'article de Montoya (1986a), criticava l'aproximació que s'hi preconitzava "entre, d'una banda, el canvi de llengua i/o procés de substitució i, de l'altra, les manifestacions d'aquest procés en l'estructura lingüística". Ara bé, encara és l'hora en què aquests autors no han demostrat la hipotètica manca de relació entre els fets (estrictament) lingüístics i els fets socials que (certament) els condicionen ni se'ls coneix cap treball empíric que mostre la "utilitat" de la seua "línia de recerca".

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Les diferents tendències que hem proposat com a observables en els canvis en curs estudiats en català es corresponen, a grans trets, amb la territorialització política

4. Vegeu també el seu treball (simultani): Turell (1995b). Així mateix, podem afegir-hi la revisió sobre la recerca en variació fonològica de Pradilla (2002a).

5. Són els d'Argenter, Boix i Bibiloni, pertanyents al monogràfic de la revista *Caplletra* sobre la "Variació lingüística" (Viaplana 1998). Vegeu també, en aquest mateix sentit, Argenter & Payrató (1991: 469-470).

6. Vegeu la ressenya de Branchadell (2002: 56).

dels Països Catalans.[7] Així, els canvis que tendeixen cap a models propis de la llengua catalana els localitzem preferentment al Principat de Catalunya i a les Illes Balears mentre que els que s'orienten cap a models aliens al català o mostren atròfia per culpa d'una manca de parlants en alguns sectors socials els trobem al País Valencià. No debades, Casanova (1999) parlava del factor hivernacle exercit pel castellà sobre el valencià del segle XVIII, i, com veurem més avall, aquest efecte no sols continua present sinó que és anterior en el temps, tal com certifica la línia variacionista de la sociolingüística històrica (Gimeno 1984).

2.1. Les comunitats de parla amb una varietat del català com a model de prestigi

Passem, doncs, al repàs dels canvis lingüístics, tant dels que veiem en el present com dels que ens enllacen amb el passat, que s'han desenvolupat en català seguint models autòctons, sense interferències del castellà. Ho farem limitant-nos als components de la gramàtica que més productius han resultat en els estudis variacionistes, el fonològic i el morfològic.[8]

2.1.1. Fonologia

El component fonològic de la gramàtica és el més estudiat, ateses les característiques que li són inherents, ja que presenta uns avantatges que no trobem en els altres, com poden ser la major freqüència d'aparició, la facilitat de comprovació del requisit d'equivalència entre totes les variants d'una variable i la propietat de les variants fonològiques de marcar fàcilment l'estratificació social i estilística. Al si del vocalisme, podem examinar el que succeeix amb les variants [e-] i [a-] de la vocal pretònica inicial /e–/ a la comarca del Segrià (català nord-occidental) en mots com *enciam*, *escala*, *eriçó*, *excursió*, etc., segons Carrera (1993; 2001; 2002b; 2002c), el qual combina la metodologia de la sociolingüística històrica amb la de la variació en temps present per a analitzar aquesta regla variable des del segle XII fins ara. La tendència primera era passar de [e-] a [a-] i, en conseqüència, el format que es considera tradicional per a la

7. No hi podem incloure la Catalunya Nord o l'Alguer perquè no disposem d'estudis sobre aquestes zones.

8. Entenem la morfologia com a subdivisible en flexiva i lèxica, tot seguint Mascaró (1985).

comarca objecte d'estudi és amb [a-] (*anciam*, *ascala*, etc.), però, en l'actualitat, la tendència que s'observa en els parlants més innovadors és la inversa, és a dir, de [a-] a [e-], fent un "viatge d'anada i tornada" (Montoya 1995: 167, 171-173). D'acord amb Carrera, la tendència actual obeiria a la influència de la llengua escrita. En cap moment no es planteja la possibilitat d'una interferència del castellà, llengua que té mots equivalents amb [e-] (*escalera*, *excursión*, etc.). El cas és que aquesta hipòtesi sí que es podria confirmar en els parlars valencians en què a les primeries del segle XX es documenten formes com *ascoltar*, *asperar* o *anutjar-se* i ara fan *escoltar*, *esperar* o *enutjar-se* (Montoya 1999: 155, 162-163; Colomina 1985: 152-153). En defensa de Carrera cal dir, però, que altres regles de tipus fònic que ella estudia en el mateix dialecte obeeixen –segons les seues pròpies conclusions– a la influència del català oriental (Carrera 2002c: 203-204), com s'esdevindrà en altres canvis produïts en el dialecte nord-occidental.

Un altre canvi d'obertura vocàlica el trobem en el parlar de la Conca de Barberà (Plaza 1995, 1996: cap. 7). En aquests treballs s'analitza el canvi en curs del tret dialectal més representatiu del xipella, que consisteix en la substitució de la variant [i] posttònica final per [e], en la majoria de casos, tot i que també s'hi detecta un ascens d'una altra variant, la vocal neutra. En tots dos casos, l'autora destaca l'acció dels membres del sexe femení a favor de les variants considerades més formals en el seu àmbit dialectal, característica ja observada en altres treballs (Montoya 1992) i en coincidència amb les tendències universals majoritàries. D'altra banda, també l'edat esdevé un factor protagonista en aquest canvi, ja que, sobretot a l'Espluga, són les generacions més joves les capdavanteres en la substitució de la variant [i].

Si entrem en el consonantisme, s'hi destaca el segment de les palatals com el de major variabilitat en la nostra llengua, circumstància a la qual no són alienes les altres llengües romàniques. Alturo & Turell (1990) detecten a la comunitat de parla del Pont de Suert (Alta Ribagorça) el prestigi del català central en la desafricació i sonorització de la variant africada sorda tradicional d'aquella zona de transició geolectal (en mots com *joc*, *diumenge*, *pagès*, etc.). De bell nou, són les dones i, ara, a més, les treballadores dels serveis públics, aquelles que impulsen aquesta direcció del canvi. En relació al model lingüístic cap al qual s'adrecen les regles variables, si al Principat la varietat de prestigi sol ser la central, com acabem de veure, no ocorre el mateix al País Valencià, on el prejudici envers el "català" és ben viu. Així, en el parlar de Benicarló (Baix Maestrat), pertanyent a la varietat de transició "política" entre Catalunya i el País Valencià, Pradilla (1993) ens dóna compte d'un cas invers al del Pont de Suert: ara es

tracta de l'africació de la fricativa sonora (*roja*, *fregir*) que es produeix entre els joves tot seguint el model valencià predominant.

Altres consonants estudiades en què té lloc variació, però en molt menor grau, són els grups consonàntics /bl/ i /gl/ en català central (*problema*, *segle*, etc.), els quals poden presentar diverses solucions: espirantització ([Bl] i [Gl]), geminació ([bbl] i [ggl]) o ensordiment de l'element oclusiu ([ppl] i [kkl]). Els estudis de Soler (1985) i Carrera (1999) semblen apuntar cap a una variabilitat estructuralment condicionada (per la posició de l'accent en el mot) amb preferència als factors socials i estilístics. Això no obstant, Soler (p. 197) troba que la geminació decau entre el jovent, que es decantaria així per les pronunciacions aproximants [Bl] i [Gl], i Carrera (p. 72) observa una associació entre les realitzacions sonores i els estils de parla més informals.

Un altre segment consonàntic que experimenta una gran variació en català és el de les erres finals de mot. Depenent dels dialectes, poden ser pronunciades o no segons si duen annex un pronom clític. L'estudi de Cabré (1989) ens diu que a Valls (Alt Camp) l'articulació de la consonant (*donar-me*, *fer-se*, *dir-los,* etc.), és afavorida pels pronoms de segona persona (en el nivell estructural), el grau de formalitat (en el nivell estilístic) i els sectors socials joves i amb estudis (en el nivell social). La resta de factors socials frenen l'articulació de /-r/ en aquest context estructural. Però aquest fonema presenta també variació en posició final absoluta. A Blanes (la Selva), la majoria dels substantius acabats en /-r/, i especialment aquells que tenen el caràcter de cultismes, presenten tres variants que responen als factors generacional i de formació cultural: la generació més gran i amb menor formació presenta elisió, la generació més jove i la gent amb una major formació articula aquesta /-r/ i, finalment, els grups intermedis pronuncien l'erra amb un reforçament dental [-rt] (Bernat 1991; Fernàndez 1993). El fet que l'opció dels joves amb un major coneixement de la normativa catalana (Ruaix 1989) s'acoste més a la norma castellana d'articular sempre l'erra ens hauria de fer reflexionar sobre el grau de genuïnitat d'aquesta recomanació normativa.[9]

Per acabar l'apartat fonològic, hem de tornar a la casuística de les regles variables dirigides pel dialecte central, i més concretament pel parlar barceloní, com és el cas de l'expansió del lleisme en detriment de l'antiga iod (*vui* > *vull*, *llentia* > *llentilla* , etc.) en el vocabulari de la comarca del Vallès (Pons 1992), fenomen lligat tradicionalment al vocabulari de les tasques agrícoles. Com a novetat en aquesta mena d'estudis, Pons

9. Vegeu a l'apartat 2.2.1. el comportament de /-r/ al País Valencià.

hi afig una enquesta de percepció amb el fi de sotmetre al judici del parlant les diferents variants existents a la zona.

2.1.2. Morfologia

Quan entrem en el pla morfològic, tot i els majors inconvenients que se li ofereixen a l'anàlisi variacionista, ens sorprèn agradablement el fet que la variació morfosintàctica té una presència en la sociolingüística catalana més que considerable. Tal com en alguns trets fonològics, la variació en les formes de l'article és present en un bon munt d'estudis. En el català de Mallorca l'article no marcat és el procedent d'Ipse(*es*, *sa*) mentre que el que prové d'Ille (*el*, *la*), habitual en el català continental, es reserva per a una sèrie limitada de substantius i expressions (*la mar*, *l'any passat*). Però aquest aparent estat prefixat es mou i els estudiosos hi han detectat una tendència a estendre encara més les formes generals a l'illa (*es*, *sa*) i a reduir la casuística en què poden donar-se les altres (Montoya 2002). En canvi, als reductes del català continental on perviu l'article procedent d'Ipse, aquesta mateixa variació s'ha manifestat inversament, com ha ocorregut històricament a les comarques costaneres del nord del Principat (l'Empordà) i del sud del País Valencià (la Marina) on a principis de segle era més viu (Montoya, en premsa). L'estigma que recau sobre l'únic poble de la Marina Alta que ha conservat l'article d'Ipse (Tàrbena) seria la prova d'aquesta direcció del canvi (Monjo 2001: 138-140, 147).

Una altra variació en les formes de l'article és la substitució de la forma plena antiga (lo) per la forma reforçada i actual (el). Des de la sociolingüística històrica disposem d'estudis que analitzen aquest canvi en el català de l'època moderna (Mas 1994:150-157; Mas 2002: 76-80), un procés que en alguns llocs encara segueix vigent. Així, Romero (2002) observa com a la Conca de Tremp les formes antigues esdevenen, cada vegada més, una recialla, dins d'un context global d'homogeneïtzació cap a les formes estàndard com a conseqüència del nivell d'instrucció assolit per les generacions joves. En altres casos, Romero confirma, de nou, una tendència homogeneïzadora cap a la variant oriental, tal com ocorre amb el procés de substitució de les formes d'adjectiu possessiu femení *meua* per les formes pròpies de l'altra variant dialectal *meva*, un procés iniciat en els joves i amb coneixement de la llengua escrita.

Semblantment al procés de substitució de les formes etimològiques de l'article per les reforçades, s'esdevé amb els pronoms febles, ja que, després del pas de les formes

plenes a les reforçades en l'antiga varietat oriolana del català (*me*, *te*, *se* > *em*, *et*, *es*) (Mas 1994: 157163; Mas 2002: 88-93), l'actual varietat alacantina que n'és hereva ha tornat a les formes plenes, en coincidència amb el castellà. Això ha portat Mas (2002: 92) a veure-hi una "evolució contradictòria", però el seguiment d'aquesta regla variable a través de la literatura popular del segle xx ens permet confirmar-ne el "retorn" (*em*, *et*, *es* > *me*, *te*, *se*) (Montoya 1999: 158-159, 164-165) i parlar, com hem vist més amunt en el cas del pas de [-a] a [-e], d'un altre canvi d'anada i tornada. Mentrestant, a la Conca de Tremp Romero (1998a; 1998b; 2002) comprova com les formes reforçades guanyen terreny a les plenes, les tradicionals al bloc dialectal occidental.

Una altra de les regles variables morfològiques que es troba en procés de canvi és la que fa concórrer els passats simple i perifràstic. La recomanació que ja s'hi feia a finals del segle XV per mitjà de les *Regles d'esquivar vocables*... (Badia 1999) de les formes simples és absolutament respectada en els registres escrits de major formalitat, com podem comprovar en l'oriolà durant l'edat moderna (Mas 1994: 96). Ara bé, quan l'escriptura d'aquesta mateixa època recull fragments de la llengua més popular, com és el cas de les declaracions judicials, de seguida hi fan acte de presència casos esporàdics de perfet perifràstic en règim de sinonímia amb el simple: *va respondre* / *respongué*, etc. (Montoya 1986: 227-228) i, durant la segona meitat del segle XVII, podem constatar a la ciutat d'Oriola un 28% de tots els passats sota la forma perifràstica (Montoya 2003: 3.2.). Igualment detectem formes perifràstiques en les acotacions al text literari de la còpia de 1625 del Misteri d'Elx i en altres textos de caire espontani del segle XVII ençà (Mas 2002: 98-99). Però el passat simple es mantindrà ferm en els registres formals fins ben endins del segle XVIII, com demostra el text literari de les diverses còpies de la consueta del Misteri d'Elx (1625-1751), i, fins l'actualitat, els registres orals del Baix Vinalopó, l'Horta de València i l'illa d'Eivissa.

La pauta evolutiva descrita envers el passat perifràstic continuarà durant l'època contemporània a tot el domini lingüístic, fins i tot a les zones on hem vist que es manté el passat simple. Aquest avanç es percep sobretot a través del desús de la primera persona de singular del passat simple, com mostra Salvador (2001: 57-69) en un treball amb un títol ben expressiu ("Tu dius 'vaig entrar', jo dic 'entrí'") o es pot apreciar en la literatura popular evissenca (Montoya 2002: 293). També disposem d'informació procedent d'algunes comunitats de parla valencianes. Així, a Sagunt, la presència d'un i altre passat en el discurs informal dels seus parlants és d'un 53% per a les formes simples, si bé s'hi observa una tendència afavoridora de les perifràstiques pel fet que són

aquestes les predominants entre els jóvens i els qui posseeixen el grau més elevat d'estudis (Gómez Molina 1986: 174). Així mateix, al Camp de Túria avança el passat perifràstic a través dels factors de sexe i edat (*apud* Salvador 2001: 66-67). En conjunt, doncs, aquesta regla variable està a punt d'esdevenir categòrica en tot el domini lingüístic i constitueix una de les escasses excepcions del valencià a la tendència general a orientar-se envers el castellà, com tindrem oportunitat de verificar a l'apartat següent (2.2.).[10]

Com un exemple més del prestigi que ha assolit en els darrers decennis el model lingüístic de la varietat barcelonina, tenim l'estudi d'Alonso i Suïls (1993) sobre les formes verbals del subjuntiu usades en una àrea rural dels voltants de Lleida. En aquest treball els autors assenyalen el fet que, de la mateixa manera que la ciutat de Lleida, temps arrere, va començar un anivellament amb els subjuntius en *-i* (*digui*, *sigui*, etc), propis de Barcelona, ara, en la zona objecte d'estudi hom va seguint les mateixes passes, capitalitzades, com sempre, pels jóvens i les dones. Aquesta influència que exerceix el model barceloní es produeix, amb més motiu, en el parlar d'algunes àrees laterals del català central com mostra el comportament d'una sèrie de regles variables fonològiques, morfològiques i lèxiques de la varietat comarcal de l'Alt Camp, que tendeixen a assimilar-se al model de prestigi que ofereix el català de Barcelona, així hom passa, en el lèxic, d'*arena* a *sorra*, de *corder* a *xai*, de *fesol* a *mongeta*, etc. (Montoya 1993).

Finalment, uns altres canvis lingüístics que segueixen el model propi català i que han aparegut en els estudis de la sociolingüística històrica tornen a centrar-se en la varietat valenciana més meridional i, en algun cas, podem fer-ne el seguiment des de l'edat moderna fins al present. Sense eixir del component morfològic, cal destacar la pèrdua de la preposició *ab* a costa de l'ampliació de les accepcions de la forma *en* (Montoya 1986: 233-238) i el pas de *-eix* a *-ix* en l'increment incoatiu verbal (*pateix* –> *patix*). En el primer cas, la preposició *en* s'ha generalitzat a tot el valencià amb el sentit de l'antiga *ab* en discrepància amb la resta del català (que fa *amb*), però això no

10. Ignorem les repercussions negatives per a l'ús de la forma perifràstica que pot tenir la tendència dels locutors de la ràdio i la televisió oficials valencianes a copiar el futur perifràstic d'imminència que usa el castellà, que en la llengua oral porta a una identitat formal amb el passat perifràstic. Vegem-ho amb una frase que es pot sentir habitualment: "El jugador X va (a) fer un bon partit." Un catalanoparlant normal, si no disposa del context previ, entendrà que hom parla d'un partit ja jugat, però si segueix escoltant la mateixa emissora, acabarà descobrint que el locutor feia una previsió de futur. Com que la confusió, si hom segueix abusant de la perífrasi d'imminència acastellanada, s'evitaria amb l'ús del perfet simple, casualment el passat que presenta una major identitat formal amb el castellà, el passat perifràstic català podria començar a retrocedir al País Valencià en benefici del simple.

ha significat la còpia de cap model aliè, perquè el castellà distingeix entre *con* i *en*, mentre que el valencià gasta *en* per als dos sentits. En el segon cas, fins i tot, la sonoritat de l'increment *-eix*, afegida als verbs que el duen, ens acosta més al castellà que la de l'increment *-ix* (compareu *padece* amb *pateix*//*patix*, *florece* amb *floreix*//*florix*, *aborrece* amb *avorreix*//*avorrix*, etc.).

2.2. Les comunitats de parla amb el castellà com a model de prestigi

Fins ara hem vist l'evolució de regles variables del català segons unes pautes de genuïnitat. Això ha motivat que foren canvis lingüístics radicats en la seua majoria al Principat de Catalunya i les Illes Balears, però també en algun cas al País Valencià, especialment quan ens referíem a la llengua antiga. Vegem ara una sèrie de regles variables que s'han mogut, contràriament a les anteriors, sota el paraigua del castellà i que ho han fet, majoritàriament, al País Valencià, encara que també hi trobarem la presència de la conurbació barcelonina a causa del seu contingent demolingüístic de llengua primera castellana, sense que això vulga dir exclusivament de procedència castellana immigrada.

2.2.1. Fonologia

Segons Sanchis Guarner (1950: 75), el fonema /-a/ àton (*casa*, *pensa*, etc.) presentava a mitjan segle passat una una gran variabilitat a tota la meitat meridional valenciana. Actualment s'hi observa una tendència a un anivellament sota la forma [-a], coincident amb el castellà. Aquesta constatació (impressionista) que manifestem només compta amb un estudi aplicat a la localitat d'Oliva (la Safor). D'acord amb l'estudi d'Escrivà (1993), tradicionalment, la realització habitual ha estat una [-ɛ] però aquesta variant genuïna es troba estigmatitzada pel fet que és utilitzada per la gent que viu als "carrers de poques pessetes" (on se sent dir "Olive és la meua terre"), mentre que la gent del "Passeig (...) on es parla més castellà", i les generacions més joves, tendeixen a articular una [-a]. Així mateix, Colomina (1985: 79) fa esment del "parlar de la baia", propi de les classes altes castellanitzades i els joves d'Alcoi que, de forma similar als parlants Oliva, fan sonar [-a] les /-a/ finals i no [-ɛ], com s'ha fet sempre a la capital de l'Alcoià, i que ara rep la denominació de "parlar de la [-ɛ]". També hi ha estigma sobre les altres zones del valencià meridional que pronuncien [-ɛ] o bé [-O] de manera

fonèticament condicionada (Jiménez 2002: 176). En correspondència amb aquesta percepció popular i amb allò que hem vist més amunt en el cas de l'erra final, les recomanacions normatives per al català occidental es decanten per la solució coincident amb el castellà: ara, l'articulació invariable de [-a].[11]

Altres canvis vocàlics en marxa que podem relacionar amb tendències castellanitzadores són la diftongació del fonema tònic /-ɛ/ a la Canyada de Biar (Alt Vinalopó), que dóna [ja] en mots com *mel*, *terra*, *deu* (*mial*, *tiarra*, *diau*, etc), en un clar paral·lelisme amb el castellà *miel*, *tierra*, *diez*, etc. (Colomina 1992), i la tendència a obrir-se en [a] de la vocal neutra àtona ([E]) en els parlars barcelonins més impregnats de població amb el castellà com a llengua primera: *que*, *mare*, etc., articulats [kA], [marA], etc. (Pla 1995).

Ja dins del consonantisme, ens retrobem amb el segment palatal, però ara és per a enregistrar l'aparició de variants de procedència castellana (Pradilla 2002b: 303). Parlem de l'africada sorda [tʃ], la qual no suposa, en principi, la introducció d'un nou fonema en català, sinó la substitució de dos fonemes catalans que no coneix el castellà, els sonors [ʒ] o [dʒ], en mots com *gent*, *menja*, *platja*, *fetge*, etc., per un que sí que el té al seu inventari. Com ja sabem, aquest canvi el va iniciar el català de la ciutat de València fa segles amb el parlar que coneixem com a apitxat (Colón 1999). Avui dia el trobem estès fins a Gandia (Morant & Escrivà 1987) i sembla haver esguitat punts tan allunyats com Petrer (Vinalopó Mitjà), on Gimeno & Montoya (1989: 4t) constaten l'ensordiment de la palatal africada sonora, sobretot, entre el sexe femení i les generacions més joves. El fenomen sembla que també s'estén fora del País Valencià, ja que Pons (1992) observa també aquest canvi cap a les formes africades sordes a la zona del Vallès, si bé, en el català central, el sector del vocabulari afectat no és tan gran com en el valencià, ja que només s'ensordeixen els mots que ortografiem amb *tj* o *tg*.

I per cloure el consonantisme, hem de recuperar el tema de la /-r/ final, ara per relacionar-lo amb la interferència castellana, que ja intuíem a l'apartat 2.1.1. A la major part del domini lingüístic l'erra no sona en aquesta posició mentre que al País Valencià és una pronúncia majoritària, amb l'excepció de l'extrem nord (que no presenta solució de continuïtat amb el Principat) i de l'extrem sud-oest (Sanchis Guarner 1950: 88-89), que roman, així, aïllat de la resta del domini. Aquestes zones valencianes que presenten

11. Vegeu les publicacions prescriptives de l'Institut d'Estudis Catalans (*Proposta per a un estàndard oral*..., 1990: 14) i de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (*Guia d'usos lingüístics*..., 2002: 42).

elisió de l'erra han tingut sempre un caràcter rural i marginal respecte de les àrees valencianes més dinàmiques, i res no ens fa pensar que hagen estat les innovadores; més aïna deuen haver estat zones lingüísticament conservadores. A més a més, la zona meridional sud-est (Elx i Alacant) és de transició a la pronunciació d'erra i presenta, per tant, variabilitat. Així, en el cas de la ciutat d'Alacant es pot apreciar, en temps aparent, la progressiva generalització de les erres finals en els individus criats entre els anys 10 i els 50 del segle XX (Montoya 2000: 69-80), en coincidència amb l'augment de parlants amb un català com més va més precari per no haver rebut familiarment la llengua dels seus pares.

A banda d'aquestes evidències, que ens permeten defensar una reintroducció de /-r/ en català a partir del castellà, també hem de tenir en compte el fet de l'estigmatització que reben els parlars valencians que practiquen l'elisió. Això succeeix normalment quan aquests darrers tenen un caràcter local i es troben, conseqüentment, envoltats de parlars "articuladors". Són els casos d'Ibi (l'Alcoià) i Pedreguer (la Marina Alta), que reben, així, la pressió dels seus veïns de comarca:

> En Ibi, el senyó retó,
> en el carré Majó,
> es tira un pet i fa pudó.[12]
>
> – Eres de Pedregué, clà...
> Obri, la boca, que vullc cagà.[13]

En canvi, quan es practica l'elisió a zones més extenses, com els Ports i l'Alt Maestrat, al nord (Sanchis Guarner 1965, vol. I), o el Vinalopó Mitjà, al sud (vol. II), no circulen aquesta mena d'estereotips, és a dir, els parlars que han enllestit el canvi no s'hi troben amb la mateixa prepotència i aquestes comarques es mantenen en els seus usos lingüístics. Finalment, l'existència d'erres ultracorrectes (*cómpter* per *compte*, *compéndrer* per *compendre*, etc.) a les zones articuladores apuntaria, així mateix, per aquesta direcció de la regla, això és, de l'absència de /-r/ a la seua reintroducció. No

12. Sanchis Guarner (1965: vol. IV, p. 148).

13. Sanchis Guarner (1965: vol. II, p. 51). Vegeu altres dites d'aquesta comarca i també el cas de Bolulla, de la Marina Baixa (Monjo 2001: 138-139, 147).

debades, el fenomen de la ultracorrecció és, així mateix, un dels símptomes on més atenció posa la sociolingüística de la variació quan estudia els processos dels canvis lingüístics. Seria, per tant, de gran interès que s'emprenguessen treballs que analitzassen globalment el tema de l'erra final en català.

2.2.2. Morfologia

No són abundants els estudis monogràfics sobre la variació morfològica que apunta cap al castellà. És primerenc el de Mier (1986), que analitza, entre altres regles morfològiques del barri barceloní de Gràcia, la castellanització entre el jovent de la perífrasi d'obligació (*haver de* > *tenir que*).[14] Altres treballs esmenten només, sense entrar-hi en una anàlisi detinguda, alguns aspectes de la morfologia catalana que són objecte de calc del castellà entre alguns sectors socials de l'àrea barcelonina més proclius a la influència castellana. Es tracta de la pèrdua de l'ús dels pronoms adverbials *hi* i *en* (*no n'ø ha d'haver*; *ens ø han donat setze i mig*) o el pronom clític de datiu se en comptes de *li* (*ell se'l dóna*) en persones que tenen el català com a segona llengua (Romero 1999: 118; Bonet 2002: 958).

Però la majoria de casos analitzats ho han estat des de la perspectiva de la sociolingüística històrica de la llengua en l'època moderna del sud valencià. Són, exactament, referències a alguns trets dialectals de la zona, com la preferència per les formes plenes dels pronoms febles (Mas 1994; 2002), els imperfets de subjuntiu amb *-r-* (*anara*, *diguera*, etc.), la introducció de l'adverbi de lloc *ahí*, la forma verbal *hay* per *ha-hi*, etc. (Montoya 1986). D'aquestes influències del castellà en l'edat moderna sobre la llengua de l'antiga governació d'Oriola, un dels casos més vistosos ha estat la reducció patida per les formes d'adreçament. A la Governació d'Oriola, entre els segles XVI al XVIII podem observar com hom va passant dels tres termes inicials (*tu*, *vós* i *vostè* o *vostra mercè*) als dos actuals (*tu* i *vostè*). En català, el *vós*, amb el verb en cinquena persona, era el tractament de distància que adreçaven els superiors als inferiors, mentre que aquests darrers usaven el *vostra mercè*, amb el verb en tercera persona, per a adreçar-se als superiors. L'ús del *vós* també el trobem en el castellà que circulava per la regió més meridional de la llengua catalana en el segle XVII, però, ben aviat, aquest tractament

14. Simultàniament, els mateixos parlants estudiats per Mier reintrodueixen el gènere en el numeral dos/dues, fet que indica una evolució autòctona i contrària al model castellà.

intermedi començarà a desaparèixer de la ciutat d'Oriola, amb el retrocés del català, i a refugiar-se a les poblacions més interiors de la Governació que conservarien el català (Montoya 1989). Avui el *vós* ha desaparegut de tot el País Valencià i se n'ha afeblit molt l'ús a la resta del domini com a conseqüència de l'anivellament amb les formes d'adreçament castellanes (Boix, Payrató & Vila 1997: 1300). Així, Robinson (1979), mitjançant una enquesta, ha verificat la pervivència d'aquesta forma d'adreçament a les zones rurals de la Catalunya actual i, sobretot, fora de Barcelona, fet que palesa una fase prèvia a la seua desaparició.[15]

2.3. Les comunitats de parla escapçades

Aquest tercer apartat pretén ser més una proposta per a orientar futurs treballs que una (impossible) recopilació d'estudis duts a terme, ja que es tracta d'estudiar les comunitats de parla sociolingüísticament escapçades, és a dir, amb, com a mínim, unes classes socials altes i mitjanes-altes que han abandonat la transmissió de la llengua catalana i, per tant, han deixat d'exercir una influència sobre la parla de les classes populars. Es tractaria, doncs, d'aproximar-se a les recialles d'una antiga variació social (o en procés d'extinció) com a resultat d'un procés d'encongiment de la llengua catalana (Boix & Vila 1998: 187). En aquesta situació es deuen trobar les comunitats catalanoparlants de l'Alguer o Perpinyà, de la mateixa manera que ho hem pogut verificar a la d'Alacant (Montoya 2000), on hem observat les dues característiques principals de l'atròfia estructural d'una llengua (simplificació i còpia de les estructures de la llengua dominant) i hem pogut copsar el comportament atípic de factors socials com el sexe i la inoperància de l'estratificació socioeconòmica o la gradació de formalitat. Algunes de les regles, de variabilitat limitada, que hi hem pogut estudiar han estat, al nivell fonològic, el tancament de les vocals [ɛ] i [O] i la reducció fonètica dels grups consonàntics finals, segons una còpia directa del castellà, i al nivell morfològic, les simplificacions en els clítics i les formes verbals.

15. L'observació dels usos balears actuals mostra una situació similar, encara que amb una mica més de vigoria. En general, però, el *vós* està connotat com un tractament entre la gent de poble.

3. REFLEXIONS FINALS

Com hem pogut observar al llarg de la nostra anàlisi, en la majoria dels casos estudiats trobem dos factors com a protagonistes en gairebé tots els processos de canvi lingüístic en curs. En primer lloc, el factor de sexe femení, impulsor de bona part dels canvis cap a la innovació i això en processos que segueixen tant el model del català com el del castellà. Aquest factor és compartit per altres comunitats de parla del nostre entorn cultural i, en general, del món anomenat "occidental". En segon lloc, hem de ressaltar, conjuntament, els factors de nivell d'instrucció elevada i les edats joves, ja que constitueixen, en la pràctica, un sol factor, pel fet que són aquests grups de joves acadèmicament instruïts els que han tingut un accés a l'ensenyament del català. En molts processos de canvi estudiats de les darreres dues dècades, la conjunció d'aquests dos elements (instrucció i joventut) es prefigura com a responsable del sorgiment de molts canvis, però sempre per seguir el model del català, a diferència del factor de gènere femení, que podia seguir un o altre model lingüístic.

És obvi que el canvi de situació sociolingüística viscuda pel català de l'adveniment de la democràcia ençà ha afectat molt pregonament l'ús de la llengua. Aquest nou context social i polític ha configurat un nou marc legal que ha possibilitat un model social amb novetats per a la vida lingüística del català. Per una banda, la introducció del català en alguns mitjans de comunicació com la televisió, la ràdio i, en menor escala, el cinema, ha suposat un gran suport per a un model autòcton d'estàndard. D'altra banda, la incorporació del català a l'ensenyament ha estat el factor possiblement més important dins de la recuperació de la llengua. Aquest ús del català com a llengua d'ensenyament o vehicular per a gairebé la totalitat del jovent dels Països Catalans ha suposat, igualment, un accés al registre estàndard de la llengua. Així, tots dos esdeveniments socials han repercutit favorablement en el procés de normativització lingüística i, de retruc, han tingut molt a veure amb el canvi d'actitud que respecte de la llengua han adoptat molts catalanoparlants. Cal tenir en compte que, amb l'ocupació d'aquests àmbits pels mitjans de comunicació i per l'ensenyament, la nostra llengua ha guanyat un cert prestigi social en molts usuaris, valor que abans no tenia. Així mateix, tant per l'acció dels mitjans de comunicació com per l'ensenyament, molts parlants han tingut la possibilitat de conèixer les formes lingüístiques de prestigi, la majoria de les quals provenen de la llengua estàndard. Aquesta tendència està relacionada també amb el procés d'homogeneïtzació, o d'anivellament, de què parlen molts autors, en bona

mesura, responsable d'un bon nombre de canvis iniciats en els darrers anys i que han adoptat com a variants de prestigi aquelles que pertanyen a la varietat central, i, més concretament, al parlar de Barcelona, que és, al cap i a la fi, la variant dialectal utilitzada, majoritàriament, pels mitjans de comunicació. És clar que si això pot haver funcionat així per a Catalunya i les Balears, el País Valencià ha continuat d'esquena a la resta dels Països Catalans, en la majoria de casos encara amb el "factor hivernacle" del castellà persistent i, quan no, amb la (re)creació d'una varietat estàndard autòctona, basada en el valencià central, que ja arriba fins al "tortosí" del Baix Maestrat.

En aquest estat de coses, els estudis variacionistes ens han permès establir correlacions fermes entre els trets estrictament lingüístics i els factors socials que en condicionen els usos; és a dir, hem pogut presentar la microsociolingüística ben travada amb la macrosociolingüística, amb unes fronteres entre totes dues direccions d'estudi totalment permeables. En definitiva, i una vegada més, constatem l'existència de dues cares d'una mateixa moneda. Aquesta manera de treballar ens ha permès de rebutjar enèrgicament la crítica d'un sector molt concret de la sociolingüística catalana que justificava així la seua manca de treball empíric. Però, més important, aquesta mena de treballar creiem que ens ha permès corroborar, amb la sociologia de la llengua, els diferents graus de vitalitat de la nostra llengua a cadascuna de les regions i comarques catalanoparlants. No dubtem que els tres tipus de tendències que hem observat en els canvis lingüístics que es succeeixen arreu dels Països Catalans (sintèticament: genuïns del català, cap al castellà o "atrofiats"), a banda de ser un exponent del mapa de la lleialtat lingüística dels seus parlants, seran d'utilitat als centres de planificació, tant del corpus com de l'estatus, per a orientar les seues polítiques de normalització de la llengua catalana.

Antoni Mas i Miralles
Brauli Montoya Abat
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALONSO, H. & J. SUÏLS (1993) «La morfologia verbal de subjuntiu al Segrià: estudi prospectiu», *Sintagma* 5, pp. 5-17.

ALPERA, L. (1977) «Sociolingüística: un art antic i nou», ITEM 1, pp. 110-113.

ALTURO, N. (1995) «La variació d'haver auxiliar en el català nord-occidental», M. T. TURELL (ed.), pp. 221-255.

ALTURO, N. & T. TURELL (1990) «Linguistic change in El Pont de Suert: The study of variation of /</», *Language Variation and Change* 2/1, pp. 19-30.

— (1991) «Per una sociolingüística de la variació: la lingüística correlacional i la llengua catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 9, pp. 128-131.

ARGENTER, J. A. (1998) «La variació lingüística: el fet i la seva significació», *Caplletra* 25, pp. 11-19.

ARGENTER, J. A. & L. PAYRATÓ (1991) «Towards a pragmatic approach to the study of languages in contact: evidence from language contact in cases in Spain», *Pragmatics* 1/4, pp. 465-480.

BADIA, A. M. (1999) *Les Regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

BASTARDAS, A. & J. SOLER (eds., 1988) *Sociolingüística i llengua catalana*, Barcelona, Empúries.

BIBILONI, G. (1998) «Variació i estàndard», *Caplletra* 25, pp. 163-172.

BERNAT, F. (1991) «Estudi sobre la pronunciació d'erra final a Blanes», *Anuari de Filologia* XIV/2, pp. 23-43.

BONET, E. (2002) «Cliticització», J. SOLÀ *et al.* (eds.), pp. 933-989.

BOIX, E. (1998) «La variació social», *Caplletra* 25, pp. 135-161.

BOIX, E. & L. PAYRATÓ (1994) «Una panoràmica bibliogràfica de la sociolingüística i la pragmàtica catalanes recents (1989-1993)», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, pp. 107-129.

— (1995) «An overview of Catalan sociolinguistics and pragmatics (1989-1996)», *Catalan Review* IX/2, pp. 317-403.

BOIX, E., L. PAYRATÓ & X. VILA (1997) «Espagnol-catalan», H. GOEBL, P. NELDE & Z. STAR (eds.), *Kontaktlinguistik. Contact Linguistics. Linguistique de contact* 2, Berlin-New York, Walter de Gruyter, pp. 1296-1302.

BOIX, E. & F. X. VILA (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.

BRANCHADELL, A. (2002) «Remarques crítiques sobre el Diccionari de sociolingüística», *Els Marges* 69, 53-63.

CABRÉ, R. (1989) «Estudi d'un fenomen de variació lingüística en la parla dels vallencs», en *XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, III, pp. 227-238.

CARRERA, J. (1993) «La pretònica inicial e- a Alguaire», *Anuari de Filologia. Llengua i Literatura Catalanes* XVI/4, pp. 37-72.

— (1999) «Estudi del comportament dels segments /bl/, /gl/ i /r/», L. PAYRATÓ (ed.), pp. 57-74.

— (2001) «La normativització del català modifica els hàbits fonètics dels parlants?», *Llengua & Literatura* 12, pp. 175-199.

—(2002a) «L'estadística en l'anàlisi de la variació fonètica: una aplicació del programa Goldvarb», *Noves SL* (en línia: <http://cultura.gencat.es/llengcat/noves).

—(2002b) «La identitat dels processos de canvi lingüístic. Un cas del lleidatà», E. CASANOVA et al. (eds.), *Estudis del valencià d'ara*, València, Denes, pp. 33-43.

— (2002c) «Fonètica i morfologia a la televisió lleidatana», *Llengua & Literatura* 13, pp. 187-206.

CASANOVA, E. (1999) «El valencià oral del segle XVIII i el factor hivernacle del castellà», *Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, II, pp. 125-145.

COLOMINA, J. (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alacant, Institut d'Estudis Gil-Albert.

— (1992) «El parlar de la Canyada de Biar (l'Alt Vinalopó): un estudi de sociolingüística», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. I, pp. 437-459.

COLÓN, G. (1999) «Per a la data de l'apitxat», *Caplletra* 27, pp. 43-53.

ESCRIVÀ, V. (1993) «Aproximació sociolingüística al procés d'assimilació de la variable [ɫ] àtona final a Oliva. *Actes del Novè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes,* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, III, pp. 121-136.

FERNÁNDEZ, A. M. (1993) «L'epítesi postconsonàntica de mots amb vibrant final a Blanes», *Anuari de Filologia* XVI/4, pp. 73-101.

GIMENO, F. (1975) *Sociolingüística catalana: el habla marinera de Santa Pola* (Tesi doctoral de la Universitat de Múrcia).

— (1984) «Vers una sociolingüística històrica?», *Treballs de sociolingüística catalana* 5, pp. 53-70.

Gimeno, F. & B. Montoya (1989) *Sociolingüística*, València, Universitat de València.

Gómez Molina, J. R. (1986) *Estudio sociolingüístico de la comunidad de habla de Sagunto (Valencia)*, València, Institució Alfons el Magnànim.

Guia d'usos lingüístics. Aspectes gramaticals, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2002.

Grossmann, M. (1989) «La sociolingüística als Països Catalans», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 8, pp. 89-112.

Jiménez, J. (2002) «Altres fenòmens vocàlics en el mot», J. Solà *et al.* (eds.), pp. 169-194.

Labov, W. (1963) «The Social Motivation of a Soud Change», *Word* 19, pp. 273-309.

— (1966) *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, Center for Applied Linguistics, 1982.

Mas, A. (1994) *La substitució lingüística del català (L'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna)*, Alacant, Diputació d'Alacant.

— (2002) *La variació lingüística en la consueta de la Festa d'Elx*, València, Denes.

Mascaró, J. (1985) *Morfologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

Mier, J. Z. (1986) «Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 6, pp. 33-112.

Monjo, J. L. (2001) «Mallorquins i garruts. Una introducció a l'estudi antropològic de la repoblació mallorquina del sud valencià a través de la tradició oral», *Revista valenciana de folclore*, 2, pp. 133-155.

Montoya, B. (1986a) «Al voltant de la substitució i el canvi lingüístic. Els casos d'Elx i Alacant durant la segona meitat del segle xix», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 6, pp. 113-125.

— (1986b) *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant la Edat Moderna*, Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.

— (1989) «Comunicació bilingüe i tractament personal a la Governació d'Oriola durant els segles xvi, xvii i xviii», en *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, València, Generalitat Valenciana, vol. VIII, pp. 631-640.

— (1992) «El sexe masculí és lingüísticament conservador?», *Escola Catalana* 293, pp. 19-22.

— (1993) *Variabilitat i prestigi en el català de Valls i l'Alt Camp*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs.

— (1994) «L'experiència de la sociolingüística de la variació en l'àmbit lingüístic català», *Comunicacions i ponències. Segon Simposi del Professorat de Valencià de l'Ensenyament Mitjà i de l'Educació Secundària Obligatòria*, València, Generalitat Valenciana, pp. 37-40.

— (1995) «L'observació del canvi lingüístic en el català insular», M.T. TURELL, (ed.) pp. 165-219.

— (1999) «La reconstrucció de la llengua oral a partir de la literatura popular escrita dels segles XVIII al XX», *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, II, pp. 147-170.

— (2002) «L'estudi del canvi lingüístic segons la sociolingüística (aplicació a la morfologia del català balear)», A. CANO *et al.* (eds.), *Les claus del canvi lingüístic*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Ajuntament de la Nucia / Caja de Ahorros del Mediterráneo, pp. 276-300.

— (2003) «L'oriolà: una varietat siscentista de la llengua catalana», *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, III, pp. 7-54.

— (2003) «L'observació sociolingüística d'Antoni M. Alcover», *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover (Palma, 17-21 de desembre de 2002),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 483-498.

MONTOYA, B. & F. GIMENO (1995) «*Status quaestionis*: sociolingüística catalana», *Lingüística* 7, pp. 87-138.

MORANT, R. & V. ESCRIVÀ (1987) *L'apitxat de Gandia: un problema sociolingüístic,* Oliva, C.E.I.C. Alfons el Vell.

PALANCA, C. (1987) «Noves consideracions sobre la llengua», *El Temps*, núm. 148, 20-25 d'abril de 1987, pp. 39-40.

PAYRATÓ, L. (ed., 1998) *Oralment. Estudis de la variació funcional*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PLA, J. (1995) «L'obertura de [E] a Barcelona: el xava i altra varietats», M. T. TURELL (ed.), pp. 139-162.

PLAZA, C. (1995) «Lleialtat lingüística, edat i nivell educatiu. La e postònica a la Conca de Barberà», M. T. TURELL (ed.), pp. 117-138.

— (1996) *La parla de la Conca de Barberà*, Tarragona: Diputació de Tarragona.

Pons, L. (1992) *Iodització i apitxament al Vallès*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Pradilla, M. À. (1993) «Un cas de sociolingüística catalana: la pre-palatal sonora benicarlanda», *Actes del Novè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua* i *Literatura Catalanes,* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, III, pp. 143-160.

— (1995) «El desafricament prepalatal intervocàlic al català de transició nord-occidental/valencià», M.T. Turell (ed.), pp. 53-116.

— (2001) «Metodologia sobre la recera. La sociolingüística de la variació: aproximació metodològica» (I) (i II), *Noves SL* (en línia: <http://cultura.gencat.es/llengcat/noves).

— (2002a) «La variació fònica en la llengua catalana: inventari i avaluació metodològica», *Noves SL* (en línia: <http://cultura.gencat.es/llengcat/noves).

— (2002b) «Ensordiment, esprirantització i fenòmens que afecten les sibilants», J. Solà *et al.* (eds.), pp. 287-318.

Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1990.

Robinson, J. L. (1980) «Sociolingüística i variació semàntica: el tractaments en català», *Actes del Cinquè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 619-637.

Romero, S. (1998a) «Aproximació a la variació pronominal àtona en àmbits d'ús oral formals i informals», L. Payrató (ed.), pp. 115-128.

— (1998b) «Variants morfològiques nominals en àmbits orals formals: l'ús dels pronoms febles en català nord-occidental i en català central», *Actes de la Cinquena Trobada de Sociolingüistes Catalans*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 61-68.

— (2002) «Una aproximació a l'estudi dels processos de canvi lingüístic en varietats geogràfiques no prestigioses: el cas de la Conca de Tremp», *Noves SL* (en línia: <http://cultura.gencat.es/llengcat/noves).

Ruaix, J. (1989) «Límits de l'emmudiment de la r», *Punts conflictius de català*, Barcelona: Barcanova.

Ruiz, F., Sanz, R. & J. Solé (2001) *Diccionari de sociolingüística*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

SALVADOR, V. (2001) *Els arxius del discurs. Episodis valencians d'història social de la llengua i la literatura*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SANCHIS GUARNER, M. (1950) *Gramàtica valenciana* [Edició a cura d'A. Ferrando, Barcelona: Alta Fulla, 1993].

— (1965) *Els pobles valencians parlen els uns dels altres. Sector meridional*. Obra completa-3, València, Eliseu Climent, editor, 1982.

SAUSSURE, F. de (1916) *Curs de lingüística general*, Barcelona, Diputació de Barcelona / «la Caixa».

SOLÀ, J. et al. (eds., 2002) *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, volum I.

SOLÉ, J. (2001) *El políedre sociolingüístic*, València, Tres i Quatre.

SOLER, J. (1985) *Language Standardization and Norm Formation in Catalonia* (Tesi doctoral, Indiana University).

TURELL, M. T. (1988) «El comportament lingüístic dels grups socials», A. BASTARDAS & J. SOLER (eds.), pp. 104-132.

— (1995a) «La base teòrica i metodològica de la variació lingüística», TURELL (ed.), pp. 17-49.

— (1995b) «The variationist view-point of variation: evidence from Catalan-speaking communities», *Catalan Review* IX/2, pp. 275-290.

— (ed. 1995) *Sociolingüística de la variació*, Barcelona, Promocions i Publicacions Universitàries.

VALLVERDÚ, F. (1973) *El fet lingüístic com a fet social*. Barcelona, Edicions 62, 1982.

— (1980) *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.

— (1994) «La sociolinguistique en Catalogne dans les années 80», *Lengas. Revue de sociolinguistique* 35, pp. 11-26.

VIAPLANA, J. (ed.) (1998) «Variació lingüística». *Caplletra* 25, València/Barcelona, IIFV-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

WEINREICH, U., W. LABOV, & M. I. HERZOG (1968) «Empirical Foundations for a Theory of Language Change», en W. P. LEHMANN & Y. MALKIEL (eds.), *Directions for Historical Linguistics: A Symposium*, Austin, University of Texas Press, pp. 95-195.

Espinal, M. Teresa (2004): *Diccionari de sinònims de frases fetes.* Barcelona, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Publicacions de la Universitat de València i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. CD-ROM incorporat.

La col·laboració entre tres de les editorials que més han fet per divulgar els treballs, les tesis i els estudis dels investigadors i acadèmics en llengua catalana, i el treball d'una lingüista i professora universitària de prestigi reconegut han donat com a resultat aquesta obra, que és el fruit de més de vint anys de feina i de les aportacions d'un grup d'estimuladors intel·lectuals, col·laboradors i assessors lingüístics i informàtics.

El diccionari, tal com s'indica en el títol, és un diccionari de sinònims; però d'uns sinònims no inventariats fins ara, els de les frases fetes. Potser hauríem de començar dient que el concepte de "frase feta" que Espinal adopta és ampli, abraça totes les expressions supralèxiques —formades per més d'una paraula— que constitueixen una forma lingüística estereotipada del català. Per tant, hi entren grups de mots amb un procés de lexicalització molt alt, com ara *de set soles* o *aixecar la llebre,* i d'altres amb una lexicalització incipient, com ara *bústia de veu* o *fotre canya.* I s'hi inventarien des de mots compostos com ara *xim-xim,* o sintagmes com *mare de lloguer,* fins a locucions com *a les palpentes,* col·locacions o ocurrències com *bon rotllo,* o oracions com *estar tocat de l'ala.* En total s'hi classifiquen 15.500 expressions lexicalitzades en 18.850 fitxes. Hi ha hagut d'haver, doncs, un criteri fins a un cert punt subjectiu a l'hora de decidir quina expressió mereix la consideració d'estable i, per tant, ser-hi inclosa. Per exemple, s'han exclòs els refranys en general però se n'han respectat alguns que tenen una relació directa amb alguna expressió lexicalitzada, com ara *O tots moros o tots cristians*.

En tenir l'estructura d'un diccionari de sinònims, el DSFF permet de trobar juntes les formes amb significats equivalents, a sota del concepte que els és comú. Per exemple DIVERTIR-SE inclou *anar a córrer-la*, *anar de farra*, *anar de marxa*, *anar de parranda*, *anar de ronda*, *anar de tronc*, *xalar-se-la* i *passar-se-la bé*; a més d'expressions que s'hi relacionen, com *divertir-se com un gos* o *fer el fadrinatge.* Això permet la

localització de les variants que poden anar en un mateix context perquè tenen un significat gairebé igual.

El DSFF, doncs, a més de ser un diccionari de sinònims també és un diccionari conceptual, en què les entrades s'han agrupat a sota de conceptes que tenen a veure amb activitats (per ex. *abundar*), processos (per ex. *abundantment*) i estats (per ex. *abundant*). Així, el concepte DESAPROVAR inclou *arrufar el nas*, *arrufar les celles, tocar l'ase* i *trobar taps*, totes expressions sinònimes de la mateixa activitat. Ultra les relacions de sinonímia, també s'hi indiquen les d'homonímia (per exemple, entre *explotar algú,* que es materialitza en l'expressió *treure-li la cera de l'orella*, i *explotar alguna cosa*, que ho fa en *fer llufa*), polisèmia (per exemple, de *cobrir-se de glòria*, que tant pot voler dir *triomfar* com *fracassar*), i antonímia (per exemple entre *viu com una centella* i *d'efectes retardats*). També s'hi poden localitzar alguns hiperònims, del tipus *parlar,* que tot sol conté 68 expressions.

La informació de les fitxes incloses dins de cada concepte és molt completa. Dóna dades gramaticals i lingüístiques de cada expressió lexicalitzada, dins i a continuació de la seva entrada en negreta. Concretament, sobre:

A) Els arguments que l'acompanyen, indicats entre parèntesis en el mateix lema, per exemple *donar una salut d'aigua (a algú)*, que marca la presència necessària de l'objecte indirecte.

B) La categoria gramatical d'acord amb els elements constituents que té, no de la funció sintàctica habitual de l'expressió. Així, *a cop calent* va seguida de SP, que indica que la locució és un sintagma preposicional, i no pas de SAdv, funció que té habitualment, com en *Va rebre una forta pedregada*, *però a cop calent no va sentir-se de la ferida.*

C) La definició o les definicions que n'expliquen el significat. En l'expressió *a cop calent* seria "acabant de rebre un cop o una ferida".

D) Les fonts d'on s'ha extret l'expressió, sobretot el *Diccionari de la Llengua Catalana* i el *Diccionari Castellà-Català* de l'Enciclopèdia Catalana (EC), el *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el *Diccionari de Sinònims* de Franquesa (F) i el *Diccionari de Locucions i Frases Fetes* de Raspall i Martí (R-M).

E) L'exemple o els exemples, en cursiva, per a facilitar-ne la contextualització, i també amb la font si no són de l'equip de redacció.

F) Els sinònims, en negreta després d'una fletxa.

G) Altres mots amb relacions lèxiques amb els descrits (antònims, inversions, i per extensió) després d'un triangle.

H) Les variants dialectals geogràfiques, diferents del català central, si escau, després d'un cercle. Com *estar amb sos cabells drets* dins d'*estar amb els cabells de punta.*

I) El marcatge dialectal, si escau, entre parèntesis. En el cas anterior s'indica (Mall., Men.) i la font d'on s'ha obtingut aquesta dada.

J) Les notes d'ús, si escau. Per exemple, sobre el temps verbal, la persona gramatical, el tipus de verb i els quantificadors, pronoms, adjectius possessius o adjectius numerals amb què se sol construir. Per exemple, a *ésser flors i violes* s'hi recorda que també es pot usar amb el verb *semblar.*

K) La informació morfològica, si és interessant. Com ara, si és un mot compost o reduplicatiu.

L) La naturalesa no normativa, segons el diccionari de l'IEC, d'algun dels mots que la formen, si escau.

M) La informació etimològica, posat que es tracti de llatinismes, anglicismes o arabismes.

És fàcil deduir, doncs, que amb tanta informació les expressions, fins i tot les més inusuals, esdevenen molt clares. Així, si ens topem amb *estar al Jesús* i no sabem com interpretar-la o aplicar-la, podem veure en la seva fitxa que vol dir "estar a les beceroles, al principi d'una cosa que s'ha d'aprendre", i que un context possible en què pot aparèixer és "referent a aquesta qüestió estic al Jesús; no en sé ni una paraula". La frase feta se'ns fa, doncs, completament comprensible i utilitzable.

El fet que les expressions estiguin incloses dins de conceptes ordenats alfabèticament pot fer pensar que no és gens fàcil trobar-ne la fitxa corresponent; però no és així gràcies a una segona part del diccionari que és documental. En la primera part, els conceptes condicionen l'ordenació; però en la segona se'ns ofereixen les 15.500 expressions, ordenades alfabèticament.

Si les propietats que els especialistes, com I. González Rey (*La phraséologie du français*, Toulouse, 2002, Presses Universitaires du Mirail), atribueixen a les expressions fraseològiques solen ser: la supralexicalitat (presència de més d'un mot), l'alta freqüència de coaparició dels formants, la fixesa (exigència d'una estructura invariable), la institucionalització (ser acceptades i adoptades per una comunitat), la connotació (generació d'inferències gràcies a figures d'estil com la metàfora o la sinècdoque), l'opacitat (del significat primer dels mots que la formen) i la modelització (que siguin model de construccions noves), és fàcil deduir que limitar l'abast del concepte i la seva aplicació no haurà estat una empresa fàcil. En aquest sentit el DSFF adopta un criteri ampli i ajunta dins del terme "frase feta" allò que altres diccionaris, com el Martí-

Raspall per exemple, s'havien preocupat molt de diferenciar: a) "locució" (*amb el cor a la mà)* i b) "frase feta" (*ensenyar-li la pota (a algú)*). Però no s'atura aquí, sinó que també té en compte allò que encara no estava sistematitzat en la llengua catalana: les col·locacions o ocurrències (*dona de la vida*, *marea negra*, *via fèrria...*). De vegades, fins i tot s'hi troben expressions col·loquials com (*caigui qui caigui, que vagi bé*, *ves per on*, *xoca-la...*) que correspondrien a allò que Òscar Bladas anomena en la seva tesi doctoral (*Les rutines de parla en el català col·loquial*, Universitat de Barcelona) *rutines conversacionals*, i que també diferencia clarament de les altres formes.

Aquesta amalgama resultarà pràctica per a l'usuari del DSFF, que no atendrà a classificacions teòriques sinó al caràcter supralèxic de l'expressió que cerca, que s'adreçarà a aquest diccionari i no pas a un de sinònims tradicional perquè pensarà que necessita una solució o equivalència amb més d'un mot. Trobar *encara que* dins del concepte ENCARA o *per sort* dins d'AFORTUNADAMENT no sembla una cosa gaire útil però té l'interès de poder localitzar còmodament, a continuació, quines altres formes apareixen dins del mateix concepte com a sinònimes seves i de tenir, per tant, més locucions a l'abast per situar en el mateix context. A més, la possibilitat de recórrer al CD per fer cerques a partir d'expressions, conceptes o mots clau, fa que el diccionari guanyi en aplicabilitat.

En la introducció queda ben clar que el DSFF treballa amb materials recollits per altres obres lexicogràfiques i no pas amb corpus actuals de la llengua escrita i la llengua oral. És veritat, però, que s'ha fet un esforç per actualitzar el repertori a partir de l'afegiment d'un 8,2% de fitxes que contenen informació pròpia de l'equip de redacció. Fitxes com ara les de: *tirar-se a sobre (d'algú), viure als llimbs, anar sobrat (d'alguna cosa), a mansalva, trencar el motlle, al més aviat possible, estar torrat (algú), mal tanto, germà polític, deixar (algú o alguna cosa) per inútil, al punt, fer una ullada a, fer país, ple a rebentar, ésser de poble, fer el capullo, buidar el pap...* —que provenen sobretot de la llengua oral. Potser això fa que, si ens acostem a textos escrits actuals, per exemple periodístics, ens trobem amb un seguit d'expressions que no hi són recollides però que són usades habitualment pels professionals, com ara: *a la contra*, *al límit*, *amb la vista posada en (alguna cosa)*, *en fred* (SAdv), *entrar en el joc*, *seguir la corda (a algú)*, *estavellar-se contra les roques*, *fer història*, *fer passos enrere*, *ocupar la butaca (d'algú)*, *passar consulta*, *patent de cors*, *posar peròs (a algú o a alguna cosa)*, *posar en contacte*, *rentat de diners*, *sortir a la palestra*, *sortir (amb algú)* o *superar amb nota*, entre d'altres.

L'equip de redacció i, al capdavant, Espinal han hagut de prendre decisions per destriar el gra de la palla i no ha de semblar estrany, doncs, que en alguns casos no s'entengui gaire el resultat final. Per exemple, com és que s'inventaria *de més* i no *de*

menys —seguint l'opció d'alguns diccionaris—, quan *N'he comptat dos de més* es dóna com a exemple i, d'entrada, sembla tan natural com *N'he comptat dos de menys?*

En alguns casos, a més, potser s'hauria pogut ampliar el significat de la frase feta, com en *donar cos (a alguna cosa),* que està entrada dins d'ESPESSEIR, sense font —cosa que ens fa pensar que és de l'equip de redacció—, amb els exemples: *Què deuen fer per donar cos a aquest vi?* i *Dóna cos a les farinetes perquè tan líquides no se les menjarà*, i no es diu res del significat EXECUTAR, que és força habitual, com en *Els tècnics donaran cos a aquest projecte*. O en *anar-se'n al llit*, de què s'admet la definició de l'IEC i de l'EC "anar a dormir/anar a jeure al llit, especialment per dormir", i que potser hauria merescut una definició clara i separada dins del concepte COPULAR, en què sí que s'admeten, per contra, *consumar el matrimoni* o *fer l'amor*. En canvi, d'altres expressions, se'n podria discutir l'abast, per exemple *pensat amb el cul* dins d'ABSURD, que admet la variant *fet amb el cul,* potser hauria estat millor entrar-la com una locució *amb el cul,* ja que pot aparèixer combinada amb un seguit de verbs diferents: *pensat, fet, tocat* (referint-se a la música)*, dibuixat, escrit, programat...*

La feina que ha fet possible el DSFF és tan ingent que totes aquestes observacions no redueixen gens ni mica el valor global de l'obra. Ben al contrari, volen posar de manifest que Espinal ha dut a terme un treball de sistematització, descripció i classificació que només una professional amb un bagatge filològic i lingüístic com el seu podia portar a cap. L'arreplega, sistematització i descripció de cada expressió deu haver estat molt laboriosa, ja que l'equip se les ha hagut d'haver amb un *continuum* molt complex i extens. Però, malgrat tot, la lingüista ha construït l'estructura i els fonaments d'un edifici en creixement constant i amb influències foranes molt importants.

De fet, a la vista de les dades recollides, es fa inevitable pensar en l'elaboració d'un diccionari castellà-català de frases fetes. Només cal repassar les publicacions periòdiques i escoltar els mitjans audiovisuals per adonar-se'n de fins a quin punt ens fa falta que aquesta aportació, tan important per a la nostra llengua, tingui continuïtat.

Margarida Bassols Puig
Universitat Autònoma de Barcelona

Diccionari Ballesta de Gramàtica Generativa, Monografia del *Catalan Journal of Linguistics,* Servei de Publicacions de la UAB, Bellaterra, 2004.*

Tot i que sonarà a clixé, se'm fa força difícil mirar de presentar de manera abreujada les diferents característiques del *Diccionari Ballesta de Gramàtica Generativa* de Xavier Villalba (DBGG), que van des d'una codificació laboriosa de l'aparell tècnic que la gramàtica generativa ha anat gestant en els seus gairebé cinquanta anys de vida fins a una estructura accessible i manejable, passant per una continuació fluida i respectuosa —gairebé antihiàtica— de la tasca encetada per en Joan-Manuel Ballesta ara fa més de deu anys.

Abans de començar a revisar el DBGG, però, crec que cal destacar, per sobre de qualsevol altre aspecte, la pertinència d'obres d'aquest tipus en el panorama lingüístic actual. Només cal fer un cop d'ull als canvis teòrics i terminològics dins el marc generatiu per adonar-se que aquest corrent lingüístic, caracteritzat, entre altres coses, pel seu dinamisme (fet que sovint ha suscitat crítiques sense massa fonament), necessita un impuls bibliogràfic com el que pretén el DBGG. És en un escenari com aquest on les següents paraules de Chomsky prenen sentit:

> Dins l'estudi de la gramàtica generativa hi ha hagut molts canvis i diferències d'opinió; sovint s'ha tornat a idees que havien estat abandonades i que s'han reconstruït des d'un punt de vista diferent. Evidentment, això és un fenomen que indica que aquesta disciplina és viva, malgrat que a vegades, sorprenentment, s'ha interpretat com si fos una deficiència important. Chomsky (1986: 13)

Certament, els canvis que ha experimentat el generativisme en els darrers dotze o tretze anys amb el desenvolupament de l'anomenat *Programa Minimista* han estat acompanyats d'una profunda revisió de les diferents eines d'anàlisi i terminologia pertanyents a estadis anteriors, sovint provocant-ne l'eliminació (en el domini de la sintaxi, resulta especialment destacable la desaparició de l'ubic mecanisme de *recció*, autèntica franquícia del model preminimista de *Recció i Lligam*). Aquests canvis, lluny de modificar l'essència filosòfica o teòrica del generativisme, l'han refermada, permetent-

* Vull agrair a la Dra. Gemma Rigau el seu suport, ajuda i paciència durant el desenvolupament d'aquesta ressenya. Aquest treball ha estat possible gràcies als ajuts del MCyT i FEDER (BFF2003-08364-C02-02) i de la Generalitat de Catalunya (2001SGR00150).

nos de plantejar qüestions que fins al moment eren inimaginables, i no només en lingüística teòrica, sinó en qualsevol altra disciplina científica. Si ens centrem en la part terminològica, és cert que el minimisme ha donat peu a l'incorporació de nous termes, alguns dels quals són només noves fórmules de designar nocions antigues (aquest és el cas de les *fases*, contrapartides minimistes dels antics *cicles* o *barreres*), mentre que d'altres constitueixen novetats genuïnes (com les operacions de *fusió* i *concordança*, o el sistema de comprovació de trets articulat al voltant de *sondes* i *metes*).

En aquest context, el DBGG sorgeix com un intent de disposar i actualitzar el total de la nomenclatura generativista, però crec que no és només això, ja que, per factors exògens, també sembla veure's obligat a omplir el buit bibliogràfic dels últims anys. Com que aquesta és la impressió que tinc, en aquesta ressenya, doncs, miraré de parlar, a més a més dels aspectes substantius del DBGG (és a dir, els que legitimen que aquestes quatre ratlles apareguin en un apartat de ressenyes), d'aquells que trascendeixen allò lexicogràfic, i precisament començaré pels segons.

1. Dos diccionaris, un projecte comú

El DBGG de Xavier Villaba inagura la sèrie de monografies dels *Catalan Journals of Linguistics*, i ho fa reprenent el projecte del *Diccionari de gramàtica generativo-transformacional* (DGGT) de Joan-Manuel Ballesta, el qual, tot i veure's sotmès a una profunda actualització, ha vist respectats els seus objectius principals: d'una banda, constituir una obra normalitzadora, capaç d'establir un llistat dels termes del generativisme en català i, de l'altra, servir de manual de consulta per als estudiants (i investigadors) d'àmbit universitari. Em sembla que tots dos objectius estan vinculats, d'una manera o una altra, amb el vacil·lant grau d'implantació que els estudis generativistes ha tingut dintre de les nostres fronteres, com s'assenyala a Brucart (2000). Aquest lingüista fa notar que, tot i tenir una ràpida rebuda als anys setanta i disposar actualment de focus estables d'investigació (els de Barcelona, Madrid i el País Basc, principalment), el generativisme va patir un lleu retrocés en el panorama lingüístic peninsular coincidint amb els canvis que van donar lloc, ara fa més de vint anys, al marc de recerca actual: el model de *Principis i Paràmetres* (cf. Chomsky (1981), Chomsky (1995: cap. 1)). Aquests fets, juntament amb l'orfenesa tant d'una obra que, com la dels diccionaris Ballesta, hagi permès l'ús d'un vocabulari comú com d'un manual teòric acceptat de manera unànime, augmenten el valor dels esforços invertits en el DBGG. Quant al segon objectiu (i.e., servir de manual per a estudiants i investigadors), trobo que també en aquest sentit era imperatiu poder disposar d'un

treball d'aquestes característiques, atès que, deixant de banda la traducció catalana de Chomsky (1995), el minimisme, que jo sàpiga, ha tingut un ressò bibliogràfic pràcticament clandestí. Però aquesta és una situació que tampoc no és nova a nivell peninsular, on, mentre esperem amb impaciència el manual Eguren i Fernández-Soriano (2004), han estat comptades excepcions els Demonte (1989), Longa i Lorenzo (1995) i Ramos (1992), juntament amb el ja clàssic Hernanz i Brucart (1987), encara que la millor referència d'introducció al generativisme continua essent, avui dia, la traducció per part del Grup de Gramàtica Teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona del manual de la Liliane Haegeman (cf. Haegeman (1991)). Tenint això en compte, és evident que els estudiants i investigadors necessitaven (és a dir, necessitàvem) urgentment tenir accés a una obra dins la qual, a més a més de trobar la traducció dels termes que apareixen en la bibliografia anglesa (i estic parlant, sense exagerar, del 99,9% del total, entre manuals, articles i revistes especialitzades), disposéssim d'una definició acurada que, en molts dels casos, es veiés complementada amb un resum de les diferents versions o propostes que sobre una mateixa operació o mecanisme concret han anat apareixent al mercat. En són un bon exemple les nocions de *c-comandament* o *materialització*, que han sofert modificacions i debats molt interessants en els últims anys.

2. L'estructura interna del DBGG

En relació als aspectes arquitectònics i substantius, el DBGG no només constitueix una mera ampliació del nombre d'entrades respecte al diccionari original (que també ho és, perquè s'ha passat de les 774 de l'original a 1016 —aproximadament un 37% d'increment), sinó que és una versió que revisa i engreixa el cabal lèxic generativista, incorporant, en morfosintaxi, la terminologia del *Programa Minimista* estrictament parlant (cf. Chomsky (1995; 2000), bàsicament) i la *Morfologia Distribuïda* (cf. Halle i Marantz (1993)), i, en fonologia, la de la *Teoria de la Optimitat*[1] (cf. Prince i Smolensky (1993) i Kager (1999)), sense oblidar-se de termes provinents de la semàntica formal, que, *stricto sensu*, no han pertangut al generativisme més ortodoxe, però que s'hi ha vinculat gràcies al contacte, entre altres, amb la tradició semantista que es desenvolupa al cercle de la Universitat de Massachusetts a Amherst (Boston). Així doncs, el lector hi trobarà, juntament amb termes de tota la vida com *recció*, *categoria*

1. Si bé és cert que el marc de la optimitat s'ha circumscrit de manera preferent al domini de la fonologia, hi ha hagut estudis que han mirat d'aplicar aquest marc teòric a fenòmens sintàctics (cf. Barbosa *et al.*. (1998)).

buida o *abast*, herència del generativisme dels anys setanta i vuitanta, gran part de la terminologia minimista. No obstant això, s'hi troben a faltar algunes nocions pertanyents tant a models preminimistes (e.g., *estructura argumental* (cf. Chomsky (1981), Hale i Keyser (2002), Mateu (2002)) o *criteri* (cf. Rizzi (1997)), com al minimisme d'última hora (e.g., la distinció entre *fase forta* i *fase feble* (cf. Chomsky (2001; 2004)), les varietats de *fusió* (*merge*) que Chomsky etiqueta *set-merge* i *pair-merge* (cf. Chomsky (2000; 2001; 2004)), l'operació de *tucking-in* (cf. Richards (1997)), o el *sideward movement* (cf. Nunes (2001; 2004)). En relació a les últimes nocions, les més recents, s'ha de dir que són aspectes de la teoria que estan suscitant molta polèmica i bibliografia, i sobre els quals no hi ha encara un consens general. Perquè se'n facin una idea: Chomsky (2000; 2001) defensava que les *fases fortes* eren S*V*—sintagma verbal— i SC —sintagma complementador—, però en els últims manuscrits i xerrades ha especulat que també SD —sintagma determinant— pot ser *fase forta*, i tot això sense parlar dels autors que han defensat, de manera raonada, que tant ST —sintagma (de) temps— (cf. Uriagereka (2002)) com qualsevol tipus d'operació sintàctica és fase (cf. Epstein i Seely (2002)).

A nivell estructural i funcional, la novetat més important del DBGG en relació amb el seu antecessor és l'adopció d'una macroestructura doble, on les formes derivades (com *dislocar a l'esquerra amb clític* i *dislocat a l'esquerra amb clític*) apareixen a continuació de la primitiva (en aquest cas, *dislocació a l'esquerra amb clític*), eliminant les monòtones definicions de tipus morfosemàntic "acció i efecte de X" o'"pertanyent o relatiu a Y", desproveïdes de cap tipus d'informació lèxica rellevant. També hi han hagut modificacions encertades en l'ordenació de les entrades, que ignoren determinats prefixos, com la "c" de "c-comandament" o la "l" de "L-Related", sense que això tingui repercussions en el format dels termes anglesos a l'índex, amb la qual cosa el lector pot anar-hi a buscar tranquil·lament "c-command", "L-Related position" o "G-marking" per les lletres que encapçalen aquests termes: la ce, la ela i la ge, respectivament.

Pel que fa al contigut de cadascun dels lemes, han sofert modificacions que afavoreixen una lectura amena, sense deixar de banda una descripció acurada i senzilla (si la contradicció és admisible), que intenta equilibrar els components teòric i empíric, imprescindibles perquè una noció sigui entesa amb facilitat. Així, en un elevat nombre d'entrades s'aporten exemples, com ara de *paper temàtic de causa*, de l'oposició crucial entre *categoria* i *segment*, o de *predicat individual*. Sens dubte, trobo que un aspecte remarcable del DBGG (que en aquest sentit és més que un simple diccionari, literalment) és el fet que bastants de les entrades recullen els debats que hi ha hagut a la bibliografia sobre determinats aspectes, operacions o mecanismes, o sobre si actualment n'hi ha més d'una proposta. Un bon exemple n'és la noció de *materialització*

(*spell-out*), que ha passat de ser una regla o operació (això depén dels autors) que opera en un únic punt de la derivació (com succeïa al primer minimisme (el de Chomsky (1995)) a una que pot aplicar-se tantes vegades com sigui necessari, ja sigui per motius de convergència fonològica (aquesta és la idea defensada per Uriagereka (1999)), ja sigui per criteris d'economia computacional (aquest és el principal argument de Chomsky (2001; 2004)). Òbviament, aquesta organització interna de les entrades —interessant i atractiva per al lector especialitzat— és arriscada, ja que té com a conseqüència directa afavorir asimetries, segurament resultat de la mateixa dinàmica d'un programa de recerca científica com el generativisme, on algunes nocions tècniques queden injustament preterides, si les comparem amb altres.

No em queda res més a dir sobre els aspectes purament objectius del DBGG, però no puc tancar aquesta ressenya sense fer una reflexió de caire més personal. En Xavier Villalba conclou la introducció del DBGG amb unes línies que barregen el desànim lúcid amb la perseverància sisífica (si la contradicció és admissible):

> El tombant del mil·leni ha marcat un punt trascendental no tan sols en el desenvolupament de la gramàtica generativa, sinó també, desgraciadament, en la precària situació de la llengua catalana i en la trajectòria dels estudis humanístics en general i dels lingüístics en particular. Davant d'aquesta situació de crisi –això és, de canvi-, el desànim pot dur a pensar que aquesta obra és necessàriament el fruit d'un esforç inœtil –un pensament que no negaré que alguna vegada m'ha voltat pel cap. Sense ànim de convèncer ningœ del contrari ni de caure en un elogi de voluntarisme, simplement voldria expressar que mantinc l'esperança d'haver pogut contribuir a empènyer el carro de la gramàtica generativa en llengua catalana una mica més enllà d'on el va haver de deixar en Joan-Manuel Ballesta. (DBGG: 15).

Com Sísif, en Xavier Villalba sempre ha insistit a empènyer el carro de la gramàtica generativa una vegada i una altra (i aquesta no és pas una tasca fàcil, per diversos motius que no vénen al cas), sense importar-li haver de tornar a la casella de sortida i tornar a començar. Encara ens queda molt camí per recórrer fins que no s'aconsegueixi que els estudis estrictament lingüístics (o biolingüístics, millor dit) ocupin el lloc que els correspon per dret. Tot això és cert, però no és menys cert que en queda menys gràcies a en Xavier Villalba i el seu DBGG.

Àngel J. Gallego
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BARBOSA, P. *et al.* (1998): *Is the Best Good Enough? Optimality and Competition in Syntax,* Cambridge (Mass.): The MIT Press.

BRUCART, J. M. (1986): «Algunes reflexions sobre l'evolució de la gramàtica generativa», *Els Marges* 33, pp. 27-76.

— (2000): «25 años de Sintaxis española», dins BARGALLÓ, M. I GARRIGA, C. eds., *25 años de investigación en la lengua española*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, pp. 111-188.

CHOMSKY, N. (1981): *Lectures on Government and Binding,* Dordrecht, Foris.

— (1986): *Knowledge of Language: Its Nature, Origins and Use*, New York, Praeger.

— (1995): *The Minimalist Program*, Cambridge (Mass.), The MIT Press. [Traducció catalana d'Anna Gavarró, Josep Quer, Joana Rosselló i Jaume Solà: *El programa minimista. Els escrits de Chomsky*, Barcelona, Ariel (1998)]

— (2000): «Minimalist Inquiries: The Framework», dins MARTIN, R., MICHAELS, D. I URIAGEREKA, J. eds., *Step by Step. Essays on Minimalist Syntax in Honour of Howard Lasnik*, Cambridge (Mass.), The MIT Press, pp. 89-155.

— (2001): «Derivation by Phase», dins KENSTOWICZ, M. ed., *Ken Hale: A Life in Language*, Cambridge, The MIT Press, pp. 1-52.

— (2004): «Beyond Explanatory Adequacy», dins BELLETTI, A. ed., *Structures and Beyond. The Cartography of Syntactic Structures,* Oxford, Oxford University Press, vol. 3.

DEMONTE, V. (1989): *Teoría sintáctica: de las estructuras a la rección*, Madrid, Síntesis.

EGUREN, L. i FERNÁNDEZ-SORIANO, O. (2004): *Introducción a una sintaxis minimista*, Madrid, Gredos.

EPSTEIN, S. i HORNSTEIN, N. (1999): *Working Minimalism,* Cambridge (Mass.), The MIT Press.

EPSTEIN, S. i SEELY, T. (2002): «Rule Applications as Cycles in a Level-free Syntax», dins EPSTEIN, S. i SEELY, T. eds., *Derivation and Explanation in the Minimalist Program*, Malden (Mass.), Blackwell, pp. 65-89.

HAEGEMAN, L. (1991): *Introduction to Government and Binding Theory*, Oxford, Blackwell. [Traducció catalana del Grup de Gramàtica Teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona, *Teoria de la recció i del lligam. Introducció a la sintaxi generativa*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana (1993)]

HALE, K. i KEYSER, S. J. (2002): *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*, Cambridge (Mass.), The MIT Press.

HALLE, M. i MARANTZ, A. (1993): «Distributed Morphology and the Pieces of Inflection», dins HALE, K. & KEYSER, S. J. eds., *The View from the Building 20. Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*, Cambridge (Mass.),The MIT Press, pp. 111-176.

HERNANZ, Ma. Ll. i BRUCART, J. M. (1987): *La sintaxis. 1. Principios teóricos. La oración simple*, Barcelona, Crítica.

KAGER, R. (1999): *Optimality Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.

LONGA, V. i LORENZO, G. (1996): *Introducción a la sintaxis generativa*, Madrid, Alianza.

MATEU, J. (2002): *Argument Structure: Relational construal at the Syntax-Semantic Interface*, Tesi doctoral, UAB.

NUNES, J. (2001): «Sideward Movement», *Linguistic Inquiry* 32.2, pp. 304-344.

— (2004): *Linearization of Chains and Sideward Movement*, Cambridge (Mass.), The MIT Press.

PRINCE, A. i SMOLENSKY, P. (1993): «Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar», *Technical Report n. 2*, Rutgers University Center for Cognitive Science.

RAMOS, J. R. (1992): *Introducció a la sintaxi. Anàlisi categorial i funcional de l'oració simple*, Tàndem, València.

RICHARDS, N. (1997): *What Moves Where When in Which Language?*, Tesi doctoral, MIT.

RIZZI, L. (1997): «The Fine Structure of The Left Periphery», dins HAEGEMAN, L. ed., *Elements of Grammar. Handbook in Generative Syntax*, Dordrecht, Kluwer, pp. 281-337.

URIAGEREKA, J. (1999): «Multiple Spell-out», dins EPSTEIN, S. i HORNSTEIN, N. eds., pp. 251-282.

— (2002): «Minimal Restrictions on Basque Movements», dins URIAGEREKA, J., *Derivations: Exploring the Dynamics of Syntax*, London i New York, Routledge, pp. 86-114.

Ferran Carbó-Vicent Simbor, *Literatura catalana del siglo XX,* Síntesis, Madrid, 2006, Madrid.

Dins l'àmbit de la literatura no és massa freqüent l'aparició de manuals dedicats a l'estudi de períodes estrictament contemporanis, potser a causa de la dificultat evident que suposa l'apropament crític a una literatura pràcticament encara en construcció i, per tant, de difícil percepció global. A hores d'ara, però, era del tot necessari que es pogués comptar amb un treball que oferís un ampli panorama de la literatura catalana actual i disposar, per fi, d'una visió completa i actualitzada d'un període tan complex i determinant per a les lletres com és aquest. En aquest sentit, *Literatura catalana del siglo XX,* de Ferran Carbó i Vicent Simbor, ompli un important buit dins dels estudis de literatura, tradicionalment reticents a dur a terme un treball d'aquestes característiques.

En el llibre, els dos autors emprenen la difícil tasca d'oferir-nos una síntesi completa i actualitzada de la literatura catalana del XX —fins als inicis del segle actual— i, a partir del context històric i l'evolució cultural, s'estudien els diversos moviments literaris, gèneres i autors més rellevants d'aquest segle, dedicant-hi especial atenció, però, a aquelles figures que tenen una incidència més important durant el període estudiat. La llarga experiència dels autors com a professors d'universitat —tots dos són catedràtics de Filologia Catalana a la Universitat de València—, s'evidencia en la concepció de l'obra, de to marcadament divulgatiu, encara que això no és obstacle perquè es confeccione un treball rigorós i coherent, posant així en evidència l'extensa trajectòria investigadora de Carbó i Simbor, centrada particularment en l'anàlisi de la literatura catalana contemporània. De fet, Ferran Carbó s'ha dedicat preferentment a l'anàlisi de la poesia i el teatre, mentre que Vicent Simbor és especialista en la novelála. Aquesta doble vessant dels investigadors propicia que el present llibre oferesca una panoràmica de conjunt i ben equilibrada del període estudiat i permet que el lector aprofundesca en la coneixença de la recent història literària i cultural catalana.

El autors han estructurat el llibre en tres parts clarament diferenciades, en funció del plantejament lineal de la història literària. La primera part es dedica a la literatura compresa entre el canvi de segle i la guerra civil; la segona s'ocupa de la postguerra i els intents de reconstrucció del circuit literari entre el 1939 i el 1968 i, finalment, la tercera part abraça des dels anys setanta fins a l'actualitat. Els autors palesen un especial interès, però, per oferir una visió de conjunt del fet literari, i la tria d'un eix cronològic front a una possible organització geogràfica els ha permès, precisament, aconseguir un objectiu que, d'altra manera, hauria estat difícilment assolible. Totes tres parts tenen

en comú, alhora, el fet d'anar precedides per una introducció als contextos històrics i culturals en què s'insereixen, si bé cada part mereix més tard un tractament diferenciat depenent de les seues característiques particulars. Així, a la primera part, "El esfuerzo por la normalización del circuito literario y por la actualización literaria: del cambio de siglo a 1939", que se centra en una època caracteritzada pels esforços realitzats per aconseguir la normalització estètica i infraestructural, s'estudia com gràcies a la modernització política i social que arriba amb el nou segle s'aconsegueix per fi una mínima aparença de normalitat pel que fa a l'estructura editorial. S'analitzen aquí els principals moviments estètics de l'etapa, açò és, el *Modernisme, Noucentisme,* l'*Avanguardisme* i la literatura de preguerra, units per l'objectiu comœ d'aconseguir l'actualització estètica i la connexió amb la literatura europea, resseguint després, dins de cada plantejament estètic, els diferents gèneres literaris i els seus autors corresponents.

La desfeta provocada per la guerra civil és el punt de partida de la segona part del llibre, que duu per títol "La posguerra o la reconstrucción desde cero: 1939-1968". L'aniquilació del procés de normalització i actualització literària dut a terme durant el primer terç de segle condiciona els autors a establir una nova organització temàtica en els dos blocs restants del llibre, ja que la manca de moviments literaris forts i definits obliga a una estructuració basada ara en els principals gèneres literaris i no en moviments estètics, tal i com trobàvem a la primera part. D'aquesta manera, ara se'ns permet ser testimonis de l'atzarós procés de represa de l'activitat cultural i, després de dedicar unes observacions al compromís realista, œnic moviment literari significatiu del període, es passa a l'anàlisi particularitzada dels principals gèneres, obres i autors de postguerra, centrant-se així en els esforços que la narrativa, la poesia, el teatre i l'assaig realitzen a fi d'aconseguir la tan desitjada normalització literària.

Finalment la darrera part, "La literatura actual: de 1968 a la actualidad", se centra en el període en què es produeix per fi la consolidació del circuit literari i s'aconsegueix la plena incorporació de la modernitat a la literatura catalana, tan llargament desitjada. És, segurament, allà on trobem la part més engrescadora i ambiciosa del treball ja que proporciona una panoràmica de la literatura catalana completament actualitzada —el llibre es clou al juliol de 2003— mitjançant l'anàlisi de la narrativa, la poesia i el teatre, de manera que l'estudi es mostra, així doncs, perfectament estructurat i equilibrat en la seua configuració.

El treball va acompanyat d'una sèrie d'annexos (un apèndix de textos teòrics i crítics, un índex nominal, un glossari i una cronologia), que faciliten el lector la recerca d'autors i aclareixen alguns termes utilitzats. La cronologia, d'altra banda, articula el marc històric necessari per poder entendre els principals esdeveniments del període, si bé és especialment œtil, però, la incorporació d'un apèndix de textos teòrics i crítics que

ilálustren de primera mà els plantejaments literaris exposats al llarg del llibre i possibiliten l'ampliació i complementació dels continguts per part del lector, mitjançant la lectura directa de textos i autors. Tot plegat, una obra completa i rigorosa, imprescindible per tenir una visió de conjunt de la literatura catalana actual, d'interès no sols per a estudiosos de literatura, sinó per a tot aquell que desitge endinsar-se en el coneixement d'un dels períodes més complexos i interessants de la literatura catalana. Només cal desitjar la prompta aparició del manual també en català.

MARIOLA APARICIO
Universitat de València

Vicent Andrés Estellés. Edició a cura de Ferran Carbó, Enric Balaguer i Lluís Messeguer, (Alacant, 2004, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2004.

El volum *Vicent Andrés Estellés* recull les conferències llegides l'any 2003 a les Universitats de València, d'Alacant i Jaume I amb motiu del desè aniversari de la mort del poeta Vicent Andrés Estellés. El llibre, però, no és tan sols un aplec de diversos estudis commemoratius, sinó un assaig d'aprofundiment en l'obra d'aquesta figura literària, la transcendència de la qual encara no ha estat prou estudiada. Com en tot llibre col·lectiu que tracta sobre un mateix personatge, hi ha coincidències entre alguns dels articles, tot i que cada un d'aquests treballs sigui fruit de plantejaments, de metodologies i de punts de vista diferents. En tot cas, però, aquestes coincidències vénen donades pel fet que l'obra d'Andrés Estellés respon a unes característiques constants en els seus llibres, com són l'œs d'un llenguatge col·loquial, un cert prosaisme, l'erotisme o la conscienciació nacionalista. Aquesta unitat té el mèrit de donar-se en una obra força extensa que, encara que sobretot se circumscriu a la poesia, també abasta altres gèneres literaris.

El llibre s'inicia amb un treball molt documentat de Ferran Carbó sobre "Els inicis de Vicent Andrés Estellés i la poesia dels anys cinquanta". Carbó elabora un panorama complet de les lletres valencianes de la postguerra immediata, època en la qual se situen els començaments de Vicent Andrés Estellés. Així, amb el poemari *El corazón en la mano* el nostre poeta quedà finalista a la segona convocatòria del Premi València de Literatura, que des del 1949 era convocat per la Diputació de València. Però en aquests anys en què Andrés Estellés escriu en castellà ja trobem en català el poema "Voler" (1948). El canvi de llengua constitueix un aspecte important a tenir en

compte, en el qual Carbó assenyala el paper determinant que hi tingué la coneixença de Manuel Sanchis Guarner i de Francesc de Borja Moll el 1951 amb motiu de l'exposició del Diccionari. L'opció lingüística envers el català, en una època d'absoluta castellanització dels àmbits cultes, es consolida entre 1952 i 1953, i dóna lloc als seus quatre primers poemaris –*Ciutat a cau d'orella, La nit, L'amant de tota la vida* i'*Donzell amarg*ü que és premiat a les festes de Cantonigròs el 1956–, vinculats al grup Torre. Aquesta producció inicial és molt abundant, encara que durant molts d'anys restarà impœdiques o incorrectes. Així, la seva poesia amorosa adquireix un sentit revulsiu, sobretot en contrast amb l'ambient repressiu del món de la postguerra. En aquesta lluita contra el pensament gris i contra la moralitat estreta i paralitzadora de l'època, la poesia de Vicent Andrés Estellés esdevé un exemple d'heterodòxia i de potència verbal inusitades. Malgrat la dificultat d'abastar totes les possibilitats del tema amorós en la poesia d'Andrés Estellés, Manel Garcia Grau assaja una classificació dels diferents tipus d'amor que apareixen en el poeta de *Llibre de meravelles*.

El contingut social i patriòtic de l'obra del nostre poeta motiva el treball de Francesc Calafat "Individu, societat i literatura en la poesia de Vicent Andrés Estellés". Calafat aplica a la poesia d'Andrés Estellés uns conceptes que, metodològicament, procedeixen de la teoria política i de la sociologia. Per aquest motiu, parteix d'una anàlisi de la societat de la postguerra i mostra com aquesta es reflecteix en l'obra poètica de l'autor de Burjassot. Calafat considera que, tot i l'interès pel vessant social, el punt central de la poesia de Vicent Andrés Estellés es troba en la defensa de la llibertat individual i de la voluntat personal. Per això, sobretot al *Mural del País Valencià*, punt culminant de la seva poesia –diguem-ne– patriòtica, defensa una societat més justa, en la qual la llibertat és un valor suprem de l'individu. L'article detalla els diversos aspectes que defineixen un poble i que apareixen al *Mural...*: la idea de la transcendència del país més enllà del temps, la responsabilitat colálectiva, el territori com a suport físic de la nació, la llengua, la cultura i els seus protagonistes, etc. Es tracta d'una sèrie de referències que, des del punt de vista sociològic, tenen la funció de cohesionar un poble.

Des d'un aspecte més estrictament lingüístic i literari, Vicent Salvador analitza diversos caires de la poesia de Vicent Andrés Estellés a "L'escriptura estellesiana: claus pragmàtiques". A partir del concepte d'estil i de les aportacions de la pragmàtica, Salvador explica com el poeta "selecciona les peces del trencaclosques, les combina, les articula, les fonamenta i va alçant l'edifici orgullós d'un estil personal que desafia les normes habituals" (pàg. 114). L'amplitud del terreny a explorar per Salvador fa que el seu estudi hagi d'incidir sobre una multitud de trets de l'obra poètica del nostre autor. Així, es refereix al prosaisme de la poesia de Vicent Andrés Estellés, que contrasta amb la seva capacitat versificadora i el seu sentit innat del vers, i al seu coláloquialisme, que

s'explica perquè parla en nom dels altres i el condueix a una rica fraseologia. Tot i haver-hi un plantejament essencialment biogràfic, Vicent Andrés Estellés es presenta com un membre més de la colálectivitat, com un home del poble del qual se sent part. L'erotisme estellesià, que es correspon amb la reivindicació de la corporeïtat i del fisiologisme, produeix en la seva poesia un abundant lèxic referit al cos humà. Per altra part, és evident que el poeta de Burjassot es caracteritza per un llenguatge poètic en el qual, a més dels trets ja esmentats, destaca el poc ús de la metàfora enfront de la preponderància de la metonímia, juntament amb l'adjectivació inesperada, la combinació d'adjectius amb adverbis acabats en –ment, l'ús dels quantificadors, etc. Ja en el nivell del que Salvador denomina "macroestructures expressives", Vicent Andrés Estellés, tot seguint l'exemple d'Ausias March, pretén oferir una imatge pròpia davant el lector, alhora que vol mostrar en espectacle el que narra i vincular la seva obra a una consigna cívica.

Precisament, una de les constants de la poesia de Vicent Andrés Estellés és la gran presència de referències a obres d'altres autors. Mariola Aparicio estudia aquest caire a la ponència titulada "Intertextualitat en l'obra de Vicent Andrés Estellés", on es refereix a la utilització d'autors medievals catalans i llatins, de citacions, de títols, d'imatges, de personatges, etc. Es tracta d'un exercici de transformació, que lliga la poesia del valencià amb la dels seus mestres del mateix país i amb els autors llatins de sempre. El nostre poeta vol connectar amb la tradició clàssica interrompuda al segle XV i, tot superant el localisme, enllaçar amb la poesia universal. Jaume Roig i sobretot Ausias March són els principals models que troba en la nostra tradició medieval. Amb Roig coincideix en l'ús d'un estil popular i satíric; encara que se'n distancia per l'absència de moralisme, per la voluntat testimonial i de denúncia i, sobretot, pel vitalisme. Amb March la coincidència és major, tot i que el poeta de Gandia només vegi una solució als seus conflictes en la mort i, en canvi, Estellés opti per la vida inequívocament. Igualment, en llurs respectives poesies també trobem paral·lelismes: la poesia com a expressió d'uns sentiments torturats i angoixosos, l'ús de comparacions i la introducció de frases col·loquials, etc. En els clàssics llatins, sobretot Catul i Horaci, Vicent Andrés Estellés troba el gust per una poesia basada en la sinceritat, en el refœs de l'artificiositat i l'interès per les coses senzilles. Tanmateix, el classicisme del nostre escriptor es pot interpretar també com un recurs amb què pretén esquivar la censura i la repressió de la postguerra.

Des de la perspectiva de la poètica de l'imaginari, Joaquim Espinós estudia "La construcció de l'imaginari nacional en la poesia de Vicent Andrés Estellés". La coincidència del poeta de Burjassot amb el nacionalisme valencià emergent als anys 70 i el propòsit d'estendre el procés de conscienciació nacional duen la seva poesia al tema

"èpic". D'aquesta manera, al costat de l'aportació teòrica de Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés esdevé el creador de la mitologia identitària valenciana. Espinós detecta la presència del tema patriòtic o nacional en diversos poemes apareguts als anys 70, en els volums de l'*Obra Completa*. Però aquest tema irromp sobretot en el *Mural del País Valencià*, on Vicent Andrés Estellés esdevé alhora el cronista i el sacerdot, el poeta-guia i l'heroi que assumeix la defensa de la voluntat popular. Aquesta poesia patriòtica coincideix amb un moment d'efervescència del catalanisme, que cerca l'alliberament del jou secular a què el País Valencià (i els Països Catalans) està sotmès. La voluntat enciclopèdica presideix el *Mural del País Valencià*, on el poeta recorre els mites històrics, geogràfics i culturals de les comarques valencianes per tal de contribuir a la creació (o a la consolidació) d'una mitologia que ajudi a sostenir l'orgull dels ciutadans envers el país i la cultura propis.

Altres autors del volum dediquen els seus treballs a aspectes més concrets. És el cas de Josep M. Navarro i de Jaume Pérez Montaner. El primer comenta l'*Ofici permanent a la memòria de Joan B. Peset, que fou afusellat a Paterna el 24 de maig de 1941*. Navarro ens explica el referent històric a què al·ludeix el poema (això és, la història de l'ajusticiament pel franquisme de Joan Baptista Peset, pertanyent a una nissaga de metges humanistes) i els fets que motivaren el poema (els actes reivindicatius del Congrés de Cultura Catalana celebrats el 6 d'abril de 1976). Rere l'anàlisi dels recursos expressius i del contingut temàtic del poema, Navarro veu en aquesta peça el tema de la mort, tan constant en l'obra de Vicent Andrés Estellés. Jaume Pérez Montaner a «Vicent Andrés Estellés: del *Llibre de Meravelles* al *Mural del País Valencià*» s'acara sobretot a aquestes dos llibres a partir de la presència d'una sèrie de referències i de motius comuns que hi detecta, tot aplicant-hi algunes de les idees crítiques de Harold Bloom. L'estudi de la intertextualitat —sobretot dels clàssics valencians de l'Edat Mitjana— també ocupa una part d'aquest treball, així com l'anàlisi de diversos motius temàtics i simbòlics. Pérez Montaner anota també altres constants de la poesia estellesiana, com és l'œs d'un llenguatge planer, el tema de la passió, el sentiment d'ésser part del poble, l'abundància de la toponímia, etc. Al costat de la presència dels clàssics medievals, Pérez Montaner es refereix a la relació amb Pablo Neruda i a la presència d'aquest poeta xilè en l'obra del valencià.

Les dues darreres aportacions del volum analitzen la dedicació de Vicent Andrés Estellés a altres gèneres. Ramon X. Rosselló a «Vicent Andrés Estellés i la renovació teatral valenciana durant la dictadura franquista» estudia l'aportació del nostre autor a la dramatúrgia. Després de dibuixar el context teatral valencià del final dels 60 i de l'inici dels 70, Rosselló ens parla dels primers muntatges en què Andrés Estellés va treballar, com *Crònica especial, Oratori de Josep Ribera a Nàpols* i *Oratori per la mort de*

Víctor Jara. Es tracta de textos teatrals, molt vinculats a la poesia, que trobaren grans dificultats amb la censura franquista. Rosselló també es refereix a l'edició del volum *Oratori del nostre temps* (1978), que a més d'*Oratori de Josep Ribera a Nàpols* i *Oratori per la mort de Víctor Jara*, inclou *Oratori per Marilyn Monroe* i la breu peça en un acte titulada *Jocs d'infants.* Aquests oratoris, més que en el diàleg i l'acció dels personatges, descansen en els seus discursos, per la qual cosa la subjectivitat del "jo" és constant. A aquestes peces cal afegir-ne tres aparegudes pòstumament: *Tot l'amor de la terra, Una imatge de l'odi* i *La farsa dels joves amants*, les dues primeres de les quals estan en la línia del teatre èpic de Bertolt Brecht i se sostenen en un teatre basat sobretot en la força dels diàlegs. En conjunt, aquesta aportació de Vicent Andrés Estellés a la dramatúrgia s'ha d'interpretar com una contribució a la modernització i a la catalanització del teatre valencià.

Finalment, Adolf Piquer clou el volum amb una aproximació a la labor periodística de Vicent Andrés Estellés i a la seva relació amb l'obra poètica. A «Mirar amb els ulls del cronista. El periodisme de Vicent Andrés Estellés» comenta la labor d'observador de la realitat valenciana de la postguerra duta a terme pel nostre poeta en les seves cròniques periodístiques a *Las Provincias*, que en part coincideixen amb el món descrit a la seva poesia. El cinema i, més concretament, les actrius de l'època —sovint convertides en els mites eròtics d'una societat reprimida sexualment— és un dels temes tractats alhora pel periodista i pel poeta. Igualment, els problemes bàsics de la postguerra, l'aparició del turisme, el futbol, la llengua i la reivindicació dels nostres escriptors, etc. són algunes de les altres temàtiques de les quals Piquer, juntament amb les coincidències i les divergències estilístiques, segueix el rastre en la poesia. Adolf Piquer també es refereix als problemes que el conreu del periodisme compromès amb el país va ocasionar a Vicent Andrés Estellés.

Amb el pas dels anys Vicent Andrés Estellés es mostra com un poeta d'una potència extraordinària, tot i que en la seva obra es puguin detectar moments d'una irregularitat evident. La imatge del poeta malalt i feble, que tant va explotar, contrasta amb l'energia de la seva obra, a la qual ningú no discuteix un dels primers llocs de la poesia catalana de la postguerra. En conjunt, les conferències reproduïdes al volum *Vicent Andrés Estellés* constitueixen una magnífica aportació per a un millor coneixement d'un dels escriptors més importants de la literatura catalana de la postguerra.

Pere Rosselló Bover
Universitat de les Illes Balears

The Minimalist Modelin the Principles at Parameters theory
El programa minimista en la teoria de principis i paràmetres

M. Carme Picallo

This paper intends to offer a general overview of the ideas that have been proposed in generative grammar in the last decade. The theoretical framework that supports them is summarized (the Principles and Parameters theory) and we explain some conceptual changes that the theory has undergone from its first formulation (known as the Government and Binding model) to the recent proposals (known as the Minimalist model). The changes introduced under the minimalist perspective obbey to the necessity of eliminating some theoretical artifacts by submitting to scrutiny some assumptions. The Minimalist view suggests that the only possible grammatical operations are the unavoidable ones that are triggered by the interaction of the linguistic system with other external systems.

Sobre els significants de 'blasfemar' i 'renyar': geolingüística, semàntica i etimologia
About the meaning of "blasfemar" i "renyar": geolinguistics, semantics and etymology.

Joan Veny

This paper has a double purpose. On the one hand, to carry an onomasiological study on the concept "blasfemar, renegar", using the *Atles lingüístic del domini català* (ALDC) (Q. 598) to establish its meanings and analysing its origin and evolution. On the other hand, given that one of these concepts (*renegar*) has derived towards "renyar, reganyar", this article will try to establish a lexicogenetical typology of some mainly dialectal words related to that concept and, focusing on one of the most productive types ("rondinar, murmurar"), make a new etymological suggestion for the word'*runar* 'renyar'.

Les representacions de la sociolingüística catalana
Representations of *Catalan sociolinguistics*

Ernest Querol Puig

This article analyses the sociolinguistics elaborated in the Catalan speaking countries, based on a textual corpus. First, different topics are examined; second, the most neglected aspects are indicated (with a theoretical reflection on the paradigm concept and a deep evaluation of Aracil's work); third, the analysed common loci are compared and their relevance discussed. Finally, the representations of the studied authors are analysed from two different points of view: from a theoretical model based on the Catastrophe Theory and from the sociological paradigm perspective.

Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana
About bridges and valleys. Contribution of social sciences to the Catalan sociolinguistics

Francesc Xavier Vila

This article reviews the contribution of the different Catalan social sciences —excepting laws and political science— to the creation of sociolinguistics as a research field. In the conclusions it is mentioned that, in spite of the fact that research on language and society has not been an exclusive field for the linguists, and although some of the sociolinguistical disciplines have attained a great level of development, the degree of exchange between different currents and disciplines is quite limited, therefore it is preferable to speak , at most, of multirateral research, rather than of real interdisciplinarity. The article concludes that the new immigration of non-Catalan speakers makes even more necessary to fight against the isolationism of the sociolinguistical currents as well as against the lack of interest for the language shown by the Catalan social sciences.

Elements per a una sociologia epistèmica del llenguatge
Elements for a systematic sociology of language

Josep J. Conill & Anna Salomé

This article outlines the basic principles for a general sociology of language with a systematic purpose, and questions several aspects of the dominant "common sense".

The work of the German sociologist Niklas Luhmann (1927 – 1998) is used as a starter point. The authors explain Luhmann's thinking, who understands the social system as a complex fruit of communication, autoreferential as well as autopoetical. The article shows the analytical deficiencies of Catalan sociolinguistics, limited to the study of the most basic systematic levels and suggests a more global theoretical perspective.

Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes
Language use, legitimacy and discourse: Weberian considerations

Guillem Calaforra

The "psychosociological turn" of the sociology of language entails a new attention paid to the role of agency in language use. But this new approach can be coherent and complete only by taking into account the historical and political circumstances of language use, as well as the whole set of factors determining the processes by which social meanings are created and distributed. On the basis of the Weberian concept of *legitimacy,* this paper tries to outline the characteristics of the relationship between social discourses and the patterns of language use. It ends with some reflections on the utility and the difficulties of using critical discourse analysis in order to understand the symbolic side of language use.

Instal·lació o establiment? Encara sobre els objectius de la promoció lingüística
Installation or establishment. Still about the objectives of language promotion.

Xavier Lamuela

This article suggests a criticism on the "language normalization" concept, focusing on the dichotomy *establishment* (adquisition of a complete referential value) and *installation* (partial language standardization). The author defends the idea that Catalan can try to strengthen its status as installed language, but it will hardly attain the absolute preeminence of an established language. Its perspective is compatible with notions like "llengua pròpia" (own language) or territorial language and clashes with the neoliberals, who defend utilitarist and pseudonaturalist concepts like maximalist monolinguism.

La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió

Sociolinguistics of variation in the Catalan speaking countries: state of the question.

Antoni Mas & Brauli Montoya

The results of an analysis on literature about microsociolinguistics, where you can also see a lack of theoretical congruence, are shown in this paper. The authors classify the works in three groups, depending on the community with which they deal: communities where the main spoken language is Catalan, communities where it is Spanish or communities where Catalan became extinct. From the first two groups, they review phonological and morphological studies. From the third, they suggest the study of language vestiges in communities where Catalan became extinct. Finally, they claim that macro and microsocionlinguistics should be unified and remark the interest of language variation studies for the language planning.

BIBLIOTECA MANUEL SANCHIS GUARNER

DARRERS VOLUMS DE LA COL·LECCIÓ

43. Epistolari de la València medieval (II).
A. Rubio Vela
44. De lexicografia valenciana.
Lluís Gimeno Betí
45. Estudis d'història cultural.
Josep Sanchis Sivera
46. Llorenç Villalonga a la recerca de la novel·la inefable.
Vicent Simbor Roig
47. Anàlisi de l'obra teatral (teoria i pràctica).
Ramon X. Rosselló
48. Paraules, idees i accions. Reflexions «sociològiques» per a lingüistes.
Guillem Calaforra
49. L'estructura sil·làbica del català.
Jesús Jiménez
50. El vocabulari del *Llibre dels Fets* del rei En Jaume.
Jordi Bruguera
51. *Ésser, estar* i *haver-hi* en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu.
Joan Rafael Ramos Alfajarín
52. Literatura i societat a la comarca de la Safor (1833-1936).
Gabriel Garcia Frasquet
53. El valencià del segle XIX. Estudi lingüístic del *Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa.
Josep Martines
54. Llengua i Església durant el Barroc valencià.
Vicent Pitarch
55. Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella. Edició crítica.
Josep Lluís Martos
56. El llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321). Estudi lingüístic.
Maria Àngels Diéguez Seguí
57. Els arxius del discurs. Episodis valencians d'història social de la llengua i la literatura.
Vicent Salvador
58. El discurs de la informàtica. Un estudi de les seqüències descriptives.
Anna I. Montesinos López
59. Manuel Sanchis Guarner (1911-1981). Una vida per al diàleg.
Santi Cortés
60. *Lo passi en cobles* (1943). Estudi i edició.
Marinela García Sempere
61. De la vellesa. De l'amistat.
Ciceró. Traducció d'Antoni Febrer i Cardona
62. Variació dialectal i estandardització al Baix Vinalopó.
Carles Segura i Llopes
63. *Tirant lo Blanch* i Shakespeare: les fonts de *Much ado about nothing.*
Joaquim Anyó
64. La percepció de la vitalitat etnolingüística pels jóvens de l'Alacantí.
Josep M. Baldaquí Escandell
65. El model de llengua i la seguretat lingüística dels jóvens valencians.
Josep M. Baldaquí Escandell

CONTINGUT D'AQUEST VOLUM

M. Carme Picallo
El programa minimista en la teoria de principis i paràmetres

Joan Veny
Sobre els significants de 'blasfemar' i 'renyar': geolingüística, semàntica i etimologia

MONOGRÀFIC SOBRE
«PER A UNA NOVA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA»

Ernest Querol
Les representacions de la sociolingüística catalana

F. Xavier Vila i Moreno
Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana

Josep J. Conill & Anna Salomé
Elements per a una sociologia epistèmica del llenguatge

Guillem Calaforra
Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes

Xavier Lamuela
Instal·lació o establiment? Encara sobre els objectius de la promoció lingüística

Antoni Mas & Brauli Montoya
La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió